

Statsvetenskaplig tidskrift

Årgång 126 · 2024 / 5

Ny följd, årg 101. Utgiven av Fahlbeckska stiftelsen.

REDAKTIONSSEKRETERARE *Magnus Jerneck* (ansvarig utgivare)

BITR. REDAKTIONSSEKRETERARE *Björn Badersten*

FÖRBUNDSREDAKTÖR *Katarina Roos*

REDAKTIONSRÅD *Douglas Brommesson*, Linnéuniversitetet; *Ann-Marie Ekengren*, Göteborgs universitet; *Edward Deverell*, Försvarshögskolan; *Lutz Gschwind*, Uppsala universitet; *Rolf Hugoson*, Umeå universitet; *Mats Lindberg*, Örebro universitet; *Jouni Reinikainen*, Stockholms universitet; *Charlotta Söderberg*, Luleå tekniska universitet; *Elin Wihlborg*, Linköpings universitet; *Susanne Wallman-Lundåsen*, Linköpings universitet; *Björn Badersten*, Lunds universitet, biträdande redaktionssekreterare; *Magnus Jerneck*, Lunds universitet, redaktionssekreterare; *Katarina Roos*, Umeå universitet, förbundsredaktör

TEKNISK REDAKTÖR *Joshua Alvarez*, *Sven Eighteen*

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år.

PRENUMERATIONSPRIS 2024 430 kr, enstaka nummer 100 kr. Medlemmar i

Statsvetenskapliga förbundet och studenter erhåller tidskriften till rabatterat pris. Prenumeration sker via hemsidan, genom insättning på plusgiro 27 95 65-6 med angivande av namn och adress eller genom meddelande till tidskriftens expedition. Eftertryck av tidskriftens innehåll utan angivande av källan förbjuds.

ADRESS Statsvetenskaplig tidskrift, Box 52, SE-221 00 Lund, Sverige

TELEFON 046-222 97 77 (Jerneck) 046-222 01 59 (Badersten)

TELEFAX 046-222 40 06

E-POST statsvetenskaplig.tidskrift@svet.lu.se

HEMSIDA www.statsvetenskapligtidskrift.org

TRYCK Mediatryck, Lund 2024

ISSN 0039-0747

Statsvetenskaplig tidskrift

Statsvetenskaplig tidskrift är den svenska tidskriften för statsvetare. Tidskriften publicerar vetenskapliga uppsatser, översikter och litteraturgranskningar inom statsvetenskapens alla subdiscipliner och är därtill huvudorgan för Statsvetenskapliga förbundet (SWEPSA). Svenska är huvudspråket, men tidskriften publicerar också texter på danska och norska samt i undantagsfall på engelska av författare som inte har ett skandinaviskt språk som arbetsspråk.

Statsvetenskaplig tidskrift utges av Fahlbeckska stiftelsen vid Lunds universitet, med fyra nummer per år. Tidskriften utkommer år 2024 med sin 126:e årgång. Stiftelsen leds av ett flervetenskapligt sammansatt kollegium (professorer i statsvetenskap, historia, skatterätt, förvaltningsrätt, antikens kultur och samhällsliv, nationalekonomi, ekonomisk historia, socialt arbete, sociologi och statistik). Kollegiet beslutar om tidskriftens budget och övergripande policyfrågor. Tidskriftens redaktion, som är helt fristående i publicistiska frågor, består av en redaktör, en biträdande redaktör, en litteraturredaktör och ett aktivt arbetande redaktionsråd på åtta personer som sammanträder minst två gånger per år. Redaktionsrådet utses i samråd med Statsvetenskapliga förbundet och representerar flertalet statsvetenskapliga universitetsinstitutioner i Sverige.

Samtliga artiklar kvalitetsgranskas internt av två personer i tidskriftsredaktionen. Den externa kvalitetsgranskningen, med två anonyma referees per artikel, omfattar alla publicerade artiklar utom litteraturgranskningar, kortare översikter/debattartiklar och sakkunnigutlåtanden. Författaren får i samband med redaktionens beslut om publicering/refusering ta del av utlåtanden från referees.

The Swedish Journal of Political Science

Statsvetenskaplig tidskrift (The Swedish Journal of Political Science) is the Swedish journal for political scientists. The journal publishes scientific essays, review articles and literature reviews in all the subsidiary disciplines of political science and is the principle organ of the Swedish Political Science Association (SWEPSA). While Swedish is its main language, the journal also publishes texts in Danish and Norwegian and, in exceptional cases where the author does not have a Scandinavian language as his/her working language, English.

Statsvetenskaplig tidskrift is published quarterly by Lund University's Fahlbeck Foundation, and in 2024 will be issuing its 126th volume. The Foundation is led by a multidisciplinary board (professors of political science, history, fiscal law, administrative law, classical culture and social life, economics, economic history, social work, sociology and statistics), which decides on the journal's budget and overarching issues of policy. The editorial office, which is wholly independent as regards matters related to publishing, comprises an editor, a deputy editor, a literature editor, a technical editor and an active, eight-member editorial committee that meets at least twice a year. This committee is appointed in consultation with SWEPSA and represents the majority of political science faculties in Sweden.

All articles undergo an internal quality review by two members of the editorial office, and all published articles – excepting literature reviews, short review articles/opinion pieces and expert reports – an external quality review by two anonymous referees per article. Once the editorial office has made its decision to publish or reject a paper, a referees' statement will be sent to its author(s).

Innehåll 2024 /5

Tema: Polarisering mellan stad och land

GISSUR Ó ERLINGSSON, SUSANNE WALLMAN LUNDÅSEN & RICHARD ÖHRVALL	
Introduktion till specialnummer om polarisering mellan stad och land.....	889
MATZ DAHLBERG, SEBASTIAN KOHL & CHE-YUAN LIANG	En analys av den geografiska inkomstjämligheten i Sverige 1991–2017
	901
ANDREAS BERGH, MARIA BRANDÉN & ALBA STJÄRNKVIST	Var bor Sveriges högutbildade – och var kommer de ifrån?
	919
ERIK NYLANDER & MARGARITA CHUDNOVSKAYA	Kompetensförsörjningens geografi. Om yrkeshögskolans expansion, organisering och platsförankring
	933
JAN AMCOFF	Kvarboende och etablering bland landsbygdens nya invandrare.....
	957
RICHARD ÖHRVALL, GISSUR Ó ERLINGSSON & EMANUEL WITTBERG	Geografisk polarisering i röstningsbeteende. Nationella och lokala skillnader.....
	983
JONNA RICKARDSSON & SUSANNE WALLMAN LUNDÅSEN	Geografiska rötter och politiska vingar. Hur klass och områden formar och sorterar oss utifrån politiska preferenser.....
	1005
SIMON DAVIDSSON & KALLE EKHOLM	Sveriges politiska landskap. Sambandet mellan tillgång till samhällsservice och partival
	1033
DAVID KARLSSON & LOUISE SKOOG	Den svenska polariseringskartan. Partipolitiska åsiktskonflikter i svenska kommuner.....
	1063
JONAS STEIN	Regional utveckling i nord. En komparativ analys av politikk og demografi i Nord-Norge og Nord-Sverige
	1085

Översikter

MARIE DEMKER	Franska parlamentsvalet 2024. Varför och hur gick det sedan?.....
	1113

MARIE DEMKER & ULF BJERELD Den amerikanske vännen. En historia om vrede och revansch	1121
JONNY HJELM Kommentar till Ragnhild Nilssons "Kommentar till professor Jonny Hjelm's artikel 'Vetenskaplig ideologiproduktion – en kritisk granskning av urfolkismen i svensk forskning'"	1127

Litteraturgranskningar

Jerôme Fourquet: <i>La France d'après. Tableau politique.</i> Anmälan av Marie Demker	1137
Nadija Koval & Denys Teresjtsjenko (red.): <i>Russian Cultural Diplomacy Under Putin: Rossotrudnichestvo, the "Russkiy Mir" Foundation, and the Gorchakov Found in 2007–2022.</i> Anmälan av Bendik Mogens Manum	1139
Karin Dirke, Andreas Hellerstedt & Martin Wiklund (red.): <i>Dödens idéhistoria.</i> Anmälan av Kristina Nielsen-Jerneck	1147
Krister Wahlbäck: <i>Finlandsfrågan i svensk politik 1809–2009.</i> Anmälan av Klas Åmark	1151

Statsvetenskaplig tidskrifts hemsida: www.statsvetenskapligtidskrift.org
Där finns bl. a.:

- Utförliga anvisningar till författare om utformningen av manuskript för Statsvetenskaplig tidskrift (kan hämtas hem som pdf-dokument).
- Tidigare årgångar av Statsvetenskaplig tidskrift i fulltextformat – med sökfunktion till artikelarkivet.
- Information om innehållet i kommande nummer och en aktuell utgivningsplan för Statsvetenskaplig tidskrift.
- Information om prenumerationspriser och möjlighet att teckna prenumeration på Statsvetenskaplig tidskrift.
- Kontaktuppgifter till redaktionen och redaktionsrådet för Statsvetenskaplig tidskrift.

Introduktion till special-nummer om polarisering mellan stad och land

Gissur Ó Erlingsson, Susanne Wallman Lundåsen &
Richard Öhrvall

Introduction to the special edition on the political divide between urban and rural areas in Sweden

This special issue of *Statsvetenskaplig tidskrift* explores the political divide between urban and rural areas, reflecting on how geographical differences impact political behavior and voter preferences. In the past decade, several studies have highlighted the territorial dimension as a significant political cleavage, finding that rural voters, places hit hard by economic globalization, as well as those residing in peripheral regions, often hold different values and are more likely to support populist and radical right parties compared to urban voters. The various contributions in this issue analyze and discuss various factors that may explain urban-rural differences in Sweden, such as uneven economic and demographic development, education levels, and population composition based on foreign background, and how political decisions reshape urban and rural landscapes through investments or closures of services. The issue also illustrates trends in political polarization across the urban-rural divide in Sweden.

Den politiska geografins återkomst¹

I stort sett över hela världen sker en urbanisering (World Cities Report 2022). Många människor flyttar från landsbygden för arbete och utbildning i

1 Det arbete som gjorts av Gissur Ó Erlingsson, Susanne Wallman Lundåsen, Richard Öhrvall, Andreas Bergh, Maria Brandéns och Alba Stjernqvist i det här temanumret har möjliggjorts av finansiering från Länsförsäkringars forskningsstiftelse för projektet "Ett polariserat samhälle?" (P7_20). Forskningsstiftelsen ska ha ett särskilt tack för att ha finansierat ett internt där temanumrets författare presenterade och diskuterade tidiga manusutkast.

Gissur Ó Erlingsson, Susanne Wallman Lundåsen och Richard Öhrvall är verksamma vid Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet.

E-post: gissur.erlingsson@liu.se; susanne.wallman.lundasen@liu.se; richard.ohrvall@liu.se

förhoppningen om en ljusare framtid. Kombinationen av ett sådant flyttmönster och det faktum att färre föds än vad som dör på landsbygden medför växande skillnader i levnadsvillkor mellan stad och land. På många håll har dessa skillnader gett upphov till missnöje bland landsbygdsbor. Missnöjet har bland annat tagit sig uttryck i att förtroendet för institutioner och politiker sjunker samt att landsbygdsbor i ökande grad stödjer populistiska eller auktoritära partier (se t.ex. de Lange m.fl. 2022).

Polariseringen mellan stad och land fick särskilt stor uppmärksamhet 2016 i samband med presidentvalet i USA och folkomröstningen om Brexit. I bägge fallen noterades en tydlig spänning mellan storstadsregioner och glesbygd. Människor på landsbygden, liksom på platser som drabbats hårt av ekonomiska omstruktureringar, uttryckte stark kritik av etablissemangen (Lee, Morris & Kemeny 2018; McQuarrie 2017). Andrés Rodríguez-Pose (2018) har kallat missnöjet och dess politiska konsekvenser för ”de betydelselösa platsernas revansch”. Hans poäng är att invånare på landsbygden, liksom på platser som drabbats av företagsnedläggningar, arbetslöshet och indragen service, anser sig övergivna av storstadsregionernas politiska, ekonomiska och kulturella eliter. Därför har de tagit valsedeln till hjälp för att slå tillbaka mot de politiker som de anser ha svikit dem.

Studier som behandlar denna politiska polarisering mellan stad och land har blivit allt fler och kommit att täcka in allt fler länder. Med det sagt har merparten av dem i huvudsak varit upptagna av förhållandena i vissa länder, framför allt USA, Storbritannien och Kanada (Huijsmans & Rodden 2024). Därför vet vi förhållandevis lite om geografisk polarisering i en lång rad andra länder, i synnerhet länder som tillämpar proportionella valsystem, det vill säga har flerpartisystem (Traber m.fl. 2023; Wagner 2021).

Mot den bakgrunden är frågan om, och i så fall i vilken utsträckning, en stad-land-polarisering går att skönja i Sverige. I den offentliga debatten har det knappast saknats röster som påstår att de spänningar som stad-landpolarisering antas föra med sig existerar även här (t.ex. Gröning 2021; se även Andersson 2020; Rosén & Örstadius 2016; TT 2019). Än så länge får kunskapsutvecklingen på området dock fortfarande sägas vara i sin linda. Med undantag för den forskning som visat att vargfrågan politiserats längs stad-landdimensionen (Berg & Solevid 2015; Ekengren 2012), samt att den dimensionen åtminstone till viss del aktiverats i samband med Europaparlamentsval och folkomröstningar (Oscarsson & Holmberg 2010; Holmberg & Oscarsson 2004), är kunskapsläget begränsat.

Det finns visserligen några förhållandevis nya forskningsinsatser som försökt råda bot på kunskapsbristen, men resultaten spretar. Å ena sidan fann till exempel Erlingsson med flera (2021) samt Larsson med flera (2020) förvånansvärt få spår av attityd- och värderingsmässiga skillnader mellan stad och land. Å andra sidan kunde Öhrvall (2023), som utgår från en mer finfördelad geografisk

nivå, notera påtagliga stad-land-skillnader, framför allt bland 18-åringar. Även Erlingsson med flera (2023) fann mer negativa uppfattningar om hur pass väl den lokala demokratin fungerade hos landsbygdsbor. Därutöver fanns det en mer utbredd oro hos landsbygdsbor för framtida försämringar i tillgången till offentliga institutioner som skola, vård och annan kommunal service. Till det kommer studier som visat att Sveriges mest uttalade antietablissemangsparti, Sverigedemokraterna, har sitt starkaste stöd utanför storstäderna och att partiet, inom kommuner, har starkare stöd bland väljare utanför centralorten (t.ex. Wallman Lundåsen 2024; Rickardsson 2021; Andersson 2020).

Att forskningsresultaten pekar åt lite olika håll, samt att en del studier haft svårt att finna samma tydliga tecken på geografisk polarisering i Sverige som på andra håll i världen, skulle kunna bero på något så enkelt som att skillnaderna faktiskt är mindre här. Det finns också rimliga teoretiska skäl att förvänta sig att grogrunden för sådana motsättningar är mindre gynnsam i Sverige än på andra håll. En tänkbar förklaring hänger samman med valsystemets utformning. Många studier som funnit en markant polarisering mellan stad och land har studerat länder med majoritetsvals-system, där ett parti eller en kandidat vinner en hel valkrets – det vill säga ett så kallat "winner-takes-all"-system. Förutom att majoritetsvals-system i sig är mer polariserande, tenderar de, som Rodden (2019) påpekat, att ge en annan dynamik i och med att platsen får en större betydelse än i proportionella vals-system, som det svenska, där mandaten fördelas proportionellt efter röstfördelningen i hela landet. Ett annat tänkbart skäl till att geografisk polarisering inte tydligt manifesterats i Sverige är det förhållandevis generösa svenska välfärdssystemet som tillsammans med det kommunala utjämningssystemet omfördelar resurser mellan både individer och territorier (Erlingsson m.fl. 2020).

Samtidigt finns utvecklingstendenser som gör det rimligt att förvänta sig ökade spänningar mellan stad och land också i Sverige. Demografiskt dras landet isär. Sedan 1974 har befolkningsutvecklingen sett radikalt olika ut i olika kommuner. I fyra av tio kommuner har antalet invånare minskat.² På vissa håll är nedgången kraftig: 34 kommuner har tappat över en fjärdedel av sin befolkning. Det är framför allt i redan befolkningsmässigt små kommuner som invånartalet har fortsatt sjunka. Många av dessa kommuner har dessutom en befolkning som är utspridd över en stor geografisk yta, vilket skapar särskilda svårigheter att upprätthålla offentlig service i hela kommunen. Samtidigt som antalet invånare har minskat kraftigt på många ställen har befolkningen i landet som helhet ökat med 2,4 miljoner invånare under de senaste femtio åren. Vissa kommuner har haft en remarkabel befolkningstillväxt: i tolv kommuner har invånartalet mer än fördubblats under tidsperioden.

2 Statistiken avser befolkningsuppgifter den 31 december 2023 och enligt nuvarande kommunindelning.

Skillnaderna i befolkningsutveckling framträder i all sin tydlighet när storstadsregioner jämförs med landsbygd. I och omkring Stockholm, Göteborg och Malmö har befolkningen vuxit mycket kraftigt, medan den stadigt minskat i landsbygdskommunerna. Framtidsutsikterna ter sig också fundamentalt olika på dessa platser. Det är inte omöjligt att tänka sig att den rådande utvecklingen – i kombination med nedläggning av exempelvis skolor, bibliotek och enheter för äldreomsorg – skulle kunna få framtidstron på landsbygden att på allvar svikta och framkalla en känsla bland dem som bor där att ha svikits av landets politiker.

En sådan känsla saknar kanske inte helt grund. En granskning har visat att staten drog sig tillbaka från den svenska landsbygden mellan 1997 och 2017; myndigheter som Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Polisen och Skatteverket minskade då sin lokala närvaro med nästan 40 procent (Hellerstedt 2019). Även det faktum att regeringen inte genomförde mer än 3 av de 75 förslag som Landsbygdskommittén (SOU 2017: 1) lade fram för att stärka landsbygden skulle kunna ytterligare understryka känslan av svek och därmed öka polariseringen mellan stad och land (*Hela Sverige Ska Leva* 2020).

I sammanhanget ska påpekas att den utveckling vi sett inom Sverige, i form av växande storstäder, tilltagande urbanisering liksom centralisering av välfärdstjänster, parallellt kunnat observeras också *inom* kommunerna. Detta har att göra med de stora strukturreformerna av de svenska primärkommunerna under efterkrigstiden. 1952 genomfördes Storkommunreformen, då kommunantalet minskade från omkring 2 500 till cirka 1000. Därefter genomfördes Kommunblocksreformen som mellan 1962 och 1974 som medförde att antalet kommuner successivt minskade till 278 (som följd av kommunandelningar har antalet kommuner därefter ökat så att vi i dag har 290 kommuner i Sverige).

Efter reformen fick Sverige några av världens till ytan största kommuner (Tavares 2015). De principer som vägledde reformen byggde på ett effektivitetstänkande och var inspirerade av Walter Christallers (1933) centralortsteori. Den tidigare indelningen i städer, köpingar och landskommuner avskaffades. Ett enhetligt kommunbegrepp infördes där alla kommuner kom att få samma uppgifter och löd under samma lagstiftning. Varje kommun fick ett tydligt befolkningsmässigt centrum, alltså centralorten, till vilket administration, service och handel koncentrerades. På så vis kom den uppdelning mellan stad och land som tidigare fanns *mellan* städer, köpingar och landskommuner att hamna *inom* kommuner.

I och med att många av kommunerna innefattar både stad och landsbygd kan inomkommunala spänningar uppstå, inte minst eftersom dagens kommuner ansvarar för tunga och viktiga politikområden. De politiska prioriteringarna påverkar ovillkorligen kommundelarna på olika sätt. Det är därför angeläget att uppmärksamma potentiella stad-land-spänningar inte bara mellan utan också inom enskilda svenska kommuner. Det är exempelvis tankeväckande

att studier har dokumenterat ett slags "lokal urbanisering", i bemärkelsen att befolkningen vuxit mer i centralorter än i mer perifera delar av kommunerna (Erlingsson m.fl. 2021). Det sjunkande invånarantalet utanför centralorten, i kombination med kommuners försök att effektivisera verksamheter, har gjort att utbudet av välfärdstjänster minskat i yttreområden. Detta gäller inte minst skolnedläggningar, vilka inte sällan lett till protester bland dem som bor i de områden som drabbats. Därför är det inte förvånande att det funnits ett växande missnöje utanför kommunernas centralorter med såväl den lokala demokratins funktionssätt som hur väl olika former av service fungerar (Erlingsson m. fl. 2023).

Temanumrets syfte och de enskilda bidragen

Mot denna bakgrund intresserar vi oss i föreliggande temanummer för likheter och skillnader mellan stad och land i Sverige, samt hur förhållanden mellan olika geografier utvecklats över tid. De respektive bidragen gör detta utifrån skilda perspektiv och olika akademiska discipliner. Bidragen undersöker i vilken utsträckning polarisering med geografi som grund existerar också i Sverige och om det går att skönja en sådan stad-landpolarisering i väljarnas beteende. Inalles ingår nio bidrag i temanumret.

I numrets inledande artikel undersöker Dahlberg, Kohl och Liang hur inkomstnivåerna i städer och på landsbygd har utvecklats mellan 1991 och 2017. De finner att inkomstnivåerna är högre i urbana kommuner än i landsbygdskommuner. Den skillnaden har ökat under den studerade perioden. När de däremot studerar inkomstpolarisering inom kommuner finner de tvärtom att landsbygden gått starkt framåt. Här finns inte längre några inkomstskillnader till landsbygdens nackdel vid undersökningsperiodens slut. De finner också ett komplext samband mellan flyttmönster och inkomstutveckling. Det är framför allt de mer glest befolkade landsbygdskommunerna som har haft störst befolkningsminskning och sämst inkomstutveckling, men inom dessa kommuner är det centralorterna, och inte den omgivande landsbygden, som uppvisat den sämsta inkomstutvecklingen.

Bergh, Brandén och Stjärnqvist undersöker i sitt bidrag hur individer med olika utbildningsnivå fördelar sig geografiskt i Sverige. I deras analyser jämför de var individer födda mellan 1972 och 1984 bodde vid 18 respektive 33 års ålder, med ett särskilt fokus på om skillnaderna i utbildningsnivå i olika delar av Sverige beror på att individer som växer upp i olika delar av Sverige har olika stor benägenhet att studera vidare, eller på att individer med olikartade utbildningsambitioner och studieresultat bosätter sig i olika delar av Sverige som vuxna. De visar att den senare omständigheten har störst betydelse. 17 av Sveriges 21 regioner har haft så kallad *brain drain*, medan endast 4 regioner har upplevt *brain gain*: storstadsregionerna har dragit till sig högutbildade medan

landsbygden har drabbats av kompetensflykt. Kompetensflykten har dock inte ökat över tid. Författarna noterar också att de geografiska skillnaderna i utbildningsnivå mellan regionerna är avsevärt mindre om man utgår från var personer bodde när de var 18 år än om man studerar var de vistas som 33-åringar. Det antyder att möjligheterna att skaffa sig en högre utbildning är relativt jämnt fördelade mellan olika regioner. En tänkbar förklaring är den ökade utbredningen av universitet och högskolor. Dock är en trolig konsekvens av den geografiska sorteringen av 33-åringar med hög- respektive låg utbildning att allt fler barn till högutbildade växer upp i Stockholm. Då barn till högutbildade är mer benägna att själva skaffa sig en högre utbildning skulle det på sikt kunna försvåra för högutbildade personer från övriga Sverige att konkurrera om jobb i Stockholm.

För de platser som upplever *brain drain*, det vill säga landsdelar från vilka unga personer flyttar för att utbilda sig, riskerar utvecklingen att bli dystert. Förhållandevis få som flyttar väljer nämligen att återvända när de väl utbildat sig. Bland annat därför har de praktiska utbildningar i yrkeshögskolans regi som lokaliseras runtom i landet lyfts fram som en potentiell resurs för landsbygden. Mot den bakgrunden analyserar Nylander och Chudnovskayas i numrets tredje bidrag dessa utbildningar ur ett stad-land-perspektiv. De finner att individer som utbildar sig vid yrkeshögskolan faktiskt är geografiskt mindre rörliga: den som genomgår en yrkesutbildning i en landsbygdskommun tenderar också att stanna kvar där efter utbildningen. Yrkeshögskolorna skulle därmed kunna vara ett potentiellt verktyg för att nå en generell kompetenshöjning på landsbygden. Ett memento är emellertid att utbildningsmöjligheterna är ojämnt fördelade mellan storstadsregioner och landsbygdskommuner. Privata aktörer dominerar och de tenderar att koncentrera sina insatser till storstadsregionerna. Med nuvarande konstruktion bedöms därför yrkeshögskolans möjligheter att utjämna skillnader mellan stad och land vara begränsade.

Avfolkningen i landsbygdskommuner ses ofta som ett stort problem, då den medför minskad skattekraft och ofta brist på arbetskraft. Kommuner med lediga bostadsbestånd var ofta mer benägna att teckna avtal med Migrationsverket och att ta emot nyanlända invandrare med flyktingstatus samt deras anhöriga. Detta har under perioder med stor asylinvandring lett till att fler invandrare initialt hamnar i mindre orter och på landsbygden. Då och då framskymtar förhoppningar om att bosättning på mindre landsbygdsorter skulle kunna underlätta de nyanländas integration samt att gruppen skulle bidra till att vända en negativ befolkningsutveckling på dessa platser. I numrets fjärde bidrag visar dock Amcoff att nyanlända har en hög benägenhet att flytta vidare: de flesta flyttar inom ett år efter att de bosatt sig på landsbygden. Landsbygdens befolkningstillskott blir därmed till stor del tillfälligt. Dock gör faktorer som att ha jobb och familj att sannolikheten att stanna kvar ökar. Amcoffs undersökning skiljer sig från tidigare studier som funnit en betydligt större benägenhet

bland nyanlända att bo kvar på landsbygden. Skillnaderna är en påminnelse om betydelsen av hur olika begrepp operationaliseras, inte minst stad och land.

* * *

De första fyra artiklarna riktar på olika sätt fokus mot vad som kanske bäst kan beskrivas som strukturella förutsättningar för attityd- och värderingsmässigt polarisering, det vill säga de innefattar analyser av skillnader i inkomster, utbildningsnivå, orsaker till och effekter av yrkeshögskolans etablering, samt nyanländas flyttmönster. Även om det finns nyanser värda att beakta går det inte att komma ifrån att det finns betydande skillnader mellan stad och land i fråga om strukturella omständigheter. Den internationella forskningen menar att sådana skillnader kan ge upphov till en form av förbittring, eller till vad Cramer (2016) har kallat ett "ruralt ressentiment". Enligt Cramer har sådana känslor sin grund i att landsbygdsbor anser att stadsbor inte förstår och respekterar landsbygdsbor och att landsbygden ignoreras av politiska beslutsfattare och inte får sin rättmätiga del av de gemensamma resurserna. Sådana känslor, med grund i den egna platsens förutsättningar och resurstilldelning, skulle även kunna uppstå i städerna (jfr Munis 2022).

Tidigare forskning har betonat betydelsen av hur ett område utvecklas för att förbittring ska uppstå bland dem som bor där (Munis 2022; Jennings & Stoker 2016). Väljare tycks betrakta det egna områdets utveckling som ett tecken på om de styrande eliterna värnar om sådana som dem eller inte (Huijsmans 2023; Wallman Lundåsen & Erlingsson 2023; Bolet 2022; Cramer 2016). Som nämndes inledningsvis, och i linje med detta, har en lång rad studier funnit att invånare på landsbygden, liksom personer som bor i regioner som är geografiskt perifera i förhållande till nationella maktcentra, har andra värderingar och oftare röstar på populistiska och auktoritära partier jämfört med väljare i storstadsregioner (Luca m.fl. 2023; Steiner 2023; de Lange m.fl. 2022; Huijsmans m.fl. 2021; Maxwell 2020; Inglehart & Norris 2016).

Vad finns då att säga om tillståndet i Sverige? I numrets femte bidrag studerar Öhrvall, Erlingsson och Wittberg den geografiska polariseringen genom en analys av röstbeteenden i Sverige. Detta sker med hjälp av historiska data från riksdagsvalen 1976 till 2022. De analyserar både nationella trender och skillnader inom kommuner, där variationer i röstfördelning mellan urbana och rurala områden i Sverige och inom kommunerna jämförs. Till skillnad från vad som noterats i en del andra länder finner de att klyftan mellan stad och land i fråga om röstningsbeteende generellt har minskat över tid i Sverige. Det finns dock ett viktigt tillägg: stödet för Sverigedemokraterna har ökat mycket mer i landsbygdsområden i de senaste valen. Det gäller såväl när jämförelsen avser skillnader mellan som inom kommuner.

Det sjätte bidraget, skrivet av Rickardsson och Wallman Lundåsen, undersöker sambandet mellan flyttningsmönster, social klass och politiska preferenser

i Sverige. Analysen visar att personer som haft sin uppväxt på landsbygden, men därefter flyttat till städer, har markant annorlunda politiska preferenser än de som väljer att bo kvar. KD och SD attraherar främst landsbygdsväljare, medan L, MP, M och V främst lockar storstadsväljare. Detta, menar de, är ett tecken på att grupper med olika partipreferenser har sorterats geografiskt, vilket sannolikt lett till ökade (SD, KD) respektive minskade (C, S, L, M) skillnader i partipreferenser mellan stad och land.

Ekholm och Davidsson intresserar sig i sin uppsats för sambandet mellan tillgång till samhällsservice och stöd för de olika riksdagspartierna i ett stad-land-perspektiv. Medan tillgången till service i genomsnitt ökat nationellt skiljer sig utvecklingen åt mellan olika typer av service och dessutom är tillgången ojämnt fördelad över landet. Över en fjärdedel av landets kommuner har upplevt en minskning; särskilt påtagligt är detta i nordvästra Sverige och i norra Skåne. Över tid har utvecklingen gett upphov till ökande geografiska obalanser i servicetillgången, något som troligen inverkar negativt på invånarnas självbild och upplevda status som medborgare. Analysen antyder också ett samband mellan servicetillgång och stöd för Sverigedemokraterna i riksdagsvalet 2022, vilket indikerar att Sverigedemokraterna har förmått kapitalisera på missnöjet på platser som så att säga "halkat efter". Författarna noterar också ett samband mellan minskad servicetillgång och Socialdemokraternas försämrade valresultat, vilket tyder på att väljarna straffar det regeringsbärande partiet om det egna området drabbats av en sämre utveckling.

En besläktad och intressant fråga är om geografisk polarisering inte bara framträder bland väljare utan även bland de folkvalda. Det finns nämligen en betydande variation i graden av partipolitiska åsiktskonflikter i landets kommuner. I numrets åttonde bidrag undersöker Karlsson och Skoog hur geografiska och demografiska faktorer påverkar graden av polarisering inom landets kommunfullmäktigeförsamlingar. De finner att polariseringen är mer påtaglig i större kommuner och analysen tyder på att antalet invånare i sig – snarare än andra aspekter på kommunstorlek – hänger samman med nivån på motsättningsarna. Socialt avstånd och partiorganisationernas kapacitet framhålls som potentiella förklaringsmekanismer bakom storlekseffekten. Dessutom kan partifragmentering kopplas till större polarisering.

* * *

Numret avslutas med en internationell utblick. I det nionde bidraget jämför Stein Sverige med det land som ibland påstås ha ett av världens allra mest ambitiösa regionala utjämningssystem: Norge. Mer specifikt studeras politiska och demografiska trender i norra Norge och Sverige mellan 1973 och 2023. Trots en mycket aktiv och ambitiös regional omfördelningspolitik i Norge har norra Norge och norra Sverige upplevt ungefär samma avfolkning. Historiskt sett har båda regionerna dominerats av socialdemokratiska partier, men i båda

fallen har högerpopulistiska partier på senare tid haft tilltagande framgångar. Med tanke på det generösa norska glesbygdssstödet skulle man kunna anta att den sortens partier, som riktar en uttalad kritik mot eliterna i städerna, har jämförelsevis svårare att nå framgång i Norge än i Sverige. Men så är alltså inte fallet, utan tvärtom är framgången något större i Norge. Det pekar på att en mer omfattande territoriell omfördelningspolitik inte motverkar vare sig avfolkning eller stödet för högerpopulistiska partier.

* * *

Temanumrets nio bidrag beskriver förutsättningar för geografisk polarisering i Sverige och om en sådan polarisering faktiskt förekommer. Ett viktigt övergripande budskap är att svaret inte bara beror på vilken nivå som studeras och vilket perspektiv som anläggs, utan också hur nyckelbegrepp definieras.

Exempelvis finns det ökande inkomstskillnader mellan kommuner med hög urbaniseringsgrad och landsbygdskommuner, medan inkomstskillnaderna minskar mellan stad och land inom kommuner. Och betydelsen av skillnader i utbildningsnivå mellan regioner är avhängig om vi utgår från var folk bor i dag eller om vi tar hänsyn till var de tillbringade sina uppväxtår.

Med det sagt är det tydligt att det i vissa avseenden finns avgörande skillnader mellan stad och land i Sverige. Som Ekholm och Davidsson visar har tillgången till samhällsservice minskat i en fjärdedel av landets kommuner, vilket skulle kunna inverka såväl på individers livsvillkor som deras framtidstro. Dock tycks inte skillnaderna mellan stad och land i Sverige ha lett till en ökad polarisering mellan landsändar på det sätt som noterats i många andra länder. Exempelvis skiljer sig inte tillfredsställelsen över grundläggande välfärdstjänster nämnvärt åt mellan stad och land, dessutom är skillnader i hur väljare röstar i stad respektive land mindre i dag jämfört med på 1970-talet (jfr Erlingsson m.fl. 2021; Öhrvall m.fl. 2024).

Samtidigt är det tydligt att Sverigedemokraterna vuxit betydligt mer på landsbygd än i storstäder. Då partiet länge profilerat sig som ett utpräglat antietablist-semangsparti skulle det ökade väljarstödet kunna tolkas som en indikation på att det råder ett växande missnöje på landsbygden, alltså på en ökad geografisk polarisering; och om det gäller, följer den svenska trenden den internationella.

Måhända är Sverige bara i början på en utveckling vi sett på många håll i världen och att den geografiska polariseringen ännu inte hunnit slå igenom fullt ut. Det finns avgjort en risk för att de klyftor vi i dag kan se kommer att öka framöver. Några tecken på att avfolkningen i landets glesbygder ska avta går inte att se. Tvärtom pekar alla befolkningsprognoser åt motsatt håll (Tillväxtverket 2022). Växande skillnader i invånarantal och demografisk sammansättning mellan landets kommuner försämrar förutsättningarna för de drabbade kommunerna att upprätthålla långsiktig ekonomisk kapacitet liksom utbud och kvalitet på samhällsservicen (jfr SOU 2024:6).

I ljuset av de förhållandevis dystra utsikter som finns för landets mer avlägsen belägna landsbygdskommuner finns därför goda skäl för statsmakten att hålla uppsikt över utvecklingen och aktivt söka efter politiska lösningar för att bättre hålla samman landet.

Referenser

- Andersson, Roland, 2020. "Varför har Sverigedemokraterna sina starkaste fästen på landsbygden?", *Ekonomisk Debatt* 48(5), s. 73–81.
- Berg, Linda & Solevid, Maria, 2015. "Tracing a political cleavage: the wolf issue in Sweden", *European Politics and Society* 16(4), s. 488–522.
- Bolet, Diane, 2022. "The janus-faced nature of radical voting: Subjective social decline at the roots of radical right and radical left support", *Party Politics* 29(3), s. 475–488.
- Christaller, Walter, 1933. *Die zentralen Orte in Suddeutschland: Eine oekonomisch-geographische Untersuchung über die Gesetzmässigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mit städtischen Funktionen*. Jena: Gustav Fischer.
- Cramer, Kathrine J, 2016. *The politics of resentment: Rural consciousness in Wisconsin and the rise of Scott Walker*. Chicago: University of Chicago Press.
- de Lange, Sara, van der Brug, Wouter & Harteveld, Eelco, 2022. "Regional resentment in the Netherlands: A rural or peripheral phenomenon?", *Regional Studies* 57(3), s. 403–415.
- Ekengren, Ann-Marie, 2012. "Vargfrågan och politiska skiljelinjer. Intressemobilisering i Sverige", *Statsvetenskaplig tidskrift* 114(4), s. 523–550.
- Erlingsson, Gissur Ó., Oscarsson, Henrik & Öhrvall, Richard, 2020. "Landsbygden slår tillbaka?", i Andersson, Ulrika, Carlander, Anders & Öhberg, Patrik (red.), *Regntunga skyar*. Göteborg: Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Erlingsson, Gissur Ó., Öhrvall, Richard, Wallman Lundåsen, Susanne & Zerne, Arvid, 2021. *Centrum mot periferi? Om missnöje och framtidstro i Sveriges olika landsdelar*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Erlingsson, Gissur Ó., Öhrvall, Richard & Wallman Lundåsen, Susanne, 2023. "Geographical Tensions Within Municipalities? Evidence from Swedish Local Governments", *Rural Sociology* 88(4), s. 1033–1068.
- Gröning, Lotta, 2021. "Landsbygdens folk ropar ut sin frustration – i tomheten", *Expressen* (2021-09-02).
- Hela Sverige Ska Leva, 2020. "Landsbygdsutredning: Av 75 förslag är 3 genomförda". Tillgänglig på <https://www.helasverige.se/kunskap-och-media/hela-sverige-ska-leva-endast-3-av-landsbygdskommittens-75-forslag-genomforda/>.
- Hellerstedt, Linus, 2019. "Allt glesare mellan statens kontor". *Publikt*. Tillgänglig på <https://www.publikt.se/nyhet/allt-glesare-mellan-statens-kontor-21522>.
- Holmberg, Sören & Oscarsson, Henrik, 2004. *Väljare: Svenskt väljarbeteende under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Huijsmans, Twan, 2023. "Place resentment in 'the places that don't matter': Explaining the geographic divide in populist and anti-immigration attitudes", *Acta Politica* 58, s. 285–305.
- Huijsmans, Twan, Harteveld, Eelco, van der Brug, Wouter & Lancee, Bram, 2021. "Are cities ever more cosmopolitan? Studying trends in urban-rural divergence of cultural attitudes", *Political Geography* 86, 102353.

- Huijsmans, Twan & Rodden, Jonathan, 2024. "The Great Global Divider? A Comparison of Urban–Rural Partisan Polarization in Western Democracies", *Comparative Political Studies*. Early view online: <https://doi.org/10.1177/00104140241237458>.
- Inglehart, Ronald & Norris, Pippa, 2016. "Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash", *SSRN Electronic Journal*. Tillgänglig på <https://doi.org/10.2139/ssrn.2818659>.
- Jennings, Will & Stoker, Gerry, 2016. "The Bifurcation of Politics: Two Englands", *The Political Quarterly* 87(3), s. 372–382.
- Larsson, Ylva, Hedberg, Per & Holmberg, Sören, 2020. "Ökad polarisering mellan landsbygd och storstad 1986–2019", i Andersson, Ulrika, Carlander, Anders & Öberg, Patrik (red.), *Regntunga skyar*. Göteborg: Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Lee, Neil, Morris, Katy & Kemeny, Thomas, 2018. "Immobility and the Brexit vote", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 11(1), s. 143–163.
- Luca, Davide, Terrero-Davila, Javier, Stein, Jonas & Lee, Neil, 2023. "Progressive cities: Urban–rural polarisation of social values and economic development around the world", *Urban Studies* 60(12), s. 2329–2350.
- Maxwell, Rahsaan, 2020. "Geographic Divides and Cosmopolitanism: Evidence From Switzerland", *Comparative Political Studies* 53(13), s. 2061–2090.
- McQuarrie, Michael, 2017. "The revolt of the Rust Belt: place and politics in the age of anger", *The British Journal of Sociology* 68(S1), s. 120–152.
- Munis, B. Kal, 2022. "Us Over Here Versus Them Over There...Literally: Measuring Place Resentment in American Politics", *Political Behavior* 44, s. 1057–1078.
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören (red.), 2010. *Väljarbeteende i Europaval*. Göteborg: Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen.
- Rickardsson, Jonna, 2021. "The urban–rural divide in radical right populist support: The role of resident's characteristics, urbanization trends and public service supply", *The Annals of Regional Science* 67(1), s. 211–242.
- Rodden, Jonathan, A, 2019. *Why cities lose: The deep roots of the urban-rural political divide*. New York: Basic Books.
- Rodríguez-Pose, Andrés, 2018. "The revenge of the places that don't matter (and what to do about it)", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 11(1), s. 189–209.
- Rodríguez-Pose, Andrés & Bartalucci, Federico, 2024. "The green transition and its potential territorial discontents", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 17(2), s. 339–358.
- Rosén, Hans & Örstadius, Kristoffer, 2016. "Klyftan mellan stad och land vår viktigaste fråga", *Dagens Nyheter*, 23 november. Tillgänglig på <https://www.dn.se/nyheter/sverige/professorn-klyftan-mellan-stad-och-land-var-viktigaste-fraga/>.
- SOU 2017:1. *För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd*. Stockholm: Wolter Kluwer.
- SOU 2024:6. *Steg mot stärkt kapacitet*. Stockholm: Fritzes.
- Steiner, Niels. D., 2023. "Generational change in party support in Germany: The decline of the Volksparteien, the rise of the Greens, and the transformation of the education divide", *Electoral Studies* 86, 102706.
- Tavares, António F., 2015. "Reformas Territoriais: Fusões de Municípios e Cooperação

- Intermunicipal", i De Sousa, Luis, Tavares, António F., Cruz, Nuno F. & Jorge, Susana (red.), *A Reforma do Poder Local em Debate*. Lissabon: Imprensa de Ciências Sociais.
- Tillväxtverket, 2022. *Tillstånd och trender för regional tillväxt*. Östersund: Tillväxtverket.
- Traber, Denise, Stoetzer, Lukas. F. & Burri, Tanja, 2023. "Group-based public opinion polarisation in multi-party systems", *West European Politics* 46(4), s. 652-677.
- TT, 2019. "Glesbygden fortsätter tappa invånare", *Aftonbladet*, 21 februari. Tillgänglig på <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/wEqPpA/glesbygden-fortsatter-tappa-invanare>.
- Wagner, Markus, 2021. "Affective polarization in multiparty systems", *Electoral Studies* 69, 102199.
- Wallman Lundåsen, Susanne, 2024. "Rurality and discontent: Unraveling the context effects of living in rural districts in local elections on support for Sweden democrats", *Journal of Rural Studies* 106, 103209.
- Wallman Lundåsen, Susanne & Erlingsson, Gissur Ó., 2023. "Perceived fairness of intra-municipal cohesion politics: Does place of residence affect party preferences?", *Political Geography* 107, 102994.
- World Cities Report, 2022. "Envisaging the future of cities". Nairobi: Förenta Nationerna.
- Öhrvall, Richard, 2023. *Ett delat Sverige? Om skillnader i livsvillkor, värderingar och åsikter mellan stad och land*. Norrköping: Centrum för kommunstrategiska studier.

En analys av den geografiska inkomstojämlikheten i Sverige 1991–2017

Matz Dahlberg, Sebastian Kohl & Che-Yuan Liang

An Analysis of the Geographic Income Inequality in Sweden 1991–2017

This article studies the income polarisation between urban and rural areas in Sweden and how this polarisation has changed between 1991 and 2017. Using individual-level data covering the entire population over the entire period, we find that income differences are mainly driven by differences between municipalities with varying degrees of urbanisation rather than differences between urban and rural areas within municipalities. Rural municipalities have lower incomes than the more urban municipalities, and the income gap has increased over time. A higher degree of urbanisation in the municipality is associated with higher incomes and better income development in both the more urban parts of the municipality and its rural areas. When we compare the income development between urban and rural areas within municipalities, we find that while income levels were indeed lower in rural areas in 1991, the entire gap had been closed by 2017. The findings suggest that studies about the urban-rural cleavage lines are geography-sensitive, and that equalising policies should aim for differences between regions and municipalities rather than differences within municipalities.

Introduktion

Inkomstpolarisering mellan stad och land, mätt som skillnaden i inkomstnivåer mellan dessa geografiska storheter, är ett fenomen som varit framträdande i såväl samhällsdebatten som forskningen under de senaste åren. Den uppmärksamhet som getts polariseringen ska förstås utifrån det faktum att en ökande polarisering kan påverka regional utveckling, social sammanhållning

Matz Dahlberg och Che-Yuan Liang är verksamma vid Institutet för bostads- och urbanforskning och National-ekonomiska institutionen, Uppsala universitet; Sebastian Kohl är verksam vid JFK Institute at Free University Berlin. E-post: matz.dahlberg@ibf.uu.se; sebastian.kohl@fu-berlin.de; che-yuan.liang@ibf.uu.se

och politiska processer i samhället. Exempelvis har nyligen genomförda studier kopplat regional polarisering (mellan framgångsrika storstäder och småstäder/landsbygdsområden) med uppgången av populistiskt röstbeteende (Adler & Ansell 2019). Att förstå dessa klyftor är avgörande för att främja en mer rättvis och hållbar samhällsutveckling.

Även om studier har visat att den geografiska inkomstojämlikheten har ökat (se t.ex. Massey m.fl. 2003, Reardon & Bischoff 2011, Moretti 2012, Storper 2018, Diamond & Moretti 2021 och Gaubert m.fl. 2021 för studier på huvudsakligen data från USA men även med evidens från andra länder samt Enflo 2016, Nordin 2020, Boverket 2023 och Henning m.fl. 2023 för studier på svenska data), så vet vi väldigt lite om hur inkomstpolariseringen mellan stad och landsbygd ser ut i Sverige och hur dessa geografiska skillnader har utvecklats över tid.

Ett problem då man ska studera denna typ av inkomstpolarisering är dock vilka geografiska enheter man ska jämföra. Vad utgör "stad" och vad utgör "land"? I denna studie kommer vi att använda olika definitioner på "stad" respektive "land" och specifikt undersöka om den största inkomstpolariseringen finns mellan stad och land inom en kommun eller mellan kommuner med olika urbaniseringsgrad. Vi kommer också att studera hur utvecklingen sett ut från 1991 och närmare tre decennier framåt.

Att reda ut denna fråga är viktigt, inte minst ur ett policyperspektiv. Om det existerar en (ökande) inkomstpolarisering mellan stad och land indikerar det att det finns ett behov av riktade politiska åtgärder och investeringar för att stödja landsbygdsutveckling och hantera de unika utmaningar som landsbygdssamhällen står inför. Men för att de riktade politiska åtgärderna ska vara effektiva krävs att beslutsfattarna vet mellan vilka geografiska enheter som inkomstpolariseringen är som störst. Är det mellan stad och land inom en kommun krävs antagligen olika kommunalt initierade satsningar, medan stora skillnader mellan kommuner eller regioner med olika urbaniseringsgrad antagligen kräver statliga insatser i form av statsbidrag eller andra, mer specifika och riktade, regionala satsningar.

Den undersökning som ligger närmast vår studie är Martin Nordins analyser av inkomstskillnaderna mellan stad och land från 2020. I den studien delas Sverige in i ett stort antal geografiskt indelade områden, eller rutor (250×250 meter i tätorter och $1\,000 \times 1\,000$ meter på landsbygden), baserade på en unik punkt för respektive ruta. För varje ruta beräknas sedan befolkningstätheten, aggregerad till en cirkel runt punkten med en radie av 15 kilometer. Därefter jämförs den geografiska ojämlikheten mellan rutor baserat på deras percentilrankade befolkningstäthet (från rutan med den minsta befolkningstätheten, den mest "rurala rutan", till rutan med den största befolkningstätheten, den mest "urbana rutan"). Nordin (2020) finner att inkomsterna tydligt följer den percentilrankade befolkningstätheten: ju lägre befolkningstäthet, desto lägre

inkomster. I de mest glesa delarna, med en population motsvarande 15 procent av Sveriges totala befolkning, är den disponibla inkomsten cirka 10 procent lägre än i riket. Motsvarande siffra för förvärvsinkomsten är 20 procent. Man finner också att inkomstgapet mellan stad och land har ökat mellan 1990 och 2017.

Den metodologiska ansatsen som används i Nordin (2020) innebär att den jämförelse som görs inkluderar skillnader såväl mellan rutor som befinner sig i kommuner med olika urbaniseringsgrad som rutor som befinner sig inom samma kommun (oavsett kommunens urbaniseringsgrad). Till skillnad från Nordin (2020) undersöker vi hur mycket av de geografiskt betingade skillnaderna som beror på skillnader mellan stad och land inom en kommun och hur mycket som beror på skillnader mellan kommuner med olika urbaniseringsgrad. Kunskap om detta är viktigt ur ett policyperspektiv. Såvitt vi vet har ingen studie tidigare jämfört inkomstskillnaderna mellan stad och land inom kommunerna. Inte heller finns det någon tidigare studie som visar hur inkomstskillnaderna mellan kommuner med olika urbaniseringsgrad har förändrats över tid. Mer generellt verkar det vara förvånansvärt få studier som följer inkomster över lång tid i dimensionen stad och land.

Den andra typen av studier som ligger nära vår artikel är de som genomför analyser på inkomstskillnader mellan regioner (Enflo 2016; Henning m.fl. 2023). Det huvudsakliga resultatet från dessa studier är att inkomstskillnaderna mellan regionerna har ökat sedan 1980-talet, framför allt pådrivet av storstadsregionerna. Dessa studier gör dock ingen tydlig uppdelning i stad-land-dimensionen.

För vår analys använder vi ett datamaterial som täcker hela den svenska befolkningen på årsbasis för perioden 1991–2017. Vi kommer fram till fyra huvudsakliga resultat. För det första finner vi, då vi jämför inkomstnivåerna i grannskap som ligger i centralorter med grannskap som ligger på landsbygden respektive i tätorter, att inkomsterna är lägre i tätorterna och på landsbygden än i centralorterna. För det andra finner vi, då vi beaktar att inkomstnivåerna skiljer sig åt mellan kommuner med olika urbaniseringsgrad och genomför motsvarande jämförelse mellan stad och land inom kommuner, att inkomstnivåerna visserligen var lägre på landsbygden 1991 men att hela gapet hämtats in 2017.

För det tredje finner vi, då vi jämför kommuner med olika urbaniseringsgrad, att landsbygdskommuner har lägre inkomster än de mer urbana kommunerna, och att skillnaden har ökat över tid. En högre urbaniseringsgrad i kommunen förknippas med högre inkomster och bättre inkomstutveckling i såväl de mer urbana delarna av kommunen som på dess landsbygd. Vi ser också att landsbygdens inkomstutveckling är bättre än dito i de mer urbana områdena vid varje given urbaniseringsgrad, detta trots en sämre befolkningsutveckling. Avfolkning på landsbygden i kommunerna med mest landsbygd har drabbat centralorterna i dessa kommuner mest inkomstmässigt.

För det fjärde, och slutligen, finner vi även ett positivt samband mellan urbaniseringsgrad och inkomstförändringen över perioden 1991–2017 då vi genomför analyserna på regionnivå, med uppemot 30 procentenheters skillnad mellan regionerna med starkast respektive svagast inkomstutveckling. Viss tendens till geografisk klustring finns då de regioner som har en låg urbaniseringsgrad och en svagare inkomstutveckling ligger i Norrland, Värmland och regioner i Småland (Kronoberg och Kalmar).

Data

Vi använder data på individnivån från databaserna RTB (registret över totalbefolkningen) och LISA (longitudinell integrationsdatabas för sjukförsäkrings- och arbetsmarknadsstudier) vilka finns tillgängliga via SCB (Statistiska centralbyrån). Det datamaterial vi har tillgängligt (via GeoSweden-databasen framtaget av SCB för Institutet för bostads- och urbanforskning vid Uppsala universitet) med variabler konsistent definierade över tid täcker hela den svenska befolkningen varje år från 1991 till 2017. SCB har använt individernas folkbokföringsadress och identifierat var de bor ner till fastighetsnivån.

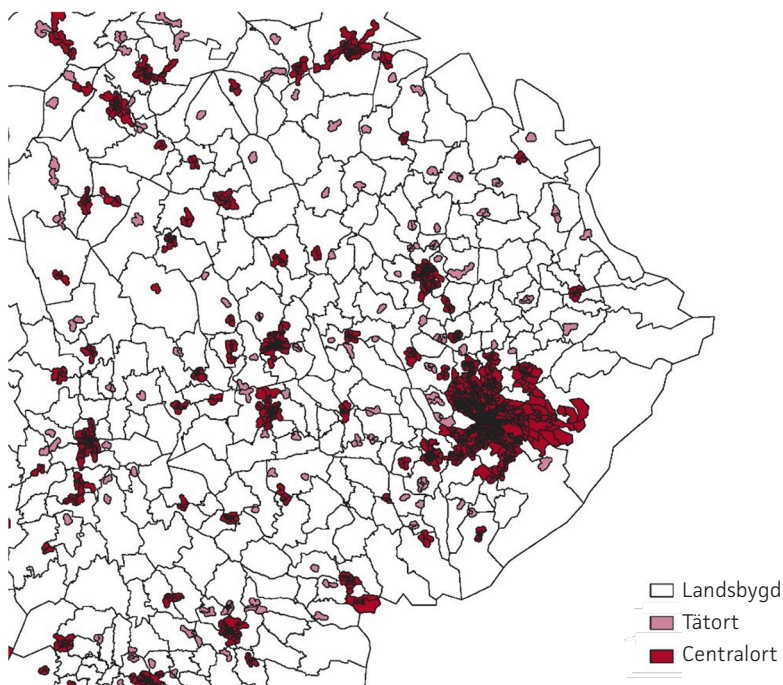
Vårt huvudsakliga mått på inkomst före skatt inkluderar bruttolön, inkomst av kapital och inkomstöverskott av aktiv näringsverksamhet. Skatte- och transfereringssystemet har förändrats kraftigt över tid, i huvudsak mot lägre skattesatser och bidrag. I en av analyserna använder vi disponibel inkomst vilken SCB definierar som inkomst efter skatt plus transfereringar. Bostadsbidrag och barnbidrag utgör två av de viktigaste transfereringarna under den tidsperiod vi studerar.

Vi är intresserade av ojämlikhet mellan stad och land på olika geografiska nivåer och använder officiella administrativa indelningar såsom regioner (21 stycken) och kommuner (290 stycken) enligt de gränser som gällde 2017. På lägre grannskapsnivåer finns det inga officiella definitioner som är enhetliga för olika kommuner och över tid. Men sedan 2018 delar SCB in Sverige i 3 363 RegSO-områden (regionala statistikområden) och 5 984 DeSO-områden (demografiska statistikområden). Ett RegSO-område inkluderar ett eller flera DeSO-områden där gränserna dragits så att naturliga barriärer såsom vägar och järnvägar respekteras i så stor utsträckning som möjligt. Ett DeSO-område hade mellan 700 och 2 700 invånare 2017 och indelningen respekterar kommungränserna.

Metod

DeSO-områdena är av särskilt intresse för oss då SCB grupperar dem i tre olika kategorier: (A) områden som (till största delen) ligger utanför en befolkningsskoncentration eller tätort, (B) områden som ligger i en befolkningsskoncentration eller tätort men inte i kommunens centralort och (C) områden som

Figur 1. DeSO-områden i Stockholmsregionen

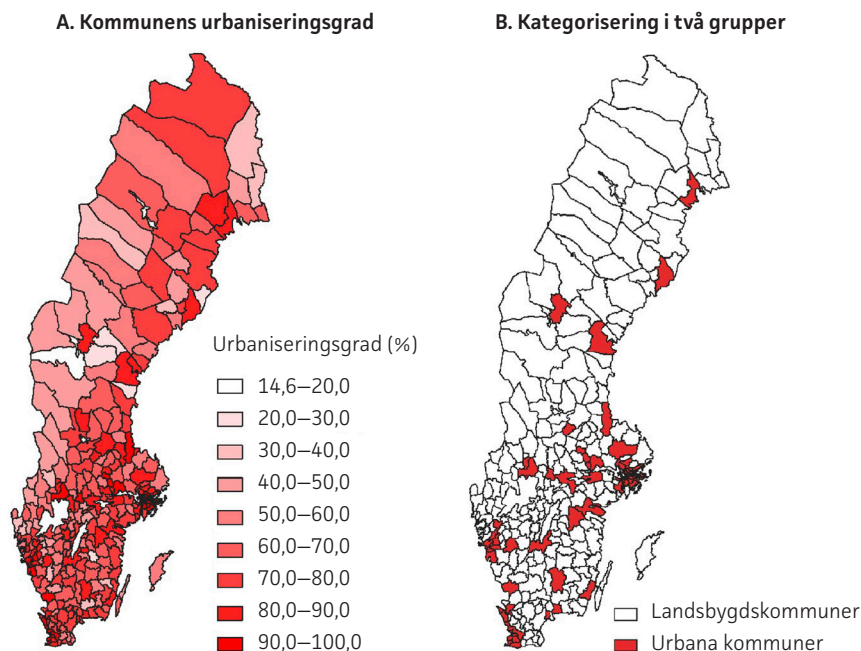

ligger i kommunens centralort. Vi refererar till A-områdena som landsbygd, B-områdena som tätorter och C-områdena som centralorter. Ungefär 18 procent av den svenska befolkningen bor på landsbygden, 10 procent i tätorterna och 72 procent i centralorterna 2017. Figur 1 visar DeSO-områdena i Stockholmsregionen.

Vi använder SCB:s DeSO-indelning av olika anledningar. För det första är indelningen på en låg aggregeringsnivå och tillåter jämförelser av stad och land inom kommuner. För det andra representerar DeSO-områden något som motsvarar sammanhållna mindre grannskap. För det tredje är det möjligt att följa samma område över tid, vilket är viktigt när man vill studera utveckling över tid. Slutligen respekterar indelningen kommungränserna vilket gör det lätt att aggregera områdena på kommun- och regionnivåerna för jämförelser mellan större områden.

I stället för en administrativ indelning såsom DeSO hade vi kunnat använda en rutnätsindelning, till exempel 250×250 meters rutor, likt den Nordin (2020) använder. Fördelen med administrativa indelningar är att även beslutsfattare på olika nivåer, exempelvis på statlig nivå eller på kommunnivå, ofta fokuserar på just sådana indelningar. Klyftor mellan kommuner är relevanta för det kommunala utjämnningssystemet. Klyftor mellan grannskap inom kommuner är i stället av stort intresse för kommunala beslutsfattare.

Figur 2. Urbaniseringsgrad på kommunnivå

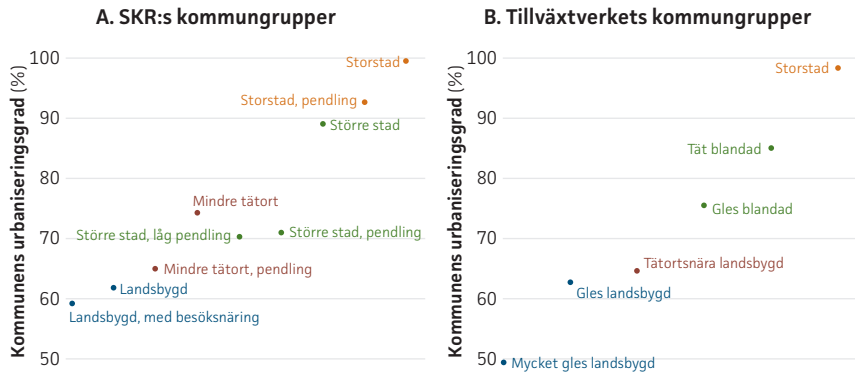

Vi studerar en lång tidsperiod om nästan 30 år. Under denna tid har flyttströmmar urbaniserat några områden och avfolkat andra. SCB:s klassificering av DeSO-områdena utgår ifrån förhållandena 2017. Men det som är landsbygd 2017 kan ha varit mindre glesbefolkat på 90-talet. På samma sätt kan tätorter ha tillkommit under tidsperioden. Med en rutnätsindelning hade vi kunnat identifierat, år för år, hur tätt eller glest befolkat ett område är. Vi gör inte detta då fokus ligger på det som i dag är landsbygdsområden och relevant för dagens landsbygdsfrågor. I en mindre delanalys undersöker vi dock hur befolkningsutvecklingen sett ut i dessa landsbygdsområden.

I vår första analys visar vi inkomstutvecklingen separat för de tre DeSO-kategorierna. I en andra analys jämför vi utvecklingen på landsbygden, i tätorterna och centralorten inom varje kommun. I de avslutande analyserna jämför vi större områden såsom kommuner och regioner med varandra. För dessa analyser skapar vi ett mått på områdenas urbaniseringsgrad definierat som andel av befolkningen (i kommunen eller regionen) som bor i kommunens centralort eller i dess tätort 2017.

Figur 2 visar kartor över urbaniseringsgraden i olika kommuner och en kategorisering av kommunerna i två grupper med urbaniseringsgrad under/över genomsnittet, det vill säga de mindre/mer urbaniserade kommunerna i

Figur 3. Alternativa kommunindelningar och vår urbaniseringsgradsvariabel

vilka ungefär hälften av befolkningen bor. I huvuddrag finner vi flest landsbygdsområden i Norrland, Värmland och Småland.

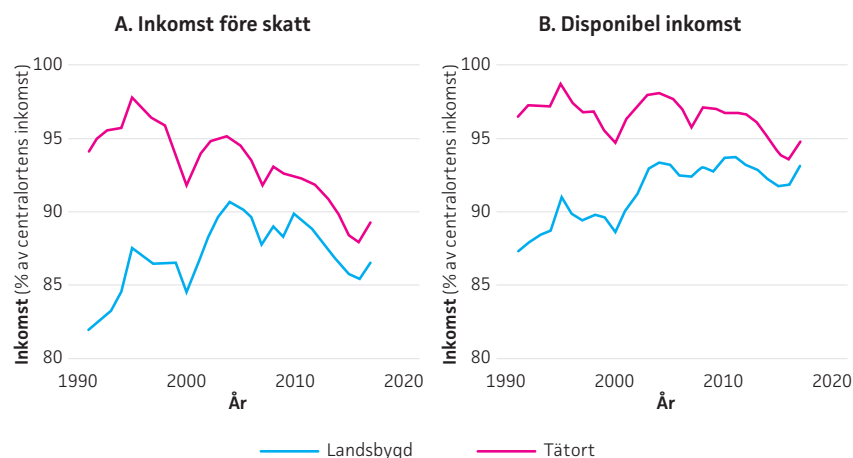
Det är vanligt att klassificera kommuner efter deras urbaniseringsgrad, inte minst för att studera klyftan mellan stad och land. Beroende på den exakta definition som används skiljer sig dock klassificeringarna åt. För att få en känsla för hur vår urbaniseringsgradsvariabel relaterar till andra urbaniseringsindelningar visar vi i figur 3 genomsnittlig (befolkningsviktad) urbaniseringsgrad för olika kommungrupper, enligt klassificering av Sveriges Kommuner och Regioner (SKR; nio kategorier) samt av Tillväxtverket (sex kategorier).¹ Figur 3A visar att urbaniseringsgraden ökar när vi i SKR:s indelning går från landsbygds-kommuner, till tätortskommuner med omnejd, till större stadskommuner med omnejd, till storstadskommuner med omnejd. På motsvarande sätt ser vi för Tillväxtverkets indelning att urbaniseringsgraden är lägst i landsbygds-kommuner, högre i tätortskommuner, ännu högre i blandade kommuner och högst i storstadskommuner. I huvudsak får vi samma mönster som de vi hittar i våra resultat om vi i stället för vår urbaniseringsvariabel använder någon av dessa två kommunindelningar.

Resultat

Hur har inkomstpolariseringen mellan stad och land förändrats? Vi genomför analysen i fyra delar. I den första delen studerar vi hur inkomstutvecklingen ser ut i DeSO-områdena på landsbygden, i tätorterna och centralorterna. I den andra delen undersöker vi skillnader mellan de tre kategorierna av områden

1 För SKR:s kommungruppsindelning, se <https://skr.se/skr/tjanster/kommunerochregioner/faktakommunerochregioner/kommungruppsindelning.2051.html>. För Tillväxtverkets klassificering av kommuner, se <https://tillvaxtverket.se/tillvaxtverket/statistikochanalys/statistikomregionalutveckling/regionalaindelningar/staderochlandsbygder.1844.html>.

Figur 4. Medelinkomsten i DeSO-områden på landsbygden respektive i tätorten (uttryckt relativt medelinkomsten i DeSO-områdena i centralorten), 1991–2017

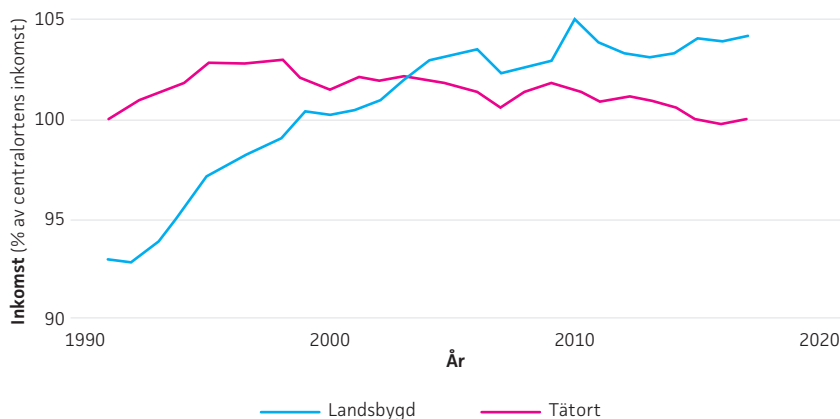
inom kommunerna. I den tredje delen identifierar vi i stället skillnaderna mellan kommuner med olika urbaniseringsgrad, alltså med olika andelar av befolkningen som bor i DeSO-områden på landsbygden. I den avslutande delen undersöker vi sambandet på den regionala nivån.

INKOMSTPOLARISERING MELLAN GRANNSKAP PÅ LANDSBYGDEN, TÄTORTERNA OCH CENTRALORTERNA

Figur 4 visar medelinkomsterna 1991–2017 i DeSO-områden på landsbygden och i tätorterna (utanför kommunernas centralorter) uttryckt i procent av motsvarande inkomster i centralorterna för inkomst före skatt respektive disponibel inkomst. Vi räknar alltså ut medelinkomsterna i de tre DeSO-kategorierna landsbygd, tätort och centralort och sedan dividerar vi inkomsterna på landsbygden och i tätorterna med motsvarande inkomster för centralorterna år för år. Enligt denna indelning är inkomsterna lägre i tätorterna än i centralorterna och ännu lägre på landsbygden. Medan inkomsterna på landsbygden har ökat från 82 till 86 procent av centralorternas inkomster under tidsperioden så har de minskat från 94 till 89 procent i tätorterna. Dock har utvecklingen svängt både upp och ned. Den övergripande bilden är att landsbygden, om något, gått framåt sedan 1990-talet, men att klyftan mellan centralorter och tätorter vidgats.

Med ett progressivt skattesystem och transfereringar omfördelas resurser mellan individer med olika inkomster i Sverige. Denna omfördelning mellan hög- och låginkomsttagare kan påverka den geografiska inkomstjämligheten beroende på hur individer med olika inkomster är geografiskt fördelade. Hur påverkar då omfördelningen klyftan mellan stad och land? Figur 4B undersöker detta genom att visa motsvarande inkomstutveckling för samma

Figur 5. Inkomstutveckling (före skatt) i landsbygd och tätort relativt kommunens centralort

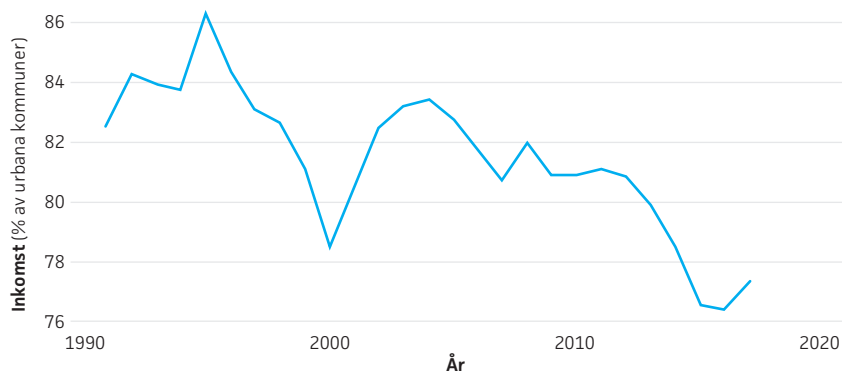
DeSO-kategorier som i figur 4A men för disponibel inkomst. Som förväntat är landsbygdens och tätorternas inkomster som andel av centralorternas inkomster nu högre än i figur 3. Vi ser också att den relativt sett positiva inkomstutvecklingen på landsbygden är starkare än för inkomsterna före skatt: inkomstnivån har ökat från 87 till 93 procent av centralorternas nivå. Samtidigt är tätorternas inkomstfall mindre kraftigt, inkomsten har fallit från strax över 96 procent till strax under 95 procent under tidsperioden. En jämförelse av figur 4A och 4B visar att omfördelning halverar inkomstgapet före skatt mellan landsbygden och centralorterna 2017.

SKILLNADER MELLAN STAD OCH LAND INOM KOMMUNER

Inkomstskillnader mellan områden på landsbygden, i tätorterna och centralorterna kan uppstå av två olika anledningar. För det första är det möjligt att inkomsterna skiljer sig åt mellan områdena inom samma kommun. Exempelvis är inkomstnivån betydligt högre i centralorten jämfört med på landsbygden i Kiruna kommun. För det andra skiljer sig inkomsterna åt mellan olika kommuner, till exempel mellan Stockholms kommun och Bergs kommun i Jämtland. Även andelar av befolkningen som bor på landsbygden, i tätorterna och centralorterna skiljer sig åt mellan kommuner. Exempelvis bor alla i Stockholms kommun i centralorten, medan de flesta bor på landsbygden i Bergs kommun. När man jämför områden på landsbygden och i centralorterna över hela landet så kommer en del av skillnaderna spegla skillnader mellan kommuner, exempelvis inkomstskillnader mellan landsbygden i Bergs kommun och centralorten i Stockholms kommun.

För att särskilja de två orsakerna till skillnader mellan stad och land börjar vi med att undersöka skillnaden mellan DeSO-kategorierna inom kommuner

Figur 6. Inkomstutvecklingen i landsbygdskommunerna relativt inkomsterna i de urbana kommunerna

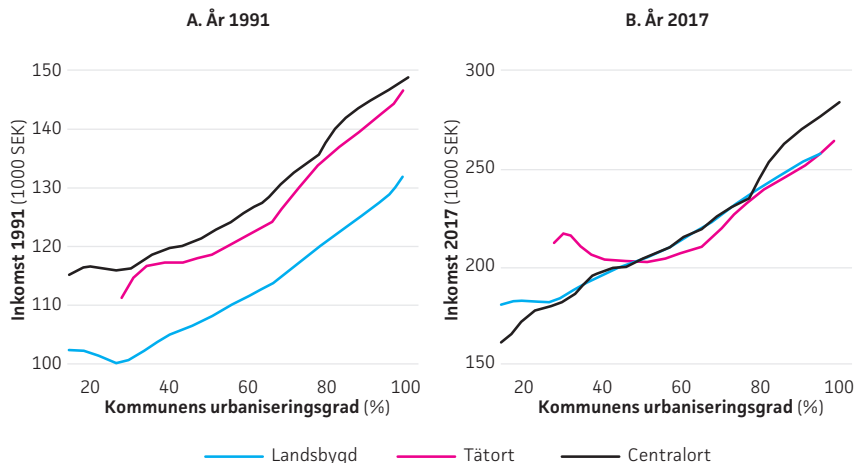

över tid. För varje kommun och år räknar vi ut landsbygdens och tätorternas inkomster som andel av centralortens inkomst. Därigenom jämför vi endast inkomsterna mellan olika områdeskategorier inom varje kommun. Av 290 kommuner har alla en centralort, 276 har DeSO-områden på landsbygden och 175 DeSO-områden i tätorter. Därefter tar vi (det befolkningsviktade) medelvärde över alla kommuner för varje år och områdeskategori. Figur 5 visar inkomstutvecklingen (för inkomster före skatt) för områdena på landsbygden och i tätorterna relativt kommunens centralort över tid.

Inkomstnivåerna utanför centralorterna är mycket högre i figur 5 jämfört med i figur 4; de är faktiskt högre i tätorterna än i centralorterna nu när jämförelsen görs inom varje kommun. Dessutom är inkomstutvecklingen för områdena på landsbygden starkare än i övriga områden och inkomstnivån går från 93 till 104 procent av centralorternas nivå under den tidsperiod vi studerar. Det finns därför ingen inkomstskillnad till landsbygdens nackdel i slutet på tidsperioden. Den klyfta som finns till centralorternas fördel i figur 4 måste därför bero på inkomstskillnader mellan kommuner. Det som avgör om landsbygdsområden år 2017 har en inkomstnivå som endast är 86 procent av inkomstnivån i centralorterna i figur 4A är att de i större utsträckning ligger i kommuner med lägre inkomstnivåer.²

2 Vi har även konstruerat en variant av figur 5 där vi enbart använder de 175 kommuner som har DeSO-områden i alla tre områdes-kategorier. Detta ger en figur som är väldigt lik figur 5; se figur A1 i Appendix. För fullständighetens skull har vi även konstruerat en variant av Figur 4 där vi enbart använder de 175 kommuner som har DeSO-områden i alla tre områdes-kategorier. Genom denna selektion av kommuner läggs automatiskt en större betoning på jämförelser inom kommunen (skillnader mellan kommuner med endast centralort, t.ex. Stockholm, och kommuner med mest landsbygd, t.ex. Bergs kommun, har ju då rensats bort i selektionen av kommuner). Den nya figuren visar trots detta att inkomsterna är lägre på landsbygden än i centralorterna under hela perioden 1991–2017; se figur A2 i

Figur 7. Inkomster 1991 och 2017 och kommunens urbaniseringsgrad efter DeSO-kategori

SKILLNADER MELLAN KOMMUNER

I vår analys av skillnader mellan kommuner fokuserar vi på sambandet mellan inkomsten i kommunen och dess urbaniseringsgrad, där urbaniseringsgrad definierats som andelen av befolkningen i kommunen som bor i kommunens centralort eller i dess tätort. Vi börjar med att jämföra landsbygdskommuner med urbana kommuner, med urbaniseringsgrad lägre respektive högre än genomsnittet, med varandra. Vi fokuserar på inkomster före skatt och redovisar resultaten i figur 6, som visar utvecklingen i landsbygdskommunerna där inkomsterna är uttryckt i procent av inkomsterna i de urbana kommunerna. Figuren visar att landsbygdskommunerna har lägre inkomster än de urbana kommunerna och att klyftan har ökat över tid: inkomsterna sjunker från 83 procent till 77 procent av inkomsterna i de urbana kommunerna över perioden 1991–2017.³

Analysen hittills antyder att det inte är glesbefolkade grannskap som släpat efter utan att det är glesbefolkade kommuner som gjort det. Vi studerar sambandet närmare genom att undersöka hur inkomsterna i kommunerna varierar med kommunernas urbaniseringsgrad, samt hur inkomsterna skiljer sig åt mellan landsbygd, tätorter och centralorter vid olika urbaniseringsgrader. För varje kommun beräknar vi först inkomsterna i de tre DeSO-kategorierna, varefter vi skattar ett kontinuerligt samband mellan respektive inkomst och

Appendix. Med den selektion som gjorts visar nu figur A2, liksom figur 5, att landsbygden gått kraftigt framåt.

3 Notera att skalan på y-axeln i figur 6 täcker ett kortare intervall än vad som är fallet i de tidigare resultatfigurerna.

urbaniseringsgraden.⁴ Figur 7 visar detta samband för åren 1991 respektive 2017.

Om vi börjar med situationen år 1991 så ser vi att det existerar ett positivt samband mellan urbaniseringsgrad och inkomst i var och en av de geografiska kategorier vi studerar (se figur 7A). Detta innebär alltså att kommuner med högre urbaniseringsgrad (dvs. där en större andel av befolkningen i kommunen bor i de mer centrala delarna) är förknippade med högre inkomster. På motsvarande sätt, om en stor andel i en kommun bodde på landsbygden (låg urbaniseringsgrad) så var inkomsterna lägre i *alla* typer av geografiska områden i kommunen, inklusive inkomsterna i centralorten. Från figur 7A noterar vi också att för varje punkt på den horisontella axeln (dvs. för varje kommun med en given urbaniseringsgrad) så var inkomsterna lägre på landsbygden (den ljusblåa linjen) än i tätorterna (den röda linjen) och centralorterna (den svarta linjen).

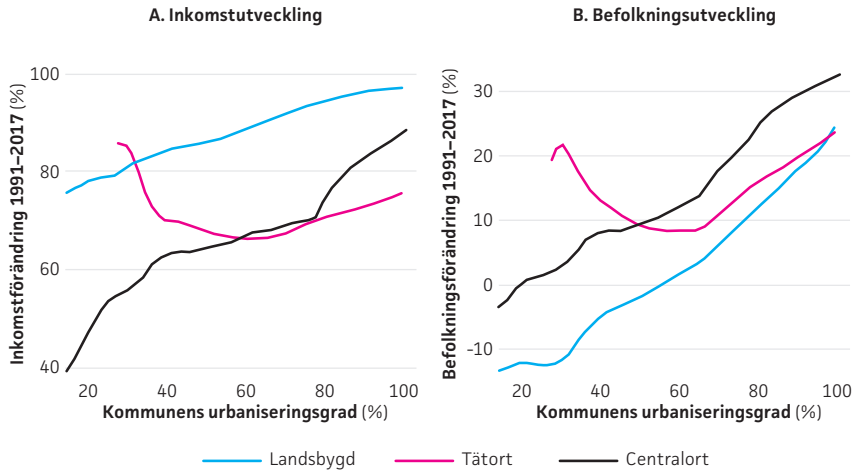
När vi sedan går över till situationen år 2017 ser vi, precis som för år 1991, att sambandet är positivt för alla tre kategorier av geografiska områden (se figur 7B). Den huvudsakliga förändring som skett är dock att i princip hela gapet mellan stad och land har försvunnit vid varje given urbaniseringsgrad (dvs. för varje kommun med en viss urbaniseringsgrad), vilket framgår av att de linjerna för landsbygd respektive centralort ligger mer eller mindre på varandra över större delen av fördelningen. Resultatet speglar med andra ord det vi tidigare såg i figur 5, att inom kommunerna har landsbygden gått framåt.

För att undersöka förändringar över tid visar vi i figur 8A sambandet mellan urbaniseringsgrad och den procentuella inkomstförändringen mellan 1991 och 2017. Vi redovisar sambandet separat för de olika områdeskategorierna. Figuren visar positiva samband för både landsbygden och centralorten; inkomstutvecklingen har alltså varit starkare både på landsbygden och i centralorterna när urbaniseringsgraden är högre. På motsvarande sätt har inkomstutvecklingen varit svagare i kommuner där en större andel av befolkningen bor på landsbygden. Då vi i figur 7A såg att kommuner med större andelar av befolkningen på landsbygden (dvs. med lägre urbaniseringsgrad) också hade lägre initiala inkomstnivåer 1991 innebär detta att det relativa gapet mellan landsbygdskommuner och urbana kommuner har ökat över tid.

I figur 8A noterar vi också en större skillnad i utvecklingen mellan centralorterna i de mest respektive de minst urbaniserade kommunerna än motsvarande skillnad på landsbygden. Inkomstökningen under perioden är 40 procent i centralorterna i de minst urbana kommunerna och 90 procent i

4 Vi visar ett skattat samband mellan kommunernas inkomster och urbaniseringsgrad för att tydligare visualisera hur de två variablerna samvarierar. Istället för en vanlig linjär anpassning med hjälp av minstakvadratmetoden (OLS) använder vi en så kallad polynomanpassning med befolkningsvikter. Detta tillåter att sambandet varierar på ett icke-linjärt sätt. Polynomanpassningen har tagits fram med hjälp av kommandot `lpolynomial` i Stata.

Figur 8. Inkomst- och befolkningsutveckling och kommunens urbaniseringsgrad efter DeSO-kategori

de mest urbana kommunerna. Motsvarande siffror på landsbygden är ungefär 75 procent respektive strax under 100 procent. Centralorternas inkomstutveckling beror således mer på kommunens urbaniseringsgrad än vad landsbygdens inkomstutveckling gör. Nivåmässigt är inkomstutvecklingen också bättre på landsbygden än i centralorterna vid varje given urbaniseringsgrad (den blå linjen ligger högre än den svarta linjen över hela intervallet).

En intressant fråga är hur befolkningsutvecklingen relaterar till urbaniseringsgrad och inkomstutveckling. Vi undersöker den frågan genom att analysera kommunsambandet mellan urbaniseringsgrad och befolkningsutveckling över perioden 1991–2017 för var och en av de tre områdeskategorierna (se figur 8B). Figuren visar att befolkningsförändringen är svagare i kommuner med lägre urbaniseringsgrad, både på landsbygden och i centralorterna. Den svagare inkomstutvecklingen vi såg i kommuner med högre andelar landsbygd i figur 8A går därför hand i hand med svagare befolkningsutveckling.

Figur 8B visar också att vid varje given urbaniseringsgrad är befolkningsutvecklingen svagare på landsbygden än i centralorten (den blå linjen ligger lägre än den svarta linjen över hela intervallet). I kommuner där fler än 50 procent av befolkningen bor på landsbygden så har landsbygden en negativ befolkningsutveckling, det vill säga landsbygden har avfolkats i dessa kommuner under den tidsperiod vi studerar. Centralorterna har däremot en i regel positiv befolkningsutveckling, även i kommuner med höga andelar av befolkningen på landsbygden. Detta mönster skiljer sig från mönstret för urbaniseringsgrad och inkomstutveckling som vi observerade i figur 8A där inkomstutvecklingen på landsbygden är starkare än den i centralorterna vid varje given urbaniseringsgrad. Detta innebär att även om avfolkning i kommuner med höga andelar landsbygd huvudsakligen har skett i kommunernas landsbygdsområden så är

det centralorterna i dessa kommuner som utvecklats svagast inkomstmässigt. Det negativa sambandet mellan avfolkning och inkomsteftersläpning gäller därför endast mellan kommuner med olika urbaniseringsgrad och inte inom kommuner.

SKILLNADER MELLAN REGIONER

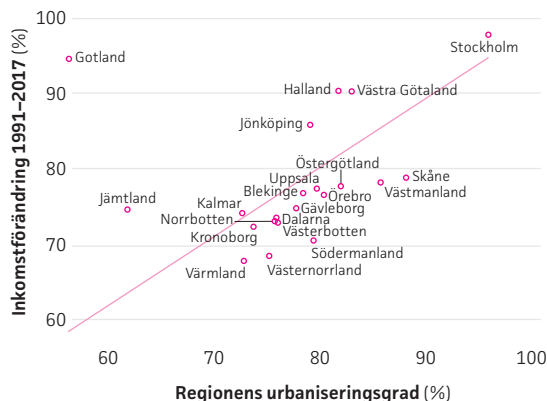
I föregående avsnitt fann vi att inkomstutvecklingen mellan 1991 och 2017 var väldigt olika i kommuner med olika urbaniseringsgrad. En intressant fråga är om detta resultat speglar skillnader över regioner eller om det drivs av skillnader inom regioner. Vi undersöker denna fråga genom att grafiskt visa sambandet mellan regionernas urbaniseringsgrad och inkomstförändringen i regionerna mellan 1991 och 2017 (se figur 9). Varje region utgör således en punkt i figuren, och för att tydligare visa hur korrelationen ser ut mellan de två variablerna visar vi även den bästa linjära anpassningen till datapunkterna (som erhålls genom en OLS-skattning med befolkningsvikter). Även här ser vi ett positivt samband mellan urbaniseringsgrad och inkomstutveckling. Sambandet är ungefär lika starkt som det för kommunerna (se figur 8), nu med uppemot 30 procentenheters skillnad mellan regionerna med den starkaste respektive svagaste inkomstutvecklingen. Vi ser också en tydlig geografisk koncentration av regioner med lägre urbaniseringsgrad och svagare inkomstutveckling i Norrland. Söderut är det Värmlands län och regionerna runt Småland som uppvisar lägre urbaniseringsgrad och svagare inkomstutveckling. Det är värt att notera att det positiva sambandet inte enbart drivs av Stockholm. Även om vi plockade bort Stockholm skulle vi få ett positivt samband, framför allt drivet av inkomstutvecklingen i Västra Götaland, Halland och Jönköping.

Slutsatser

I den här artikeln har vi studerat hur inkomstpolariseringen ser ut mellan stad och land i Sverige och hur denna polarisering har förändrats mellan 1991 och 2017. Ett specifikt syfte med artikeln var att utröna hur mycket av skillnaderna som drivs av skillnader mellan stad och landsbygd inom kommuner och hur mycket som drivs av skillnader mellan kommuner med olika urbaniseringsgrad. Analyserna bygger på ett datamaterial som täcker hela den svenska befolkningen varje år för perioden 1991–2017.

Då vi jämför inkomstnivåerna i Sveriges alla grannskap (så kallade DeSO-områden), uppdelat på om de ligger i en centralort, i en tätort eller på landsbygden, visar våra resultat att det finns en klyfta mellan stad och land, med lägre inkomstnivåer på landsbygden. Detta resultat ligger i linje med den allmänna förståelsen att inkomsterna är högre i mer urbana områden än på landsbygden. Det ligger även i linje med resultaten i Nordin (2020). Vi ser dock att klyftan minskat över perioden 1991–2017. I genomsnitt har inkomsterna före skatt i

Figur 9. Inkomstutveckling och urbaniseringsgrad på regional nivå

DeSO-områden på landsbygden ökat från 82 till 86 procent av inkomsterna i områden som ligger i kommuners centralorter.

Det är dock viktigt att ha i åtanke då man jämför inkomstutvecklingen i olika områden att *landsbygdsområdena är ojämnt fördelade bland Sveriges kommuner*. Om vi i stället jämför landsbygdsområdena med områdena i centralorten inom varje kommun så finner vi att den minskade klyftan beror på att landsbygden har gått starkt framåt: i genomsnitt har landsbygdens inkomst som andel av centralortens inkomst i samma kommun ökat från 93 till 104 procent. Det finns därför ingen inkomstskillnad till landsbygdens nackdel i slutet på tidsperioden. Detta är ett resultat som såvitt vi vet inte lyfts fram tidigare, och som skiljer sig en del från de slutsatser som dras i Nordin (2020), Den klyfta som vi fann till de urbana områdenas fördel då vi jämförde grannskap med varandra oavsett var de låg i Sverige beror alltså på *inkomstskillnader mellan kommuner* (fattiga landsbygdsområden ligger i högre utsträckning i kommuner med lägre inkomstnivåer). Detta är också förklaringen till att vi får lite andra resultat än Nordin (2020), och visar på vikten att beakta stad-land skillnader inom kommuner respektive mellan kommuner. Detta resultat innebär också att en kommun inte bör bedriva landsbygdsfrågor utifrån uppfattningen att de som bor på landsbygden i kommunen har lägre genomsnittliga inkomster än de som bor i centralorten. Dock utesluter inte våra resultat att det kan finnas andra klyftor mellan stad och land, till exempel med avseende på tillgång till samhällsservice och större behov av allmänna transportmedel, som det kan finnas anledning för kommunala beslutsfattare att beakta.

Vår jämförelse mellan kommuner visar att kommuner med högre urbaniseringsgrad, definierat som större andel av befolkningen boendes i tätorter eller centralorter, har högre inkomster. Denna inkomstpolarisering mellan kommuner existerar även om vi jämför centralorter i mer urbana kommuner med centralorter i mindre urbana kommuner, liksom mellan landsbygdsområden

i kommuner med olika urbaniseringsgrad. Polariseringen existerade både i början och i slutet på vår tidsperiod, men har ökat ganska kraftigt sedan början av 1990-talet: inkomstökningarna är dubbelt så stora procentuellt sett, runt 90 procent respektive 40 procent i reella termer, om man jämför centralorterna i toppen med dem i botten. En analys på regionnivå visar svag inkomstutveckling i många Norrlandsregioner, Värmlands län, och regioner i Småland (Kronoberg och Kalmar). Det är värt att notera att det positiva samband mellan urbaniseringsgrad och inkomstutveckling som vi finner på regional nivå inte enbart drivs av Stockholm; även inkomstutvecklingen i Västra Götaland, Halland och Jönköping spelar en viktig roll för det positiva sambandet.

De resultat som visar på en ökande inkomstpolarisering mellan kommuner och regioner med olika urbaniseringsgrad tyder på ett behov av riktade insatser mot kommuner och regioner där många bor på landsbygden. En mer omfattande kommunal utjämning skulle minska klyftan mellan stad och land.

Vi undersöker även sambandet mellan inkomstutveckling och avfolkning. Vi finner inte bara en starkare inkomstutveckling utan även en starkare befolkningsökning i mer urbaniserade kommuner. Således är frågan om urbanisering och avfolkning starkt kopplat till klyftan mellan stad och land om jämförelsen görs mellan kommuner. Däremot visar våra resultat att vid varje given kommunal urbaniseringsgrad så är befolkningsutvecklingen svagare på landsbygden än i centralorterna. I kommuner där flest bor på landsbygden är befolkningsutvecklingen till och med negativ på landsbygden (men inte i centralorterna). Men inkomstutvecklingen i dessa kommuner är alltså svagare i centralorterna än på landsbygden. Sambandet mellan avfolkning och inkomstutveckling är därför komplext: även om det avfolkats framför allt i landsbygden i landsbygdskommuner så är det centralorterna i dessa kommuner som uppvisar den sämsta inkomstutvecklingen. Även detta resultat talar emot landsbygdsåtgärder som utgår ifrån att det går dåligt för mindre tätbefolkade områden mer generellt i Sverige.

En viktig uppgift för framtida studier är att undersöka vilka de huvudsakliga mekanismerna är bakom de resultat vi funnit i denna artikel, inklusive en djupare förståelse för migrationens betydelse och den socioekonomiska och demografiska sammansättningen i olika geografiska områden som följer på hushållens geografiska sortering.

Kopplingen mellan den geografiska inkomstojämlikheten och politisk och annan form av samhällelig och social polarisering (Andersson m.fl. 2023; Erlingsson m.fl. 2021; Oscarsson m.fl. 2021) bör också studeras mer ingående.

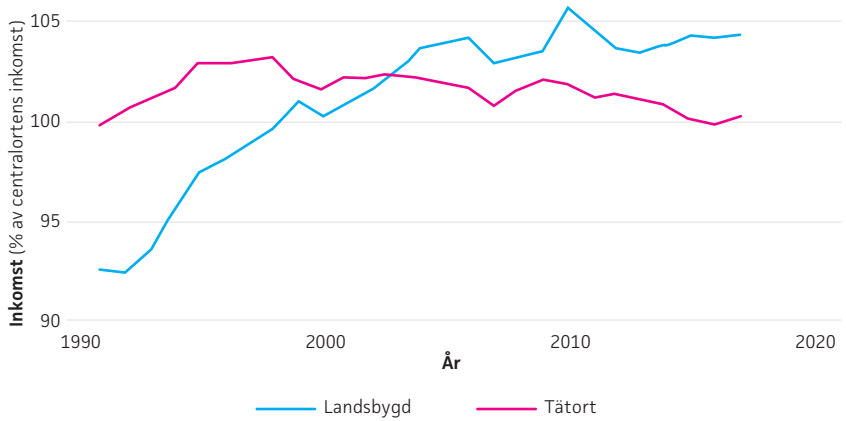
Referenser

Adler, David & Ansell, Ben W., 2019. "Housing and Populism", *West European Politics* 43, s. 344-365.

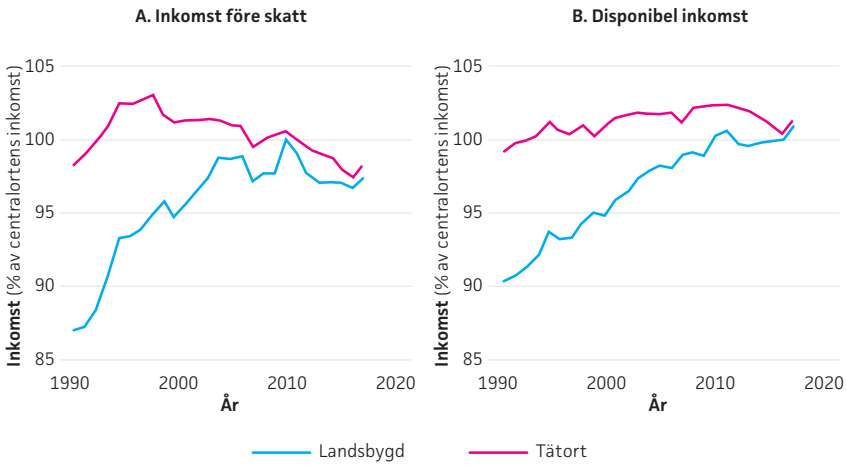
- Andersson, Henrik, Blind, Ina, Brunåker, Fabian, Dahlberg, Matz, Fredriksson, Greta, Granath, Jakob & Liang, Che-Yuan, 2023. "What's in a Label? On Neighbourhood Labelling, Stigma and Housing Prices", *SocArXiv*, tillgänglig på <https://doi.org/10.31235/osf.io/xu759>.
- Boverket, 2023. "Boendesegregationens utveckling och mekanismer: Årsrapport 2023 om den socioekonomiska boendesegregationens utveckling i Sverige". Rapport 2023:23.
- Diamond, Rebecca & Moretti, Enrico, 2021. "Where is Standard of Living the Highest? Local Prices and the Geography of Consumption", *National Bureau of Economic Research Working Paper* 29533.
- Enflo, Kerstin, 2016. "Regional ojämlikhet i Sverige. En historisk analys", *SNS Analys* nr 33.
- Erlingsson, Gissur Ó., Öhrvall, Richard, Wallman Lundåsen, Susanne & Zerne, Arvid, 2021. *Centrum mot periferi? Om missnöje och framtidstro i Sveriges olika landsdelar*. Norrköping: Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet.
- Gaubert, Cecile, Kline, Patrick M., Vergara, Damián & Yagan, Danny, 2021. "Trends in U.S. Spatial Inequality: Concentrating Affluence and a Democratization of Poverty", *American Economic Association Papers and Proceedings* 111, s. 520–525.
- Henning, Martin, Westlund, Hans & Enflo, Kerstin, 2023. "Urban-Rural Population Changes and Spatial Inequalities in Sweden", *Regional Science Policy Practice* 15, s. 878–892.
- Massey, Douglas S. & Fischer, Mary J., 2003. "The Geography of Inequality in the United States, 1950–2000", *Brookings-Wharton Papers on Urban Affairs*, s. 1–40.
- Moretti, Enrico, 2012. *The New Geography of Jobs* Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- Nordin, Martin, 2020. "Att leva i land och stad – ett djupare perspektiv på inkomstfördelning", *AgriFood Economics Centre*, Rapport 2020:2.
- Oscarsson, Henrik, Bergman, Torbjörn, Bergström, Annika & Hellström, Johan, 2021. *Polarisering i Sverige – Demokratirådets rapport 2021*. Stockholm: SNS Förlag.
- Reardon Sean F. & Bischoff, Kendra, 2011. "Income Inequality and Income Segregation", *American Journal of Sociology* 116, s. 1092–1153.
- Storper, Michael, 2018. "Separate Worlds? Explaining the Current Wave of Regional Economic Polarization", *Journal of Economic Geography* 18(2), s. 247–270.

Appendix

Figur A1. Inkomstutveckling (före skatt) på landsbygd och i tätort relativt kommunens centralort för de 175 kommuner som har DeSO-områden i alla tre områdes-kategorier

Figur A2. Medelinkomsten i DeSO-områden på landsbygd och i tätort (uttryckt relativt medelinkomsten i DeSO-områdena i centralorten), 1991–2017, för de 175 kommuner som har DeSO-områden i alla tre områdes-kategorier

Var bor Sveriges högutbildade – och var kommer de ifrån?

Andreas Bergh, Maria Brandén & Alba Stjärnkvist

Where do Sweden's highly educated live – and where do they come from?

This study investigates the geographical distribution of highly educated individuals in Sweden, examining where they live and where they come from. The study utilises longitudinal individual data on individuals born between 1972 and 1984 and illustrates educational disparities between Swedish regions based on where the individuals lived at age 18 and at age 33. The geographical units are regions, allowing for a comprehensive analysis. We show that educational disparities are smaller when described using region of origin compared to region of residence. High levels of educational attainment in urban areas are thus largely due to the immigration of educated individuals. Conversely, rural regions experience brain drain, losing educated individuals to cities. By comparing the two perspectives, we can show that brain drain does not increase over time. Based on region of origin, higher education has become more geographically equitable over the period studied. Importantly, however, increasingly highly educated people have grown up in Stockholm. If that trend continues, it may become difficult in the future for highly educated people from the rest of Sweden to compete for jobs in Stockholm.

Introduktion

Stockholm beskrivs ofta som en tillväxtmotor för hela Sverige, och inte sällan påpekas att denna tillväxtmotor skulle kunna arbeta mer effektivt om det inte vore för bristen på kvalificerad arbetskraft (t.ex. Hatzigeorgiou m.fl. 2022). Mer kvalificerad arbetskraft i Stockholm skulle emellertid sannolikt öka de geografiska skillnaderna i utbildningsnivå mellan storstäder och landsbygd, och det är

Andreas Bergh är verksam vid Nationalekonomiska institutionen, Lunds universitet, och Institutet för Näringslivsforskning (IFN); Maria Brandén är verksam vid Institutet för analytisk sociologi (IAS), Linköpings universitet, och Stockholms universitets demografiska avdelning (SUDA); Alba Stjärnkvist är verksam vid Inkludera. E-post: andreas.bergh@nek.lu.se; maria.branden@liu.se

lätt att hitta debattinlägg som menar att klyftan redan är för stor och har varit det under lång tid (t.ex. Stigfur 2016).

Det ser alltså ut som att Sverige måste hantera en avvägning där ökad tillväxt kommer till priset av ökade skillnader i utbildningsnivå mellan Stockholm och övriga landet. En sådan beskrivning av Sveriges situation bygger emellertid på det underförstådda antagandet att geografiska skillnader i utbildningsnivå ska mätas utifrån var människor bor, det vill säga vad vi i denna uppsats kallar ett *boendeperspektiv*. Det är ett rimligt tillvägagångssätt. Men det skulle också vara ett rimligt tillvägagångssätt att studera geografiska skillnader i utbildningsnivå utifrån var människor kommer ifrån, vilket vi kallar ett *uppväxtperspektiv*.

Ett sätt att förklara skillnaden mellan de två perspektiven är att jämföra frågeställningar. Diskussionen om geografiska klyftor utgår nästan alltid från ett boendeperspektiv och frågar exempelvis hur stor andel av alla som bor i Stockholm som har en högre utbildning. Men geografiska utbildningsklyftor kan också beskrivas genom att undersöka vilken andel av alla som har vuxit upp i Stockholm som har en högre utbildning, det vi här kallar ett *uppväxtperspektiv*. Uppväxtperspektivet ligger nära tanken om grannskapseffekter (van Ham m.fl. 2011; Wilson 1987), det vill säga hur individers utbildningsnivå påverkas av var de växer upp, exempelvis vad gäller sociala normer och avstånd till högre utbildning. Boendeperspektivet synliggör andra faktorer såsom storstäders attraktionskraft och begränsningar på bostadsmarknaden.

För att förstå den högre utbildningens geografi är båda perspektiv användbara. Som visas av Bjerke och Mellander (2017) innebär högre studier ofta en flyttkedja som leder till jobb någon annanstans än där individen växte upp. I denna process sker dessutom en betydande självselektion, både med avseende på gymnasiebetyg och föräldrars utbildning (Ahlin m.fl. 2018). Syftet med denna studie är därför att komplettera existerande deskriptiva analyser av var de högutbildade bor med en likaledes enkel analys av var de högskoleutbildade kommer ifrån, och att dra slutsatser på basis av skillnader mellan de två perspektiven.

Metodmässigt innebär uppväxtperspektivet att individdata studeras utifrån ett longitudinellt perspektiv, medan boendeperspektivet är ett tvärsnittsperspektiv. I takt med att individdata blir vanligare har fler studier kontrasterat perspektiven mot varandra, men det är fortfarande sällsynt. Clemens och Pritchett (2008) är ett tidigt exempel som visar att inkomsten för människor från låginkomstländer i genomsnitt är avsevärt högre än genomsnittsinkomsten för människor i låginkomstländer. Inkomstmässigt går det exempelvis bättre för tanzanier än vad Tanzanias bruttonationalinkomst per capita ger sken av, och skälet är att många som flyttar från låginkomstländer tenderar att tjäna mer i sitt nya land. Ett annat exempel är Holmager m. fl. (2021) som i titeln ställer frågan "Does Lolland-Falster [i Danmark] make people sick, or do sick people move to Lolland-Falster?" och besvarar den tydligt: Lolland-Falster har låg

förväntad livslängd på grund av selektiv immigration av människor i yrkesför ålder med relativt dålig hälsa.

När det gäller geografiska skillnader inom länder är skillnaden mellan longitudinella perspektiv och tvärsnittsperspektiv avgörande för att förstå varför inkomster och löner tenderar att vara höga i städer. Exempelvis visar Keuschnigg m.fl. (2019) med svenska data att de höga lönerna i svenska tätorter till ungefär hälften kan förklaras av selektion i vilka som flyttar till dessa orter (och till hälften kan förklaras av synergier som uppstår i dessa tätorter). Även Bergh och Nordin (2022) anlägger ett longitudinellt tillvägagångssätt, och visar att de geografiska inkomstskillnaderna mellan urbana och landsbygdsplatser i Sverige är mindre ur ett uppväxtperspektiv än ur ett boendeperspektiv. De visar också att de geografiska skillnaderna ur ett uppväxtperspektiv inte entydigt ökar med tiden (vilket de gör sedda ur ett boendeperspektiv). Av tidigare forskning framgår således tydligt att urbana områdets framgångar i stor utsträckning beror på inflyttad arbetskraft. Detta är viktigt att ha i åtanke när höga inkomster i Stockholm jämförs med övriga delar av Sverige.

I denna studie gör vi också en jämförelse av boendeperspektivet och uppväxtperspektivet, men till skillnad från tidigare forskning fokuserar vi på utbildning snarare än på inkomster. I ett avseende innebär våra resultat att bilden av de stora och ökande utbildningsklyftorna i Sverige nyanseras: Skillnaderna beroende på uppväxtregion i hur många som skaffar sig högre utbildning är relativt små och har inte ökat under den studerade tidsperioden, som sträcker sig från 2005 till 2017. Samtidigt kan vi konstatera att Stockholm, i kraft av att ha lockat till sig högutbildad arbetskraft från övriga Sverige under lång tid, har allt fler högutbildade som har växt upp i Stockholm. Om den trenden fortsätter kan det i framtiden bli svårt för högutbildade från övriga Sverige att konkurrera om jobben i Stockholm (särskilt om svårigheterna att hitta bostad i Stockholm består eller förvärras).

Bakgrund

För att förstå geografiska skillnader i utbildningsnivå måste flera faktorer beaktas: (1) hur utbildningsnivå eller utbildningsambitioner påverkar var individen väljer att bosätta sig, (2) hur geografiska faktorer påverkar benägenheten och möjligheten att studera vidare, samt (3) hur geografiska faktorer möjliggör för högutbildade att bosätta sig i olika delar av landet. Vi diskuterar dessa i tur och ordning.

UTBILDNING OCH FLYTTMÖNSTER

En forskningstradition med en lång historia har undersökt hur utbildningsnivå, eller ambitionen att skaffa en högre utbildning, påverkar individers flyttmönster. I litteraturen ses migration som ett rationellt val där individer flyttar på sig

när de har något att vinna på det (Sjaastad 1962; Lee 1966). Om en individ anser sig vara i en dålig position på sin nuvarande plats, och tror att hen skulle få ett bättre liv på en annan plats, kommer hen sannolikt att flytta. Det krävs inte att flytten ger en direkt avkastning – flytten kan också vara en humankapitalinvestering (Schultz 1961; Becker 1962; Bowles 1970) där avkastningen förväntas komma långt senare. En lång eftergymnasial utbildning kan ses som en sådan humankapitalinvestering som lätt kan överföras mellan regioner (Fischer & Malmberg 2001). Detta kan bidra till att förklara både varför individer flyttar för att studera, och varför högutbildade tenderar att vara mer geografiskt rörliga än andra. Dessa utgångspunkter stöds även av forskning som visar att en av de vanligaste anledningarna till att individer flyttar över längre avstånd är att de ska studera vidare (Niedomysl 2011). Empiriskt tycks det också stämma att högutbildade är mer geografiskt rörliga än individer med lägre utbildning (Brandén 2013). En liten del av dem som flyttar för att skaffa sig högre utbildning flyttar emellertid tillbaka till sin hemkommun, ofta i samband med att man fått barn (Bjerke & Mellander 2017).

MILJÖNS BETYDELSE OCH GRANSKAPSEFFEKTER

Utbildning och utbildningsambitioner spelar roll för var individen bor, men var individen bor påverkar också vilken utbildning hen skaffar sig. Den enskilt viktigaste faktorn som styr individens utbildningsnivå är deras föräldrars utbildningsnivå, exempelvis genom högutbildade föräldrars förmåga att navigera i utbildningssystemet, möjlighet att hjälpa sina barn med skolarbetet, och genom överförandet av normer (Eccles 2005). Om det finns stora geografiska skillnader i utbildningsnivå kommer de antagligen att bestå, och detta på grund av så kallad vertikal transmission ("ärftlighet") där föräldrars utbildning starkt predicerar barnens utbildning.

Emellertid har de sociala sammanhang som ligger utanför familjen stor betydelse för individens utbildningsutfall. Barns utbildningsambitioner kan till exempel påverkas av kamratinflytande, där barn som ser sina kamrater hoppa av skolan kan normalisera ett sådant beteende, medan barn som växer upp i områden där en majoritet har höga utbildningsambitioner kan inspireras till att ha liknande ambitioner. Genom kollektiv socialisering av detta slag kan barn påverkas av de vuxna förebilder de exponeras för i området på så vis att barn som är omgivna av högutbildade vuxna åtminstone delvis får tillgång till ytterligare resurser i form av information, positiva attityder till högre utbildning, nätverk och liknande. Detta gör högutbildade vuxna till förebilder inte bara för sina egna barn, utan också för andra barn i grannskapet (Galster 2008). Även geografiska skillnader i institutionella resurser, exempelvis genom mer eller mindre välfungerande skolor i olika områden, kan inverka på senare utbildningsutfall (Jencks & Mayer 1990).

I litteraturen om så kallade grannskapseffekter undersöks om platsen där individer växer upp har inverkan på socioekonomiska utfall senare i livet. Frågan är metodmässigt svår eftersom det finns en selektion i var människor väljer bo och leva. Ett samband mellan låg utbildningsnivå i exempelvis en viss stadsdel och låga arbetsinkomster för människor som växt upp i den stadsdelen kan bero på grannskapseffekter, men det kan även bero på individuella faktorer som påverkar både vilka individer som bor i stadsdelen och deras arbetsinkomster. Många studier hittar grannskapseffekter även efter att ha beaktat denna selektion i vem som bor var, men inte alla – och grannskapseffekterna krymper i regel när kontrollvariabler införs för att fånga effekten av observerbara individuella egenskaper (t.ex. van Ham m.fl. 2011 samt Brandén 2018 för översikter av forskningen).

Det ska dock nämnas att forskningen om grannskapseffekter generellt fokuserar på mindre geografiska områden och inte på regioner, som studeras i den här artikeln. För benägenheten att skaffa sig en högre utbildning, kan man tänka sig att den geografiska tillgången till högskolor och universitet spelar roll – och så är också fallet empiriskt. Bergh med flera (2024) sammanfattar både svensk och internationell forskning om hur geografisk decentralisering av högre utbildning påverkar benägenheten att läsa vidare, och genomför en studie av den svenska högskoleexpansionen 1977, då Sverige fick 12 nya högskolor.¹ Utvärderingen visar att ungdomar i de berörda kommunerna blev mer benägna att läsa vidare efter gymnasiet på grund av denna reform.

MATCHNING OCH EKONOMISK STRUKTUR

Avslutningsvis har olika regioner olika möjligheter att ge de högutbildade jobb som matchar deras utbildning, till exempel när det gäller bransch- och lönestruktur. Tidigare forskning har visat att sysselsättningsmöjligheterna för högutbildade individer varierar mellan regionerna i Sverige (Henning & Eriksson 2021; Eriksson & Hansen 2013). Denna typ av arbetsmarknadsfaktorer är viktiga för individer när de bestämmer sig för var de ska bosätta sig. Det är således mer sannolikt att individer som vinner mycket på att flytta till ett annat län gör det. Individer som studerar i ett län med brist på passande arbetstillfällen kommer därför att vara mer benägna att flytta till regioner med bättre sysselsättningsmöjligheter och högre löner.

Data

För att uppfylla studiens syfte använder vi registerdata som inkluderar 14 födelsekohorter, 1972–1984. En avvägning måste göras eftersom vi kan följa fler kohorter om vi mäter utbildningen vid en yngre ålder. För att vara relativt säkra

1 Två av dessa hade dessutom delat campus, vilket innebar att 14 kommuner berördes.

på att individen inte skaffar sig utbildning efter mättillfället, väljer vi att mäta utbildning vid 33 års ålder och inkluderar alla kohorter som vi har data för. Totalt omfattar varje kohort mellan 95 000 och 102 500 individer. Vi använder region (baserat på läns-koder) som geografisk enhet, då det ger en bra avvägning mellan överskådlighet och detaljrikedom, men det är inget som hindrar att samma analys görs på kommunnivå, DeSO arbetsmarknadsområden eller någon annan indelning.

För varje region undersöker vi andelen individer som vid 33 års ålder är högutbildade, vilket vi definierar som att individen har åtminstone 2 års eftergymnasial utbildning.² För alla Sveriges regioner räknar vi ut andelen högutbildade baserat på (1) var de bor när de är 33 år (boendeperspektivet), och (2) var de bodde när de var 18 år (uppväxtperspektivet). Under den studerande tidsperioden ökar andelen högutbildade i Sverige: Vid 33 års ålder hade 42 procent av 1972 års kohort någon form av eftergymnasial utbildning, vilket kan jämföras med 49 procent för dem som föddes 1984 (Statistiska centralbyrån 2024). Eftersom vårt fokus är på skillnader med avseende på var individer växte upp (uppväxtperspektiv) och var de bor (boendeperspektiv) rensar vi bort denna trend genom att studera årsvisa avvikelser från genomsnittet i riket.

Analys

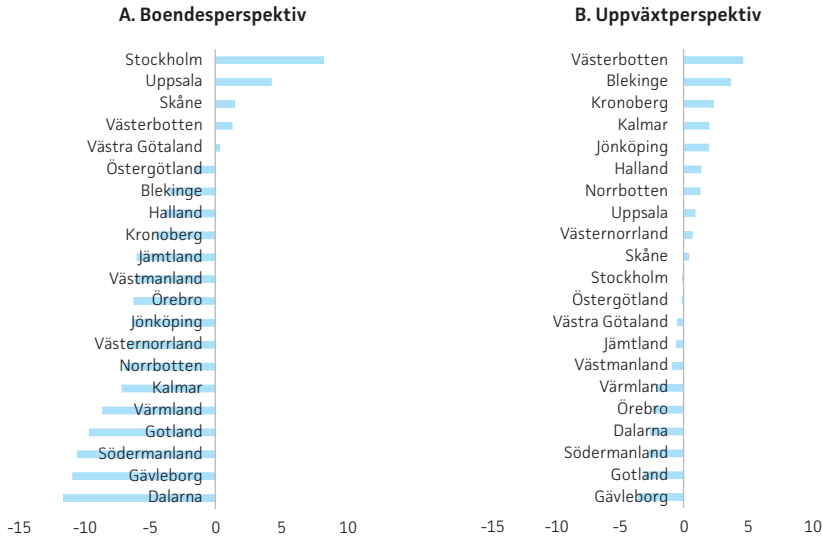
GENOMSNIITTLIGA SKILLNADER MELLAN BOENDEPERSPEKTIV OCH UPPVÄXTPERSPEKTIV

Vi börjar med att illustrera de geografiska utbildningsklyftorna ur ett boendeperspektiv. Figur 1A visar varje regions avvikelse från riksgenomsnittet när det gäller andelen högutbildade som bor i regionen, beräknad som ett genomsnitt för respektive kohort. Som synes ligger Stockholm ungefär 8 procentenheter högre än riksgenomsnittet, medan Dalarna är den region med lägst andel högutbildade. Klyftan är relativt stor eftersom andelen högutbildade i Stockholm är cirka 20 procentenheter större än den är i Dalarna. Notabelt är att endast Stockholm och Uppsala ligger markant högre än riksgenomsnittet.

I figur 1B visas i stället regionens utbildningsnivå baserat på utbildningsnivån hos de individer som bodde där när de var 18 år. Vi använder folkbokföringsadressen vid denna ålder som proxy för den inte helt väldefinierade egenskapen att komma från en viss region. Här finns med andra ord en viss felkälla, exempelvis när en individ strax under 18 års ålder flyttar från en region

2 Gränsen vid två års studier dras för att undvika att den som endast läst strökurser under några terminer räknas som högutbildad. Eftersom vårt fokus är på skillnader mellan regioner är den exakta definitionen av högutbildad sannolikt inte resultatdrivande.

Figur 1. Geografiska utbildningsklyftor i Sverige

Not: Regionspecifika avvikelser från riksgenomsnittet med avseende på andelen högutbildade vid 33 års ålder när vi mäter region vid 33 års ålder (boendeperspektiv) eller vid 18 års ålder (uppväxtperspektiv).

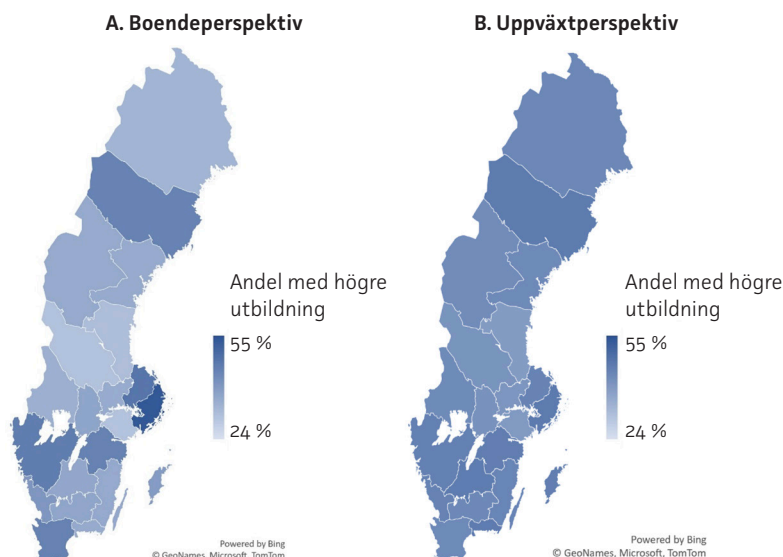
till en annan. Ju tidigare i livet flytten sker, desto rimligare är det emellertid att räkna boenderegionen vid 18 års ålder som ursprungsregion. Eftersom det är mycket ovanligt att individer under 18 år ens flyttar över en kommungräns (Brandén & Kolk 2017) är felkällan sannolikt mindre allvarlig.

Av figur 1B framgår att det, sett till var individen bodde vid 18 års ålder, är västerbottningar som är högst utbildade i Sverige. Stockholm ligger enligt uppväxtperspektivet exakt på riksgenomsnittet (som är ett genomsnitt över den studerade perioden). Mest intressant är kanske att de geografiska skillnaderna nu är markant mindre: Ingen region avviker mer än fem procentenheter från riksgenomsnittet, och de flesta avviker bara någon enstaka procent uppåt eller nedåt.

Sett ur ett uppväxtperspektiv har Sverige alltså betydligt mindre geografiska skillnader i benägenheten att skaffa sig en högre utbildning. Detta visualiseras i figur 2 som visar andelen högutbildade i Sveriges regioner ur boende- respektive uppväxtperspektivet för kohorten född 1984. Som synes är Sverige betydligt mer homogent med avseende på andelen högutbildade när uppväxtperspektivet används än när boendeperspektivet tillämpas.

De stora skillnader som syns ur boendeperspektivet beror alltså på människors flyttmönster efter 18 års ålder. En region som klarar sig bättre ur boendeperspektivet än ur uppväxtperspektivet (såsom Stockholm, Uppsala och Skåne) har antagligen påverkats både av att högutbildningsbenägna individer

Figur 2. Andelen högutbildade i Sveriges regioner födda med ett boendeperspektiv och ett uppväxtperspektiv. Kohorten född 1984

flyttar dit (antingen innan eller efter utbildningen) och av selektiv utflyttning av individer som är mindre benägna att skaffa sig en högre utbildning. Samma mekanismer påverkar regioner som klarar sig bättre ur uppväxtperspektivet än ur boendeperspektivet (såsom Västerbotten, Blekinge och Kronoberg). Dessa kan sägas lida av en inomnationell "brain drain", vilket vi diskuterar vidare i ett senare avsnitt.³

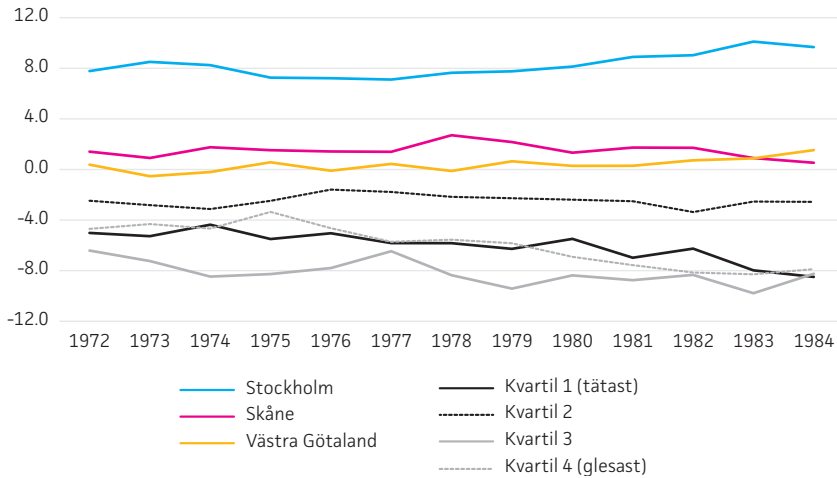
UTVECKLINGEN ÖVER TID

I detta avsnitt flyttas fokus från genomsnittliga avvikelser från riksgenomsnittet till att studera hur dessa avvikelser har utvecklats över tid. Vi frågar alltså om och hur utbildningsklyftorna i Sverige har ökat över tid, samt hur svaret på den frågan beror på vilket perspektiv som anläggs. För att undersöka om det finns några urbana-rurala mönster (och för att undvika att figurerna blir svåröverskådliga) redovisar vi utvecklingen för de tre största regionerna (Stockholm, Skåne och Västra Götaland) samt för övriga regioner grupperade i kvartiler utifrån befolkningstäthet.

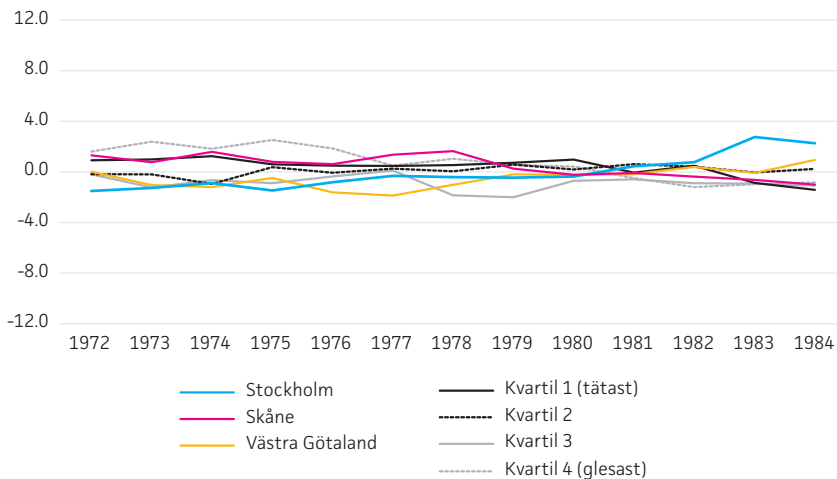
3 Begreppet "brain drain" har vi lånat från utvecklingsekonomi, där emigration av högutbildade från fattiga länder länge sågs som ett stort problem. Senare forskning har emellertid pekat på flera fördelar kopplade till emigration även för den kvarvarande befolkningen (jfr Stark 2005).

Figur 3. Utbildningsklyftor i Sverige över tid för personer födda 1972 till 1984

A. Boendeperspektiv

B. Uppväxtperspektiv

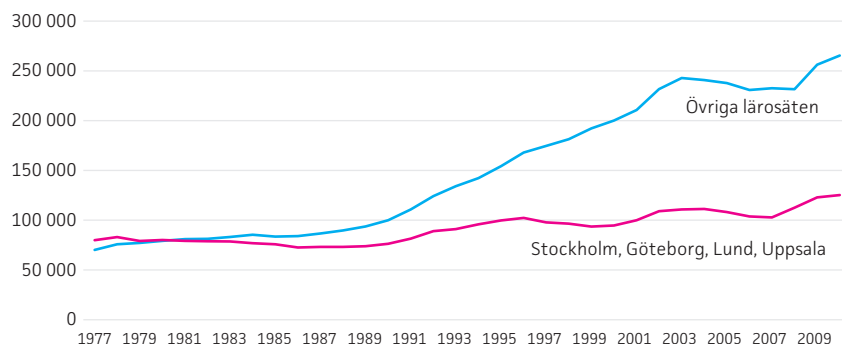

Not: Regionspecifika avvikelser från riksgenomsnittet för respektive kohort med avseende på andelen högutbildade vid 33 års ålder när vi mäter region vid 33 års ålder (boendeperspektiv) eller vid 18 års ålder (uppväxtperspektiv).

Figur 3A och 3B visar utvecklingen över tid ur boende- och uppväxtperspektivet. Vi ser än en gång att skillnaderna mellan olika delar av landet är väsentligt mindre ur ett uppväxtperspektiv än ur ett boendeperspektiv.

Ur boendeperspektivet (figur 3A) syns ingen konvergens alls, tvärtom drar Stockholm ifrån rikssnittet samtidigt som regionerna i kvartil tre och fyra tappar både gentemot rikssnittet och gentemot Skåne och Västra Götaland. Ur uppväxtperspektivet, däremot, visar det sig att spridningen faktiskt minskar

Figur 4. Antal inskrivna studenter vid gamla respektive nya lärosäten

Not: Figuren visar antal inskrivna studenter per år, mätt vid höstterminen, för de gamla lärosätena Stockholms universitet, Göteborgs universitet, Uppsala universitet samt Lunds universitet (heldragen linje) och för alla övriga lärosäten (streckad linje). För Stockholm, Göteborg, Lund och Uppsala visar kurvan respektive högskola/universitet, det vill säga inte alla lärosäten i kommunerna. Källa: Bergh m. fl. (2024).

något över tid.⁴ Sett till var människor bodde när de var 18 år har alltså olika delar av Sverige blivit mer lika när det gäller hur många ur en kohort som läser vidare. En tänkbar bidragande faktor är de regionala högskolor som kom på plats 1977 och som växte kraftigt under 1990-talets expansion av den högre utbildningen i Sverige. Expansionen illustreras i figur 4.

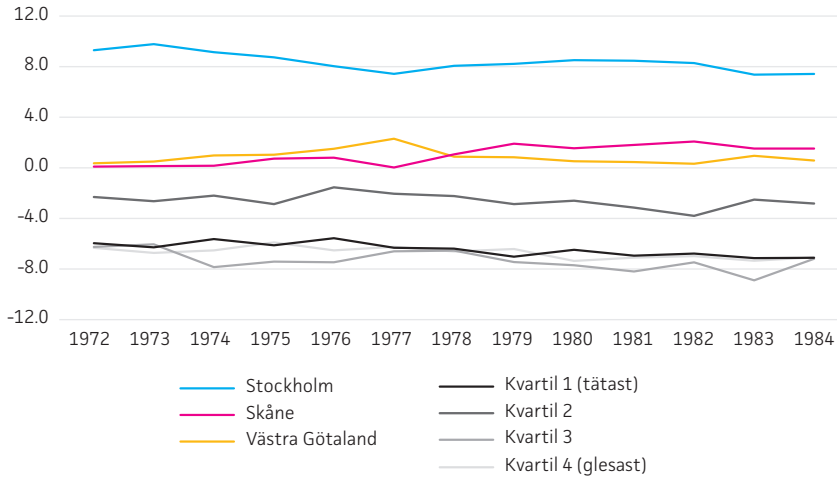
Det är emellertid värt att notera att Stockholm för den första kohorten (födda 1972) hade lägst andel som läser vidare, men sedan ökar kontinuerligt och för den sista kohorten faktiskt ligger högst. Genomsnittet som visades i figur 1B döljer alltså en uppåtgående trend över tid. En möjlig tolkning är att Stockholms befolkningssammansättning har förändrats av inflyttning så att allt fler av 18-åringarna har inflyttade högutbildade föräldrar, vilket betyder högre benägenhet att också själv läsa vidare. Om denna förklaring stämmer är det troligt att den uppåtgående trenden för Stockholm ur ett uppväxtperspektiv kommer att fortsätta.

Vår analys möjliggör också en enkel analys av inomnationell brain drain. Något förenklat kan man säga att regioner med betydligt större andel högutbildade ur uppväxtperspektiv än ur boendeperspektiv har drabbats av brain drain. Utbildningsmässigt går det i genomsnitt bra för individer från dessa regioner, men de tenderar att lämna hemregionen och bo någon annanstans vid 33 års ålder.

Bland svenska regioner har de flesta brain drain enligt detta mått. Endast fyra regioner (Stockholm, Uppsala, Skåne och Västra Götaland) har fler hög-

4 Medan standardavvikelsen mellan olika regioner för boendeperspektivet ökar från 4,5 till 5,8 under den studerade tidsperioden, faller den för uppväxtperspektivet från 2,5 till 2,2. Avståndet mellan högsta och lägsta regionvärde ökar för boendeperspektivet från 18 till 23 procentenheter, men faller från 10 till 7 procentenheter ur uppväxtperspektivet.

Figur 5. Utveckling av brain gain (positiva värden) och brain drain (negativa värden) över tiden

Not: Brain gain innebär högre andel högutbildade enligt boendeperspektivet än uppväxtperspektivet. Figuren visar skillnaden mellan de regionspecifika avvikelser från riksgenomsnittet som illustreras i figur 3a och 3b.

utbildade ur boendeperspektivet och kan således sägas ha brain gain. Förhållandet att sjutton regioner har brain drain och fyra brain gain är emellertid konstant under hela den studerade tidsperioden. Ingen region går från brain gain till brain drain (eller åt motsatt håll).

För att grafiskt illustrera hur brain drain utvecklas med tiden visar figur 5 skillnaden mellan boende- och uppväxtperspektivet för de kohorter som studeras. Bilden är inte entydig. Brain drain förvärras något för regionerna i kvartil 1, 3 och 4, Skånes brain gain förstärks samtidigt som Stockholms brain gain försvagas.

Slutdiskussion

Huvudsyftet med analysen i denna artikel är att jämföra hur samma utveckling och samma situation ter sig annorlunda beroende på ur vilket perspektiv den betraktas. Med relativt enkla deskriptiva analyser visas att den allmänna förståelsen av skillnader i livschanser mellan urbana och rurala områden delvis är förenklad. De små geografiska skillnader som uppmäts när uppväxtperspektivet anläggs tyder på att möjligheterna att skaffa sig en högre utbildning är relativt jämnt fördelade mellan olika regioner.⁵ En tänkbar bidragande förklaring är att Sverige uttalat har arbetat för att sprida den högre utbildningen geografiskt.

5 Detta hindrar inte att det också finns skillnader kopplade till exempelvis skolkvalitet, socioekonomisk bakgrund eller kamrateffekter på lägre geografiska nivåer såsom mellan grannskap, men som inte syns när analysen görs på regional nivå.

Till exempel visar Bergh med flera (2024) att 1977 års högskolereform, i vilken Sverige fick 12 nya högskolor fördelade på 16 olika kommuner, ökade benägenhet att läsa vidare hos ungdomar i de kommuner som fick nya högskolor.

Samtidigt är de regionala skillnaderna stora när de beskrivs ur ett boendeperspektiv. Vår analys visar att 17 av regionerna har brain drain, det vill säga fler högutbildade ur uppväxtperspektivet än ur boendeperspektivet. Endast fyra regioner – Stockholm, Västra Götaland, Uppsala och Skåne – har brain gain. Migrationen av högutbildade i Sverige går alltså från rurala områden till urbana områden. Individer som har förutsättningar att studera vidare lämnar rurala områden, och de flesta har åtminstone inte hunnit flytta tillbaka när de är 33 år. En trolig förklaring till detta mönster är att arbetsmarknaden för högkvalificerad arbetskraft under lång tid har utvecklats mer gynnsamt i storstadsregioner, särskilt i Stockholm (där även arbetsmarknaden för lågkvalificerad arbetskraft har växt – se Henning och Eriksson 2021 för en studie av så kallad arbetsmarknadspolarisering i Sverige). Det finns även teorier som säger att unga, talangfulla och högutbildade individer attraheras av urbana miljöer (Florida 2002), vilket kan bidra till det mönster vi ser.

Å ena sidan är mönstren vi finner ett tecken på en grundläggande geografisk jämlikhet, där individers möjlighet att studera vidare inte beror på var de är födda. Oavsett om du är född i något av de mest glesbefolkade länen eller i något av de tätast befolkade länen så har du ungefär samma sannolikhet att skaffa en högre utbildning. Å andra sidan kommer mönstret med utflyttning av utbildningsbenägna individer från glest befolkade områden antagligen i förlängningen leda till fler barn till högutbildade i urbana områden, om inte högutbildade flyttar tillbaka till sina ursprungsregioner när de bildar familj.

Dessa sekundära brain drain-effekter riskerar att leda till ojämlikheter för kommande generationer, genom utbildningseffekter av familjebakgrund (Eccles 2005). Kanske är det något sådant vi redan ser tecken för i Stockholms uppåtående utveckling med avseende på uppväxtperspektivet under den studerade perioden. I kraft av att ha lockat till sig högutbildad arbetskraft från övriga Sverige under lång tid, har allt fler högutbildade också växt upp i Stockholm. Om den trenden fortsätter kan det i framtiden bli svårt för högutbildade från övriga Sverige att konkurrera om jobben i Stockholm, särskilt om svårigheterna att hitta bostad i Stockholm består eller förvärras.

Framtida studier på det här området kan med fördel fördjupa sig i hur mycket av våra resultat som består i senare åldrar när individerna i storstadsregionerna har hunnit bilda familj eller börjat få äldre föräldrar. Under dessa perioder i livet kan släkt nätverk tänkas öka i betydelse och därför öka sannolikheten för tillbakaflyttande till ursprungsregionen (för en forskningsöversikt över området, se Mulder & Gillespie 2024). Det vore även värdefullt att undersöka hur val av bostadsregion i vuxen ålder hänger samman med tidigare geografisk rörlighet för högre utbildning samt arbetsmarknadsmöjligheter och

andra regionspecifika push- och pullfaktorer kopplade till boende- och upp-
växtregionen. Att veta mer om detta skulle öka vår förståelse för vilka processer
som ligger bakom resultaten som presenterats i denna studie, och komma
närmre lösningar på vad som kan skapa en mer balanserad utbildningssam-
mansättning i Sverige, och vilken utveckling vi kan förvänta oss i framtiden.

Referenser

- Ahlin, Lina, Andersson, Martin & Thulin, Per, 2018. "Human capital sorting: The
"when" and "who" of the sorting of educated workers to urban regions", *Journal of
Regional Science* 58(3), s. 581-610.
- Becker, Gary S., 1962. "Investment in human capital: A theoretical analysis", *Journal of
Political Economy* 70(5, Part 2), s. 9-49.
- Bergh, Andreas, Hällersfors, Henrik, Tåg, Joacim & Åstebro, Thomas, 2024.
*Demokratisering och decentralisering av högskolan: En utvärdering av 1977 års
svenska högskole-expansion*. Stockholm: SNS Förlag.
- Bergh, Andreas & Nordin, Martin, 2022. "Inkomstutveckling för människor från
glesbygd och storstad", *Ekonomisk Debatt* 50(2), s. 23-33.
- Bjerke, Lina & Mellander, Charlotta, 2017. "Moving Home Again? Never! The Locational
Choices of Graduates in Sweden", *The Annals of Regional Science* 59(3), s. 707-729.
- Bowles, Samuel, 1970. "Migration as investment: Empirical tests of the human
investment approach to geographical mobility", *The Review of Economics and
Statistics*, s. 356-362.
- Brandén, Maria, 2013. "Couples' Education and Regional Mobility – the Importance of
Occupation, Income and Gender", *Population, Space and Place* 19(5), s. 522-536.
- Brandén, Maria & Kolk, Martin, 2017. "Inrikes flyttningar", s. 115-132 i Duvander, Ann-
Zofie & Turunen, Jani (red.), *Demografi – Befolkningsperspektiv på samhället*.
Lund: Studentlitteratur.
- Brandén, Maria, 2018. "En forskningsöversikt om boendesegregation och bostads-
områdets betydelse", LO, Jämlighetsutredningen, rapport nr 17. Stockholm: LO.
- Clemens, Michael. A. & Pritchett, Lant, 2008. "Income per Natural: Measuring
Development for People Rather than Places", *Population and Development Review*
34(3), s. 395-434.
- Eccles, Jacquelynne S., 2005. "Influences of parents' education on their children's
educational attainments: The role of parent and child perceptions", *London Review
of Education* 3(3), s. 191-204.
- van Ham, Maarten, Manley, David, Bailey, Nick, Simpson, Ludi & Maclennan, Duncan,
2011. "Neighbourhood Effects Research: New Perspectives", s. 1-21 i van Ham m.fl.
(red.), *Neighbourhood Effects Research: New Perspectives*. Dordrecht: Springer
Netherlands.
- Hatzigeorgiou, Andreas, Nilsson, Maria, Linder Martin & Westerberg, Stefan, 2022.
"Arbetskraftsbristen i Stockholm är ett problem för hela Sverige", *Altinget*, 2022-03-
31, tillgänglig på [https://www.altinget.se/arbetsmarknad/artikel/arbetskraftsbristen-
i-stockholm-ar-ett-problem-for-hela-sverige](https://www.altinget.se/arbetsmarknad/artikel/arbetskraftsbristen-i-stockholm-ar-ett-problem-for-hela-sverige), läst 2024-04-01.
- Henning, Martin & Eriksson, Rikard H., 2021. "Labour market polarisation as a
localised process: evidence from Sweden", *Cambridge Journal of Regions, Economy
and Society* 14(1), s. 69-91.

- Holmager, Therese L. F., Lophaven, Søren N., Mortensen, Laust, H. & Lynge, Elsebeth, 2021. "Does Lolland-Falster Make People Sick, or Do Sick People Move to Lolland-Falster? An Example of Selective Migration and Mortality in Denmark, 1968-2017", *Social Science & Medicine* 277, 113893.
- Jencks, Christopher & Mayer, Susan E., 1990. "The Social Consequences of Growing Up in a Poor Neighborhood", s. 111-86 i Lynn, Laurence E. Jr. & McGeary, Michael G. H. (red.), *Inner-City Poverty in the United States*. Washington, DC: National Academies Press.
- Keuschnigg, Marc, Mutgan, Selcan & Hedström, Peter, 2019. "Urban Scaling and the Regional Divide", *Science Advances* 5(1), eaav0042.
- Lee, Everett S., 1966. "A Theory of Migration", *Demography* 3(1), s. 47-57.
- Mulder, Clara H. & Gillespie, Brian J., 2024. "Moving and staying in the context of the family: A review and an introduction to the Special Issue", *Population, Space and Place* 30(3), e2712.
- Niedomysl, Thomas, 2011. "How migration motives change over migration distance: Evidence on variation across socio-economic and demographic groups", *Regional Studies* 45(6), s. 843-855.
- Schultz, Theodore W., 1961. "Investment in human capital", *The American Economic Review*, 51(1), s. 1-17.
- Sjaastad, Larry A., 1962. "The costs and returns of human migration", *Journal of Political Economy* 70(5, Part 2), s. 80-93.
- Stark, Oded, 2005. "The New Economics of the Brain Drain", *World Economics* 6(2), s. 137-140.
- Statistiska centralbyrån, 2024. *Statistikdatabasen*. Tillgänglig på <https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__UF__UF0506__UF0506B/Utbildning/table/tableViewLayout1/>, hämtad 2024-05-27.
- Stigfur, Sophie, 2016. "Klassklyftan mellan stad och land växer", *Dagens Arena*, 2016-04-21, tillgänglig på <https://www.dagensarena.se/innehall/klassklyftan-mellan-stad-och-land-vaxer/>, citerad 2024-06-10.
- Wilson, William J., 1987. *The truly disadvantaged: the inner city, the underclass and public policy*. Chicago: University of Chicago Press.

Kompetensförsörjningens geografi

Om yrkeshögskolans expansion, organisering och platsförankring¹

Erik Nylander & Margarita Chudnovskaya

The Geography of Skill Formation: On the Expansion, Organization, and Localization of Swedish Higher Vocational Education

Uncertainty about future skill needs in the labor market has accelerated the adoption of flexible reskilling and upskilling policies. In recent decades, substantial public investment has been allocated to higher vocational education (HVE) for adults. This article investigates the organization of HVE in Sweden, focusing on its geographical expansion across urban-rural divides and its impact on labor market mobility. The findings indicate increasing geographical immobility among HVE student cohorts between 2005 and 2020, coinciding with the expansion of this educational segment. Furthermore, analysis of training providers who applied for and received state funding reveals significant disparities in how HVE expansion has reached different municipalities and labor market regions. Despite being state-funded, HVE's growth is predominantly driven by private providers, which seem to have concentrated educational opportunities in densely populated areas

Yrkeshögskolan – ett policyinstrument för regional utveckling?

För en gynnsam regional utveckling – socialt, kulturellt och ekonomiskt – ses tillgången till kompetent och välutbildad arbetskraft som en nyckelfaktor

¹ Denna studie har möjliggjorts genom finansiering av Vetenskapsrådet, projektbidrag *Rätt kompetens i rätt tid – men för vem?* (VR-2019-04146).

Erik Nylander är verksam vid Institutionen för beteendevetenskap och lärande (IBL), Linköpings universitet; Margarita Chudnovskaya är verksam vid Institutet för social forskning (SOFI), Stockholms universitet. E-post: erik.nylander@liu.se

(Garvill m.fl. 2000; Florida 2002). I små och glest befolkade kommuner kan den selektiva utflyttningen göra kompetensförsörjning till något av en ödesfråga. Detta är viktigt för att till exempel vända en negativ befolkningsutveckling och gradvis förbättra den kommunala ekonomin (de Fine Licht m.fl. 2023; Keuschnigg m.fl. 2019; Syssner 2014). I större och mer tätbefolkade kommuner är kompetensförsörjningen i stället mer fokuserad på matchningsproblem mellan sektorer och yrken där det råder hög efterfrågan på kvalificerad arbetskraft och andra områden där det finns ett strukturellt överskott (Berlin 2014; SOU 1990:20; SOU 2000:36; Tillväxtverket 2020).

För att lösa den här typen av kompetensförsörjnings- och matchningsproblem hör man ofta politiker önska sig mer mobila medborgare, individer som kan flytta "dit jobben finns" eller som omskolar sig i vuxen ålder.² Till exempel har Västerbottens och Norrbottens kustregioner hamnat i blickfånget för den nationella utbildnings- och arbetsmarknadspolitiken. I ljuset av flera gröna industrisatsningar längs Norrlandskusten behövs det ingenjörer och teknisk personal i sällan skådad omfattning. Samtidigt måste omsorgs- och välfärdsservicen i dessa regioner också expandera för att svara upp mot dessa nyinvesteringar och tilltänkta befolkningsutveckling (Regeringskansliet 2022). Dagens debatt om kompetensförsörjningsbehovet i norr står i skarp kontrast till situationen under 1960-talet då hundratusentals människor hemmahörandes i den nordligaste landsändan tvingades flytta söderut just med hänvisning till "arbetsbrist".³ Betoningen på aktiv arbetsmarknadspolitik för att öka rörligheten och flexibiliteten på arbetsmarknaden beskrivs ibland som ett samtida "nyliberalt" påfund. Men som Norrlandsförbundets kampanjer påminner oss om, var rörlighetsfrämjande insatser för ökad sysselsättning också en central del av Rehn-Meidner-modellen, starkt förknippad med traditionell svensk socialdemokrati (Axelsson 1989; Jacobsson 1994).

Förhoppningar om att lösa frågorna kring landets kompetensförsörjning har de senaste decennierna alltmer inriktats mot yrkeshögskolorna. Ett aktuellt exempel på försök att möjliggöra livslångt lärande och ökad rörlighet på arbetsmarknaden är det så kallade omställningsstudiestödet. Som en del av det "Nya Saltsjöbadsavtalet", klubbade parterna på arbetsmarknaden den 22 juni 2022 omställningsstudiestödet som ett nytt och mer generöst offentligt studie-stödssystem. Under det första budgetåret (2023) har statsbidragen för det nya

2 Till exempel Ekots lördagsintervju, 11 februari 2023, Johan Perhson, Arbetsmarknads- och integrationsminister: (<https://sverigesradio.se/avsnitt/johan-pehrson-l-utbildning-ska-mota-arbetslosheten>).

3 Före 1960-talet var det emellertid snarare överrörlighet på arbetsmarknaden som framstod som ett prioriterat politiskt problem, se t.ex. den så kallade "hoppjerkedebatten", nidsbilden av en slags arbetar-nomad vars påstådda överrörlighet, illojalitet och lösdrifteri ådrog sig såväl företagens, fackförbundens som arbetsförmedlingens missbelånenhet (Furåker 1976).

omställningsstudiestödet gått lika ofta till personer som vidareutbildat sig inom yrkeshögskolan som till de som utbildat sig vid universitet och högskolor.⁴

En utmaning för många andra utbildningsinstitutioner som försörjer arbetsmarknaden med nödvändig yrkeskompetens – såsom universiteten, högskolan, gymnasieskolan eller komvux – är att de tenderar att utgå från nationellt fastlagda läroplaner. Dessa ramvillkor gör att undervisningsplanering, kursdesign, och kunskapsstoff ofta måste bestämmas långt i förväg vilket begränsar manövreringsutrymmet att förändra innehållet lokalt. Då yrkeshögskolans program normalt inte styrs av någon standardiserad och centralt fastslagen läroplan, kan dessa utbildningar potentiellt följa trender och lokala behov som uppstår i ljuset av den snabbt föränderliga arbetsmarknaden (SOU 2023:31).

I denna artikel analyserar vi hur yrkeshögskolornas expansion ser ut med hänsyn till deltagare, förflyttningar mellan olika arbetsmarknadsregioner och volymökningar per kommuntyp. Vi försöker besvara fyra huvudsakliga forskningsfrågor:

1. Vilken geografisk rörlighet präglar deltagande vid yrkeshögskolans utbildningar med hänsyn till geografiska förflyttningar mellan olika arbetsmarknadsregioner?
2. Vilka kommuntyper har främst gynnats av skolformens kraftiga expansion?
3. Hur ser fördelningen av ansökningar ut med hänsyn till kommuntyp och olika typer av utförare?
4. Hur ser tilldelningsbesluten från Myndigheten för yrkeshögskolan ut när man beräknar beviljandegraden för nya utbildningsprogram i förhållande till geografiska områden och organisationsformer i anordnarledet?

Resultaten visar att yrkeshögskolans deltagare blivit mer lokalt orienterade i takt med att hela utbildningssegmentet expanderat. Genom att geografiskt differentiera hur expansionen för yrkeshögskolorna mellan åren 2005–2020 förhåller sig till olika kommuntyper, visar vi att storstäder och större städer med kringliggande kommuner är de områden som primärt tillhandahållit nya utbildningsplatser. Undersökningen av relationen mellan de företags- och organisationstyper som äskat medel för att bedriva eftergymnasiala yrkesprogram (YH-program) och dimensioneringen av utbildning per kommuntyp väcker frågor om företagens incitament att försörja glest befolkade kommuner

4 Yrkeshögskolornas deltagare erhöll totalt 242 miljoner i omställningsbidrag under 2023. Det kan jämföras med de studerande vid universitet och högskola som omfattades av samma stöd som erhöll totalt 194 miljoner. I antal individer räknat tycks fördelningen nästan helt symmetrisk mellan YH och Universitet/Högskola (CSN.se).

med yrkesutbildningar. Artikeln avslutas med en kritisk diskussion om vilken roll den höga andelen privata bolagskoncerner i utförlarledet spelar för koncentrationen av nya utbildningsplatser till tätbefolkade områden.

Bakgrund: Yrkeshögskolan i policy och praktik

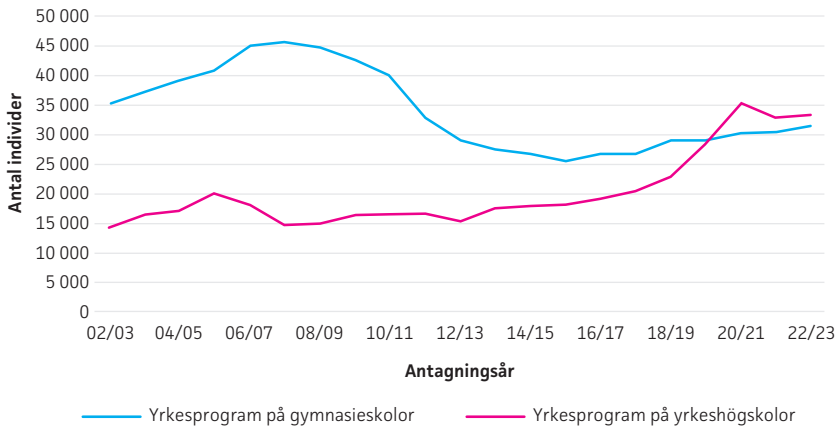
De senaste decenniernas offentliga investeringar i yrkeshögskolans eftergymnasiala yrkesprogram (YH), och dess föregångare Kvalificerad Yrkesutbildning (KY), fortsätter traditionen av aktiv arbetsmarknadspolitik, som har varit ett kännetecken för den svenska välfärdsmodellen sedan efterkrigstiden (Lundahl 1997; Lundqvist 2019; Rothstein 1992). Denna modell, som ursprungligen var korporativistisk, har inte bara en aktiv arbetsmarknadspolitik med välorganiserade parter, utan är också känd för sin breda och avgiftsfria utbildningssektor med stora och breda satsningar på vuxenutbildning och folkbildning (t.ex. Antikainen 2006; Rubenson & Desjardins 2009; Saar & Ure 2013).

Yrkeshögskolans expansion tog fart först runt sekelskiftet 2000, först under namnet Kvalificerad Yrkesutbildning (KY). Vid den tiden hade den stora utbyggnaden av annan högre utbildning, särskilt den regionala högskoleexpansionen som började med reformen 1977, avtagit – och andelen som gick vidare till högskoleutbildningar i varje kohort hade planat ut (Dalberg & Börjesson 2021; Melldahl 2015; SOU 2000:36). Samtidigt som KY/YH ökade sin utbildningsvolym kraftigt i början av 2000-talet, hade de gymnasiala yrkesutbildningarna stora svårigheter att attrahera elever (Pancan & Paul 2019).

Sverige karakteriseras ofta som ett land med ett statsstyrt och skolbaserat yrkesutbildningssystem i internationell komparativ forskning om VET (*VET = vocational education and training*). Detta baseras då på det gymnasiala yrkesutbildningssystemet, där företag och arbetsgivare traditionellt inte är lika involverade som i andra länder (Busemeyer & Trampusch 2012; Dobbins & Busemeyer 2015; Olofsson m.fl. 2016; Olofsson & Kvist 2020; Verdier 2013). Men när det svenska kompetensförsörjningssystemet beskrivs som "skolbaserat" missar man den starka expansionen av yrkesutbildning och vidareutbildning utanför grund- och gymnasieskolan. Yrkeshögskolans förordnanden säkerställer exempelvis att en fjärdedel av varje utbildningsprogram (400 poäng eller mer) består av längre arbetsförlagda praktikperioder, så kallat "Lärande i Arbetslivet" (LiA). Förordningen garanterar också att arbetsgivare utgör en majoritet i ledningsgruppen för varje YH-program (Myndigheten för yrkeshögskolan 2023).⁵

5 I en nyligen genomförd kartläggning av ett icke-representativt urval av YH-program fann Myndigheten för yrkeshögskolan att bland 150 undersökta program härstammade drygt 72 procent av ledamöterna i styrgrupperna från näringslivet, medan 11 procent företrädde kommuner, 10 procent regioner, och endast ett fåtal representerade olika typer av branschorganisationer (2 procent) eller fackförbund (1 procent) (MYH 2024).

Figur 1. Antal individer inskrivna på yrkesutbildningar på svenska gymnasieprogram jämfört med yrkeshögskolans program per antagningsår, 2002–2022

Därför bör vi nyansera uppfattningen av det svenska kompetensförsörjningssystemet. Istället för att se det som enbart skolbaserat, med få inslag av lärlingsutbildning och praktikförlagda moment, bör vi erkänna att det också inkluderar dessa komponenter, om än företrädesvis inom vuxenutbildningens regi (se även Dobbins & Busemeyer 2015; Olofsson & Thunqvist 2018; Olofsson & Kvist 2023). Yrkeshögskolans tillväxt har dessutom lett till att fler nya elever årligen deltar i dess yrkesutbildningar än i gymnasieskolans yrkesprogram, se figur 1.

Ur ett längre historiskt perspektiv har den svenska arbetsmarknadsutbildningen för vuxna utvecklats från att vara en statlig och kommunal angelägenhet, där Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) och Skolöverstyrelsen/Skolverket var de centrala aktörerna, till en mer decentraliserad modell som dock fortfarande präglas av stark statlig koordinering genom externa anslag och dimensionering. Utbyggnaden av YH skedde samtidigt som de traditionella arbetsmarknadspolitiska utbildningarna under AMS delvis avvecklades och delvis ombildades (Ringarp 2020, samt Figur A1 i Appendix).

Efter yrkeshögskolornas expansion och utfasningen av andra typer av arbetsmarknadspolitiska program, har Myndigheten för yrkeshögskolan (MYH) givits en central funktion i att bedöma behoven av att bedriva yrkesutbildning inom ett visst yrkesskrå och på en viss plats. Från år 2007 till 2022 har till exempel de offentliga investeringarna i yrkeshögskolan mer än fördubblats från 1 549 per år till 3 407 miljoner, en expansionstakt som vida överstiger kostnadsökningen för andra jämförbara utbildningsinstitutioner (se Figur A1 i Appendix).

Den övergripande statliga prioriteringen att via yrkeshögskolorna generera *Rätt kompetens i rätt tid*, omprövas kontinuerligt av Myndigheten för yrkeshögskolan. Myndigheten utvärderar löpande om de ansökande utbildningsprogrammen svarar mot ett verkligt arbetsmarknadsbehov lokalt, regionalt och nationellt, om utförarna har goda förutsättningar att genomföra utbildningen

Tabell 1. Översikt av yrkeshögskolan per utbildningsområde 2022, hierarki efter område med mest antal antagna, studerande samt examinerade individer

Utbildningsområde	Antal antagna (n)	Totalt antal studerande (n)	Antal Examinerade (n)
Ekonomi, administration och försäljning	6 538	17 739	5 724
Data/IT	5 838	14 402	3 370
Samhällsbyggnad och byggt teknik	4 793	13 075	3 495
Hälso- och sjukvård samt socialt arbete	5 385	12 939	3 688
Teknik och tillverkning	4 644	11 340	2 749
Kultur, media och design	1 563	4 232	1 238
Hotell, restaurang och turism	1 067	3 014	907
Pedagogik och undervisning	884	1 987	670
Lantbruk, djurvård, trädgård, skog och fiske	813	1 953	560
Transporttjänster	609	1 491	510
Journalistik och information	293	826	254
Säkerhetstjänster	342	763	195
Övrigt	222	516	113
Juridik	141	417	150
Friskvård och kroppsvård	210	408	129
Total mängd individer – 2022	33 342	85 102	23 752

som planerat samt hur det gått för tidigare studentkohorter.⁶ Detta förfarings-sätt ligger mer i linje med nya snabbfotade förvaltningsmodeller inspirerade av managementfilosofier än vad som var fallet med de centralt utvecklade och byråkratiska AMS-utbildningarna från förr, det vill säga ett skifte i styrnings-logik från *government* till *governance* (Bergström m.fl. 2017; Ringarp 2020; Supiot 2017).

De utbildningsområden som Myndigheten för yrkeshögskolan beviljat utbildningsplatser, och som därmed kommit att dominera programutbudet på senare år, är främst inriktade på fem områden: ”Ekonomi, administration och försäljning”, ”Data/IT”, ”Samhällsbyggnad och byggt teknik”, ”Hälso- och sjuk-vård samt socialt arbete” och ”Teknik och tillverkning”. Av hela studentpopula-tionen inskriven som studerande vid yrkeshögskolorna 2022 svarade dessa fem utbildningsområden för cirka 82 procent av alla beviljade utbildningsplatser.

Om vi i stället tittar på hur den sociala sammansättningen av YH-deltagan-det har skiftat efter traditionella sociologiska mått på bakgrund, ser vi att skol-formen över tid blivit mer socialt heterogen. Den samlade deltagarstatistiken

6 Skildringen av utvärderingsförfarande baseras på en intervju som Erik Nylander genomförde med Thomas Persson, den tidigare generaldirektören för Myndigheten för yrkeshögskolan (2023-12-19).

Tabell 2. Fördelning i procent (%) av kön, ursprungsland, åldersgrupp, tidigare utbildning och inkomst efter gruppen yrkeshögskolestuderande (YH) samt hela populationen tänkbara deltagare i Sveriges befolkning (Alla), åren 2005, 2010, 2015 samt 2019

	2005		2010		2015		2019	
	YH	Alla	YH	Alla	YH	Alla	YH	Alla
Kön								
Man	48	51	47	51	48	51	45	51
Kvinna	52	49	53	49	52	49	55	49
Ursprungsland								
Sverige	87	85	86	82	84	79	80	75
OECD	5	7	4	7	4	7	4	7
Annat	8	8	10	11	12	14	17	18
Åldersgrupp								
18–25	51	17	50	19	39	19	33	17
26–35	29	23	29	22	36	23	40	25
36–45	16	25	15	25	17	23	19	23
46–60	4	36	5	34	8	34	9	34
Tidigare utbildning								
Lägre/annan	8	19	6	18	4	16	4	16
Gymnasial yrkesinrikt.	42	31	46	32	45	32	41	30
Gymnasial högskoleinrikt.	41	25	36	22	33	21	35	21
Eftergymnasial utb. 2+ år	10	26	13	28	18	31	20	33
Inkomstdecil								
1 (lägsta)	41	20	34	20	28	20	25	20
2	30	20	35	20	34	20	34	20
3	15	20	18	20	21	20	23	20
4	9	20	9	20	12	20	13	20
5 (högsta)	5	20	5	20	5	20	5	20
Totala N	24 186	5 104 431	40 610	5 222 965	45 331	5 397 655	61 011	5 588 480

Källa: SCB. Tabellens statistik finns även publicerad i *Adult Education Quarterly*, Ye, Chudnovskaya, Nylander (2022, s. 389).

för perioden 2005 till 2019 visar till exempel att en bredare åldersstruktur har hittat till yrkeshögskolorna, som initialt var mest inriktade på unga vuxna i åldersspannet 18–35 (Ye m.fl. 2022, se också tabell 2). Runt 2005 var också den sociala rekryteringsbasen starkt koncentrerad till de lägsta inkomstdecilerna i den arbetsföra befolkningen, vilket gradvis har förskjutits till att även omfatta en större andel medelinkomsttagare. En annan intressant aspekt av rekryteringen gäller den tidigare utbildningen hos YH deltagarkohorter, som fördelar sig relativt jämnt mellan de som har gått yrkesinriktade och universitetsförberedande program på gymnasiet. En förvånansvärt stor andel (drygt 20 procent) har också studerat flera år vid svenska högskolor *innan* de påbörjat sin YH-utbildning (se tabell 2).

Samtidigt som yrkeshögskolan expanderat kraftigt och etablerat sig som en central aktör för att trygga landets kompetensförsörjning, saknas det idag samhällsvetenskaplig forskning som tagit ett samlat grepp om yrkeshögskolans geografiska utbredning och betydelse för att möta matchningsproblem på arbetsmarknaden. Den forskning som direkt berört yrkeshögskolans bidrag till kompetensförsörjningen har hittills mest fokuserat på snävare ekonomiska frågeställningar om arbetsmarknadsutfall, etableringsstatus och inkomstutveckling över tid (Eliasson & Stenberg 2021; Lind & Westerberg 2015; Lindell 2005).

Annan samhällsvetenskaplig forskning har lyft fram den ökande betydelsen av marknadslogik i detta utbildningssegment samt betydelsen av olika former av social stratifiering. Ye och Nylander (2024) har analyserat koordineringen av YH utifrån olika sociala konventioner och visar på en betydande förskjutning i utförarledets organisering, från offentligägda organisationer till vinstdrivande skolkoncerner. Den bredare policyinramningen har också studerats av Köpsén (2020), som argumenterar för att arbetsgivarnas starka inflytande över YH programmens läroplaner är särskilt problematisk, då de studerandes yrkeskompetenser riskerar att begränsas av snäva och kortsiktiga kunskapsideal. Den demografiska rekryteringsprofilen inom YH har tidigare analyserats av Chudnovskaya m.fl. (2022), som finner en stark könsbundenhet i utbildningsvalen, samt av Ye med kollegor (2022), som pekat på den ökande mångfalden av deltagare.

Analytiskt ramverk: En kartografi över yrkeshögskolans geografiska expansion

Till skillnad från högskolestudenters mobilitet – som enligt flera studier påvisats öka ojämlikheten mellan glesbefolkade och tätbefolkade områden (Faggian & McCann 2009; Keuschnigg m.fl. 2019; Lindblad m.fl. 2015) – kan vuxenutbildningsinstitutioner som yrkeshögskolor antas ha ett mer lokalt upptagningsområde. Exempelvis pekar Bjerke och Mellander (2023) ut andra vuxenutbildningsinstitutioner, som folkhögskolor och studieförbund,

som centrala aktörer för den lokala kompetensförsörjningen på Sveriges landsbygder. I en analys där Tillväxtverkets kommuntypologi i sex kategorier använts, visar författarna att folkbildningen är av störst betydelse *per capita* för kompetensförsörjningen på Sveriges landsbygder, snarare än i landets storstadskommuner och tätbefolkade kommuner. Detta, menar författarna bero på att konkurrensen från rivaliserade utbildningsaktörer är liten på landsbygden och att studieförbunden och folkhögskolorna fortsätter att erbjuda ett relevant utbud av program, kurser och kulturevenemang. Precis som folkbildningsorganisationerna kan man anta att yrkeshögskolorna är förlagda till betydligt fler platser och inom mindre tätbefolkade kommuntyper, än Sveriges universitet.

Även om det i teorin inte finns något som förhindrar yrkeshögskolor från att etableras på mindre orter och i icke-urbana arbetsmarknadsregioner, är det osäkert om den geografiska expansionen har varit riktad till hela riket. Det är också intressant att undersöka om den selektiva ut- och inflyttning som vi har observerat inom annan högre utbildning (Keuschnigg m.fl. 2019; Bergh m.fl. 2024) även gäller för yrkeshögskolans deltagare. Eftersom yrkeshögskolan har en betydligt högre genomsnittlig ålder än högskolan, och dess deltagare ofta befinner sig i en annan fas i livet, kan rörelsebenägenheten bland dessa vuxenstuderande vara mer begränsad (se tabell 2, jfr Chudnovskaya m.fl. 2022; Ye m.fl. 2022). En arbetshypotes skulle därför kunna vara att expansionen av yrkeshögskolans utbildningar har varit förhållandevis jämn satt i relation till landets olika kommuntyper, men att rörligheten till och från olika arbetsmarknadsregioner inom utbildningssegmentet är marginell.

Att anlägga ett regionalt och kommunbaserat perspektiv på yrkeshögskolans expansion bidrar också till att nyansera förståelsen av kollektiva kompetensförsörjningssystem som vanligtvis stannar vid grova nationella typologiseringar. Till exempel noterar Dobbins och Busemeyer (2015) att det svenska systemet för yrkesutbildning på senare tid verkar genomgått en slags hybridiseringsprocess där de tidigare så starka inslagen av statlig och skolbaserad yrkesutbildning gradvis kompletteras med ett mer differentierat och lärlingsorienterat system i likhet med länder som Danmark och Tyskland. Även Persson och Hermelin (2018) har i en fallstudie av två olika teknikcolleges argumenterat för att beskrivningar av svensk yrkesutbildning (VET) på nationell nivå bör kompletteras med analysstrategier som tar hänsyn till regionala och lokala förhållanden.

Forskningsdesign och data

För att få ett makroperspektiv på vilka regionala konsekvenser YH:s expansion medfört för landets kompetensförsörjning är tillväxten inom YH i förhållande till olika *kommuntyper* central att utforska. Utgångspunkten för kategoriseringen av landets kommuner baseras i detta fall på den indelningsprincip som Tillväxtanalys (2014) har presenterat. Denna taxonomi delar in Sveriges 290

Tabell 3. Kommuntyper i sex olika kategorier baserat på befolkningstäthet (n = antal)

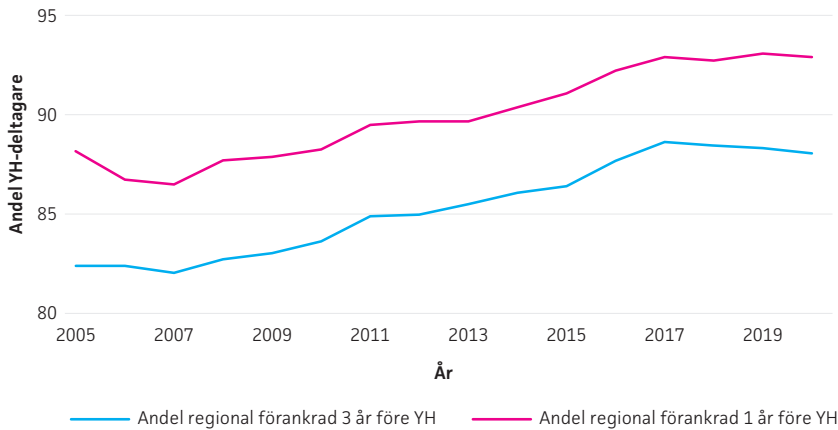
Kommuntyp	Antal kommuner (n)	Antal i befolkningen 2020 (n)	Totalt antal YH-deltagare 2005-2020 (n)
(i) Storstadskommuner	26	3 400 000	124 941
(ii) Täta blandade kommuner	87	4 100 000	114 768
(iii) Glesa blandade kommuner	29	760 000	21 093
(iv) Tätortsnära landsbygdskommuner	80	1 200 000	33 633
(v) Glesa landsbygdskommuner	53	800 000	22 271
(vi) Mycket glesa landsbygdskommuner	15	80 000	1 623

kommuner i sex olika typer baserat på egenskaper som är relaterade till bland annat befolkningstäthet, pendlingsavstånd och regionaliserad arbetsmarknadsstatistik (se tabell 3).

De första två kategorierna – Storstadskommuner och Täta blandade kommuner – fångar in urbana och förhållandevis tätbefolkade kommuner som domineras av större städer. År 2020 bodde över 70 procent av den svenska befolkningen i dessa båda kommuntyper, med en förhållandevis brant befolkningstillväxt hela vägen från efterkrigstiden och framåt till tiden för denna undersökning. För de fyra kvarvarande kommuntyperna har befolkningsutvecklingen de senaste femtio åren antingen varit mer modest och stagnerande (Glesa blandade kommuner, Tätortsnära landsbygdskommuner) eller till och med minskat i antal individer (Glesa landsbygdskommuner, Mycket glesa landsbygdskommuner) (Tillväxtanalys 2014; Tillväxtverket 2022).

Som huvudsaklig undersökningsstrategi för att fånga hela studentpopulationens karriärvägar använder vi mikrodata som samlats in och administreras av Statistiska centralbyrån (SCB). Uppgifterna inkluderar alla folkbokförda i Sverige. Genom att tillskriva varje individ unika löpnummer, möjliggörs kopplingar mellan deltagande i YH-studier 2005–2020 och statistik hämtad från andra register. För att analysera hur expansionen av YH kommit de olika kommuntyperna till del, undersöker vi förhållandet mellan antalet deltagare vid de senaste leveranserna av deltagarstatistik (2018–2020) och de tidigaste åren där det finns tillförlitlig deltagarstatistik (2005–2007). För att undersöka hur *tillväxten* varierat över tid i förhållande till olika typer av kommuner, börjar vi med att räkna antalet personer som deltog i YH-utbildningar i varje kategori under det senaste observationstillfället (2018–2020) för att sedan jämföra detta med antalet perioden 2005–2007, då de äldsta tillgängliga årsuppgifterna finns.

Figur 2. Andel regionalt platsförankrade yrkeshögskoledeltagare före studierna, 2005–2020

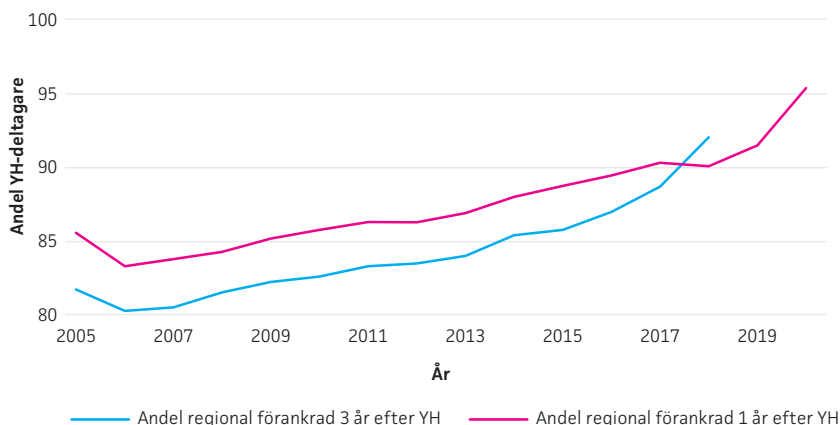

YH-registrets årliga uppgifter om inskrivna studenter kan också kopplas till data om deltagarnas bostadmässiga hemvist *före* eller *efter* studietiden så att en längre tidserie av mobilitetsmönster kan avtäckas. Eftersom vi här är intresserade av rörelsebenägenheten eller platsförankringen *före* och flyttbenägenheten *efter* yrkesstudierna undersöks YH-deltagarnas bostadskommun 1 och 3 år före och efter YH. I resultatredovisningen av mobilitet har vi dock valt att presentera statistik över förflyttningar mellan olika arbetsmarknadsregioner, snarare än på kommunbasis. Anledningen till att vi valt att analysera arbetsmarknadsregioner som analysenhet är att förflyttningar mellan kommuner inom samma arbetsmarknadsregion inte kan förväntas lösa nationella matchningsproblem i samma utsträckning som mer långväga förflyttningar.⁷

En sista dimension som undersöks är tilldelningsbesluten för att ges möjlighet att erbjuda yrkeshögskoleutbildning. Här har vi använt Myndigheten för yrkeshögskolans egna underlag för vilka anbuds- och anordnarorganisationerna som sökt efter statlig finansiering att bedriva YH mellan åren 2015–2022 samt vilken beviljandegrad som tillfallit olika aktörer och olika geografier haft över tid. Ansökningarna att bedriva yrkesutbildning via YH kommer från tre typer av organisationer – privata företag (AB), offentligägda organisationer (såsom kommuner och stadsförvaltningar), eller icke-vinstdrivande stiftelser, studieförbund och folkhögskolor. Eftersom det i YH:s fall är en statlig myndighet som utvärderar ansökningarna från olika utbildningsanordnare och finansierar kompetensutvecklingen lokalt, är det viktigt att förstå vem som

7 Till grund för analysen av arbetsmarknadsregioner ligger Tillväxtverkets uppdaterade uppdelning om 15 så kallade 'FA-regioner'. För klassificeringsprinciper och definitioner av stad och land, se Tillväxtverket (2022).

Figur 3. Andel regionalt platsförankrade yrkeshögskoledeltagare efter studierna, 2005–2020

påverkar utfallet. Är det staten som genom sina beslut premierar en viss typ av utfall, eller är det snarare frånvaren och frekvensen av ansökningar som ligger bakom den aggregerade statistiken?

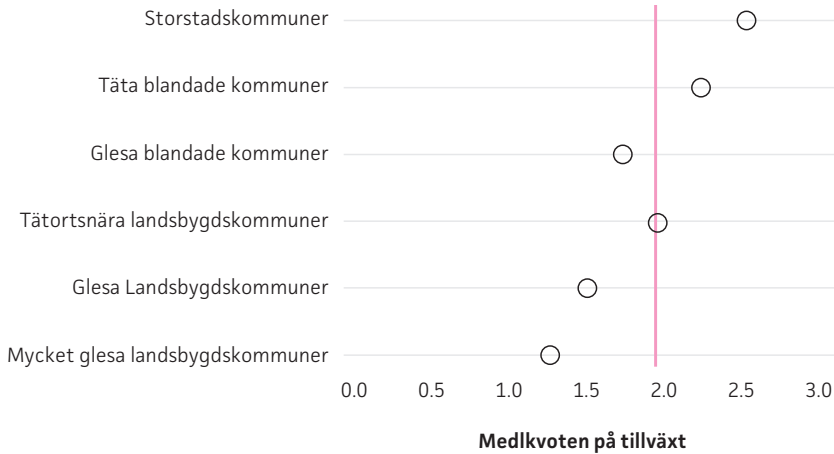
Resultat: Om kompetensförsörjningens lokalt rotade karaktär

Genom att zooma ut till hela studentpopulationen kan vi börja med att undersöka hur stor andel av deltagarna 2005–2020 som var ”rotade” i samma arbetsmarknadsregion i samband med att de påbörjade och avslutade sina yrkesutbildningar. Resultaten visar att valet att gå en högre yrkesutbildning vanligtvis är relaterat till att man hittar ett sådant utbildningserbjudande i närheten av ens hem eller, åtminstone, inom samma arbetsmarknadsregion (figur 2).

Figur 2 visar andelen regionalt platsförankrade deltagare som var bosatta i samma funktionella arbetsmarknadsregion ett eller tre år innan de påbörjade studierna. Resultaten visar en stadig ökning av andelen studerande som redan var regionalt förankrade innan de började på yrkeshögskolan över tid. Medan cirka 88 procent av deltagarna vid YH 2005 redan var bosatta i samma arbetsmarknadsregion året före, ökade denna andel till 93 procent för åren 2019–2020. Samma övergripande trend mot en ökning av andelen lokalt och regionalt förankrade yrkeshögskolestudenter över tid återkommer när vi mäter boende per arbetsmarknadsregion tre år före inskrivningen på yrkesutbildningen. I det fallet ökar andelen platsförankrade utbildningsval från 82 till 88 procent under perioden 2005–2019.

På liknande sätt visar resultaten i figur 3 att benägenheten att flytta till en helt ny arbetsmarknadsregion efter deltagandet i yrkeshögskolan har varit

Figur 4. Medeltillväxt i deltagarintag på yrkeshögskoleutbildningar 2005–2007 till 2018–2020 i sex kommuntyper

extremt låg under hela denna period för vuxenutbildningssegmentet YH. Antalet lokalt platsförankrade alumner 1–3 år efter studierna var cirka 83–86 procent av studentpopulationen under 2005–2006, men ökade till 86–92 procent för kohorterna från åren 2016–2017. Omvänt kan man konstatera att den relativa andelen geografiskt rörliga YH-studenter minskade ganska dramatiskt under expansionsfasen. År 2005/2006 var det cirka 15–20 procent av alla tidigare studenter som flyttade till någon annan arbetsmarknadsregion efter studierna, men i slutet av perioden landade andelen på mellan 5–10 procent. För pandemiåret 2020 ser vi en betydande ökning av andelen lokalt platsförankrade deltagare efter studierna. Men även oaktat eventuella avvikelser kopplade till pandemins utbrott och tillfälliga rörlighetsbegränsningar är den långsiktiga trenden att allt färre valt att flytta efter att deras yrkesutbildning på YH avslutats.

Sammanfattningsvis framgår det tydligt av figurerna 2 och 3 att expansionen av yrkeshögskolan har gjort den statliga fördelningen av utbildningsprogram och utbildningsplatser till en nyckelfaktor för arbetsmarknadsregioner och kommuner runt om i Sverige. Eftersom yrkeshögskolan normalt inte möjliggör någon betydande migration av kvalificerad arbetskraft mellan arbetsmarknadsregioner eller på nationell basis, står de statliga investeringarna i yrkeshögskoleutbildningar främst att gynna den region som har tilldelats utbildningsprogrammen och som lyckas fylla upp studieplatserna.

I nästa avsnitt skall vi rikta intresset mot i vilken utsträckning olika kommuntyper gynnats av expansionen. Avslutningsvis undersöks vilka utbildningsanordnare som är inblandade i att ansöka om utbildningsprogram på olika platser och som hjälper till att driva och därmed utforma kompetensförsörjningens geografi.

En kommunbaserad analys av yrkeshögskolans tillväxt

En första bild av tillväxten för olika kommuntyper i riket ges genom att analysera studerandeintaget baserat på inskrivna yrkesstuderande under de senaste två tillgängliga åren (2018–2020) i förhållande till tidigast tillgängliga data (2005–2007). Den medelkvot som blir utfallet på tillväxten nationellt under denna tid var 1,87. Detta innebär att om man utgår från inskrivna elever, snarare än utbildningsplatser, har den genomsnittliga kommunen nationellt sett nära nog fördubblat volymen YH-deltagare mellan åren 2005–2007 och 2018–2020.

Resultaten i figur 4 visar att den mest betydande ökningen av inskrivna yrkeselever under perioden tillföll Storstadskommuner. Tillväxttakten på YH-deltagare är över riksgenomsnittet även för kategorin "Täta blandade kommuner", det vill säga andra relativt tätbefolkade områden med kringliggande kommuner, men starkast är tillväxten för storstadskommuner och dess kranskommuner. Mest blygsam var tillväxttakten för YH i områden som klassificeras som "Mycket glesa" eller "Glesa" landsbygdskommuner. Det finns visserligen en stor intern variation i expansionstakten i dessa glest befolkade kommunkategorier. I vissa andra kommuner, exempelvis glesa landsbygdskommuner som Orsa och Hultsfred minskade till och med antalet inskrivna YH-studenter i absoluta tal under denna expansiva tidsperiod.

Totalt sett har utbyggnaden av YH alltså koncentrerats till mer tätbefolkade områden. Med hela landets kompetensförsörjning i åtanke kan vi till exempel notera att Stockholm ökade antalet deltagare från cirka 7 000 individer 2005–2007 till över 20 000 under det senaste årsintervallet (2018–2020), en tillväxtkvot på drygt 2,81. I absoluta tal underlättar expansionen av YH kompetensförsörjningen inom samtliga kommuntyper, men i relativa mått faller glesa landsbygdskommuner ut klart sämre än mer tätbefolkade områden.

Om man ställer resultaten i relation till den existerande befolkningsstorleken i arbetsför ålder inom varje kommuntyp skulle mängden yrkesutbildningsplatser i glesa landsbygdskommuner förmodligen framstå i en mer positiv dager (jfr Bjerke & Mellander 2023). Men om man, som här, nöjer sig med en övergripande analys av utbildningssegmentets kommunbaserade expansionstakt, framträder en bild där områden med negativ eller stagnerande befolkningsutveckling haft en förhållandevis svag tillväxttakt i sitt YH-utbud.

I kombination med resultatet om YH-studenters relativa orörlighet, som presenterades ovan (figur 2 och 3), kan vi konstatera att YH totalt sett tjänat som ett instrument för att säkerställa kompetensförsörjningen i de största städerna och de tätbefolkade områdena. Trots att skolformen har alla möjligheter att fungera som en stark institutionell motvikt mot de urbana migrationsströmmar som följer den högre utbildningens koncentration till större städer, tyder resultaten på att YH:s expansion primärt förstärkt kompetensförsörjningen i tätbefolkade områden.

Tabell 4. Andelen godkända ansökningar till yrkeshögskola efter kommuntyp och beviljandegrad per program: 2015–2022 i procentandelar

	Storstads-kommun	Tät blandad kommun	Gles blandad kommun	Tätortsnära landsbygds-kommun	Gles landsbygds-kommun	Mycket gles landsbygds-kommun
2015	28	24	27	35	30	38
2016	30	34	36	33	28	0
2017	29	25	26	29	25	20
2018	39	46	60	41	51	100
2019	43	46	53	49	45	50
2020	40	54	57	52	51	0
2021	26	29	30	41	28	11
2022	33	35	42	40	29	33
Genomsnittlig andel godkända ansökningar (%)	33,50	36,63	41,38	40,00	35,88	31,50

Hur kommer det sig då att urbana och befolkningstäta delar av den svenska arbetsmarknaden, som redan har en relativt välutbildad arbetskraft, har attraherat fler yrkesutbildningar än kommuner med lägre befolkningstäthet? Är det kanske för att myndighetens tilldelningsbeslut gynnar kompetensbehovet i vissa kommuntyper framför andra?

Statliga tilldelningsbeslut, privata utbildningsanordnare

Ett sätt att besvara den frågan är att undersöka den relativa benägenheten att få ett positivt beslut från Myndigheten för yrkeshögskolan baserat på samma kommuntypologi med sex olika geografiska analysenheter som ovan. Denna analys genererar emellertid inte så stora skillnader när det gäller de aggregerade utfallen på ansökningar per kommuntyp.

Av tabell 4 framgår snarare att mer glesbefolkade områden har ungefär samma chans att beviljas statsbidrag som de ansökningar som är inriktade på yrkesroller som efterfrågas i mer urbana områden och storstadsregioner. Kategorin ”Mycket glesbefolkade landsbygdskommuner” sticker dock ut i statistiken, då det i dessa områden har varit relativt svårt att få medel för att bedriva yrkeshögskoleutbildning, även i de ytterst få fall där ansökningar har inkommit till myndigheten. I övrigt har ansökningar om att bedriva YH i storstadskommuner, om något, en något mindre chans att beviljas anslag jämfört med ansökningar riktade till mindre tätbefolkade kommuntyper.

Tabell 5. Antal program i ansökningar att bedriva YH-utbildningar i relation till organisationsform hos anordnare och kommuntyp, 2015–2022 (N = antal, % = procent)

Kommuntyp	Aktiebolag		Offentliga		Annan		Totalt N
	N	%	N	%	N	%	
Storstadskommuner	4 414	59%	763	28%	459	39%	5 636
Täta blandade Kommuner	2 373	32%	1 031	38%	459	39%	3 863
Glesa blandade Kommuner	306	4%	334	12%	71	6%	711
Tätortsnära landsbygdskommuner	168	2%	290	11%	102	9%	560
Glesa landsbygdskommuner	206	3%	288	11%	66	6%	560
Mycket glesa landsbygdskommuner	37	0%	15	1%	7	1%	59
Total	7 504	100%	2 721	100%	1 164	100%	11 389

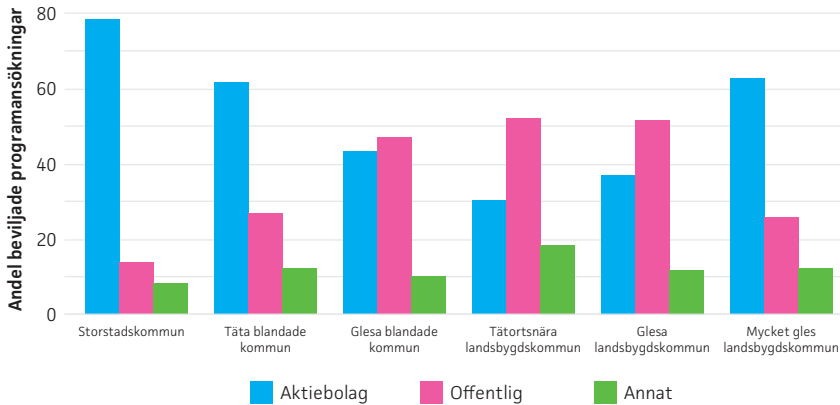
Resultaten tyder på att koncentrationen av utbildningsplatser till storstadsregionerna bygger på att det finns betydligt fler ansökningar om att bedriva i urbana, tätbefolkade områden. En sista dimension av kompetensförsörjningen som är värd att undersöka är skillnaderna mellan de organisationsformer som dominerar yrkesutbildningslandskapet för vuxna i respektive kommuntyp.

Ansökningsstatistiken för yrkesutbildningar 2015–2022 gör det möjligt att urskilja strukturen av anordnare efter typ av företag eller organisation, och huruvida ansökan beviljats medel från Myndigheten för yrkeshögskolan eller inte. Tabell 5 visar att det är *aktiebolagen* som svarar för majoriteten av ansökningarna om att erhålla YH-program under perioden 2015–2022. För aktiebolagens del gäller ansökningarna, i över 90 procent av fallen, utbildningsplatser i kommuntyper i och runt större städer, det vill säga Storstadskommuner och Täta blandade kommuner. Mindre än 10 procent av ansökningarna från de aktiebolagsdrivna koncernerna är riktade mot de kommuntyper där resterande 30 procent av Sveriges befolkning bor.

För Offentliga aktörer och Andra anordnare, såsom icke-vinstdrivande stiftelser, och folkhögskolor, har huvuddelen av programansökningarna också riktats till tätbefolkade kommuntyper. Men jämfört mot aktiebolagen framstår dessa icke-vinstdrivna organisationer som något mer diversifierade geografiskt, med större ambitioner att bidra till kompetensförsörjningen i mer glest befolkade kommuntyper.

Går vi sedan vidare från ansökningsstatistiken och undersöker om de utbildningsprogram som beviljats medel av Myndigheten bedrivs av ett utbildningsföretag i aktiebolagsform, av offentliga aktörer eller av till exempel icke-vinstdrivande stiftelser och folkhögskolor, ser vi att dominansen av aktiebolagsformen är fortsatt

Figur 5. Andel beviljade programansökningar efter kommuntyp och organisationsform (aktiebolag, offentliga aktörer och andra organisationer) 2015–2022, i procent

stark i storstädernas och de tätbefolkade kommunernas anordnarled, se figur 5 nedan. Medan tätortsnära landsbygdskommuner och glesa landsbygdskommuner hade runt 35 procent av sina beviljade ansökningar från organisationer i aktiebolagsform, var motsvarande andel i storstadskommuner och tätä blandade kommuner mellan 60–80 procent. I mycket glesa landsbygdskommuner domineras också de få utbildningsprogram som etablerats inom ramen för YH av olika typer av aktiebolag. Det övergripande mönstret med urbana företagskonglomerat och offentligägda lärcentra på landsbygderna verkar därför inte vara ett helt linjärt samband. I glesa och tätortsnära landsbygdskommuner domineras dock både ansöknings- och anordnarledet av offentliga aktörer.

Sammantaget ger statistiken presenterad i tabell 5 och figur 5 en översiktlig karta av hur olika kommunpolitiska förutsättningar det finns att trygga den lokala kompetensförsörjningen via yrkeshögskolan. Det övergripande mönstret är att yrkesutbildningar i tätbefolkade och urbana områden i huvudsak är aktiebolagsdrivna, alltmedan offentliga och icke-vinstdrivande utbildningsanordnare fortfarande dominerar inom glesa landsbygdskommuner och tätortsnära landsbygdskommuner. Från ett kommunstrategiskt perspektiv är detta övergripande mönster av utbildningsanordnare per kommuntyp intressant.

Ett sätt att tolka resultatens kommunstrategiska implikationer är att de illustrerar hur skilda förutsättningar olika områden i Sverige har att ”få hjälp” från privata aktörer för att trygga den lokala och regionala kompetensförsörjningen. Glesbefolkade landsbygdskommuner, vars ekonomi oftare tenderar att vara ansträngd (Syssner 2014), har hittills fått mindre draghjälp av privata initiativ för att tilldra sig statliga investeringar och sörja för den lokala arbetsmarknadens kompetensförsörjning än storstadskommuner och

tätbefolkade kommuner. Man kan spekulera i om det är frånvaron av konglomerat av privata aktörer som gör att offentliga och icke-vinstdrivande aktörer i landsbygdskommuner äskar medel för att planera och koordinera utbildning i yrkeshögskolans regi. En annan tolkning är att mindre tätbefolkade kommund typer gärna sköter den här typen av kompetensfrågor i egen regi, att de redan har etablerat lokala lärcentrum, och att denna offentliga infrastruktur avskräcker privata aktörer.

Från de privata utbildningsanordnarnas horisont är det sannolikt gynnsammare att koncentrera utbudet av yrkesutbildningar till platser där skolkoncernerna redan är verksamma. Här finns lokaler, utrustning och, inte minst, personal. Det uppstår stordriftsfördelar att bygga vidare på befintlig infrastruktur och risken att lansera ett program som inte kan fylla upp studieplatserna är mindre. Utifrån ett mer marknadskritiskt perspektiv kan dock den geografiska koncentrationen av yrkesutbildningar och kompetensförsörjningsmöjligheter spä på den redan ojämna tillgången på humankapital på olika platser i landet (Keuschnigg m.fl. 2019; Tillväxtverket 2020; SOU 1990:20). Då den ökade andelen aktiebolagsdrivna utbildningsföretag verkar varit en motor i att driva expansionen av yrkeshögskolan till tätortskommuner finns det skäl att fundera på vad man kan göra åt detta. Kan den ökande andelen distansutbildningar inom YH kan kompensera för den urbana koncentrationen? Bör staten införa en starkare styrning och mer plastbaserad incitamentsstruktur för att jämna ut de kommunbaserade skillnaderna i kompetensförsörjning?

Slutsatser: Kompetensförsörjningens geografi

Den 20:e oktober 2021 utnämnde dåvarande utbildningsminister Anna Ekström (S) chefen för Avdelningen för kompetensförsörjning på Svenskt Näringsliv, Maria Bernhardsen, att leda arbetet med att utreda yrkeshögskolans framtida inriktning. På pressbriefingen i samband med den statliga utredningen sade statsrådet Ekström att den enda kritik hon träffat på av yrkeshögskolan "ute i landet" var att "det finns för få av dom".⁸ Yrkeshögskolan har på senare tid blivit ett arbetsmarknadspolitiskt instrument som omhuldas från politikens höger till dess vänster, och som uppbär det breda stöd från parterna på den svenska arbetsmarknaden som ofta associeras med "den svenska modellen" (t.ex. Lundahl 1997; Rothstein 1992).

Försöken att tackla kompetensförsörjnings- och matchningsproblem på svensk arbetsmarknad genom att underlätta för yrkesverksamma individer att vidareutbilda och omskola sig i vuxen ålder är något av en svensk paradgren. I jämförelse med andra länder har Sverige en väldigt omfattande institutionell

8 Dir. 2021:88, Regeringskansliet, 20 Oktober 2021. Citatet från Ekström är också publicerat i Ye & Nylander (2024). För förslagen i utredningen, se SOU 2023:31.

infrastruktur för vuxenutbildning och livslångt lärande, vilken skapades av jämlikhetsambitioner men som också visat sig viktig för att bibehålla kompetensförsörjningen, dynamiken och flexibiliteten på arbetsmarknaden (Desjardins 2023; Rubenson & Desjardins 2009). Mot bakgrund av den breda politiska enighet och de stora statliga investeringar som gjorts på yrkeshögskolan är det viktigt att få en empiriskt grundad förståelse om hur satsningarna på kompetensförsörjningen fallit ut och var den kvalificerade arbetskraften egentligen tagit vägen med sina yrkeskompetenser.

Som vi ser i artikeln av Bergh, Brandén och Stjärnkvist i detta nummer, liksom tidigare forskning om geografisk ojämlikhet i utbildning och migration (Keuschnigg m.fl. 2019), hjälper de svenska högskolorna och universiteten till att flytta individer med "hög utbildningspotential" från rurala områden till landets storstadsregioner. För yrkeshögskolans del ser den geografiska rörligheten i studentpopulationen annorlunda ut. I denna artikel har vi kunnat visa att elevkohorterna vid yrkeshögskolorna under perioden 2005–2020 uppvisar en tydlig trend mot att bli mer lokalt orienterade över tid. Resultaten visar bland annat att mindre än 15 procent av deltagarna startar YH-utbildning i en annan arbetsmarknadsregion än den där de redan varit bosatta och knappt 20 procent av deltagarna vid YH hade flyttat till en ny arbetsmarknadsregion tre år efter avslutad yrkesutbildning. Andelen deltagare som flyttat till en ny arbetsmarknadsregion ett år före eller efter yrkesutbildningen har halverats under den relativt korta tidsperioden 2005–2020.

Yrkeshögskolan ska därför primärt förstås som en utbildningsinstitution som erbjuder yrkesutbildningsalternativ och kompetensförsörjning för en specifik arbetsmarknadsregion och det lokalsamhälle där den är upprättad. Den minskade geografiska flyttbenägenheten bland YH-deltagare över tid hänger sannolikt ihop med fler utbildningsalternativ och att medelåldern i studentpopulationen har ökat (Fischer & Malmberg 2001; Lundholm 2007; Ye m.fl. 2022). Orörligheten i studentpopulationen underlättar på sätt och vis statens planering och dimensionering av landets kompetensutveckling, eftersom det inte sker någon större selektiv utflyttning efter avslutad yrkesutbildning. Samtidigt förutsätter den centrala utbildningsplaneringen, i dess nuvarande form, att det verkligen finns utbildningsanordnare som söker, designar och realiserar yrkesutbildningar på platser med uppdämt behov av kvalificerad arbetskraft.

Eftersom det inte sker mycket geografisk rörlighet på arbetsmarknaden genom yrkeshögskolan, behöver fler utbildningsplatser i bristyrken sannolikt placeras inom samma kommun eller arbetsmarknadsregion för att möta kompetensbehoven i specifika näringsgrenar eller yrken. Utfallet av de tilldelningsbeslut som Myndigheten för yrkeshögskolan har utfärdat visar att anordnarledet har förskjutits via snabbfotade bolag vars verksamhetsinriktning är koncentrerad till tätbefolkade områden. Trots att aktiebolagsdrivna skolkoncerner har varit framgångsrika i att delta i YH:s expansion och, i absoluta tal,

bidragit till att lösa kompetensförsörjningsutmaningar i hela landet, riskerar deras *modus operandi* att förstärka den urbana koncentrationen av eftergymnasiala utbildningsmöjligheter.

Om mönstren för aktiebolagsdrivna skolformer inom det reguljära skolväsendet äger giltighet även för yrkeshögskolans del är ingenting som har undersökts empiriskt här. Avslutningsvis kan man dock spekulera i om den typen av marknadsmisslyckanden som har identifierats i grundskolan, gymnasieskolan och Komvux också kan förekomma inom den expansiva sfären av yrkeshögskoleutbildningar (t.ex. Dahlstedt & Fejes 2019; Lundahl m.fl. 2013; Sörlin m.fl. 2016). Den höga andelen vinstdrivna yrkesanordnare i storstadskommunerna kan i så fall leda till negativa bieffekter, såsom inflatoriska tendenser i redovisningen av nyckelindikatorer eller ett överdrivet fokus på billiga och skalbara yrkesutbildningar. Om så är fallet kan detta med tiden också utmana den breda politiska enighet som har präglat yrkeshögskolans uppbyggnadsfas och drivit på dess starka expansion.

Referenser

- Antikainen, Ari, 2006. "In search of the Nordic model in education", *Scandinavian Journal of Educational Research* 50(3), s. 229-243.
- Axelsson, Roger, 1989. *Svensk arbetsmarknadsutbildning: en kvantitativ analys av dess effekter*. PhD dissertation, Umeå universitet.
- Bergh, Andreas, Nordin, Martin & Wondratschek, Verena, 2023. *Demokratisering och decentralisering av högskolan: En utvärdering av 1977 års svenska högskoleexpansion*. Stockholm: SNS Förlag.
- Bergström, Tomas & Lapsley, Irvine M., 2017. "On the elusive nature of modernisation in government", *Statsvetenskaplig tidskrift*, 119(1), s. 7-22.
- Berlin, Daniel, 2014. "Matchningsproblem på högutbildades arbetsmarknad – en översikt av den svenska debatten", Rapport 2014:02. Göteborg: Enheten för analys och utvärdering, Göteborgs universitet.
- Bjerke, Lina & Mellander, Charlotta, 2023. *Folkbildning och landets kompetensförsörjning – Vilken roll spelar folkbildningen i städer och på landsbygder?* Stockholm: Folkbildningsrådet.
- Busemeyer, Marius R. & Trampusch, Christine (red.), 2012. *The political economy of collective skill formation*. Oxford: Oxford University Press.
- Börjesson, Mikael & Dalberg, Tobias, 2021. "Massification, unification, marketisation, internationalisation: a socio-political history of higher education in Sweden 1945–2020", *European Journal of Higher Education* 11(3), s. 346-364.
- Chudnovskaya, Margarita, Nylander, Erik & Ye, Rebecca, 2023. "Skills and adult educational choice: Gender (in)equality in a new form of Swedish vocational education", s. 85-101 i Tählin, Mikael (red.), *A Research Agenda for Skills and Inequality*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Dahlstedt, Magnus & Fejes, Andreas (red.), 2019. *Neoliberalism and market forces in education: lessons from Sweden*. Abingdon: Routledge.

- de Fine Licht, Jenny, Karlsson, David & Skoog, Louise, 2023. "Här, där eller överallt? Medborgares åsikter om lokalisering av offentlig service", s. 329–342 i Andersson, Ulrika, Carlander, Anders, Martinsson, Johan, Theorin, Nora & Öhberg, Patrik (red.), *Ovisshetens tid: SOM-undersökningen 2022*. Göteborg: SOM-institutet.
- Desjardins, Richard, 2023. "Lifelong Learning Systems", s. 353–374 i Evans, Karen (red.), *Third International Handbook of Lifelong Learning*. Cham: Springer International Publishing.
- Dobbins, Michael & Busemeyer, Marius R., 2015. "Socio-economic institutions, organized interests and partisan politics: the development of vocational education in Denmark and Sweden", *Socio-Economic Review* 13(2), s. 259–284.
- Eliasson, Kent & Stenberg, Anders, 2021. *Evaluating the impact on labour earnings of higher vocational education*. Östersund: Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser.
- Faggian, Alessandra & McCann, Philip, 2009. "Human capital, graduate migration and innovation in British regions", *Cambridge Journal of Economics* 33(2), s. 317–333.
- Fischer, Peter & Malmberg, Gunnar, 2001. "Settled people don't move: On life course and (im-)mobility in Sweden", *International Journal of Population Geography* 7(5), s. 357–371.
- Florida, Richard, 2002. *The rise of the creative class: and how it's transforming work, leisure, community and everyday life*. New York: Basic Books.
- Furåker, Bengt, 1976. *Stat och arbetsmarknad: studier i svensk rörlighetspolitik*. Arkiv för studier i arbetarrörelsens historia. Lund: Arkiv förlag.
- Jakobsson, Ulf, 1994. "Svensk stabiliseringspolitik", s. 111–154 i Södersten, Bo (red.), *Marknad och politik*. Lund: Dialogos.
- Keuschnigg, Marc, Mutgan, Selcan & Hedström, Peter, 2019. "Urban scaling and the regional divide", *Sci. Adv.* 5, eaav0042. DOI:10.1126/sciadv.aav0042.
- Köpsén, Johanna, 2020. *Knowledge in VET curricula and power in society and labour market*. PhD dissertation in Education. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Lind, Per & Westerberg, Anders, 2015. *Yrkehögskolan – vilka söker, vem tar examen och hur går det sedan?*, IFAU, Rapport 2015:12. Uppsala: IFAU.
- Lindell, Mats, 2004. *Erfarenheter av utbildningsreformen Kvalificerad yrkesutbildning: ett arbetsmarknadsperspektiv*. IFAU, Rapport 2004:2. Uppsala: IFAU.
- Lindblad, Sverker, Tynelius, Ulf, Danell, Tomas, Pichler, Wolfgang & Anderstig, Carl, 2015. *Demografins regionala utmaningar*. Bilaga 7 till Långtidsutredningen. SOU Stockholm: Wolters Kluwer.
- Lundahl, Lisbeth, 1997. *Efter svensk modell: LO, SAF och utbildningspolitiken 1944–90*. Umeå: Boréa.
- Lundahl, Lisbeth, Arreman, Inger Erixon., Holm, Ann-Sofie & Lundström, Ulf, 2013. "Educational marketization the Swedish way", *Education Inquiry* 4(3).
- Lundqvist, Åsa, 2019. *Livet är för dyrbart för att dammas bort: aktiveringspolitik, kvinnors förvärvsarbete och omvandlingen av familjen 1960–1980*. Lund: Nordic Academic Press.
- Melldahl, Andreas, 2015. *Utbildningens värde: Fördelning, avkastning och social reproduktion under 1900-talet*. Doctoral dissertation. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Myndigheten för yrkehögskolan, 2023. *Ledningsgruppens och arbetslivets engagemang i yrkehögskoleutbildning*. DNR: MYH 2021/6155. 2023-03-05.

- Olofsson, Jonas & Persson Thunqvist, Daniel, 2018. "The Modern Evolution of VET in Sweden (1945–2015)", s. 124–145 i Michelsen, Svein & Stenström, Marja-Leena (red.), *Vocational Education in the Nordic Countries: The Historical Evolution*. London: Routledge.
- Olofsson, Jonas & Kvist, Moa, 2021. "Is the Swedish transition regime still universalistic? A study on growing socio-geographical differences in youth establishment patterns", *Policy Futures in Education* 19(1), s. 111–127.
- Olofsson, Jonas, Kvist, Moa & Leijon, Marie, 2016. *Utbildarkompetens inom yrkeshögskolan: två forskningsrapporter från Malmö högskola*. Myndigheten för yrkeshögskolan. MYH. 2015/740.
- Panican, Alexandru & Paul, Elli, 2019. "Svensk gymnasial yrkesutbildning – en framgångsfaktor för en effektiv övergång från skola till arbetsliv eller kejsarens nya kläder?", Svenska ESF-rådet.
- Persson, Bo & Hermelin, Brita, 2022. "Decentralised cooperation between industries and local governments in a statist skill-formation system: an analysis of industrial schools in Sweden", *Journal of Vocational Education & Training* 74(4), s. 645–663.
- Regeringskansliet, 2022. *Rapport från samordnaren för samhällsomställning vid större företagsetableringar och företagsexpansioner i Norrbotten och Västerbotten*. N2020/03132. Näringsdepartementet.
- Ringarp, Johanna, 2020. "Till toner av Bolero: AmuGruppens reformering från myndighet till utbildningsföretag", *Historisk tidskrift*, 140(4), s. 642–673.
- Rothstein, Bo, 1992. "Explaining Swedish Corporatism: The Formative Moment", *Scandinavian Political Studies* 15, s. 173–191.
- Rubenson, Kjell & Desjardins, Richard, 2009. "The impact of welfare state regimes on barriers to participation in adult education: A bounded agency model", *Adult Education Quarterly* 59(3), s. 187–207.
- Saar, Ellu & Ure, Odd Bjørn (red.), 2013. *Lifelong learning in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- SOU 1990:20. *Välfärd och segregation i storstadsregionerna: underlagsrapport*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1995:38. *Yrkeshögskolan: kvalificerad eftergymnasial yrkesutbildning*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2000:36. *Värdet av att flytta och att stanna – om flyttningsbeslut, platsanknytning och livsvärden*. Delbetänkande till Regionalpolitiska utredningen: Utgångspunkter för 2000-talets regionalpolitik. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2023:31. *Framtidens yrkeshögskola – stabil, effektiv och hållbar*. Tillgänglig på <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/statens-offentliga-utredningar/2023/06/sou-202331/>.
- Supiot, Alain, 2017. *Governance by numbers: The making of a legal model of allegiance*. London: Bloomsbury Publishing.
- Syssner, Josefine, 2014. *Politik för kommuner som krymper*. Norrköping: Centrum för kommunstrategiska studier.
- Sörlin, Sverker, Gustafsson, Jan-Eric & Vlachos, Jonas, 2016. *Policyidéer för svensk skola: SNS Utbildningskommission*. Stockholm: SNS Förlag.
- Tillväxtanalys, 2014. *Bättre statistik för en bättre regional- och landsbygdspolitik*, Dnr: 2013/304. Rapport 2014:04. Östersund: Tillväxtanalys.
- Tillväxtverket, 2020. *Landsbygders kompetensförsörjning – redovisning till regeringen*. 2020-03-31, Dnr Å 2019-1134.

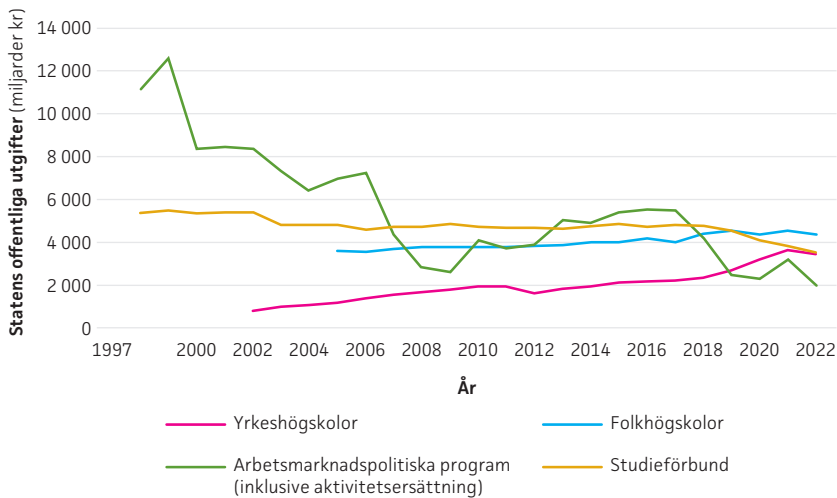
- Tillväxtverket, 2021. *Uppdatering av indelningen Städer och landsbygder 2021*. Tillgänglig på <https://tillvaxtverket.se/tillvaxtverket/statistikochanalys/statistikomregionalutveckling/regionalaindelningar/staderochlandsbygder.1844.html>, hämtad 2023-10-09.
- Utbildningsdepartementet, 2009. *Förordning (2009:130) om yrkeshögskolan*. Svensk författningssamling. Tillgänglig på https://riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/forordning-2009130-om-yrkeshogskolan_sfs-2009-130.
- Verdier, Éric, 2013. "Lifelong Learning Regimes versus Vocational Education and Training Systems in Europe", s. 70-93 i Janmaat, Germain, Duru-Bellat, Marie, Green, Andy & Méhaut, Philippe (red.), *The Dynamics and Social Outcomes of Education Systems*. London: Palgrave Macmillan.
- Ye, Rebecca, Chudnovskaya, Margarita & Nylander, Erik, 2022. "Right Competence at the Right Time-but for Whom? Social Recruitment of Participants in an Expanding Higher Vocational Education Segment in Sweden (2005-2019)", *Adult Education Quarterly* 72(4), s. 380-400.
- Ye, Rebecca & Nylander, Erik, 2024. "Conventions of skilling: The plural and prospective worlds of higher vocational education", *European Educational Research Journal* 23(5), s. 709-727. Tillgänglig på <https://doi.org/10.1177/14749041241262826>.

REFERERADE NYHETSARTIKLAR, WEBBSIDOR M.M.

- CSN: Statistik om omställningsstudiestöd. Tillgänglig på <https://www.csn.se/om-csn/statistik-och-rapporter/statistik-om-omstallningsstudiestod.html>.
- Ekots lördagsintervju, 11 feb 2023, Johan Pehrson, Arbetsmarknads- och integrationsminister. Tillgänglig på <https://sverigesradio.se/avsnitt/johan-pehrson-l-utbildning-ska-mota-arbetslosheten>.
- Intervju med f.d. generaldirektören för Myndigheten för yrkeshögskolan, Thomas Persson, Genomförd via Zoom, 2023-12-19.
- SVT Nyheter, Västerbotten. "Från arkivet: Vi flytt int". Publicerad 27 maj, 2021. Tillgänglig på <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/vasterbotten/fran-arkivet-vi-flytt-int>.

Appendix

Appendix 1. Statens offentliga utgifter för fyra typer av vuxenutbildning: yrkeshögskolor, folkhögskolor, arbetsmarknadspolitiska program och studieförbund, åren 1997–2022 (i miljarder kronor och inflationsjusterat baserat på 2022 års prisnivå)

Källa: SCB sammanräkning av offentliga kostnader. Yrkeshögskola hette tidigare kvalificerad yrkesutbildning. För siffror åren 2007–2022 se https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_UF_UF0514/UtbKostSkolformer/ samt egna sammanställningar ur budgetpropositioner från 1997–2007.

Kvarboende och etablering bland landsbygdens nya invandrare

Jan Amcoff

Retention and Establishment Among New Immigrants in Rural Areas

During recent decades, immigrants have settled in new (including rural) locations in many destination countries. In Sweden, a similar development has been encouraged by governmental authorities and generally welcomed by sparsely populated municipalities suffering from out-migration, ageing and depopulation. This study focuses on the local destinations of immigrants, the extent to which they stay at their initial destinations, and the individual attributes connected to staying. It is shown that a larger share of immigrants than previously ends up in rural destinations, although more in small towns than in the proper countryside. However, newly arrived immigrants have a high general propensity to move within the country, especially from rural destinations, where most move on within a year. Having a job and/or a family are attributes that counter the tendency to move on. The rural-oriented New Immigrant Destinations (NIDs) in Sweden differ from those in many other countries in the sense that they do not attract in-migrants through work opportunities, but through governmental policies to spread the immigrant population geographically. However, the objectives of these policies are threatened both as the immigrants move on and because there are reasons to believe that frequent moves may hinder integration achievements.

Introduktion

Under de första decennierna av 2000-talet ökade den årliga invandringen till Sverige, men efter rekordåret 2016 har den fallit tillbaka. Nu, i början av 2020-talet, invandrar ändå årligen fler än någonsin under 1900-talet. Invandrarnas bosättningsmönster tenderar, i högre grad än den övriga befolkningens, att vara

Jan Amcoff är verksam vid Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
E-post: jan.amcoff@kultgeog.uu.se

koncentrerat till vissa delar av landet, och till vissa delar av städerna. Alltsedan början av 1970-talet har detta beskrivits som problematiskt, och genom åren har en lång rad politiska åtgärder satts in med syfte att bryta mönstret (Hertting & Urban 2020). I kölvattnet av närmast gångna decenniernas invandringsvåg kan man konstatera att staten på ett likartat vis har varit angelägen om att de nya invånarna ska fördelas till alla delar av landet. I formell bemärkelse kodifierar bosättningslagen (SFS 2016:38) ett geografiskt spritt bosättningsmönster bland invandrare med flykting-, eller flyktingrelaterade skäl, och lagen om etableringsinsatser (SFS 2010:197) ålägger mottagningskommunerna visst ansvar för etableringen i det svenska samhället under deras två första år. Även om bosättningslagen måhända främst kan ses som tillkommen av nödvändighet (för att kunna hantera omfattningen av invandringen när den var som störst, vid mitten av 2010-talet), överensstämmer den väl med förhoppningar om att bosättning på mindre orter ska underlätta integrationen.

Ungefär samtidigt med denna *flyktinginvandring* har också en *livsstils-migration* från den europeiska kontinenten till svenska landsbygdsdestinationer noterats. Tillsammans väckte de två flyttströmmarna också förhoppningar om att den svenska landsbygdens långvariga avfolkningstrend skulle kunna brytas, eller åtminstone bromsas. Samtidigt som vissa kommuner motvilligt accepterade de nya lagarna, var entusiasmen över att få nya invånare stor i många kommuner med befolkningsminskning. Studier har dokumenterat förhoppningar om att inflyttningen i sin tur ska bidra till både kompetensförsörjning och ett befolkningsunderlag stort nog för att bibehålla hotad service (Hudson & Sandberg 2021; Hudson m.fl. 2022). Fast alla som har invandrat har visat prov på förmåga att flytta till ett nytt land. Uppenbarligen är de därmed också fullt kapabla att flytta vidare inom Sverige (eller till ett tredje land). Huruvida de blir kvar på de destinationer i Sverige som de har anvisats, eller flyttar vidare, är alltså en fråga som fordrar ett empiriskt baserat svar.

Syftet med denna uppsats är att kartlägga *flyttbenägenheten* bland de två grupperna av invandrare som utmärkt sig under 2000-talet, och *var de till sist hamnar*, med landsbygden i särskilt fokus. Frågan om flyttbenägenhet är av vikt för förutsättningarna att åstadkomma etablering och integration i samhället och frågan om slutdestination i skenet av de förhoppningar som har uttryckts om ett trendbrott i landsbygdens avfolkning. Mer precist undersöks i vilken utsträckning landsbygdens nya invandrare blir kvar på sina initiala destinationer i Sverige, hur omfattande deras vidareflyttning är, vilka nettoeffekter deras totala omflyttning har på olika slags platser, och vad som kännetecknar dem som blir kvar på sina etableringsorter. Detta syfte förutsätter förstås också en orientering om utgångspunkten, i vilken utsträckning invandrarna hamnar på landsbygden eller andra typer av platser när de folkbokförs i Sverige. Primärt avser geografin här olika *typer* av platser snarare än enskilda orter eller områden. För att lösa uppgiften krävs också ett lämpligt sätt att operationalisera

(vidare)flyttning med utgångspunkt i förhoppningarna om en befolkningsinjektion i avfolkningsbygder, och i var kommunernas etableringsansträngningar äger rum.

Som redan har antytts är det huvudsakliga datamaterial som har använts för studien longitudinellt på individnivå, så att invandrarnas flyttningar kan följas över tid, och geografiskt så detaljerat att det kan aggregeras till valfria rumsliga enheter. Flyttarna kan också fördelas i grupper baserat på ett antal demografiska och socioekonomiska attribut. En nackdel är att det inte sträcker sig längre fram i tiden än till år 2017. Det kan förvisso inte uteslutas att invandrarernas flyttmönster sedan dess har förändrats i en sådan utsträckning att min studies resultat inte längre är relevanta, men det finns å andra sidan inte några uppenbara skäl att tro det.

Härnäst följer en litteraturöversikt och därefter ett avsnitt som redogör för datamaterialet och hur det har bearbetats för att passa studiens syften. I påföljande tre empiriskt orienterade avsnitt redogör jag för hur invandringen i början av 2000-talet fördelades efter olika svenska destinationstyper, hur stor andel av invandrarna som blir kvar i den trakt de först hamnar i och vilka attribut som bidrar till kvarboende respektive vidareflyttning. Uppsatsen avslutas med en sammanfattande diskussion.

Litteraturöversikt

På arbetskraftsinvandringens tid, under decennierna efter andra världskriget, var invandrarbefolkningens flyttmönster tydligt kopplade till arbetsmarknad och försörjningsmöjligheter (t.ex. Vedder m.fl. 1972, 1976; Ekberg 1976). Under 1970-talets gång ersattes arbetskraftsmigrationen av en flyktingrelaterad invandring, och under 1980-talet introducerades Hela Sverige-strategin för att hantera den nya situationen. Den innebar att asylsökande fördelades på många fler kommuner än tidigare med avsikt att de där skulle introduceras i det svenska samhället. Borgegård med flera (1996) noterar vid denna tid en geografisk dekoncentration av invandrarbefolkningen, men menar att det främst var ett utslag av att invandrarna hade blivit fler. Det visade det sig nämligen att invandrarna sällan stannade i de mindre kommunerna i någon större utsträckning. Enligt Utredningen om flyktingmottagande och integration (SOU 2003:75) flyttade många vidare redan under introduktionsperioden. De flyktingar som anlänt när strategin tillämpades (1985–1994), och som bodde kvar i Sverige år 2001, var då var överrepresenterade i storstadslänens befolkningar, spridningssträvandena till trots (jfr Andersson 2003).

Redan vid denna tid studerades också hur integrationen fungerade i både mindre och större kommuner. Borevi och Myrberg (2010) presenterar politikens övergripande utveckling. I mer detaljerade studier uppmärksammas organisatoriska brister, samt frivilligorganisationers och civilsamhällets roller

(t.ex. Similä 1992), men mycket fokus låg på arbetsmarknadssituationen i de nya mottagarkommunerna. Flera studier har pekat på menliga följder för de berörda inkomster och karriärer (Edin m.fl. 2004; Haberfeld m.fl. 2019). Rauhut och Johansson (2010) menar att arbetsmarknaden har varit oviktig som förklaring till invandras flyttningar sedan mitten av 1970-talet, men flertalet studier vill snarare lägga till kompletterande faktorer än att avfärda försörjningsmöjligheterna, till exempel att också diasporan attraherar (Rephann & Vencatasawmy 2000; Åslund 2000, 2005; Haberfeld m.fl. 2019).

I litteraturen är det mindre tydligt hur den geografiska spridningen av invandringen på 2010-talet ska tolkas. Å ena sidan finns svenska studier som har anknutit den till det amerikanska begreppet "new immigrant destinations" (NID) som har använts sedan åtminstone 2000-talets inledning, för att uppmärksamma invandringens förändrade geografi. Å andra sidan finns studier som uttryckt skepsis till att invandringen är av det slag som har noterats i USA:s NID. Gemensamt för NID, i begreppets ursprungliga bemärkelse, är de försörjningsmöjligheter som erbjuds där (om än till låga löner). Vissa nya invandringsdestinationer utgjordes av stora städer som Atlanta (Wang & Pandit 2003), men också mindre urbaniserade områden var berörda (t.ex. Vásquez m.fl. 2008). I de senare fallen finns exempel på både re-vitaliserade avfolkningsbygder och platser som har drabbats av problem till följd av bristande kulturell och ekonomisk beredskap (Kandel & Cromartie 2004). I Europa har exempelvis migration till medelhavsländernas jordbruksområden (Kalantaryan m.fl. 2021) och Norges perifert lokaliserade fiskeindustri och besöksnäring (Rye & Slettebak 2020) uppmärksamrats.

Hedberg med flera (2012) beskriver den landsbygdsdestinerade invandringen till Sverige under 2000-talet som en "demographic refill" och fokuserar på hur invandrentreprenörer förbinder landsbygden med den globala nivån, men Carson och Carson (2018) menar att de inte är riktigt integrerade i sin nya miljö. En rad studier kommer fram till att integrationsprocessen i fler bemärkelser än så inte fungerar så väl som den borde, och söker förklaringar i hur mottagandet är organiserat och de (ensidiga) förväntningar som är förknippat med det (t.ex. Arora-Jonsson 2017; Arora-Jonsson & Larsson 2021; Benerdal 2021; Carlbaum 2022; Søholt m.fl. 2018). Rosvall med flera (2022) argumenterar explicit för att policyer inom området är bristfälligt anpassade till landsbygdens förutsättningar. Å andra sidan rapporterar till exempel Cvetkovic (2009) om en – på det stora hela – välfungerande process.

Flera primärt kvantitativt orienterade studier har också kommit fram till att landsbygdens immigranter – i motsats till under Hela Sverige-strategin – numera ofta bor kvar på den plats de först hamnar (inklusive rurala destinationer). Myndigheternas strävan att sprida dessa människor över hela landet har i så fall lyckats (oavsett hur det har gått till) och invandringen har fått stor betydelse för landsbygdens befolkningsutveckling (Vogiazides & Mondani 2020;

Haandrikman m.fl. 2023). Andra forskare, också de med hänvisning till empiriska resultat, har avfärdat tecknen på en landsbygdsrenässans (t.ex. Haberfeld m.fl. 2019; Hedlund m.fl. 2017). I frågan om vilka av invandrarnas individattribut som tydligast förknippas med kvarboende råder mindre oenighet. Att vara i 20-årsåldern, ensamstående och högutbildad ökar flyttbenägenheten, något som för övrigt känns igen från studier av flyttbenägenhet generellt.

Data och databearbetning

Vid årsskiftet 2012–2013 hade Sverige 9,6 miljoner invånare. Enligt folkbokföringen gjorde de i genomsnitt 0,12–0,13 flyttningar per invånare och år. Invandrare har, som framgår av tabell 1, högre flyttbenägenheter under sina första år i Sverige. Det gäller alla grupper (inklusive ”återinvandrade” svenskfödda), men i synnerhet de som är födda i typiska flyktingländer. Under de år som följde efter 2013 ökade såväl invandringen av människor födda i de fem länder som hade störst andelar flyktingrelaterade grunder för sin bosättning, som deras flyttbenägenhet efter ankomsten till Sverige. År 2016 gjorde till exempel 52 000 nyinvandrade, med härkomst från dessa ”flyktingländer”, 0,92 flyttningar per person.

Innan några slutsatser kan dras om var de nya invandrarna till sist permanentar sina boenden (om de nu gör det) behöver ytterligare några saker klaras ut. För det första kan benägenheten att vidareflytta skilja sig mellan olika slags orter, och här riktas intresset primärt mot mindre och rurala destinationer. För det andra är all flyttning till en del cirkulär, det vill säga den består av flyttrörelser fram och tillbaka mellan två platser. I många fall blir nettoeffekten

Tabell 1. Flyttbenägenhet 2013–2017 bland invandrare anlända 2012 fördelade på födelselandtyp

	Antal inv 2012	Antal flyttar per invånare				
		2013	2014	2015	2016	2017
Anlända år 2012 (Födelselandtyp i kursiv)						
<i>Sverige</i>	12 099	0,37	0,31	0,26	0,24	0,23
<i>Norden</i>	5 507	0,31	0,22	0,18	0,13	0,12
<i>EU (utom Norden)</i>	19 017	0,39	0,30	0,24	0,19	0,16
<i>Flyktingländer*</i>	15 133	0,71	0,49	0,38	0,34	0,32
<i>Giftermålsländer†</i>	3 242	0,29	0,26	0,24	0,22	0,20
<i>Övriga länder</i>	25 899	0,44	0,35	0,31	0,27	0,24
Alla Sveriges invånare	9 600 000	0,12	0,12	0,12	0,12	0,13

* Afghanistan, Eritrea, Irak, Somalia, Syrien. † Filippinerna, Gambia, Thailand, Tunisien, Uganda

Källa: Databasen PLACE, Uppsala universitet

noll, eftersom flyttsekvensen slutar på samma plats som den började. De fallen är fortfarande intressanta i så måtto att de rimligen försvårar integrationen, men påverkar däremot inte platsens slutgiltiga befolkningsutveckling. För det tredje finns det, givet denna studies syfte, skäl att helt bortse ifrån de flyttningar som saknar betydelse för både integrationsansträngningarna och landsbygdens befolkningsutveckling.

I dessa båda perspektiv spelar det ju ingen roll om någon till exempel byter lägenhet i samma trappuppgång eller flyttar tvärs över gatan, trots att det sätter spår i folkbokföringen. De kortaste flyttarna är alltså ovidkommande för denna studies syfte, och skulle rentav kunna förvränga resultaten. Däremot spelar det roll om invandrarna flyttar så långt att de måste byta integrationsaktiviteter och/eller jobb. I så fall störs integrationsprocessen och en annan bygd än den ursprungliga kan tillgodoräkna sig den demografiska påfyllnad (och allt som följer med den) som bosättningen innebär. Operationaliseringen av "att flytta" bör alltså bortse ifrån det som brukar kallas kortväga flytt, och bara beakta den långväga, en begreppslig åtskillnad som framgår tydligare av motsvarande engelskspråkiga termer: *residential mobility* och *migration*.

Fenomen som har en kontinuerlig geografisk utbredning är besvärliga att studera eftersom de måste aggregeras för att bli undersökningsbara, med följd att avgränsningen av de geografiska aggregaten (dvs. områdena) kommer att påverka resultaten. Med andra ord råkar man oavsiktligt ut för samma effekt som ibland används för att manipulera valresultat i länder med majoritetsvalsystem (s.k. gerrymandering). Inom geografi är den generiska formen av detta fenomen känt som MAUP, "the modifiable areal unit problem" (Openshaw 1984). Dess primära uttryck i flyttstudier består i just operationaliseringen av att flytta.

Statistiska centralbyrån (SCB) beräknar exempelvis antalet inrikes flyttningar i Sverige till ungefär 1,5 miljoner per år (baserat på anmälningar till folkbokföringen). Många studier aggregerar dem slentrianmässigt till kommunnivå, men endast 600 000 av flyttningarna korsar en kommungräns, och på länsnivå återstår bara 300 000. Men hur många av flyttrörelserna som beaktas är inte bara en fråga om skalnivå, utan också om hur gränserna mellan de geografiska enheterna är dragna. Utifrån Sveriges Kommuner och Regioners (SKR) gruppering av kommunerna i nio typer, förefaller flyttningen mer omfattande (450 000) än om man utgår från de 21 länen. Hur en flyttstudies geografiska aggregat bestäms har förstås inte bara betydelse för dess resultat avseende flyttningens numerär, utan det påverkar potentiellt också dess övriga attribut. För att en sådan studie ska generera meningsfulla resultat måste den geografiska indelning som används svara mot dess syfte. I föreliggande studie behöver alltså indelningen fånga de långväga flyttningarna, men inte de kortväga. När också åtskillnaden mellan stad och land ska beaktas tillkommer kriteriet att de geografiska enheterna på denna grund ska kunna klassificeras

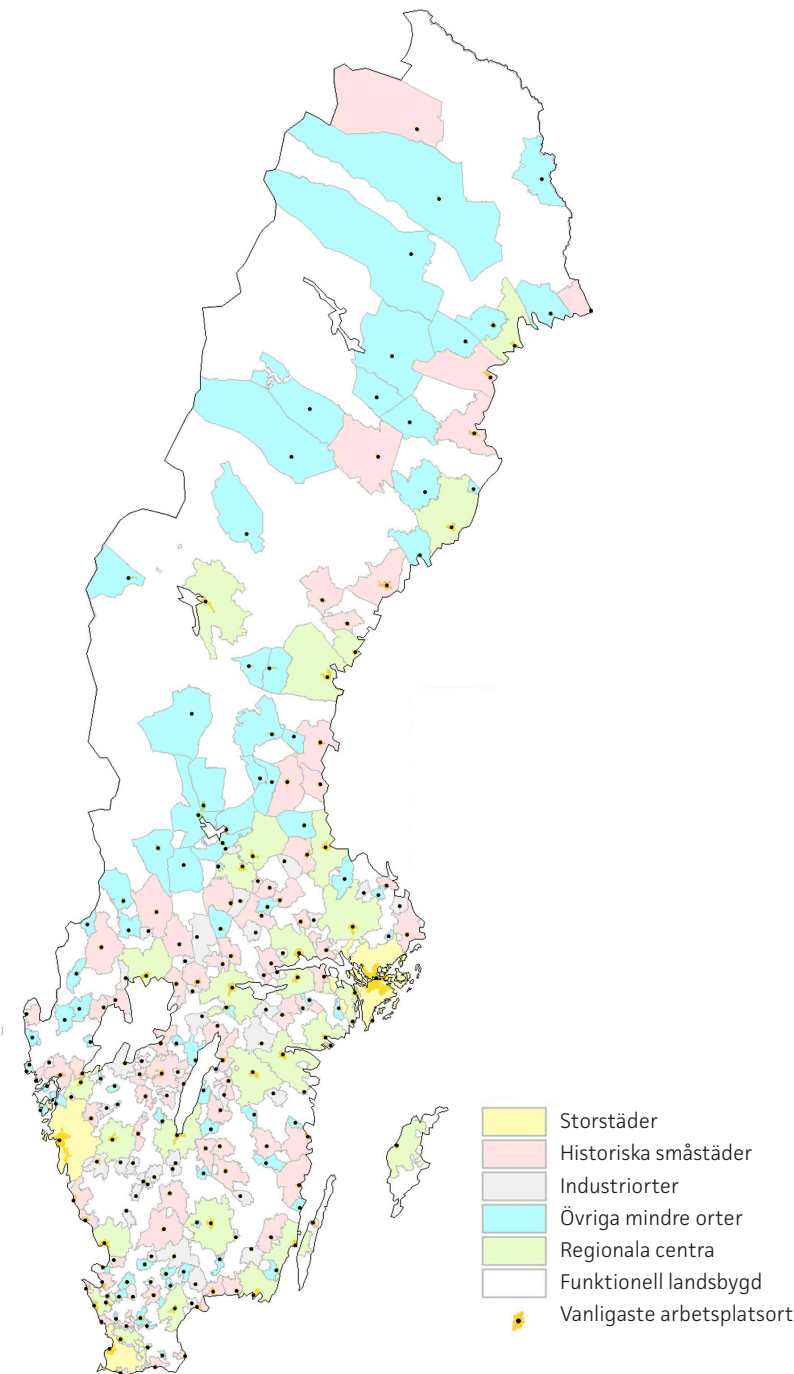
på ett sätt som är rimligt givet studiens syfte (se t.ex. Glesbygdverket 2008 för en översikt över svenska bestämmningar av stad och land).

Bortsett från Vedder med flera (1976) – som utgår från församlingsindelningen – baseras alla 1900-talsstudier på kommun- och/eller länsindelningen. Senare studier använder LA-indelningen (Rephann & Vencatasawmy 2000; SCB 2016; Habermeld m.fl. 2019; Vogiazides & Mondani 2020) eller kommungrupper (Khaef & Haandrikman 2024; Haandrikman m.fl. 2023). Med tillgängliggörandet av mer detaljerade data har studier också baserats på geografiska aggregat oberoende av den administrativa indelningen (Hedberg & Haandrikman 2014; Hedlund m.fl. 2017).

Även om åtskillnaden av lång- och kortväga flytt definitionsmässigt utgår ifrån en tydlig idé återstår att operationalisera den. Gränsen för långväga flyttning går alltså när avståndet är så långt att flyttarna typiskt byter ut hela vardagslivet. Som en indikator på hur långt man kan göra det används här arbetspendling, en aktivitet för vilken goda data finns tillgängliga. Många som bor i mindre orter eller på landsbygden pendlar in till någon näraliggande tätort för arbete, service, eller andra typer av aktiviteter.

Att mäta pendling kräver emellertid att data aggregeras till några lämpliga geografiska enheter. Numera konstruerar man, för sådana ändamål, ibland individuella omland utifrån ett stipulerat antal grannar (se t.ex. Östh m.fl. 2014). På så vis kan man försäkra sig om att områdena har tillräckligt många invånare för att bestämma pendlingen, och att alla områden har lika många invånare. Priset för detta är emellertid ett implicit antagande om att geografin endast består av grannar på olika avstånd, något som framstår som särskilt tveksamt i ett landsbygdssammanhang. För att också beakta hur till exempel vägar sammanbinder bygder längs vissa stråk och hur till exempel sjöar, berg eller mänskligt dragna gränser, isolerar dem in andra väderstreck, utgår vi här i stället ifrån Sveriges distriktsindelning när pendlingen ska mätas. Distriktsindelningen motsvarar den församlingsindelning som rådde när kyrkan skildes från staten år 2000, det vill säga de områden vars invånare historiskt sett förväntades ses i samma kyrka om söndagarna och som ända in i modern tid utgör grund för till exempel hembygdsrörelsens och föreningslivets rumsliga organisation på landsbygden (Herlitz 1999). De kan alltså antas svara väl mot såväl invånarnas geografiska identiteter som kommunikationsleder och vardagliga geografiska utbyten av olika slag.

I varje distrikt har dess förvärvsarbetande invånares vanligaste arbetsplatsort år 2017 undersökts. I de fall den vanligaste arbetsplatsorten är en tätort med minst 2 000 invånare har distriktet fått ingå i dess funktionella region som här kommer att benämnas *VApO-region* (vanligaste arbetsplatsorts-region). Distrikt vars vanligaste arbetsplats är landsbygden (inklusive tätorter med färre än 2 000 invånare) stipuleras sakna funktionell tillhörighet till en arbetsplatsort. På så vis öppnas ett sätt att se på stad och land. Eftersom VApO-regionerna

Figur 1. VApO-regioner; vanligaste arbetsplatsort bland förvärvsarbetande i Sveriges distrikt år 2017

har klassificerats utifrån den typ av tätort de centreras kring, kan den som vill lägga till fler ortstyper till sin förståelse av vad som utgör landsbygd. Närmast till hands ligger i så fall nog de två semi-urbana ortstyper som stipulerats här, *industriorter* och *övriga mindre orter*. Klassificeringen avser att fånga orternas funktioner och platskänsla i en bredare bemärkelse än att bara utgå ifrån deras befolkningsstorlek. (I en storstadsnära ort med några tusen invånare finns inte nödvändigtvis ens en livsmedelsbutik, medan en ort av motsvarande storlek i glesbygden kan utgöra kommunens centralort och inhysa ett brett utbud av service.) Eftersom orternas historier sätter sin prägel på både deras stadsbilder och funktioner, har också dessa beaktats i klassificeringen. Mindre tätorter med ett industriellt arv har avgränsats i enlighet med Enequists (1957) klassiska ortsstudie. Resterande mindre orter utgör gruppen "övriga". Därtill utgör de tre *storstäderna* en grupp, *regionala centra* (residensstäder och tätorter med fler än 40 000 invånare) en andra grupp, och *historiska småstäder* (andra tätorter som vid avskaffandet av stadsrättigheter år 1971 uppbar sådana) en tredje.

Figur 1 illustrerar de 237 arbetsplatsorterna, deras funktionella omland (VapO-regioner), samt de delar av Sverige som faller utanför (här benämnt "funktionell landsbygd"). Större arbetsplatsorter tenderar att ha större omland. Det är helt enkelt ett uttryck för befolkningens rutinmässiga rörelsemönster. Medan inpendlingen till Stockholm och Göteborg typiskt sträcker sig 3–4 mil ut, omfattar den bara några kilometer runt exempelvis Sävsjö. Däremot är den varierande storleken hos de distrikt som indelningen utgår ifrån problematisk. Särskilt i norr är distrikten sannolikt för stora för att spegla invånarnas samhörighet och varjedagliga utbyte. Å andra sidan består de där i realiteten, till stora delar, av obebodda områden.

På en mer detaljerad geografisk nivå, inom varje VapO-region, och varje distrikt på den funktionella landsbygden, åtskiljer vi också några olika typer av direkta boendemiljöer. Varje enskilt område i kartan inrymmer både en uppsättning urbana stadsdelar/områden av olika slag, några omkringliggande mindre orter/byar, och glest befolkade områden som domineras av spridd bebyggelse, jordbruksmark och skog. Därmed finns ytterligare ett alternativt sätt (på en annan geografisk upplösningssnivå) att förstå begreppet landsbygd. Utifrån denna studie ligger det alltså i betraktarens öga att avgöra vad som är landsbygd (respektive stad), även om den geografiska indelning som har presenterats förstås sätter ramarna.

En annan principiell fråga att ta ställning till rör operationaliseringen av flyktinginvandrare. Två huvudmetoder står till buds. Givet en tillförlitlig och konstant operationalisering vore variabeln "grund för bosättning" idealisk, men den bygger på Migrationsverkets beslut. Eftersom varje individ kan ha flera beslut och rutinerna för hanteringen förändras över tid, förändras också SCB:s härledning av variabeln över tid (SCB 2011). Vid en genomgång av migrationsstatistik konstaterade SCB senare att Migrationsverkets databas "inte är skapad

i syfte att utgöra ett statistikunderlag, vilket medför att objekt och variabler kan ändra värden, försvinna eller komma till i efterhand, från en dag till en annan” (SCB 2014: 23). Under en period var läget så oklart att SCB helt drog tillbaka den redan publicerade statistiken. För att undgå att drabbas av eventuella justeringar av variabelns operationalisering har istället fem födelseländer fått indikera flyktingrelaterade invandrare i föreliggande studie. Länderna är de fem som hade störst andel med flyktingrelaterade grunder för bosättning (konventionsflyktingar, skyddsbehövande, synnerligen ömmande omständigheter, övriga tillstånd flyktingar, anhöriga till flyktingar) 2008–2017. Tillsammans svarade de för 79 procent av all flyktingrelaterad grund för bosättning under denna period. Det är en trubbigare indikator, men är i alla fall konstant över tid. Eftersom den hänför sig till födelseländer är den också konstruerad på samma vis som det andra härkomstattributet av särskilt intresse här, invandrade från EU-länder.

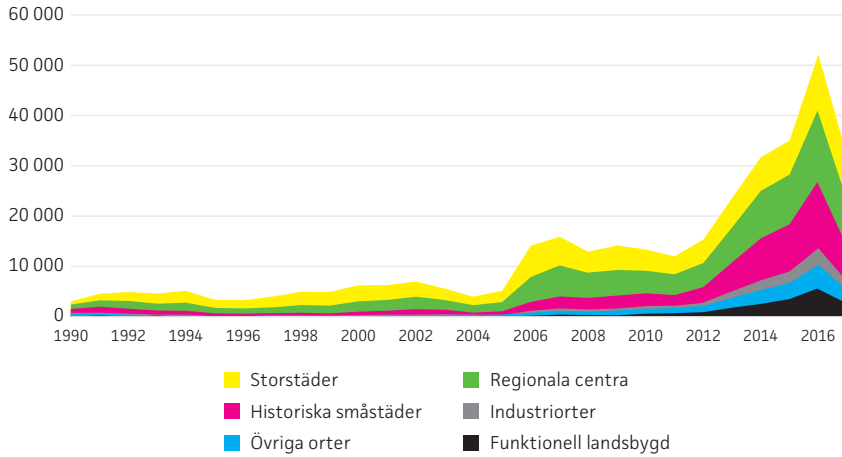
Av tabell 1 framgick att invandrare, jämfört med befolkningen i stort, har en förhöjd benägenhet att flytta under sina första år i Sverige. Till andra individattribut som är kända för att påverka flyttbenägenheten på olika sätt hör ålder, kön, familjesituation, utbildningsnivå och försörjningsläge. Därför har betydelsen av dessa attribut, för om en inflyttare stannar kvar på en destination, undersökts med hjälp av regressionsanalys. Eftersom den beroende variabeln är binär (antar antingen värdet ”flytta” eller värdet ”stanna”) används logistisk regression som metod. Sex modeller redovisas, en för varje typ av VApO-region.

Invandringens utveckling och destinationer i Sverige

Under ett typiskt år på 1970-, 80- eller 90-talet invandrade 30–40 000 människor till Sverige. I kölvattnet av omvärldshändelser under 00-talet har i synnerhet invandringen från EU-länder och flyktingländer ökat. Efter en topp på 163 000 invandrare år 2016 har antalet nu fallit tillbaka till ungefär 100 000 per år. I klartext sammanfaller skutten med EU:s utvidgning vid mitten av 00-talet samt oroligheter och krigstillstånd på Afrikas horn, i Mellanöstern och i Afghanistan.

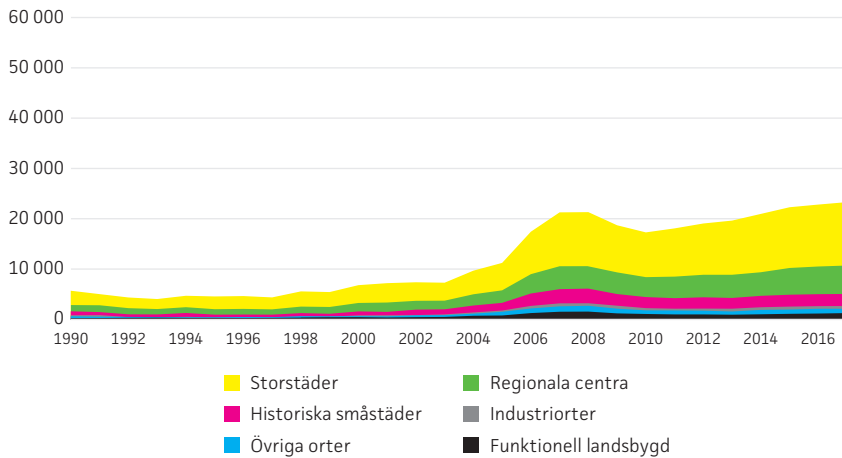
Därför fokuserar vi här på EU-länder (utom Norden) och flyktingländer. År 2000 svarade dessa härkomstländer tillsammans för knappt 30 procent av all invandring, vilket år 2006 hade ökat till drygt 40 procent, och toppåret 2016 till 55 procent. Figur 2 och 3 visar hur de fördelas på de typer av destinationer som illustreras i figur 1. Som framgår av figur 2 faller den största absoluta ökningen från flyktingländer först (2006) på regionala centra och sedan (2013–2016) på historiska småstäder. Men invandringen från flyktingländer till mindre orter och funktionell landsbygd blir också synlig i kurvorna mot slutet av perioden då några tusen personer om året hamnar där. Avseende invandringen från

Figur 2. Invandring från flyktingländer 1990-2017 fördelade på destinationstyper (VApO-regioner)

Källa: Databasen PLACE, Uppsala universitet

Figur 3. Invandring från utomnordiska EU-länder 1990-2017, fördelade på destinationstyper (VApO-regioner)

Källa: Databasen PLACE, Uppsala universitet

icke-nordiska EU-länder gör de minsta platserna ett ryck redan år 2006. Återstoden av invandringen (ej illustrerad) ökar måttligt över den studerade tidsperioden, men avsevärt mindre än från flykting- och EU-länder, och dess fördelning mellan typer av destinationer i Sverige förändras inte nämnvärt.

De olika destinationstyperna (typerna av VApO-regioner) inbegriper också direkta boendemiljöer av olika slag. De har också undersökts med syfte att ge en konkret bild av var invandrarna hamnar, och vilken omedelbar boendemiljö de tar ställning till att stanna i eller flytta från. Tabell 2 visar hur nya invandrare från flyktingländer till olika typer av destinationsregioner fördelas

Tabell 2. Destinationstyp och boendemiljö bland invandrare födda i flyktingländer anlända år 2012

Typ av VApO-region	Direkt boendemiljö			Totalt
	Tätorter ≥2000 inv.	Tätorter <2000 inv.	Ej tätort	
Storstäder	98%	1%	1%	100%
Regionala centra	94%	5%	1%	100%
Historiska småstäder	86%	12%	2%	100%
Industriorter	96%	4%	1%	100%
Övriga orter	92%	6%	2%	100%
Funktionell landsbygd	5%	84%	11%	100%
Totalt	89%	9%	2%	100%

Källa: Databasen PLACE, Uppsala universitet

mellan direkta boendemiljöer. Det visar sig att de allra flesta som hamnar i en destination centrerad kring en större ort också återfinns i en större ort. De vars destinationer hör till den funktionella landsbygden hittar vi oftast i någon mindre tätort, även om destinationerna utanför tätorter också tar emot en och annan.

Med Google StreetView kan man få konkreta bilder av de lantliga boendemiljöer som nya invandrare från flyktingländer har mötts av. En sådan övning visar att de inte hamnar i de röda stugor och gula mangårdsbyggnader som många förknippar med svensk landsbygd. De invandrare (förvisso ganska få) som återfinns utanför tätorter visar sig snarare bo i byggnader som ursprungligen inte har varit avsedda för permanentboende, till exempel ombyggda sanatorier och stugbyar. På adresser i de minsta tätorterna (<2 000 invånare) där de flesta invandrare bor, hittar man typiskt sett flerbostadshus från decennierna efter andra världskriget.

Även invandrare som är födda i EU-länder hamnar i hög grad i tätortsmiljöer, men som framgår av tabell 3 är den minoritet som återfinns bland åkrar och ängar avsevärt större än bland deras likar från flyktingländer. Dessa

Figur 4. Exempel på de vanligaste boendemiljöer som nya invandrare till funktionell landsbygd återfinns i.

Källa: Google Street View

Tabell 3. Destinationstyp och boendemiljö bland invandrare födda i icke-nordiska EU-länder anlända år 2012

Typ av VApO-region	Direkt boendemiljö			Totalt
	Tätorter ≥2000 inv.	Tätorter <2000 inv.	Ej tätort	
Storstäder	96%	2%	3%	100%
Regionala centra	85%	6%	9%	100%
Historiska småstäder	68%	12%	20%	100%
Industriorter	74%	9%	17%	100%
Övriga orter	67%	8%	25%	100%
Funktionell landsbygd	1%	44%	55%	100%
Totalt	84%	6%	10%	100%

Källa: Databasen PLACE, Uppsala universitet

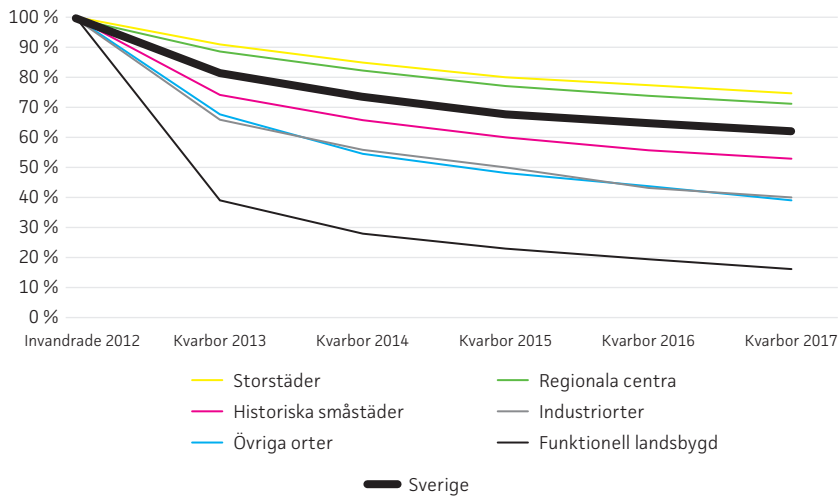
invandrare är inte lika rumsligt koncentrerade och det är därför svårare att identifiera typiska direkta boendemiljöer i exempelvis Google StreetView.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att invandrade från EU-länder, och – framför allt – från flyktingländer, svarar för lejonparten av 00-talets ökande invandring. Särskilt de som kommer från flyktingländer hamnar i högre grad än förr i de typer av VApO-regioner som inte har tagit emot så många invandrare tidigare. Här ingår olika slags direkta boendemiljöer, fast i synnerhet flyktinginvandrarna hamnar – med få undantag – i någon av bygdens tätorter, snarare än i de boendemiljöer (med gles bebyggelse och jord- eller skogsbruksmark) som det vardagsspråkliga begreppet ”landet” ibland refererar till. Till de mest typiska boendemiljöerna hör efterkrigsdecenniernas flerfamiljshus.

Stannar landsbygdens nya invandrare?

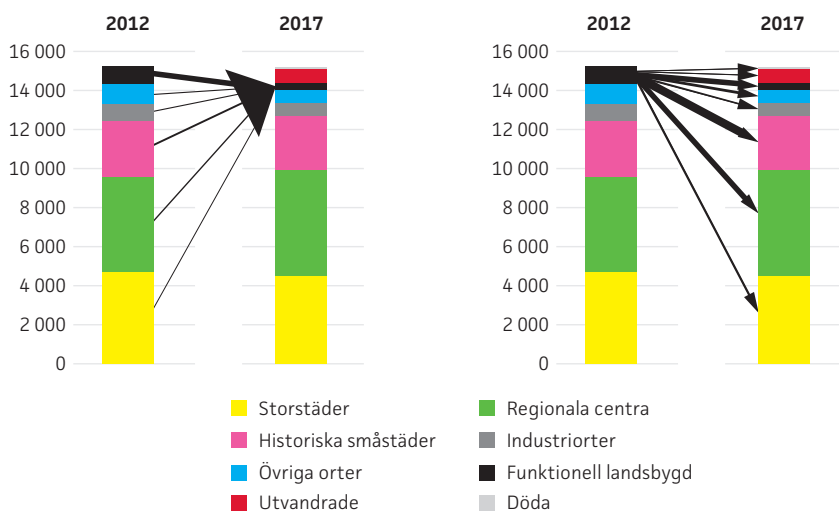
Då närmar vi oss studiens kärnfråga. Stannar de nya landsbygdsborna, födda i flyktingländer eller Europa, kvar i sina etableringsbygder? Reflekterar deras höga flyttbenägenheter (tabell 1) bara att de tar ett första steg i sina boendekarriärer, det vill säga flyttar till en ny bostad, men utan att lämna bygden, eller att de flyttar längre? Figurerna 5-6 och 8-9 illustrerar kvarboendet (i de VApO-regioner som illustreras av kartan i Figur 1) och omfördelningen bland dem som invandrade från de studerade länderna under år 2012. Den omfattande flyttbenägenhet bland nyligen anlända invandrare från flyktingländer som folkbokföringsregistret lät förstå (tabell 1), visar sig inte bara vara kortväga. Figur 5 visar att redan efter ett år har i genomsnitt 20 procent flyttat till en annan arbetsplatsregion, och efter fem år bor bara drygt 60 procent kvar. Skillnaderna mellan destinationstyperna är emellertid stora. Destinationer på den funktionella landsbygden förlorar i genomsnitt 60 procent av sina nya invånare under deras första år och efter fem år återstår endast 15 procent.

Figur 5. Kvarboende 2013-2017 bland invandrade från flyktingländer 2012, fördelade på destinationstyper (typer av VApO-regioner)

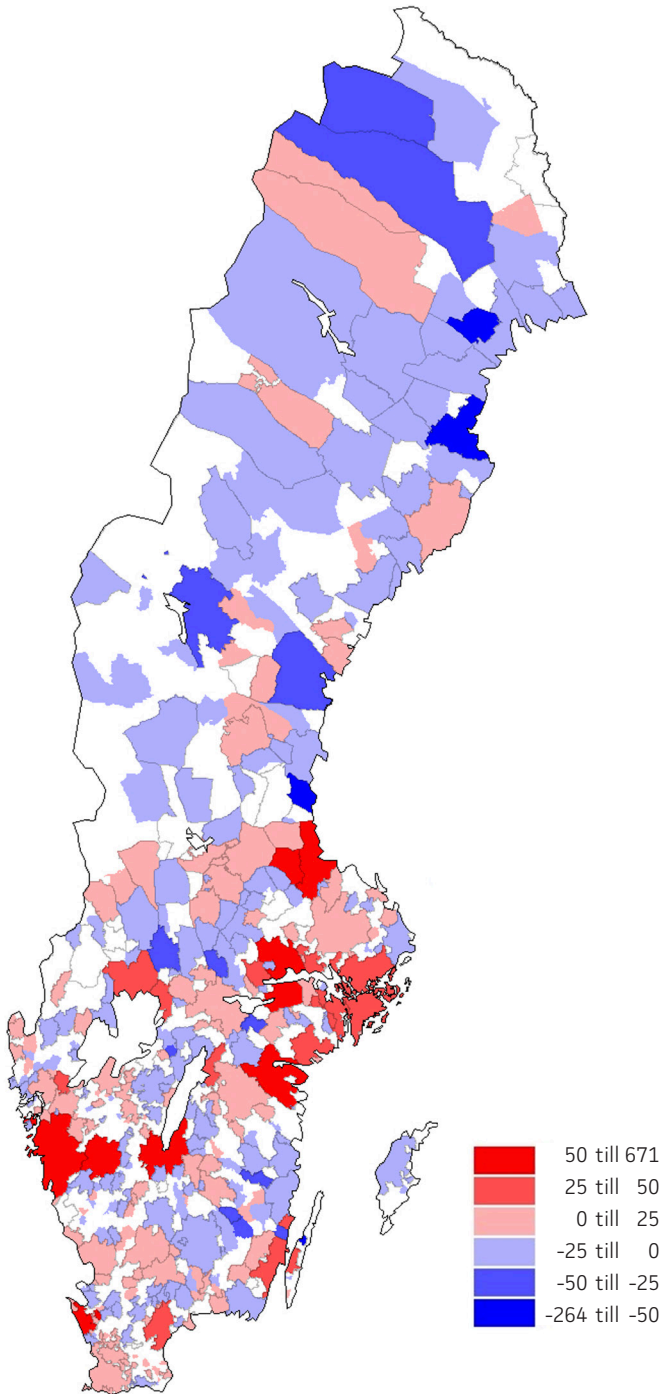

Källa: Databasen PLACE, Uppsala universitet

Figur 6. Omfördelning mellan destinationstyper (typer av VApO-regioner) 2012-2017, av invandrade från flyktingländer 2012, samt (pilar) nettoströmmar till och från den funktionella landsbygden

Källa: Databasen PLACE, Uppsala universitet

Figur 7. Omfördelningstal 2012-2017; invandrade 2012 från flyktingländer (Afghanistan, Eritrea, Irak, Somalia och Syrien)

Källa: Databasen PLACE, Uppsala universitet

VApO-regioner centrerade kring storstäder och regionala centra tappar ungefär 10 procent under det första året, och efter fem år bor 70–75 procent kvar.

Med detta resultat inställer sig frågan om var de många långväga vidareflyttarna (från flyktingländer) hamnar. Figur 6 ger svaret, men notera att det är nettoomfördelning mellan typer av VApO-regioner som illustreras (Antalen faktiska flyttlass är större). Om uppmärksamheten begränsas till staplarna kan man notera hur VApO-regioner centrerade kring regionala centra flyttar fram positionerna på bekostnad av den funktionella landsbygden (och andra mindre regioner). Pilarnas tjocklekar är proportionella mot storleken på nettoströmmarna av vidareflyttning till/från den funktionella landsbygden bland 2012 års invandrare från flyktingländer. Till de 156 personer, som var folkbokförda på den funktionella landsbygden såväl år 2012 som 2017, kan läggas ytterligare ett hundratal inflyttare som illustreras av tunna pilar (vänstra delen). Merparten av de 844 flyktinginvandrare som var folkbokförda på den funktionella landsbygden år 2012 har omfördelats, främst till VApO-regioner centrerade kring regionala centra och historiska småstäder (högra delen).

Figur 7 visar omfördelningen område för område. Som framgår är det inte bara VApO-regioner kring större städer som har omfördelningsvinster, men det är svårt att läsa in något systematiskt gemensamt drag hos de landsbygder som bryter det generella urbaniserande mönstret.

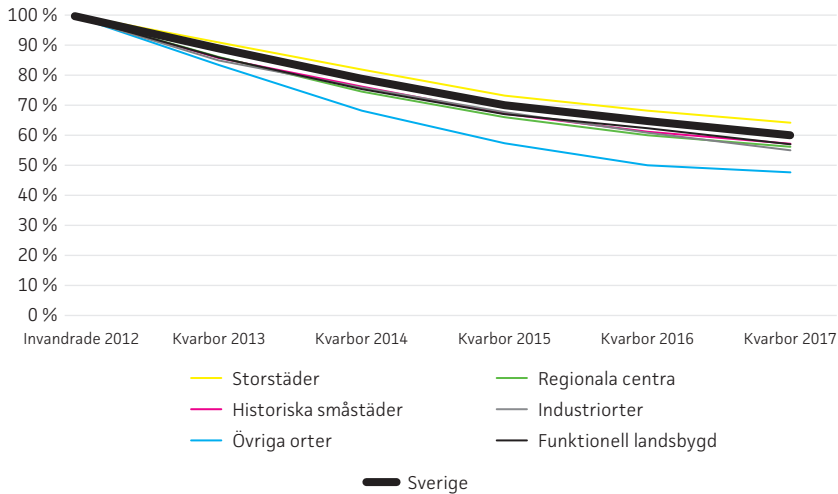
Som framgår av figur 8 är också invandrare från EU-länder en rörlig grupp. Endast 50–60 procent bor kvar i samma trakt efter fem år, men skillnaderna mellan regiontyperna är – i motsats till bland invandrare från flyktingländer – små.

Figur 9, illustrerar EU-invandrarnas omfördelning. Stapelparen i sig reflekterar tydligast hur stora andelar EU-invandrare efter några år i Sverige lämnar landet. Det gäller i någon mån alla typer av VApO-regioner, men i synnerhet storstadsregionerna. Medan det låga kvarboendet (i den första destinationsregionen) bland invandrare från flyktingländer huvudsakligen beror på vidareflyttning inom Sverige, spelar alltså utrikes vidareflyttning en stor roll bland EU-invandrarna. Pilarna, vars tjocklek visar omfattningen av nettoflyttning till/från funktionell landsbygd bland 2012 års EU-invandrare, indikerar ett balanserat flyttutbyte. Såväl in- som utflyttningen summerar netto till ungefär 200 personer. De tjocka pilarna representerar ungefär 800 personer som var folkbokförda på funktionell landsbygd såväl år 2012 som 2017.

Även om de nya invandrarna är mycket flyttbenägna under sina första år i Sverige, och i synnerhet den funktionella landsbygden och VApO-regioner centrerade kring mindre orter tappar merparten av sina ursprungliga flyktinginvandrare, återstår ett visst tillskott. Tabell 4 illustrerar hur stort det är i olika typer av VApO-regioner. Nästan alla invandrare från flyktingländer är kvar i Sverige efter fem år, medan var fjärde EU-invandrare har flyttat vidare (eller dött). Totalt sett innebär det en befolkningsökning motsvarande 0,3 procent.

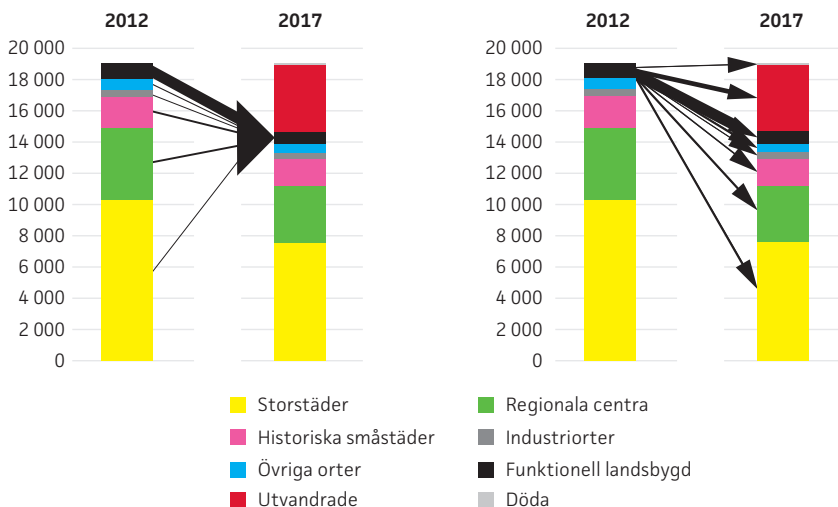
Sammantaget kommer storstadsregionerna bäst ut (+0,36 %) medan den funktionella landsbygden får det minsta befolkningstillskottet (+0,17 %). Men medan storstadsregionernas tätposition särskilt hänför sig till EU-invandringen förklaras den funktionella landsbygdens svaga utveckling mest av flyktinginvandrarnas benägenhet att vidareflytta.

Figur 8. Kvarboende i 2013-2017 bland invandrade från utomnordiska EU-länder 2012, fördelade på destinationstyper (typer av VApO-regioner)

Källa: Databasen PLACE, Uppsala universitet

Figur 9. Omfördelning mellan destinationstyper (typer av VApO-regioner) 2012-2017, av invandrade från utomnordiska EU-länder 2012, samt (pilar) nettoströmmar till och från funktionell landsbygd

Källa: Databasen PLACE, Uppsala universitet

Tabell 4. Befolkningstillskottet från 2012 års invandring från flykting- och EU-länder (utom Norden) efter fem år fördelat på typer av VApO-regioner

Typ av VapO-region	Från flyktingländer				Från EU-länder (utom Norden)		
	Invånare 2012	Invandrade 2012	Kvar i Sverige 2017	Inv kohortens relativa bef tillförsel 2017	Invandrade 2012	Kvar i Sverige 2017	Inv kohortens relativa bef tillförsel 2017
Storstäder	3 351 341	4 587	4 486	0,13%	10 292	7 615	0,23%
Regionala centra	2 955 751	4 897	5 450	0,18%	4 585	3 600	0,12%
Historiska småstäder	1 740 351	2 898	2 810	0,16%	2 045	1 707	0,10%
Industriorter	349 080	821	574	0,16%	447	403	0,12%
Övriga orter	554 344	1 084	765	0,14%	702	579	0,10%
funktionell landsbygd	604 602	844	254	0,04%	943	797	0,13%
Totalt	9 555 469	15 131	14 339	0,15%	19 014	14 701	0,15%

Källa: Databasen PLACE, Uppsala universitet

Sammanfattningsvis kvarstår intrycket från de folkbokföringsdata som refererades inledningsvis. Jämfört med andra invånare och invandrare är nyligen anlända från flyktingländer en flyttbenägen grupp, även om uppmärksamheten begränsas till flyttningar som är så långväga att flyttarna typiskt sett kan antas byta jobb (eller etableringsgrupp), och då rimligen måste sägas bidra till en annan VApO-regions befolkningsutveckling än de hade gjort om de hade bott kvar. Fördelat på destinationstyper kan man säga att den andel som bor kvar efter några år i Sverige minskar med storleken på typen av VApO-region. De sammantagna resultaten av befolkningsomfördelningen under invandrarnas fem första år i Sverige drar åt samma håll, även om det visar sig att VApO-regioner kring regionala centra, snarare än storstadsregioner, tydligast framstår som ”vinnare”.

Observationen att EU-invandrarna är mindre benägna att flytta vidare inom Sverige kvarstår också från det inledande ögonkastet i folkbokföringen. Denna grupp skiljer sig från flyktinginvandrarna också genom att skillnaderna mellan typerna av VApO-regioner är mindre, och genom att över 20 procent har lämnat Sverige (eller dött) fem år efter att de anlände.

Benägenheten att bo kvar och de nya invandrarnas attribut

Tabell 5 sammanfattar resultaten av en regressionsanalys där kvarboende bland nyligen anlända från flyktingländer till en VApO-region har jämförts med de som flyttar vidare. Till grund för beräkningarna ligger data om invandrade 2012, 2013 och 2014 och i vilken VApO-region de var folkbokförda den 31/12 invandringsåret, samt två år senare. Notera att en flyttning inte nödvändigtvis innebär att man byter *typ* av VApO-region, utan bara att man byter VApO-region. Egenförsörjning har operationaliserats som att merparten av den

Tabell 5. Resultat av binära logistiska regressionsmodeller av kvarboende (efter två år) på olika typer av destinationer bland invandrare från flyktingländer^a åren 2012, 2013 och 2014, oddskvoter

	Modell 1 Destination: storstad	Modell 2 Destination: Regionala centra	Modell 3 Destination: Historiska småstad	Modell 4 Destination: Industriort	Modell 5 Destination: Övriga orter r	Modell 6 Dest: Funktionell landsbygd
Kön (ref = Kvinna)						
Man	0,70 [‡]	0,77 [‡]	0,84 [‡]	0,75 [‡]	0,89*	0,87*
Ålder (ref = 25–44)						
17–24	1,32 [‡]	1,22 [‡]	1,23 [‡]	1,33 [‡]	1,67 [‡]	1,20 [†]
45–64	1,07	1,43 [‡]	1,33 [‡]	1,29 [‡]	1,48 [‡]	1,09
65–	1,48 [†]	2,95 [‡]	1,45*	5,46 [‡]	1,49	1,63
Högsta utbildningsnivå (ref = gymnasial)						
grundskola	1,03	1,12 [†]	1,11 [†]	1,24 [‡]	1,23 [‡]	1,29 [‡]
postgymnasial	0,85 [†]	0,90*	0,87 [‡]	0,82 [†]	0,90	0,69 [‡]
Egenförsörjning (ref = nej)						
Ja	1,64 [‡]	1,40 [‡]	1,29 [‡]	1,90 [‡]	1,90 [‡]	1,82 [‡]
Familj (ref = ensamstående utan barn)						
Par utan barn	1,49 [‡]	1,70 [‡]	1,52 [‡]	1,08	1,36 [†]	1,03
Ensamst med barn	1,16	1,26 [‡]	1,56 [‡]	1,71 [‡]	1,89 [‡]	1,50 [‡]
Par med barn	1,30 [‡]	1,77 [‡]	1,93 [‡]	1,88 [‡]	2,26 [‡]	1,46 [‡]
Konstant	4,86 [‡]	2,80 [‡]	1,38 [‡]	0,88	0,46 [‡]	0,28 [‡]
n	13 439	18 689	14 638	3 596	4 738	4 625
Nagelkerke R²	0,022	0,034	0,040	0,048	0,076	0,043

* p < 0,10; † p < 0,05; ‡ p < 0,01. a: Afghanistan, Eritrea, Irak, Somalia och Syrien

Källa: Databasen PLACE, Uppsala universitet

disponibla inkomsten hänför sig till förvärvsersättning (dvs. arbetsinkomster inklusive förmåner avhängiga dessa inkomster). I övrigt torde variablerna vara självförklarande.

I flertalet fall tycks någon form av familj, egen försörjning, låg utbildningsnivå, att vara väldigt ung vuxen eller äldre öka sannolikheten att bo kvar i sin VApO-region, medan attributen man och postgymnasial utbildning minskar den. Till stora delar liknar detta de mönster som flyttbenägenheten generellt brukar visa, men nyligen anlända flyktingar avviker avseende skillnaderna mellan könen (som brukar vara obetydliga) och rörande unga vuxna (som i allmänhet brukar minska sannolikheten att en person bor kvar på en plats).

Attributet egenförsörjning ser ut att vara särskilt betydelsefullt på den funktionella landsbygden (och i de minsta VApO-regionerna). Också utbildningsattributen ser ut att vara viktigare där än annorstädes.

Diskussion

De subgrupper av invandrare som har varit stadda i tillväxt under 2000-talets första decennier (från EU-länder utom Norden och från flyktingländer) har i högre grad än tidigare hamnat på Sveriges landsbygd och i mindre regioner. Fast invandrare har en hög flyttbenägenhet under sina första år i Sverige. Den funktionella landsbygden tenderar att i högst grad av alla regiontyper tappa invånare på flyttkarusellen, i synnerhet invånare med härkomst flyktingländer. Storstadsregionerna kommer bäst ut, med invandrare från EU-länder (utom Norden) som huvudsaklig källa.

Beträffande benägenheten att alls bo kvar, och resultaten av omflyttningen, ansluter sig alltså resultaten ovan till de studier som landat i mer skeptiska hållningar till huruvida utspridningen av invandring under 2000-talets första decennier är på väg att vända den svenska landsbygdens avfolkning. Följaktligen liknar resultaten också de som tidigare har kunnat konstateras i kölvattnet av Hela Sverige-strategin 1985–1994.

Bland invandrare från EU-länder (utanför Norden) finns alltså en grupp som lämnar Sverige inom några år. Bortsett från dem är EU-invandrarna inte så benägna att vidareflytta från sin ankomstregion, oavsett vilket slags region det är, och den nettoomfördelning av befolkning mellan regiontyper som flyttningen ger upphov till är balanserad. Nyligen anlända, födda i flyktingländer, vidareflyttar däremot inom Sverige i hög grad från alla typer av VApO-regioner, men i synnerhet från den funktionella landsbygden, och omflyttningsskarusellen i sin helhet är till denna regiontyps nackdel. På den funktionella landsbygden uppgår de, i en kohort nyligen anlända invandrare födda i flyktingländer, efter fem år bara till en tredjedel av ursprungssantalet. Skillnaden mellan de två födelselandsgrupperna kan kanske delvis förklaras med olikheterna i de direkta boendemiljöer de hamnar i på den funktionella landsbygden. Medan de som är födda i EU-länder återfinns på den egentliga landsbygden (i hus det finns anledning att tro att de själva har valt), har de som är födda i flyktingländer ofta *blivit placerade i flerbostadshus uppförda under efterkrigsdecennierna inom ramen för rådande lagstiftning*.

Förutom att resultaten bäddar för skepticism till bedömningen att landsbygdens avfolkning skulle ha brutits reser flyktinginvandrarnas höga benägenhet att vidareflytta frågor kring etableringsinsatsernas förutsättningar att fungera. Den kvalitativa litteraturen om hur integrationen fungerar nämner ibland de nyligen anländas självinitierade vidareflyttning från landsbygddestinationer, eller hur myndigheterna ”flyttar omkring” asylsökande (t.ex. Arora-Jonsson

& Larsson 2021). Mottagarkommunernas besvikelse kommer också till uttryck (t.ex. hos Benerdal 2021; Rosvall m.fl. 2022), men det saknas en bredare diskussion om hur invandrarnas intensiva flyttande under de första åren i Sverige (oavsett om det är egeninitierat eller inte) påverkar deras förutsättningar att integreras.

Sett till vilka attribut som ökar benägenhet bland nyligen anlända (flyktingar) som har hamnat på den funktionella landsbygden att bo kvar, överensstämmer resultaten i stora drag med tidigare studier (trots att de alltså har haft andra operationaliseringar av både landsbygd och att flytta). Den viktigaste faktorn förefaller vara att ha egen försörjning, och i just detta avseende skiljer sig nog Sveriges lantliga "new immigrant destinations" från andra länders. Attributet att ha någon slags familj har också ett positivt samband med benägenheten att bo kvar på landsbygden. Ingen av faktorerna är unik för invandrare, och är således knappast särskilt överraskande.

Då återstår frågan om hur några studier nyligen, jämfört med denna undersökning, har kommit till helt motsatta slutsatser rörande de till landsbygden nyligen anländas benägenhet att bo kvar där (t.ex. Vogiazides & Mondani 2020; Haandrikman m.fl. 2023). Studierna skiljer sig åt i fråga om bland annat metoder, operationaliseringar av studerade populationer, och exakt vilka tidsperioder som undersöks. Naturligtvis påverkar det resultaten, men jag tror att huvudförklaringen till våra motstridiga slutsatser ligger i olika sätt att operationalisera innebörderna i nyckelbegreppen bo kvar/flytta vidare i allmänhet och bo kvar på/flytta vidare från landsbygden i synnerhet. Ovan refererade studier utgår från LA-indelningen och 2017 års version av SKL:s (numera SKR) kommungruppsindelning. Låt oss därför granska dessa operationaliseringar av stad och land samt innebörden i att flytta, i sken av såväl de uttalade avsikterna bakom dessa geografiska indelningar, som de sätt de är konstruerade på.

LA-indelningen konstruerades för snart 35 år sedan med syfte "att skapa referensytor som är lämpliga vid studier och jämförelser av bland annat arbetsmarknadens funktionssätt mellan olika typer av regioner" (SCB 1991). Indelningens skapare var medvetna om att konstruktionsmetoden ledde till att vissa geografiska områden "uppenbarligen i strikt mening förs till 'fel' lokal arbetsmarknad" (SCB 1991) och de stipulerade kriterierna motiveras med att de ledde till ett resultat "som i stort överensstämmer med den allmänna uppfattningen om hur landets indelning i lokala arbetsmarknader bör se ut" (SCB 1991). Exakt var och hur gränserna mellan områdena dras tillmättes ingen större vikt. Givet det tilltänkta användningsområdet är tillvägagångssättet mindre problematiskt, men vid en flyttstudie där gränserna definierar själva det fenomen som undersöks, kan man argumentera för att det leder till orimliga implicita antaganden. Den som till exempel flyttar 15–20 mil från Karlholmsbruk i Norduppland till Stockholm eller till och med Trosa, eller 25 mil från östra till västra Jämtland, har i LA-hänseende bara bytt bostad inom en

och samma geografiska enhet, och operationaliseras alltså som "kvarboende" i en flyttstudie baserad på denna indelning.

Också SKL:s kommungruppsindelning är skapad för andra ändamål är flyttstudier; "[k]riterierna bygger på antaganden om vilka faktorer som har betydelse för en kommuns utvecklingsförutsättningar vad gäller boende och näringsliv" (SKL 2016:9). I det perspektivet är det relevant att åtskilja till exempel kommuner centrerade kring en större stad från landsbygdskommuner, men det innebär ju inte att det finns skäl att tillskriva en *flyttning* mellan exempelvis Leksand (landsbygdskommun) och Borlänge (större stad) större betydelse än en flyttning mellan Leksand och Pajala (som bägge är landsbygdskommuner). Förutom att det är oklart vad kommunala utvecklingsförutsättningar har för relevans för att analysera flyttningar, förefaller kriterierna för indelningen godtyckligt specificerade. Som en följd klassificeras många kommuner som vanligtvis brukar ses som hyggligt stora städer i ett svenskt perspektiv (t.ex. Kristianstad, Kalmar, Skövde, Nyköping och Falun) som "landsbygd", medan bland andra kommunerna Örkelljunga, Tranemo, Gagnef, Ockelbo och Krokom klassificeras som "större stad".

Både LA-indelningen och SKL:s kommungruppsindelning är alltså utvecklade med helt andra avsikter än att studera flyttning. Det finns inga skäl att tro att de är relevanta för vare sig flyttarnas själva livsföringar eller beslut om var de ska bo, leva, och arbeta. De flesta känner troligen inte ens till dem. Dessutom är Sveriges nuvarande kommunindelning (som bägge indelningarna bygger på) illa lämpad för en analytisk åtskillnad av stad och land. Den bygger nämligen på Walter Christallers centralortsteori som innebär att varje funktionellt geografiskt område består av en centralort och dess omland (dvs. både stad och land).

Sammanfattningsvis visar studien att 2000-talets invandring visserligen förde många nya invånare till Sveriges landsbygder. Fast invandrare är benägna att flytta vidare under sina första år i Sverige. I synnerhet landsbygdsdestinerade invandrare födda i flyktingländer har således lämnat sina ursprungliga bosättningsorter. Att ha någon typ av förankring (t.ex. jobb och/eller familj) minskar dock benägenheten att flytta vidare (särskilt från landsbygden). För att återknyta till studiens syften finns, för det första, skäl att undersöka vidare och diskutera hur förutsättningarna för integration påverkas av den höga flyttbenägenheten. För det andra kan det konstateras att förhoppningarna om att invandringsvågen i början av 2000-talet skulle bryta landsbygdens avfolkning inte har infriats.

Referenser

- Andersson, Roger, 2003. *Settlement dispersal of immigrants and refugees in Europe: Policy and outcomes*, s. 1-49. Vancouver: Vancouver Centre of Excellence.
- Arora-Jonsson, Seema, 2017. "Development and integration at a crossroads: Culture, race and ethnicity in rural Sweden", *Environment and planning A* 49(7), s. 1594-1612.
- Arora-Jonsson, Seema & Larsson, Oscar, 2021. "Lives in limbo: Migrant integration and rural governance in Sweden", *Journal of Rural Studies* 82, s. 19-28.
- Beneral, Malin, 2021. "Tailored workplace education for immigrants in Rural Sweden: working with resources and deficits", *Journal of Education and Work* 34(2), s. 170-182.
- Borevi, Karin & Myrberg, Gunnar, 2010. "Välfärdsstaten och de nyanlända: en flyktingplaceringspolitisk probleminventering", *MIM Working Papers Series* No 10:3.
- Borgegård, Lars-Erik, Håkansson, Johan & Müller, Dieter K., 1996. "The changing residential patterns of immigrants-the case of Sweden 1973-1992", *Finnish Yearbook of Population Research* 33, s. 173-183.
- Carlbaum, Sara, 2022. "Refugee women's establishment in the rural north of Sweden: cultural capital in meeting local labour market needs", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 48(5), s. 1210-1227.
- Carson, Doris A. & Carson, Dean B., 2018. "International lifestyle immigrants and their contributions to rural tourism innovation: Experiences from Sweden's far north", *Journal of Rural Studies* 64, s. 230-240.
- Cvetkovic, Anita, 2009. "The integration of immigrants in northern Sweden: A case study of the municipality of Strömsund", *International Migration* 47(1), s. 101-131.
- Edin, Per-Anders, Fredriksson, Peter & Åslund, Olof, 2004. "Settlement policies and the economic success of immigrants", *Journal of Population Economics* 17, s. 133-155.
- Ekberg, Jan, 1976. "Factors influencing the choice of location of immigrants to Sweden", *Economy and History* 19(2), s. 98-116.
- Enequist, Gerd, 1957. "Tätorternas och landsbygdens näringstyper", s. 59-60 i *Atlas över Sverige*. Stockholm: Generalstabens litografiska anstalts förlag.
- Glesbygdsverket, 2008. *Landsbygdsdefinitioner i Sverige och andra länder*.
- Haandrikman, Karen, Hedberg, Charlotta & Chihaya, Guilherme K., 2023. "New immigration destinations in Sweden: Migrant residential trajectories intersecting rural areas", *Sociologia Ruralis* 64, s. 280-306.
- Haberfeld, Yitchak, Birgier, Debora P., Lundh, Christer & Elldér, Erik, 2019. "Selectivity and internal migration: a study of refugees' dispersal policy in Sweden", *Frontiers in Sociology* 4(66).
- Hedberg, Charlotta, Forsberg, Gunnel & Najib, Ali, 2012. "When the world goes rural: Transnational potentials of international migration in rural Swedish labour markets", s. 125-142 i Hedberg, Charlotta & do Carmo, Renato M. (red.), *Translocal Ruralism*. Dordrecht: Springer.
- Hedberg, Charlotta & Haandrikman, Karen, 2014. "Repopulation of the Swedish countryside: Globalisation by international migration", *Journal of Rural Studies* 34, s. 128-138.
- Hedlund, Martin, Carson, Doris A., Eimermann, Marco & Lundmark, Linda, 2017. "Repopulating and revitalising rural Sweden? Re-examining immigration as a solution to rural decline", *The Geographical Journal* 183(4), s. 400-413.

- Herlitz, Ulla, 1999. "Bygdens organisering", s. 381-423 i Amnå, Erik (red.), *Civilsamhället*. Demokratiutredningens forskarvolym VIII, SOU 1999:84.
- Herrting, Nils & Urban, Susanne, 2020. "Utsatta bostadsområden och områdesorienterad politik: problembilder, målsättningar och implementeringsstrategier i det svenska fallet", *Samfundsökonomien* 2020(3), s. 79-90.
- Hudson, Christine, Giritli-Nygren, Katarina, Jarnkvist, Karin, Sandberg, Linda & Schmauch, Ulrika, 2022. "Ruralt flyktingmottagande – En (ny) strategi för mindre kommuners överlevnad?", *Umeå working papers in political science* 2022:1.
- Hudson, Christine & Sandberg, Linda, 2021. "Contested hope for the future-Rural refugee reception as municipal survival?", *Journal of Rural Studies* 82, s. 121-129.
- Kalantaryan, Sona, Scipioni, Marco, Natale, Fabrizio & Alessandrini, Alfredo, 2021. "Immigration and integration in rural areas and the agricultural sector: An EU perspective", *Journal of Rural Studies* 88, s. 462-472.
- Kandel, William & Cromartie, John, 2004. *New patterns of Hispanic settlement in rural America* (No. 99). US Department Agriculture, Economic Research Service.
- Khaef, Samaneh & Haandrikman, Karen, 2024. "The initial residential patterns of immigrants across the urban hierarchy in Sweden: the role of educational attainment", *Tijdschrift voor economische en sociale geografie* 115(3), s. 366-383.
- Openshaw, Stan, 1984. "The modifiable areal unit problem", *Catmog* (38). Norwich: Geo Books.
- Rauhut, Daniel & Johansson, Mats, 2010. "Regional settlement patterns for 10 immigrant groups in Sweden 1975-2005", *Finnish Journal of Ethnicity & Migration* 5(1), s. 19-28.
- Rephann, Terance J. & Vencatasawmy, Coomaren P., 2000. "Determinants of the spatial mobility of immigrants: Evidence from Sweden", *Review of Regional Studies* 30(2), s. 189-213.
- Rosvall, Per-Åke, Carlbaum, Sara & Benerdal, Malin, 2022. "Globalisation in Swedish rural areas: organisation of adult education and transitions to work for immigrants in times of depopulation", *Globalisation, Societies and Education* 20(5), s. 718-730.
- Rye, Johan F. & Slettebak, Marie. H., 2020. "The new geography of labour migration: EU11 migrants in rural Norway", *Journal of Rural Studies* 75, s. 125-131.
- Similä, Matti, 1992. *Det lokala flyktingmottagandet: konflikter och roller*. Centrum för forskning om internationell migration och etniska relationer (CEIFO).
- SOU 2003:75. *Etablering i Sverige – Möjligheter och ansvar för individ och samhälle*. Stockholm: Fritzes.
- Statistiska centralbyrån, 2016. *Integration – flyktingars flyttmönster i Sverige*. Integration: Rapport 10.
- Statistiska centralbyrån, 2014. *Migrationsstatistik i Sverige – nuläge, behov och förslag till förbättringar*.
- Statistiska centralbyrån, 2011. *Omräknad statistik avseende Grund för bosättning*. PM 2011-05-19.
- Statistiska centralbyrån, 1991. *Information om arbetsmarknaden 1991*:7.
- Sveriges kommuner och landsting, 2016. *Kommungruppsindelning 2017*. Omarbetning av Sveriges Kommuner och Landstings kommungruppsindelning.
- Søholt, Susanne, Stenbacka, Susanne & Nørgaard, Helle, 2018, "Conditioned receptiveness: Nordic rural elite perceptions of immigrant contributions to local resilience", *Journal of Rural Studies* 64, s. 220-229.

- Wang, Qingfang & Pandit, Kavita, 2003. "The Emergence of Ethnic Niches in New Immigrant Destinations: An Examination of Atlanta's Labor Market, 1980-1990", *Southeastern Geographer* 43(2), s. 159-180.
- Vásquez, Manuel A., Seales, Chad E. & Marquardt, Marie F., 2008. "New latino destinations", s. 19-35 i Rodríguez, Havidán, Sáenz, Rogelio, Menjívar, Cecilia (red.), *Latinas/os in the United States: Changing the face of América*. Boston, MA: Springer US.
- Vedder, Richard K., Gallaway, Lowell E. & Rydén, Rune, 1976. "Geographic migration within Sweden, 1952-1966", *Economy and History* 19(1), s. 3-26.
- Vedder, Richard K., Ryden, Rune & Gallaway, Lowell E., 1972. "Location decisions of recent immigrants to Sweden", *Economy and History* 15(1), s. 112-126.
- Vogiazides, Louisa & Mondani, Hernan, 2021. "Geographical trajectories of refugees in Sweden: Uncovering patterns and drivers of inter-regional (im) mobility", *Journal of Refugee Studies* 34(3), s. 3065-3090.
- Åslund, Olof, 2000. *Immigrant settlement policies and subsequent migration*. Working Paper No. 2000: 23. Uppsala: Nationalekonomiska institutionen.
- Åslund, Olof, 2005. "Now and forever? Initial and subsequent location choices of immigrants", *Regional Science and Urban Economics* 35(2), s. 141-165.
- Östh, John, Malmberg, Bo & Andersson, Eva K., 2014. "Analysing segregation using individualised neighbourhoods", s. 135-162 i Lloyd, Christopher D., Shuttleworth, Ian G. & Wong, David W. (red.), *Socio-spatial segregation: Concepts, processes and outcomes*. Bristol: Bristol University Press.

Geografisk polarisering i röstningsbeteende

Nationella och lokala skillnader

Richard Öhrvall, Gissur Ó Erlingsson & Emanuel Wittberg

Geographical Polarisation in Voting Behaviour: National and local differences

This study investigates the geographical polarisation of voting behaviour in Sweden by analysing historical data from Swedish parliamentary elections spanning from 1976 to 2022. We explore both national and intra-municipal trends to assess voting patterns in urban and rural areas across Sweden and within municipalities. Contrary to international trends and several theoretical predictions, our results indicate a general decrease in the urban-rural voting gap over time, accompanied by specific shifts in party support dynamics. However, in the latest elections, we identify a marked increase in support for the Sweden Democrats in rural compared to urban areas. We conclude by discussing the potential long-term implications of these trends for Swedish politics. This research enhances our understanding of the complexities and evolution of geographical polarisation in Sweden and provides insights into broader global patterns of political cleavages.

Inledning

I en lång rad länder har det gått att observera ökande politiska spänningar mellan välmående storstadsregioner å den ena sidan och områden med dystra framtidsutsikter å den andra. På landsbygden och på platser som drabbats hårt av ekonomisk omstrukturering har detta tagit sig uttryck i form av minskande förtroende för ekonomiska och politiska eliter, liksom i misstro mot offentliga institutioner. I allt fler studier, i allt fler länder, har denna trend gått att skönja (t.ex. Martinez-Gallardo m.fl. 2024; Röllicke 2023; Carrosio, Osti & László

Richard Öhrvall och Gissur Ó Erlingsson är verksamma vid Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet; Emanuel Wittberg är verksam vid Centrum för kommunstrategiska studier och Institutet för analytisk sociologi, Linköpings universitet.

E-post: richard.ohrvall@liu.se; gissur.erlingsson@liu.se; emanuel.wittberg@liu.se

2022; Harteveld m.fl. 2022; Mamonova & Franquesa 2020; Strijker, Voerman & Turluin 2015).

Rodríguez-Pose (2018) benämner denna utveckling ”de övergivna platsernas revansch” och Munis (2022) beskriver fenomenet som grundat i ett ”platsbase-rat ressentiment”. Båda begreppen avser fånga att de som bor på dessa platser tenderar att kanalisera sin ilska via röstsedeln och därigenom visa sitt missnöje med storstädernas liberala politiska, ekonomiska och kulturella eliter (jfr Dep-pisch, Osigus & Klärner 2022). Detta hävdas ofta vara ett tecken på en ökad politisk polarisering mellan stad och land. Rachman (2018) hör till dem som menar att denna politiska skiljelinje kommit att bli den viktigaste världen över.

Även om studier som behandlar politisk polarisering mellan stad och land har blivit allt fler och täcker in allt fler länder, är det allra vanligaste att studierna fokuserar på anglosaxisk kontext. Därför vet vi förhållandevis lite om geografisk polarisering i länder utanför USA, Storbritannien och Kanada (Huijsmans & Rodden 2024). Kunskapen om geografisk polarisering är med andra ord mer begränsad avseende länder som tillämpar proportionella val-system och som därmed har flerpartisystem (Traber m.fl. 2023; Wagner 2021).

I detta ljus är det tankeväckande att Huijsmans och Rodden (2024) sätter frågetecken för hur pass global stad-land-skiljelinjen verkligen är. I en kom-parativ studie fann de att de långsiktiga ökningarna av klyftorna mellan stad och land är mest uttalade i just USA, Storbritannien och Kanada. Visserligen har stad-land-skiljelinjen börjat göra vissa avtryck i en handfull europeiska flerpartisystem, främst i form av växande mindre partier med övervägande stöd i städer eller på landsbygden. Men de övergripande skillnaderna mellan stad och land är fortfarande större i majoritetsvalsystem, där politiska konflikter blir kopplade till territoriet och kandidater måste hörsamma den lokala opinionen i högre grad. I flerpartisystem kan fler partier hitta sin nisch. Enligt Huijsmans och Rodden kan polarisering mellan stad och land därmed motverkas, åtmins-tone så länge etablerade partier positionerade mer åt den politiska mitten upprätthåller sitt stöd. Deras analys bidrar därmed med en viktig nyansering.

Huijsmans och Rodden (2024) har visserligen med svenska data i sitt stora material. Men mot bakgrund av de allmänna strömningarna internationellt sett menar vi ändå att det är angeläget att studera fenomenet mer ingående i Sverige. I svensk samhällsdebatt saknas det knappast röster som gör gällande att de spänningar som en polarisering längs stad-land-dimensionen antas föra med sig också finns här (t.ex. Gröning 2021; Andersson 2020; Vestin 2018; Rosén & Örstadius 2016). Dock är det långt ifrån självklart att förvänta sig en långsiktig trend mot ökad geografisk polarisering i Sverige. För det första har Sverige historiskt sett uppmärksamrats för en rationell, samförståndsinriktad och pragmatisk politisk kultur (t.ex. Anton 1969; Castles 1976). För det andra har Sverige haft höga ambitioner om att utjämna de geografiska skillnaderna mellan framför allt kommuner, bland annat genom ett ambitiöst kommunalt

utjämningsystem i syfte att säkerställa att offentliga tjänster av hög kvalitet levereras i hela landet (jfr Söderdahl 2015). För det tredje har Sverige inte någon historia av att stad-land- eller centrum-periferi-dimensionen på allvar politiserats av de svenska partierna – åtminstone inte i jämförelse med hur läget sett ut i andra länder (Oscarsson & Holmberg 2016; jfr Demker & Svåsand 2005; Christensen 2005). Vid millennieskiftet uppmärksammade visserligen Holmberg (2000) att Centerpartiet historiskt har haft sina största framgångar på landsbygden, men han påpekade samtidigt att sambandet mellan stad-land och partival inte är särskilt starkt i Sverige. Tas dessa tre aspekter i beaktande är det mindre sannolikt att vi ska finna en stark geografisk polarisering i röstningsbeteende i Sverige.

Samtidigt finns en alternativ bild som talar för att en ökad geografisk polarisering borde ha uppstått även här. För det första har Sveriges storstadsområden vuxit kraftigt över en längre tid, medan mindre kommuner – särskilt i landets mer glesbefolkade områden – upplevt en dramatisk avfolkning (t.ex. Mörk m.fl. 2019). Med färre individer i arbetsför ålder som försörjer ett ökande antal äldre finns en uppfattning om att det i dessa landsdelar blivit allt svårare att leverera välfärdstjänster av hög kvalitet, rekrytera personal, upprätthålla offentlig service och ha ett levande civilsamhälle (Syssner 2018; SOU 2020:8). För det andra, med urbaniseringen kommer också en ökad sortering av befolkningen – demografin i städer skiljer sig allt mer från hur det ser ut på landsbygd, vilket skulle kunna innebära ökad geografisk variation i röstningsmönstren (se Rickardsson & Wallman Lundåsen 2024). För det tredje har de glest befolkade delarna av Sverige erfarit att staten aktivt dragit sig tillbaka; vi har sett en minskad statlig närvaro i form av exempelvis polis, arbetsförmedling och försäkringskassa (t.ex. Erlingsson m.fl. 2021). Mot denna bakgrund vore det alls inte orimligt att observera en ökad polarisering i röstningsbeteende mellan stad och land också i Sverige.

I sammanhanget är det viktigt att påpeka att den utveckling vi sett inom Sverige, i form av växande storstäder och centralisering av välfärdstjänster, har sin motsvarighet även *inom* kommuner. Det finns ett slags "lokal urbanisering": Generellt sett har befolkningen vuxit mer i centralorter än i övriga delar av kommunerna (Erlingsson m.fl. 2021). Det sjunkande invånarantalet utanför centralorten, i kombination med kommuners försök att effektivisera verksamheter, har gjort att utbudet av välfärdstjänster minskat i ytterområden, vilket kanske tagit sin mest påtagliga form genom skolnedläggningar. Tidigare studier har funnit ett större missnöje utanför kommunernas centralorter med såväl den lokala demokratins funktionssätt som hur väl olika former av service fungerar (Erlingsson, Wallman Lundåsen & Öhrvall 2023).

Med detta som fond är syftet med denna uppsats att studera polarisering mellan stad och land i Sverige. Vi avgränsar oss till att uteslutande studera geografisk polarisering i röstningsbeteende. Det nya och unika bidraget med

vår ansats, jämfört med tidigare svenska studier, är att vi anlägger ett långt historiskt perspektiv och studerar skillnader i fördelningen av röster i riksdagsval mellan stad och land från 1976 års val och framåt. Ett ytterligare kunskapsbidrag är att vi gör en djupdykning ned på subkommunal nivå och undersöker om en geografisk polarisering i röstningsbeteende mellan stad och land även förekommer *inom* kommuner.

Tidigare forskning: stad-land-polarisering i Sverige?

Vad vet vi till dags dato om förekomsten av polarisering mellan stad och land i Sverige? Den svenska glesbygdens befolkningstapp liksom tilltagande ekonomisk utsatthet har legat till grund för flera sentida offentliga utredningar (t.ex. SOU 2017:1; SOU 2020:8; SOU 2024:6), samt utgör bakgrunden för en offentlig debatt där det ofta påstås att det finns en potential för antietablissemangspartier i glesbygd. Trots detta finns förvånansvärt lite forskning som studerat huruvida geografi har blivit en viktigare konfliktdimension i svensk politik som återspeglas i hur väljarna röstar.

Förenklat kan man säga att det finns två övergripande strategier för att angripa frågeställningen om geografisk polarisering. Det första sättet är att undersöka om stad-land-dimensionen är relevant för väljarnas val av parti genom att rikta uppmärksamheten mot värderings- och åsiktsmässiga skillnader mellan individer som bor i storstadsregioner och de som bor på landsbygd. Det andra sättet är att undersöka hur om sådana eventuella skillnader spelar roll för *faktiskt* väljarbeteende, det vill säga om geografi är en signifikant faktor för att förklara väljarnas val av parti.

Med det första angreppssättet har en sentida studie uppmärksammat att invånare på landsbygden är något mindre nöjda med hur demokratin fungerar i olika avseenden jämfört med invånare som bor i storstadsområden (Erlingsson m.fl. 2021), ett mönster som också går igen inom kommuner (Erlingsson, Wallman Lundåsen & Öhrvall 2023). En ytterligare undersökning har visat att människor utanför storstadsområden tycker att den negativa utvecklingen i det egna området är Stockholms fel och att de även misstror politiker i större utsträckning (Rickardsson m.fl. 2021). Hit hör också att Oscarsson och Holmberg (2016) uppmärksammat att attityder till frågor som infrastruktur, tillgång till samhällsservice, samt det kommunala utjämningssystemet, tyder på att det finns en stark inneboende potential i att politisera stad-land-dimensionen i Sverige. Till denna typ av studier hör även Berg och Solevid (2015), som fann att skillnader i svenskars attityder i vargfrågan till stor del var kopplad till stad-land-dimensionen (se även Ekengren 2012). Tillika har en färsk opinionsmätning, beställd av organisationen Hela Sverige ska leva, funnit att endast 7 procent av landsbygdsborna tycker att rikspolitikerna tar hänsyn till deras behov, 75 procent anser att staten övergivit landsbygden och

80 procent att resurserna fördelas orättvist mellan landsbygder och städer (Bengard m.fl. 2024). Intressant nog visar en annan studie att även stadsbor anser att landsbygden missgynnas av de politiskt styrande (Öhrvall 2023).

Utifrån det andra angreppssättet – om geografi inverkar på väljarnas faktiska val av parti – vet vi att skiljelinjen mellan arbete och kapital, som manifesteras i vänster-högerskalan, varit mest avgörande för väljarnas åsikter och beteenden i Sverige ända sedan 1880-talets tullstrid (Demker & Oscarsson 2018). Svenska valforskare är tämligen eniga om att intressekonflikter som inte är direkt kopplade till arbetsmarknadens organisering eller välfärdsstatens omfattning (och finansiering) har haft det svårt att göra avtryck i svensk kontext. Faktum är att Oscarsson och Holmberg (2016) påpekat att samvariationen mellan var väljare bor (i staden eller på landsbygden) och vilka partier de röstar på, totalt sett *minskat* under det senaste halvseket (jfr Ekengren 2012).

En liknande slutsats återkommer i en studie av Larsson, Hedberg och Holmberg (2020), där författarna uppmärksammar att det visserligen är sant att storstadsbor i många avseenden skiljer sig från landsbygdsbor – till exempel avseende ekonomi, utbildning, och politiska sakfrågeåsikter – men att dessa skillnader i de flesta fall inte blivit större under de senaste tjugotrettio åren. Med detta som grund når författarna därför slutsatsen: "Att tala om en ökad polarisering mellan landsbygd och storstad är en effektsökande överdrift." Med det sagt ska ändå nämnas att stad-landskiljelinjen vid vissa tillfällen förmått göra avtryck i analyser av politiskt beteende – till exempel i samband med Europaparlamentsval (Oscarsson & Holmberg 2010), liksom vid folkomröstningar (Holmberg & Oscarsson 2004).

Med denna relief i bakhuvudet tycks potentialen i konfliktdimensionen stad-land aldrig riktigt ha aktiverats i Sverige. Därmed har den heller aldrig blivit särskilt partipolitiskt relevant. Det bör visserligen framhållas att i 1976 års riksdagsval, som vi tar som utgångspunkt för vår studie, var Centerpartiet ett förhållandevis stort parti med 24 procent av rösterna och de hade då ett betydligt starkare stöd på landsbygden än i städer (Petersson 1977: 51–56). Efter att Centerpartiet i stor utsträckning övergivit sin landsbygdsprofil till förmån för en mer liberal och storstadsvänlig framtoning (t.ex. Rosén & Sundström 2010; jfr Christensen 2005) har dock samtida försök att göra stad-landkonflikten politiskt relevant för väljarna inte varit alltför lyckade. Ett sådant försök gjordes av Landsbygdspartiet Oberoende (tidigare Landsbygdsdemokraterna) som bildades inför 2010 års val. Partiets uttalade hjärtefråga var att värna landsbygdsbefolkningens intressen. Just vargfrågan var central för partiet: man ansåg att varg bör hållas inom avgränsade områden och gärna inhägnas om terrängen så tillåter. Inte i något av de tre val som partiet ställt upp i har det samlat mer än 0,1 procent av rösterna.

Ett ytterligare exempel på ett mindre lyckat försök att exploatera stad-landdimensionen är Norrbottenspartiet. Inför valet 2002 kraftsamlade

Kirunapartiets starke man, Lars Törnman, representanter från Kirunapartiet och Norrbottens Sjukvårdsparti i det återuppståndna Norrbottenspartiet, vars uttalande mål var att ta sig in riksdagen genom att nå 12 procent av rösterna i Norrbottens valkrets.¹ Partiet fick visserligen 9,1 procent av rösterna i valkretsen, men det räckte inte för att nå riksdagen.

Med allt detta sagt är geografi en faktor som fick ganska stort utrymme i samband med eftervalsanalyserna efter 2022 års val. I det valet blev städerna något mer vänsterinriktade, medan partier som traditionellt placerats till höger fick större framgångar i landsbygdsområden, framför allt genom att Sverigedemokraterna växte kraftigt där (Öhrvall 2022). En studie har visat att Sverigedemokraterna i det valet var relativt sett mycket starkare i glest befolkade områden (Wallman Lundåsén 2024). Till det ska läggas att Jonna Rickardsson (2021) funnit att i kommuner med svag befolkningsutveckling och dålig tillgång till offentlig service är sannolikheten att rösta på Sverigedemokraterna högre.

Mot bakgrund av denna blyxtbelysning av tidigare forskning menar vi att den sentida debatten om ökad geografisk polarisering i röstningsbeteende har två begränsningar: dels finns en stor upptagenhet vid Sverigedemokraterna och var de har sina framgångar, dels har analyserna i huvudsak haft ett relativt kortsiktigt tidsmässigt perspektiv (till viss del som en konsekvens av att Sverigedemokraterna är ett förhållandevis nytt parti).

Bidraget med vår studie att vi kompletterar och utvecklar den existerande forskningen med att 1) inkludera alla nuvarande riksdagspartier; 2) fokusera på partiernas geografiskt starka fästen i riksdagsvalen, både i riket och inom enskilda kommuner; samt 3) anlägga ett längre historiskt perspektiv för att bättre förstå de långa historiska utvecklingslinjerna. Det långsiktiga perspektivet anlägger vi med grund i ett av Paul Piersons (2004) viktigaste argument, nämligen att mycket av det som är viktigt i den sociala världen förblir dolt när samhällsvetares undersökningar (vilket de tyvärr ofta gör) baseras på data som är insamlade vid en enda tidpunkt.

Kontext: förändringar och spänningar i kommunstrukturen

Som nämnts ovan, i vår studie av polarisering mellan stad och land vill vi inte bara jämföra skillnader i röstningsbeteenden mellan olika grupperingar av kommuner, utan även jämföra skillnader i röstningsbeteenden mellan platser inom kommuner. För att motivera varför stad-land-dimensionen är relevant även inom kommuner krävs en kort historisk utveckling.

1 En tidigare version av Norrbottenspartiet med Henry Kallioniemi som partiledare registrerades 1994, men var inte lyckosamt och blev vilande år 1997.

Kommuner i modern bemärkelse uppstod i Sverige genom 1862 års kommunalförordningar. De var då betydligt fler än i dag – omkring 2 500 till antalet. På den tiden fanns det dessutom olika slags kommuner: köpingar, städer och landskommuner. I sin grundläggande utformning innebar den indelningen därmed en uppdelning av kommunerna i stad och land. De olika kommuntyperna hade delvis olika uppgifter och löd under delvis olika lagstiftning.

Kommunerna fick allt fler uppgifter som följd av utbyggnaden av välfärdsstaten under 1900-talets första hälft. Dessa uppgifter var mycket betungande, framför allt för många mindre kommuner. Det gällde särskilt de allra minsta landskommunerna som redan i utgångsläget var små och som i typfallet också tappade invånare på grund av urbaniseringen. I 1943 års Kommunindelningskommitté framkom exempelvis att mer än 20 procent av landskommunerna hade färre än 500 invånare (SOU 1945:38: 10). För att kommunerna skulle få bättre förutsättningar klara av sina uppgifter genomfördes därför år 1952 den så kallade Storkommunreformen. Reformen innebar i huvudsak att små landskommuner slogs samman till större – antalet landskommuner minskade från 2 281 till 816. Det totala antalet kommuner minskade därmed till 1 037 (Svensson 2002). Den grundläggande uppdelningen i landskommuner, köpingar och städer bestod dock även efter 1952 års reform.

Det tog inte lång tid innan riksdagspartierna kom fram till att Storkommunreformen inte var tillräcklig och att ytterligare sammanslagningar var nödvändiga (Erlingsson m.fl. 2020). Mellan 1962 och 1974 genomfördes därför den så kallade Kommunblocksreformen, där antalet kommuner successivt minskade till 278. Reformen var inspirerad av Walter Christallers (1933) centralortsteori. Utredarna ville avskaffa indelningen i städer, köpingar och landskommuner och istället införa ett enhetligt kommunbegrepp, där alla kommuner hade samma uppgifter och löd under samma lagstiftning (Berggren 2013). Varje kommun skulle ha ett tydligt befolkningsmässigt centrum till vilket administration, service och handel koncentrerades. På så vis kom den uppdelning mellan stad och land som tidigare fanns mellan kommuner att hamna *inom* kommuner. Som bland andra Leif Johansson (1983) påpekat skapade sättet som kommunerna slogs samman på, och de principer som vägledde de nya kommunindelningarna, en potential för inomkommunala slitningar byggda på relationen mellan centralorten och dess omkringliggande bebyggelser.

Efter 1974 hade Sverige fått några av världens till ytan största kommuner (Tavares 2015). Och som följd av filosofin bakom sammanläggningar bodde nu en icke obetydlig andel av befolkningen utanför centralorterna, i kommunernas "lokala periferier" (Nielsen 2003). Som bland andra Bennett (1989: 43f) understrukit finns en risk att en sådan ordning leder till spänningar. Detta då periferiernas bristande politiska inflytande på kommungemensamma beslut, liksom uteblivna satsningar i kommunens ytterdelar, kan skapa missnöje med kommunens centrum och bryta ned den kommungemensamma samhörigheten.

Utifrån det stora motstånd som hade funnits mot kommunsammanläggningarna i framför allt landskommunerna (t.ex. Erlingsson m.fl. 2020), uppstod därför inom de sammanslagna kommunerna starka spänningar med geografi som grund. De allra djupaste konflikterna ledde till krav på utträden från ett stort antal missnöjda kommundelar (Brink 2003; Nielsen 2003; Erlingsson 2005). Än i dag lever sådana geografiska spänningar kvar inom kommuner. Bland annat har Erlingsson, Öhrvall och Wallman Lundåsen (2023) funnit att invånare utanför centralorter är mindre nöjda med hur väl demokratin fungerar liksom med tillgången till samhällsservice – det gäller i synnerhet bland dem som bor utanför större tätorter. Med tanke på dessa skillnader är det inte omöjligt att anta att det även finns skillnader *inom* kommuner vad gäller partival. Det kan även antas att sådana skillnader vuxit över tid då befolkningen har vuxit mer i centralorter än i övriga delar av kommunerna (Erlingsson m.fl. 2021). Mot det talar att skillnaderna i inkomster inom kommuner mellan boende i centralorter och landsbygd har minskat över tid (se Dahlberg m.fl. 2024).

Datamaterial och metod

I våra analyser studerar vi skillnader i partipreferenser mellan stad och land i Sverige. Som tidigare framgått gör vi detta på två sätt: dels studerar vi skillnader mellan stad och land i hela landet, dels studerar vi skillnader mellan stad och land inom kommuner. Vi utgår från partiernas valresultat för att studera partipreferenser och vi har valt att fokusera på resultat i riksdagsval. Anledningen till att vi inte väljer att studera val till region- eller kommunfullmäktige är det i dessa val ofta finns lokala partier som får en förhållandevis stor andel av rösterna. Då sådana lokala partier dyker upp på olika håll och vid olika tidpunkter, och dessa partier kan ha väldigt olika politiska positioner och därmed ta röster från olika nationella partier, försvårar det jämförelse över tid och rum. Detta problem blir mindre när vi uteslutande koncentrerar oss på riksdagsval, där samma uppsättning partier konkurrerar om väljarnas röster i hela landet.²

Det går att argumentera för att partival i kommunfullmäktigeval vore mer lämpligt att använda för att studera skillnader inom kommuner, då missnöje med centralorten är mer kopplat till den lokala politiken. Men det finns som sagt en rad fördelar med att istället studera partival i riksdagsval. Vi tror även att proteströster mot en elit kan riktas mot styrande på såväl lokal som nationell nivå. Till det kan läggas att även om andelen väljare som röstar på olika partier i riksdags- och kommunfullmäktigeval har ökat över tid är det fortfarande så att

2 En ytterligare nackdel med att studera val till kommunfullmäktige är att Sverigedemokraterna gick fram med valsedlar i färre än hälften av kommunerna i 2002 och 2006 års val, vilket påverkar jämförelser över tid och mellan partier.

runt 70 procent röstar på samma parti i båda dessa val (Erlingsson m.fl. 2023b). Men med det sagt, för att vara säkra på våra resultat har vi upprepat de analyser som vi presenterar i den här artikeln utifrån valresultat i kommunfullmäktigeval istället och resultaten håller även då.³

När det sedan kommer till jämförelser mellan stad och land är det långt ifrån självklart hur en sådan indelning ska göras, inte minst eftersom det i dag saknas en allmänt vedertagen definition av vad som utgör "stad" och "land" i Sverige. Men samtidigt som det finns oenigheter kring en sådan definition saknas inte alternativ att tillgå. För att studera skillnader mellan stad och land i riket som helhet har vi valt att använda oss av en indelning i kommuntyper som Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser, Tillväxtanalys (2014), tagit fram. Mer precist använder vi oss av en uppdaterad version av den indelning, som Tillväxtverket presenterade 2021. Indelningen består av sex kategorier som kan aggregeras till tre huvudkategorier: storstadskommuner, landsbygdskommuner och övriga kommuner. Vi har använt oss av denna aggregerade indelning för att jämföra vilket stöd som partier har fått i storstadskommuner i förhållande till landsbygdskommuner.

Till storstadskommuner räknas kommuner där mindre än 20 procent av befolkningen bor i glest befolkade områden och som tillsammans med angränsande kommuner sammanlagt har 500 000 invånare eller fler. Kategorin innefattar alltså även befolkningsmässigt mindre kommuner som ligger i anslutning till större kommuner. Landsbygdskommuner utgörs av de kommuner där mer än hälften av befolkningen bor i glest befolkade områden.

Vi har valt att för respektive riksdagsparti studera skillnaden i andel röster i de 26 storstadskommunerna i förhållande till de 148 landsbygdskommunerna. Detta gör vi för alla riksdagsval mellan 1976 och 2022. Även om den kommunindelning vi använder är gjord 2021 utifrån de befolkningsförhållanden som rådde då, har vi valt att använda samma indelning för hela tidsperioden. Detta gör vi för att vi vill jämföra grupper som består av samma kommuner över tid. För vart och ett av de åtta riksdagspartierna har vi sedan beräknat hur många procentenheters skillnad det finns i röststöd mellan stad och land. Uppgifter om valresultat är hämtade från Statistiska centralbyrån (SCB). Då Miljöpartiet bildades först 1981, finns endast uppgifter från och med 1982 års val. Sverigedemokraterna bildades visserligen 1988, men då partiet i de första valen efter sitt bildande endast hade marginellt stöd har SCB bara statistik över valresultat på kommunnivå från och med 1998 års val.

Förutom skillnader mellan stad och land för vart och ett av de åtta riksdagspartierna har vi även vägt samman dessa skillnader för att få ett

3 Det finns skillnader i nyanser vad gäller vissa resultat – bland annat har Centerpartiet fortfarande större stöd i landsbygdskommuner än i storstadskommuner när det gäller val till kommunfullmäktige – men trenderna är desamma och våra övergripande resultat står sig även om det är kommunfullmäktigeval som studeras.

sammanfattande mått på den geografiska polariseringen. Detta enligt följande ekvation, där den sammanvägda skillnaden D_t för respektive val, t , motsvarar den absoluta skillnaden i stöd mellan stad, VS , och land, VL , i procentenheter för parti p vid val tillfälle t , viktat med partiets stöd i procent totalt sett vid det aktuella valtillfället, VT_{pt} , och summerat över alla M partier.

$$D_t = \sum_{p=1}^M |VS_{pt} - VL_{pt}| * VT_{pt}$$

För att studera skillnader inom kommuner har vi utgått från valdistrikt. Detta är den mest finfördelade geografiska nivån för vilken valresultat presenteras. Vid ett valtillfälle är vanligen antalet valdistrikt omkring 6 000 och till varje valdistrikt hör en vallokal. Antalet röstberättigade som hör till ett valdistrikt är oftast mellan 800 och 1 200. Indelningen i valdistrikt är primärt gjord för att underlätta valadministrationen och se till att röstberättigade inte har för långt till vallokalen. Det gör att indelningen i valdistrikt ändras mellan valtillfällen, något som försvårar analys över tid. Dessutom är de inte skapade på ett sätt som gör det enkelt att dela in dem i stad och land. För att kunna göra en sådan indelning har vi därför kopplat samman valdistrikten med DeSO, det vill säga de demografiska statistikområden som SCB har tagit fram. DeSO består av 5 984 områden som kan delas in i tre olika kategorier: kommunens centralort, områden som framför allt består av andra tätorter, samt områden som i huvudsak är utanför större befolkningskoncentrationer eller tätorter.

En sådan matchning mellan valdistrikt och DeSO kan göras på olika sätt. Vi har valt att utgå från register över röstberättigade, vilket innehåller information om vilket valdistrikt de tillhör och som kan kopplas till information om i vilket DeSO som de är folkbokförda.⁴ Därmed kan vi för varje valdistrikt se hur stor andel av de röstberättigade som är folkbokförda i respektive av de tre DeSO-kategorierna. Vi har valt att klassificera valdistrikten baserat på vilken av de tre kategorierna som störst andel av de röstberättigade bor inom. Sedan har vi beräknat skillnaden i andel röster mellan DeSO-kategorierna centralort och områden utanför större befolkningskoncentrationer, vilket vi betraktar som en skillnad mellan stad och land. Detta har vi gjort för samtliga sex riksdagsval mellan 2002 och 2022. Tyvärr finns inte data tillgängligt för att göra samma beräkningar för val längre tillbaka i tiden. Detta gör att tidsperioden vi analyserar för skillnader inom kommuner är kortare än den vi studerar avseende riket som helhet.

För varje val och inom varje kommun har vi för vart och ett av de åtta riksdagspartierna beräknat antal procentenheters skillnad i röststöd mellan

4 Uppgifter om var alla individer är folkbokförda kommer från SCB:s Registret över totalbefolkningen (RTB). De avser uppgifter vid årsskiftet, vilket inte är samma tidpunkt som valtillfället. Men avståndet i tid är ändå så pass litet att förhållandevis få flyttar hinner ske och det finns ingen anledning att tro att de leder till några systematiska skillnader som påverkar våra resultat.

stad och land. Alla kommuner har något DeSO som avser centralorten, men det är inte alla kommuner som har något DeSO som hör till kategorin vi här benämner land. Dessutom kan valdistrikten i vissa kommuner vara konstruerade så att det med vårt sätt att matcha med DeSO inte går att finna både stad och land. Vi har i analysen därför bara inkluderat de 262 kommuner som vid alla sex valtillfällen har distrikt som matchar mot DeSO som tillhör de två kategorierna som vi benämner stad och land. Sedan har vi tagit ett genomsnitt av skillnaderna mellan stad och land över alla dessa kommuner. Detta innebär att vi ger samma vikt åt alla kommuner som ingår i analysen. Om vi skulle väga kommunerna efter antal röstberättigade eller antal röstande skulle resultaten präglas av förhållandena i de befolkningsmässigt största kommunerna. Med vårt angreppssätt låter vi varje kommun ha samma påverkan på resultaten.

Vi har även beräknat ett sammanfattande mått för den inomkommunal polariseringen mellan stad och land. Det har vi gjort på liknande sätt som för landet som helhet, det vill säga att vi för varje parti har viktat den absoluta skillnaden i röststöd i procentenheter mellan stad och land inom en kommun med partiets röstandel i hela kommunen. Och sedan har vi räknat ett genomsnitt sett över de kommuner som ingår i analysen.

Resultat

Som vi konstaterade inledningsvis har en lång rad tidigare studier funnit en ökad politisk polarisering mellan stad och land i flera olika länder, om än framför allt i länder med majoritetsvals-system. Vi ger oss nu i kast med att undersöka om vi kan finna samma tendenser i Sverige med vårt sätt att studera frågan.

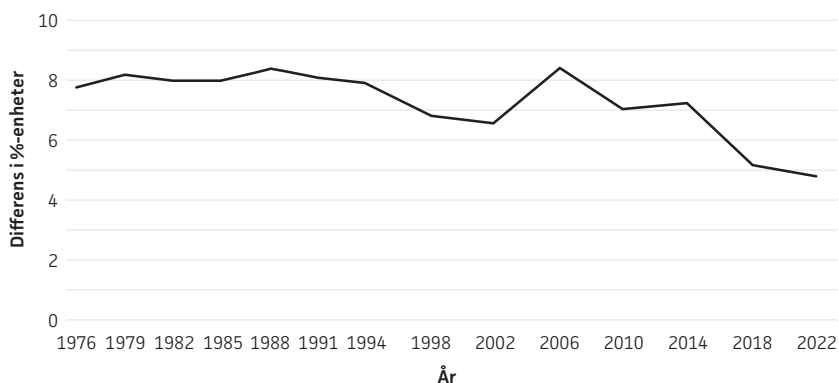
SKILLNADER MELLAN KOMMUNER

Vi inleder med att se till skillnader i partival mellan storstadskommuner och landsbygdskommuner och vårt sammantagna mått på polarisering mellan dessa två kommungrupper. Måttet är, som tidigare nämnts, en sammanvägning av de absoluta skillnaderna i partistöd mellan stad och land för de åtta riksdagspartierna, där vikterna motsvarar hur starkt stöd som partierna har totalt sett i hela riket.

I figur 1 illustreras hur det måttet har utvecklats från 1976 års val fram till och med det senaste riksdagsvalet 2022. Som framgår av figuren har skillnaden i partival mellan stad och land *minskat* över den analyserade tidsperioden. Detta gäller i synnerhet under den senare delen av den perioden. I 1976 års val var den sammanvägda skillnaden 7,8 procentenheter och i 2022 års val hade den sjunkit till 4,8 procentenheter.

Med detta sätt att mäta finns visserligen skillnader mellan stad och land när det gäller hur rösterna fördelas i riksdagsval, men dessa skillnader har alltså *minskat* över tid. Detta är dock ett sammantaget mått. För att få en mer

Figur 1. Sammantagen skillnad i röstandel i riksdagsval 1976–2022 mellan stad och land

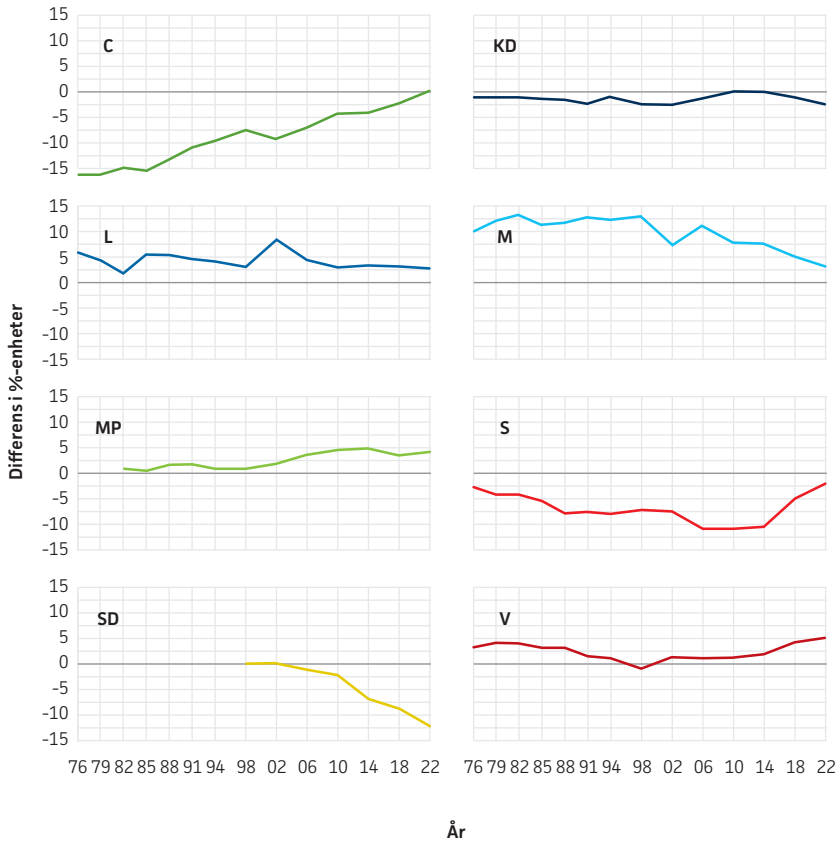
Kommentar: Statistiken kommer från SCB:s valstatistik. Resultaten som redovisas avser de absoluta skillnaderna i partistöd mellan storstadskommuner och landsbygdskommuner (enligt Tillväxtverket 2021) för de åtta riksdagspartierna sammanvägt med partiernas totala stöd som vikt. Ett högre värde innebär en högre grad av polarisering mellan stad och land.

nyanserad bild av hur skillnaderna i partival mellan stad och land ser ut studerar vi även enskilda partiers stöd, vilket illustreras i figur 2. Ett positivt värde på y-axeln motsvarar ett starkare stöd för partiet i storstadskommuner än i landsbygdskommuner och vice versa. Här framgår att Liberalerna och Miljöpartiet har ett starkare stöd i städerna än på landsbygden under hela tidsperioden. Även om skillnaden bara är några procentenheter bör man ha i bakhuvudet att det är partier som totalt sett inte haft så stort stöd, vilket gör att den *relativa* skillnaden i stöd mellan stad och land är förhållandevis stor.

För Miljöpartiet har skillnaden i röstandel mellan stad och land blivit tydligare sedan 1998, genom att stödet har blivit relativt sett större i städerna. En jämförelsevis bättre utveckling i städerna går även att se för de övriga tre partier som ingår i dagens opposition, det vill säga Centerpartiet, Socialdemokraterna och Vänsterpartiet. För Socialdemokraterna var skillnaden mellan stad och land liten under 1970-talet för att sedan tillta och därefter minska. I dag är denna skillnad för Socialdemokraterna historiskt sett liten. Den största förändringen har dock ägt rum för Centerpartiet. På 1970-talet Centerpartiet ett utpräglat landsbygdsparti i den meningen att stödet för partiet var närmare 17 procentenheter större i landsbygdskommuner jämfört med storstadskommuner. I 2022 års val var första gången under den studerade tidsperioden som Centerpartiet hade starkare stöd i storstäderna, även om skillnaden blott var 0,4 procentenheter.

Kristdemokraterna har haft något större stöd på landsbygden än i städerna under i stort sett hela den studerade tidsperioden (skillnaden i figuren är förvisso liten, men då Kristdemokraterna haft ett förhållandevis litet stöd under perioden är den relativa skillnaden inte obetydlig). Det omvända gäller för

Figur 2. Skillnad i röstandel i riksdagsval 1976–2022 mellan stad och land

Kommentar: Statistiken kommer från SCB:s valstatistik. Resultaten som redovisas avser skillnaden i partistöd mellan storstadskommuner och landsbygdskommuner (enligt Tillväxtverket 2021). Positiva värden innebär ett starkare stöd i storstadskommuner än i landsbygdskommuner och vice versa.

Moderaterna. Mätt i procentenheter är skillnaden större för Moderaterna, men samtidigt bör man beakta att det också är ett parti som totalt sett har större stöd i väljarkåren. Det ska också nämnas att för Moderaterna har skillnaderna mellan stad och land minskat de senaste valen.

Förutom Centerpartiet, är Sverigedemokraterna det parti som har haft den tydligaste förändringen under den studerade tidsperioden. Partiet har visserligen gått framåt i såväl städer som på landsbygd, men ökningen har varit betydligt större i landsbygdskommuner. Detta har gjort att Sverigedemokraterna i 2022 års val hade 12 procentenheter starkare stöd på landsbygd än i storstäder. Tjugo år tidigare, då partiet visserligen var mycket mindre och framför allt hade sitt stöd i södra Sverige, var den skillnaden försumbar.

I ett flerpartisystem som det svenska finns många partier och man kan tänka sig att partier med liknande politiska positioner har olika stöd i städer

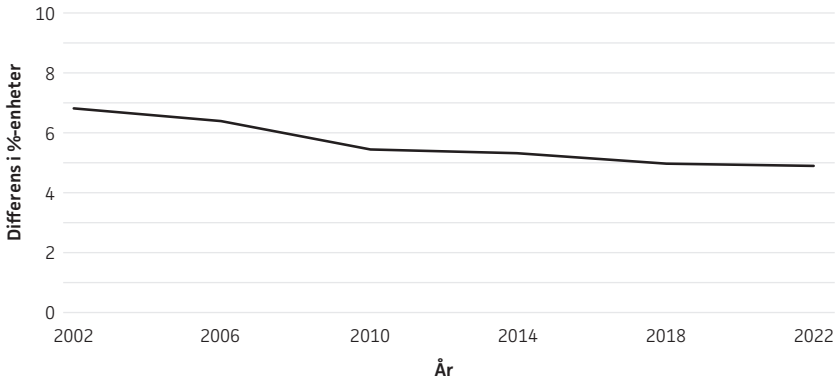
respektive i landsbygd. Det skulle i så fall kunna ge skenet av en geografisk polarisering även om stadsbor och landsbygdsbor röstar på liknande partier. Ett annat sätt att studera skillnader i partival mellan stad och land, som i viss mån beaktar detta, är att jämföra stödet för olika partiblock. Det är dock lättare sagt än gjort att gruppera partier i block, då de svenska partierna har bytt positioner och samarbeten under den tidsperiod som vi studerar. Med det sagt, nästan oavsett hur vi väljer att gruppera partierna är det svårt att dra slutsatsen att det finns ökande skillnader mellan stad och land.

Om vi ser till den nuvarande regeringskonstellationen (dvs. M, KD och L), så har de haft ett klart starkare stöd i städerna än på landsbygden. Fram till och med 2006 års val var den skillnaden 13–17 procentenheter. Därefter har en sådan skillnad kvarstått, men den har minskat och uppgick i 2022 års val till knappt 4 procentenheter. Ser vi till nuvarande regeringsunderlag och även räknar in Sverigedemokraterna är utvecklingen väldigt likartad, men med skillnaden att denna konstellation av partier tillsammans har haft starkare stöd på landsbygden än i städerna sedan 2018 års val (i 2022 års val var skillnaden var nästan 9 procentenheter). Om vi istället ser till den dåvarande Alliansen (dvs. M, C, KD och L) är skillnaden mellan stad och land större än på 1970- och 1980-talen, men från 1991 års val har den partikonstellation stadigt haft 4–7 procentenheter starkare stöd i städer än på landsbygd.

Grupperar vi partier till vänster ser vi inte heller någon entydig polarisering mellan stad och land under den studerade perioden. Detta gäller oavsett om vi ser till enbart Socialdemokraterna och Vänsterpartiet eller om vi även räknar in Miljöpartiet i det blocket. Utvecklingen för dessa partier sammantaget är snarlik den för Socialdemokraterna i och med att partiet är klart störst bland partierna till vänster. Det innebär att de sammantaget har en liten skillnad i väljarstöd mellan stad och land på 1970-talet som blev till ett starkare stöd på landsbygden på 1980-talet. Från och med 2010 års val har dock dessa partier gått relativt sett starkare i städer än på landsbygd, vilket gör att de i det senaste valet sammantaget hade starkare stöd i städer än på landsbygd. Den förändringen är än tydligare om man även räknar in Centerpartiet bland dessa partier.

Därmed är det sammantaget, sett till hela den tidsperiod vi studerar, svårt att tala om en polarisering utifrån olika partikonstellationers stöd i städer i förhållande till på landsbygd. Däremot innebar det allra senaste valet 2022 en ökad skillnad mellan stad och land i förhållande till det föregående valet. Dessutom har de senaste två valen haft resultat där partierna i nuvarande regeringsunderlag har starkare stöd på landsbygd och nuvarande opposition starkare stöd i städerna, vilket är en förändring i förhållande till hur det har sett ut för dessa partikonstellationer historiskt.

Figur 3. Sammantagen skillnad i röstandel i riksdagsval 2002–2022 inom kommuner och mellan stad och land

Kommentar: Källan är SCB:s valstatistik. Resultaten som redovisas avser ett kommungenomsnitt av de absoluta skillnaderna i partistöd mellan centralort och omland (enligt DeSO) för de åtta riksdagspartierna sammanvägt med partiernas röstandel i hela kommunen som vikt. Ett högre värde innebär en högre grad av polarisering mellan stad och land.

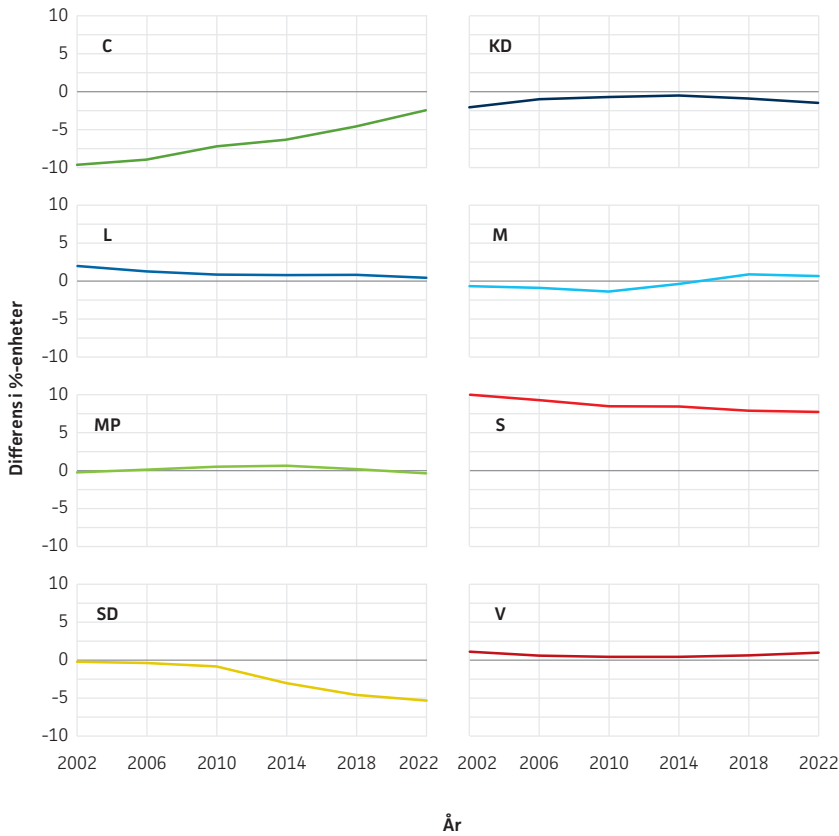
SKILLNADER INOM KOMMUNER

Vi kan alltså konstatera att skillnaderna i partival mellan storstadskommuner och landsbygdskommuner sammantaget har minskat över tid. Nu flyttar vi fokus till variationer i partival *inom* kommuner och studerar skillnader mellan centralort och de delar av kommunen som ligger utanför större befolkningsammansättningar, det vill säga skillnader mellan stad och land inom kommuner. På liknande sätt som vi gjorde för riket som helhet har vi beräknat ett sammanvägt mått på dessa skillnader, där partiernas röstandel i hela kommunen utgör vikter. Även om vi när det gäller inomkommunala skillnader endast kan studera tidsperioden 2002–2022 kan vi för den perioden se samma tendens som för riket som helhet, det vill säga att den sammantagna skillnaden i partival mellan stad och land minskar (se figur 3). År 2002 var den skillnaden 6,9 procentenheter och 2022 hade den minskat till 4,9 procentenheter.

Vi kan även få en mer detaljerad bild av utvecklingen genom att se närmare på utvecklingen för de åtta riksdagspartierna, vilket illustreras i figur 4. För de flesta av partierna är det små skillnader i röstandel mellan centralorter och landsbygd. Det är dock tre partier som skiljer ut sig. Socialdemokraterna har genomgående starkare stöd i centralorten, även om skillnaden minskat något över tid. Det skiljer sig från vad vi kunde se för riket som helhet, där Socialdemokraterna hade svagare stöd i städer än på landsbygd, även om skillnaden också där minskat på senare tid.

För de två andra partierna som skiljer ut sig är dock tendenserna samma som i riket som helhet. Centerpartiet har haft betydligt starkare stöd på landsbygd än i centralorter och även om en skillnad kvarstår har den minskat kraftigt sedan 2002. Omvänt har Sverigedemokraternas stöd vuxit betydligt mer på

Figur 4. Skillnad i röstandel i riksdagsval 2002–2022 inom kommuner och mellan stad och land

Kommentar: Statistiken kommer från SCB:s valstatistik. Resultaten som redovisas avser kommungenomsnitt av skillnaderna i partistöd mellan centralort och landsbygd (omland) inom kommuner (enligt DeSO). Positiva värden innebär ett starkare stöd i centralorter än på landsbygd och vice versa.

landsbygd än i centralorter. Sammantaget innebär det att även om skillnaderna mellan stad och land inom kommuner minskat enligt vårt sammanvägda mått så finns tydliga skillnader i form av starkare stöd för Sverigedemokraterna på landsbygd och för Socialdemokraterna i centralorter.

Vi kan även gruppera partier och se till stödet för olika partikonstellationer på samma sätt som vi gjorde i jämförelsen mellan stadskommuner och landsbygdskommuner i riket. Ser vi till nuvarande regering (M, KD och L) är stödet ungefär lika stort i städer som på landsbygd och det finns ingen tydlig trend över den studerade perioden. Läger vi till Sverigedemokraterna till den partikonstellationen är stödet större på landsbygd och skillnaden ökar från val till val (den uppgår till nästan 6 procentenheter i 2022 års val). Om vi istället ser till dåvarande Alliansen (M, KD, L och C) är stödet starkare på landsbygd än i

centralorter, men skillnaden har minskat över tid. Det drivs dock enbart av det förändrade stödet för Centerpartiet.

Ser vi till partierna till vänster är stödet större i centralorter än på landsbygd, även om skillnaden minskat något sedan 2002 års val. Räknar vi med Centerpartiet bland dessa partier är stödet också större i centralorter och det i allt högre grad över tid. När vi ser till partigrupper kan vi med andra ord se en polarisering mellan stad och land inom kommuner ifall vi jämför nuvarande regeringsunderlag med oppositionen. Ser vi till andra sätt att gruppera partier är det svårare att se någon sådan polarisering.

Slutsatser

I den här artikeln har vi studerat politisk polarisering mellan stad och land i Sverige. Bakgrunden till vårt ämnesval är att en rad andra studier funnit en ökande klyfta mellan stad och land när det gäller partival. Det är en klyfta som även tagit sig uttryck i form av en landsbygd med tillagande misstro mot städer och de institutioner och eliter som finns där. Samtidigt är resultaten från den tidigare forskningen inte helt entydiga och de tydligaste tecknen på en sådan polarisering står att finna i länder med majoritetsvals-system, där ett parti eller en kandidat vinner alla röster i en valkrets. I den sortens vals-system får geografin naturligt en tydlig roll.

Vårt bidrag till denna forskning består av en mer ingående studie av politisk polarisering i Sverige utifrån geografi. Vi studerar förekomsten av geografisk polarisering på två sätt: dels genom att anlägga ett långt tidsperspektiv där vi jämför partiets stöd i storstadskommuner och landsbygds-kommuner från 1976 års riksdagsval och framåt, dels genom att studera skillnader i partival mellan centralort och landsbygd inom kommuner från och med 2002 års riksdagsval.

Som vi nämnde inledningsvis finns det skäl både för och emot att tro att en sådan polarisering ska uppstå även i Sverige. Till skälen för att det är mindre sannolikt hör framför allt det starkt proportionella vals-systemet, det omfördelande välfärdssystemet och det omfattande utjämnningssystemet som omfördelar mellan kommuner med olika strukturella förutsättningar. Till skälen som talar för att det skulle kunna uppstå en polarisering också i Sverige hör den dystra demografiska utvecklingen i landets mer glest befolkade delar och den neddragning och centralisering av offentlig service som ofta följer på urbanisering.

När vi studerar de långsiktiga trenderna finner vi på det hela taget inte samma polarisering mellan stad och land som har gått att se i en rad andra länder. Tvärtom visar vårt sammantagna mått på den sortens polarisering en minskad skillnad över tid. För flera av partierna som haft jämförelsevis stort röststöd under perioden har också skillnaden i stöd mellan stad och land

minskat. Det gäller framför allt Moderaterna och Centerpartiet, men även Socialdemokraterna om vi ser till de senaste valen.

De tecken på ökande skillnader som vi kan konstatera finner vi i den senare delen av perioden för Vänsterpartiet och Miljöpartiet, där de fått ett starkare stöd i städerna än på landsbygden. Men mest uttalat finner vi det hos Sverigedemokraterna. Partiet har visserligen fått ett kraftigt ökat stöd i alla kommungrupper, men de har vuxit betydligt mer i landsbygdskommuner än i storstadskommuner. I 2022 års val uppgick den skillnaden till 12 procentenheter.

Inte heller när vi grupperar partier i olika partikonstellationer framträder någon entydig bild av en polarisering mellan stad och land. Om vi ser till de partier som utgör nuvarande regeringsunderlag respektive opposition finns dock ett par intressanta resultat värda att notera. För det första har den geografiska balansen i deras partistöd förändrats. Partierna till höger som utgör regeringsunderlaget har gått från att ha starkare stöd i städer till att de numera har starkare stöd på landsbygd. Det omvända gäller för partierna i oppositionen. Dessa skillnader ökade dessutom i det senaste valet 2022. Även om det historiskt sett ännu inte är så stora skillnader mellan dessa partiblocks stöd i städer förhållande till på landsbygd är det ett nytt förhållande. En fortsatt utveckling i samma riktning skulle leda till en polarisering som vi har sett i många andra länder. För en sådan utveckling talar att polariseringen mellan stad och land är större bland mycket unga personer är bland äldre (Öhrvall 2023).

Till viss del kan vi se en liknande utveckling även inom kommuner. Visserligen har vi inte haft möjlighet att studera en lika lång tidsperiod för väljarbeteende inom kommuner, men vi kan ändå konstatera att även inom kommuner har Centerpartiet haft en sämre utveckling av röststödet på landsbygden. De har visserligen fortfarande starkare stöd där än i centralorter, men skillnaden var betydligt mindre i 2022 års val än 20 år tidigare. Samtidigt har vi sett att Sverigedemokraterna har vuxit betydligt mer utanför kommunernas centralorter jämfört med hur deras väljarstöd utvecklats i centralorterna.

Sverigedemokraterna brukar av forskare klassificeras som ett radikalt högerparti och ofta med ett tillägg i form av epitetet populistiskt (jfr Backlund 2020: 42–44). Bland radikala högerpartier är det vanligt med populistiska inslag, ofta i form av anklagelser mot en elit som sätter sina egna intressen före folkets väl (Rydgren & van der Meiden 2019). Dessa eliter tenderar att finnas i centrum, antingen i riket eller i kommunen. Måhända är den sortens budskap ett skäl till att Sverigedemokraternas har vuxit kraftigare på landsbygden, längre ifrån den politiska makten. Även om vår sammantagna bild inte ger stöd för en framväxande polarisering mellan stad och land i Sverige kan Sverigedemokraternas framväxt därmed ändå ses som ett inslag av sådan polarisering.

I de länder som sett den tydligaste polariseringen mellan stad och land har det tagit sig uttryck i form av starkare stöd för vänstern i urbana områden

och för högern på landsbygd (Huijsmans & Rodden 2024). I Sverige har partilandskapet förändrats och nya partigrupperingar har uppstått i form av nuvarande regeringsunderlag och opposition. Detta har till stor del sin grund i att Centerpartiet tydligt markerat att de inte tänker sig samarbeta med Sverigedemokraterna. De hamnade därmed i opposition i sällskap med partier längre till vänster och väljarna placerade också Centerpartiet längre till vänster på vänster-höger-skalan i 2022 års val än i de närmast föregående valen (Oscarsson m.fl. 2024: 471). Mycket kan naturligtvis hända framöver och den politiska spelplanen kan ritas om på nytt, men det är även möjligt att dessa två partiblock kommer att bestå för en tid framöver. Och ser vi till dessa två nya block så växer partierna till höger mer på landsbygd och partierna till vänster mer i städer. Möjligen är det de första tecknen på en framväxande polarisering mellan stad och land som liknar den som blivit så tydlig i en rad andra länder.

Referenser

- Andersson, Roland, 2020. "Varför har Sverigedemokraterna sina starkaste fästen på landsbygden?", *Ekonomisk Debatt* 48(5), s. 73-81.
- Anton, Thomas J., 1969. "Policy-Making and Political Culture in Sweden", *Scandinavian Political Studies* 4, s. 88-102.
- Backlund, Anders, 2020. *Isolating the Radical Right: Coalition Formation and Policy Adaptation in Sweden*. Stockholm: Södertörns högskola.
- Bengard, Terese, Eriksson, Erik A, Fritzson, Klas, Heed, Josefin & Oskarsson, Irene, 2024. "Klyftan mellan stad och land bär både hot och möjligheter", DN-debatt, *Dagens Nyheter*, 2024-05-27.
- Bennet, Robert J., 1989. "Stimuli to administrative reform", i Bennet, Robert J. (red.), *Territory and Administration in Europe*. London: Printer Publishers.
- Berg, Linda & Solevid, Marie, 2015. "Tracing a Political Cleavage: The Wolf Issue in Sweden", *Perspectives on European Politics and Society* 16(4), s. 488-522.
- Berggren, Henrik, 2012. *Moderna människor, gamla gemenskaper*. Stockholm: SKL Kommentus.
- Bergmann, Henning, Bäck, Hanna & Saalfeld, Thomas, 2022. "Party-system Polarisation, Legislative Institutions and Cabinet Survival in 28 Parliamentary Democracies, 1945-2019", *West European Politics* 45(3), s. 612-637.
- Brink, Anna, 2003. *The Political Economy of Municipal Break-Ups*. Göteborg: Handelshögskolan, Göteborgs universitet.
- Castles, Francis G., 1976. "Policy Innovation and Institutional Stability in Sweden", *British Journal of Political Science* 6(2), s. 203-216.
- Carrosio, Giovanni, Osti, Giorgio & László, Kulcsar, 2022. "The Chain of Equivalent Demands in the Rise of Rural Neo-Populism: Introduction to Special Issue", *Rural Sociology* 87(S1), s. 655-661.
- Christensen, Dag-Arne, 2005. "Senterpartierna i Norge och Sverige", i Demker, Marie & Svåsand, Lars (red.), *Partiernas århundrade: Fempartimodellens uppgång och fall i Norge och Sverige*. Stockholm: Santérus.
- Cristaller, Walter, 1966. *Central Places in Southern Germany*. Englewood: Prentice Hall. (Engelsk översättning, först publicerad på tyska 1933.)

- Dahlberg, Matz, Kohl, Sebastian & Liang, Che-Yuan, 2024. "En analys av den geografiska inkomstjämligheten i Sverige 1991–2017", *Statsvetenskaplig tidskrift*, detta nummer.
- DellaPosta, Daniel, Shi, Yongren & Macy, Michael, 2015. "Why Do Liberals Drink Lattes?", *American Journal of Sociology* 120(5), s. 1473–1511.
- Demker, Marie & Oscarsson, Henrik, 2018. "Nya, gamla och nygamla skiljelinjer: Partisystem och samhällskontrakt då och nu", i Holgersson, Ulrika & Wängnerud, Lena (red.), *Rösträttens århundrade: Kampen, utvecklingen och framtiden för demokratin i Sverige*. Göteborg & Stockholm: Riksbankens jubileumsfond i samarbete med Makadam förlag.
- Demker, Marie & Svåsand, Lars, 2005. "Den nordiska fempartimodellen: en tillfällighet eller ett fundament", i Demker, Marie & Svåsand, Lars (red.), *Partiernas århundrade: Fempartimodellens uppgång och fall i Norge och Sverige*. Stockholm: Santérus.
- Deppisch, Larissa, Osigus, Torsten & Klärner, Andreas, 2022. "How Rural is Rural Populism? On the Spatial Understanding of Rurality for Analyses of Right-Wing Populist Election Success in German", *Rural Sociology* 87, s. 692–714.
- Dreyer, Philipp & Bauer, Johann, 2019. "Does voter polarisation induce party extremism? The moderating role of abstention", *West European Politics* 42(4), s. 824–847.
- Erlingsson, Gissur Ó., 2005. "Modelling Secessions from Municipalities", *Scandinavian Political Studies* 28(2), s. 141–159.
- Erlingsson, Gissur Ó, Öhrvall, Richard & Wallman Lundåsen, Susanne, 2023. "Geographical Tensions Within Municipalities? Evidence from Swedish Local Governments", *Rural Sociology* 88(4), s. 1033–1068.
- Erlingsson, Gissur Ó, Solevid, Maria, Cederholm Lager, Anna & Oscarsson, Henrik, 2023. "Röstdelning i ett nytt politiskt landskap", i Andersson, Ulrika, Öhberg, Patrik, Carlander, Anders, Martinsson, Johan & Theorin, Nora (red.), *Ovisshetens tid*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Erlingsson, Gissur Ó., Öhrvall, Richard, Wallman Lundåsen, Richard & Zerneck, Arvid, 2021. *Centrum mot periferi?: Om missnöje och framtidstro i Sveriges olika landsdelar*. CKS-rapport 2021:4. Norrköping: Centrum för kommunstrategiska studier.
- Gröning, Lotta, 2021. "Landsbygdens folk ropar ut sin frustration – i tomheten", *Expressen* (2021-09-02).
- Hansen, Kasper M. & Kosiara-Pedersen, Karina, 2017. "How Campaigns Polarize the Electorate: Political polarization as An effect of the Minimal Effect Theory Within a Multi-party System", *Party Politics* 23(3), s. 181–192.
- Harteweld, Eelco, van der Brug, Wouter, De Lange, Sarah & Tom van der Meer, 2022. "Multiple Roots of the Populist Radical Right: Support for the Dutch PVV in Cities and the Countryside", *European Journal of Political Research* 61(2), s. 440–46.
- Hobolt, Sara B., Leeper, Thomas J. & Tilley, James, 2021. "Divided by the Vote: Affective Polarization in the Wake of the Brexit Referendum", *British Journal of Political Science* 51(4), s. 1476–93.
- Holmberg, Sören, 2000. *Välja parti*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Huijsmans, Twan & Rodden, Jonathan, 2024. "The Great Global Divider? A Comparison of Urban-Rural Partisan Polarization in Western Democracies", *Comparative Political Studies*, Early view online.
- Johansson, Leif, 1983. "Kommunal servicevariation", i Strömberg, Lars & Westerståhl, Jörgen (red.), *De nya kommunerna*. Stockholm: Publica.

- Kekkonen, Arto & Ylä-Anttila, Tuomas, 2021. "Affective Blocs: Understanding Affective Polarization in Multiparty Systems", *Electoral Studies* 72, 102367.
- Larsson, Ylva, Hedberg, Per & Holmberg, Sören, 2020. *Ökad polarisering mellan landsbygd och storstad?*, Valforskningsprogrammets rapportserie 2020:5. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Mamonova, Natalia & Franquesa, Jaume, 2020. "Right-Wing Populism in Rural Europe: Introduction to the Special Issue", *Sociologia Ruralis* 60(4), s. 702-709.
- Martinez-Gallardo, Cecilia, de la Cerda, Nicolás, Hartlyn, Jonathan, Hooghe, Liesbet, Marks, Gary & Bakker, Ryan, 2023. "Revisiting Party System Structuration in Latin America and Europe: Economic and Socio-Cultural Dimensions", *Party Politics* 29(4), s. 780-792.
- Munis, B.Kal, 2022. "Us Over Here Versus Them Over There...Literally: Measuring Place Resentment in American Politics", *Political Behavior* 44, 1057-1078.
- Nielsen, Peder, 2003. *Kommunindelning och demokrati: Om sammanläggning och delning av kommuner i Sverige*. Uppsala: Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
- Mörk, Eva, Erlingsson, Gissur Ó. & Persson, Lovisa, 2019. *Kommunernas framtid*. Stockholm: SNS.
- Oscarsson, Henrik, Bäckstedt, Felix, Cederholm Lager, Anna, Karlsson, Richard & Solevid, Maria, 2024. *Väljarna och valet 2022*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören (red.), 2010. *Väljarbeteende i Europaval*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören (red.), 2004. *Kampen om euron*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs universitet.
- Oscarsson, Henrik & Holmberg, Sören, 2016. *Svenska väljare*. Stockholm: Wolters Kluwer.
- Petersson, Olof, 1977. *Väljarna och valet 1976*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Pierson, Paul, 2004. *Politics in Time*. Princeton: Princeton University Press.
- Rachman Gideon, 2018. "Urban-rural splits have become the great global divider", *Financial Times*, 30 juli. Tillgänglig på <https://www.ft.com/content/e05cde76-93d6-11e8-b747-fb1e803ee64e>, hämtad 2024-06-05.
- Reiljan, Andres, 2020. "Fear and loathing across party lines (also) in Europe: Affective polarisation in European party systems", *European Journal of Political Research* 59, s. 376-396.
- Rickardsson, Jonna, 2021. "The urban-rural divide in radical right populist support: the role of resident's characteristics, urbanization trends and public service supply", *Annals of Regional Science* 67, s. 211-242.
- Rickardsson, Jonna, Mellander, Charlotta & Bjerke, Lina, 2021. "The Stockholm Syndrome: the view of the capital by the 'Places Left Behind'", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 14(3), s. 601-617.
- Rickardsson, Jonna & Wallman Lundåsen, Susanne, 2024. "Geografiska rötter och politiska vingar: Hur klass och områden formar och sorterar oss utifrån politiska preferenser", *Statsvetenskaplig tidskrift*, detta nummer.
- Rodríguez-Pose, Andrés, 2018. "The Revenge of the Places that Don't Matter (and What to Do about it)", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 11(1), s. 189-209.
- Rosén Sundström, Malena & Sundström, Mikael, 2010. "Ett smalare men vassare Centerparti", *Statsvetenskaplig tidskrift* 112(2), s. 189-202.

- Rosén, Hans & Örstadius, Kristoffer, 2016. "Klyftan mellan stad och land vår viktigaste fråga", *Dagens Nyheter*, 23 november. Tillgänglig på <https://www.dn.se/nyheter/sverige/professorn-klyftan-mellan-stad-och-land-var-viktigaste-fraga/>, hämtad 2024-06-05.
- Rydgren, Jens & van der Meiden, Sara, 2019. "The radical right and the end of Swedish exceptionalism", *European Political Science* 18, s. 439-455.
- Röllicke, Lena, 2023. "Polarisation, identity and affect – conceptualising affective polarisation in multi-party systems", *Electoral Studies* 85, 102655.
- SOU 1945:38. *Kommunindelningskommittén II: Betänkande med förslag till riktlinjer för en revision av rikets indelning i borgerliga primärkommuner*. Stockholm: Socialdepartementet.
- SOU 2017:1. *För Sveriges landsbygder – en sammanhållen politik för arbete, hållbar tillväxt och välfärd*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2020:8. *Starkare kommuner – med kapacitet att klara välfärdsuppdraget*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2024:6. *Steg mot stärkt kapacitet*. Stockholm: Fritzes.
- Svensson, Patric, 2002. "Storkommunreformen, municipalsamhället och andra indelningsförändringar", i Aronsson, Peter, Nilsson, Lars & Strömberg, Thord (red.), *Storkommunreformen 1952: Striden om folkhemmets geografi*. Stockholm: Elander Novum.
- Syssner, Josefine, 2018. *Mindre många*. Årsta: Dokument Press.
- Söderdahl, Fabian, 2015. *Kommunala utjämningssystem i Norden: En jämförelse mellan landskapsandelssystemet och kommunala utjämningssystem i Finland, Sverige och Norge*. Mariehamn: Ålands landskapsregering.
- Strijker, Dirk, Voerman, Gerrit & Turluin, Ida, 2015. *Rural Protest Groups and Populist Political Parties*. Amsterdam: Wageningen Academic Pub.
- Traber, Denise, Stoetzer, Lukas F. & Burri, Tanja, 2023. "Group-based public opinion polarisation in multi-party systems", *West European Politics* 46(4), s. 652-677.
- Wagner, Markus, 2021. "Affective polarization in multiparty systems", *Electoral Studies* 69, 102199.
- Wallman Lundåsen, Susanne, 2024. "Rurality and discontent: Unraveling the context effects of living in rural districts in local elections on support for Sweden Democrats", *Journal of Rural Studies* 106, 103209.
- Vestin, Erik, 2018. *Sverigedemokraterna i den svenska geografin*. Underlagsrapport till LO:s jämlikhetsutredning. Stockholm: Landsorganisationen i Sverige.
- Öhrvall, Richard, 2022. "En klyfta mellan stad och land", i Bolin, Niklas, Falasca, Kajsa, Grusell, Marie & Nord, Lars (red.), *Snabbtänkt 2.0 22. Reflektioner från valet 2022 av ledande forskare*. Sundsvall: Mittuniversitetet.
- Öhrvall, Richard, 2024. *Ett delat Sverige? Om skillnader i livsvillkor, värderingar och åsikter mellan stad och land*. CKS-rapport 2023:5. Norrköping: Centrum för kommunstrategiska studier.

Geografiska rötter och politiska vingar

Hur klass och områden formar och sorterar oss utifrån politiska preferenser

Jonna Rickardsson & Susanne Wallman Lundåsen

Geographical roots and political wings: how residence and social class areas shape and sort us based on political preferences.

This study investigates how migration patterns between rural and urban areas relate to social class and political party preferences in Sweden, using data from the 2021 SOM survey. The analyses reveal that individuals from different backgrounds have distinct migration patterns. Individuals who grew up in rural areas but moved to cities have significantly different political preferences than individuals who grew up and still reside in rural areas. The results indicate that KD and SD mainly attract rural voters, while L, MP, M, and V primarily attract urban residents. Individuals with certain characteristics are likelier to choose specific types of residential areas and have political preferences typical for their area of choice. This suggests a geographical sorting of different groups into rural and urban areas and a geographic political divergence (in support of SD, KD) and convergence (in support of C, S, L, M) in party preferences.

Introduktion

Under de senaste decennierna har växande geografiska skillnader i röstningsbeteende blottlagt en politisk och kulturell klyfta. Sådana skillnader utmanar etablerade teorier om hur partipreferenser formas. Den omfattande trenden av högerpopulistiska rörelser – som ofta exemplifieras av Brexit-omröstningen 2016, Donald Trumps valvinst 2016 och stödet för Marine LePen i franska presidentvalet 2012 – har fått många forskare att

Jonna Rickardsson är verksam vid Centrum för entreprenörskap och regional utveckling, Jönköping University.
Susanne Wallman Lundåsen är verksam vid Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet.
E-post: jonna.rickardsson@ju.se, susanne.wallaman.lundasen@liu.se

uppmärksamma en tilltagande polarisering mellan stad och land (Beckett 2016; Deppisch m.fl. 2022; Dijkstra m.fl. 2020; Hobolt 2016; Rodríguez-Pose 2018). I svensk kontext har denna utveckling uppmärksamats i det växande stödet för Sverigedemokraterna på landsbygden, en trend som inte är lika stark i storstadsregionerna (Dancygier m.fl. 2024; Rickardsson 2021; Wallman Lundåsen 2024). Även stödet för andra svenska partier har, åtminstone historiskt, varierat mellan stad och land. Ett exempel på detta är Centerpartiet, forna Bondeförbundet, som länge var ett utpräglad landsbygdsparti (se vidare i Öhrvall m.fl. 2024).

En ofta återopad förklaring till den påstått ökade geografiska polariseringen är att den ekonomiska utvecklingen mellan olika städer och landsbygdsområden under en längre tid har varit ojämn. Ojämn ekonomisk utveckling kan bidra till ett missnöje bland invånarna på landsbygden ifall de uppfattar att ekonomiska resurser och politisk makt koncentreras till storstadsregionerna (jfr. Rickardsson m.fl. 2021). Till detta kommer att många landsbygdsområden under lång tid har avfolkats, vilket ytterligare bidrar till att förstärka skillnaderna mellan stad och land.

Tidigare studier har visat att människor som flyttar från glesbygd till städer skiljer sig från individer som väljer att bo kvar (Bjerke & Mellander 2017; Karpestam & Håkansson 2021). På sikt leder detta fenomen – ofta kallat rumslig eller geografisk sortering – till ökade skillnader i befolkningssammansättning mellan stad och land. Till exempel ser ålderssammansättningen väldigt olika ut när landsbygds- och stadsområden jämförs, vilket är en följd av att yngre personer varit mer benägna att flytta från landsbygden (Bjerke & Mellander 2017). När unga personer lämnar och färre barn föds blir äldre en allt större andel av invånarna på landsbygden. Tidigare forskning visar även att personer som flyttar för att utbilda sig sällan återvänder. På sikt förstärker detta skillnader i utbildningsnivå mellan stad och land (jfr Andersson m.fl. 2014; Bergh m.fl. 2024; Bjerke & Mellander 2017).

En viktig fråga är därför hur traditionella förklaringar till hur politiska preferenser formas, såsom klass, hänger samman med geografiska skillnader. En spännande fråga är härvid om så kallad geografisk sortering av människor skulle kunna förklara skillnader i partisympatier mellan stad och land. Mot den bakgrunden syftar denna artikel till att undersöka i vilken utsträckning typen av uppväxt- och bostadsområde (i stad eller på landsbygd) inverkar på individens partisympatier.

Vi analyserar även om individer som har flyttat från landsbygd till stad och från stad till landsbygd skiljer sig i sina partisympatier jämfört med dem som bor kvar i den typ av område där de växte upp. Till skillnad från tidigare studier tar vi hänsyn till både den nuvarande typen av bostadsområde och den som gällde under uppväxten, liksom till den geografiska sorteringen dem emellan. Genom att kombinera analyser av individernas nuvarande och tidigare

bostadsområden kan vi undersöka huruvida individers geografiska rötter spelar roll för deras politiska preferenser. Följande forskningsfrågor vägleder analysen:

1. Vilken betydelse har uppväxtem (dvs. subjektiv klass) och andra individkaraktäristika för flyttmönster – från landsbygd till stad respektive från stad till landsbygd? Med andra ord, finns det en geografisk sortering av individer till stadsområden eller landsbygdsområden baserat på vilken typ av hem de vuxit upp i?
2. Vilken inverkan har uppväxt- och boendeområde samt uppväxtem (dvs. subjektiv klass) på individers partipreferenser? Mer precist:
 - Hur skiljer sig partipreferenser hos individer som vuxit upp på landsbygden, men nu bor i staden, från partipreferenser hos individer som vuxit upp och fortsatt är bosatta på landsbygden?
 - Är partipreferenser hos individer bosatta i staden eller på landsbygden likartade, oberoende av vilken typ av område de vuxit upp i?

Platsens betydelse för politiska preferenser

Förklaringar till geografiska skillnader i partipreferenser kan delas upp i två huvudtyper. Den ena förklaringstypen bygger på att platser i sig bidrar till att forma människors politiska preferenser. Den andra förklaringstypen betonar betydelsen av självselektion, där människor som på olika sätt liknar varandra söker sig till samma typer av områden varigenom geografiska skillnader uppstår (Gimpel & Hui 2015).

Den första förklaringstypen, om platsens inverkan på politiska preferenser (s.k. kontexteffekter) uppmärksammades tidigt i den statsvetenskapliga litteraturen. Exempel på detta är att Tingsten (1937) fann att arbetarväljare var mer benägna att rösta på Socialdemokraterna i områden med stor andel arbetare än i områden med mindre andel arbetare. I teorier om kontexters betydelse för politiska preferenser betonas ofta att samtal och socialt samspel med andra på samma plats formar attityder och värderingar (Books & Prysby 1999). När i livet detta sociala samspel äger rum pekas också ut som viktigt. Individer antas bli särskilt påverkade av andra i området under uppväxtens formativa år (Lunz Trujillo 2024). Ett exempel på hur uppväxtområdet kan påverka politiska värderingar är hur möjligheter till kontakter med personer med annan bakgrund skiljer sig åt mellan lokalsamhällen. Jämfört med landsbygdsbor har personer som vuxit upp i större städer i större utsträckning tidigt i livet mött människor med bakgrund i andra länder, vilket kan bidra till att de utvecklar en större tolerans mot andra grupper (Luca m.fl. 2023).

Studier som har undersökt värderingsmönster över tid har konstaterat att det främst är bland yngre väljare i storstadsområden som värderingar har

förändrats (Haffert & Mitteregger 2023; Steiner 2023). Unga i storstäder har generellt sett blivit mer positiva till invandring och mångfald (Steiner 2023). Dessa ökade skillnader i attityder mellan stad och land vad gäller invandring märks i viss mån även i Sverige (Kenny & Luca 2024; Steiner 2023).

Andra exempel på åsiktsskillnader mellan stad och land är synen på vargstammen i Sverige (Ekengren 2012). Ekengren (2012) lyfter fram att landsbygdsbors erfarenheter av att varg river tamdjur och konkurrerar om jägarnas bytesdjur kan bidra till en uppfattning om att vargstammen behöver begränsas. På motsvarande sätt kan avsaknaden av sådana erfarenheter hos personer uppvuxna i städer leda till en mer positiv inställning till vargstammen.

Platsens betydelse för politiska preferenser har med tiden fått en allt mer framskjuten roll i forskningen (Huijsmans 2023; Lunz Trujillo 2024; Munis 2022; Wallman Lundåsen & Erlingsson 2023). Flera forskare har visat att invånarna ofta utgår från den egna bostadsorten och dess omland för att bedöma samhällsutvecklingen i stort (Bolet 2021, 2023; Cramer 2016). Platsen blir ett prisma genom vilket väljarna ser och tolkar utvecklingen. Väljarna är med andra ord "sociotropiska" i avseendet att de tar hänsyn till den allmänna utvecklingen i området där de bor och inte enbart ser till den egna plånboken (Klašnja m.fl. 2016). Initialt har forskningen om det som beskrivits som ett "missnöje utifrån plats" fokuserat på missnöjesyttringar hos boende på landsbygd och i småorter (t.ex. Cramer 2016; Rickardsson 2021). Andra studier har visat att denna typ av missnöje, som grundar sig i uppfattningar om att den egna platsen blir förfördelad i fördelningen av resurser och politiskt inflytande, inte enbart återfinns på landsbygden. Missnöjet finns även i urbana områden (Jennings & Stoker 2016; Wallman Lundåsen & Erlingsson 2023).

En central del i det platsbaserade missnöjet är att invånare identifierar sig med den plats de bor på. Missnöjet riskerar att gro hos grupper som jämför (den upplevda) utvecklingen i det egna området med (den upplevda) utvecklingen i andra: upplever man att den egna platsen missgynnas i förhållande till andra, samt att de inte får de resurser eller det inflytande som de anser sig ha rätt till, växer ilskan. Det djupa missnöjet med sakernas tillstånd beskrivs ofta som en förbittring eller ressentiment (Cramer 2016). Ressentimentet blir politiskt relevant när det kombineras med uppfattningar om att fördelningen av resurser och inflytande mellan olika geografiska områden är ojäm och därmed orättvis (Bartolini & Mair 1990; Cramer 2016; Wallman Lundåsen & Erlingsson 2023). Ofta förknippas ressentimentet med uppfattningar om att boende på andra platser skor sig på den egna ortens bekostnad (Rickardsson m.fl. 2021). Politiska partier som framhåller att det existerar eliter som drar nytta av en ojämlik fördelning av makt och resurser har därför goda möjligheter att attrahera väljare från grupper där ressentimentet frodas (Huijsmans 2023). Missnöjet med utvecklingen på platsen i städer bidrar oftare till ett ökat stöd för

antietablissemangspartier på vänsterkanten (Wallman Lundåsen & Erlingsson 2023).

Till frågan om det platsbaserade missnöjet kommer en centrum-periferi-aspekt: En perifer geografisk position kan *i sig* förstärka ett redan existerande missnöje riktat mot beslutsfattare som befinner sig i kommunala, regionala eller nationella maktcentrum (se vidare, Stein 2024). Flera studier har konstaterat att ju större det fysiska avståndet till centrum är, desto större är missnöjet och desto lägre är förtroendet för de politiska institutionerna bland invånarna (Rickardsson m.fl. 2021; Rokkan & Urwin 1983; Stein m.fl. 2021).

SJÄLVSELEKTION TILL PLATSER

Den andra huvudsakliga förklaringstypen till förekomsten av geografiska skillnader i partipreferenser bygger på antaganden om sortering och självselektion. Platser kan helt enkelt förändras över tid genom att deras demografi förändras. När befolkningssammansättningen på olika platser förändras, förändras även hur de sammantagna politiska preferenserna ser ut där. Studier som empiriskt analyserat USA har pekat på hur invånarnas flyttmönster kan *förstärka* redan existerande geografiska skillnader i politiska preferenser: Geografiska politiska kluster, där antingen demokraterna eller republikanerna tydligt dominerar, har ökat över tid (Bishop & Cushing 2009).

Den geografiska klustringen av partiernas respektive väljare är med andra ord en konsekvens av flyttmönster, vilket har inneburit en betydande ökning av den *geografiska* politiska polariseringen i USA. Bishop och Cushing (2009) kallar detta för "the big sort". Den geografiska fördelningen av väljare anses därigenom vara en mer eller mindre oavsiktlig konsekvens av att exempelvis högutbildade oftare har bättre arbetsmarknadsmöjligheter i större städer och därför väljer att flytta dit. De högutbildade bosätter sig sedan gärna nära andra med liknande utbildningsnivå och livsstil. Sammantaget antas detta ha bidragit till att områden allteftersom blivit mer politiskt homogena.

Även studier av svenska förhållanden har funnit att det förekommer en viss geografisk sortering som följd av flyttning. Ett exempel är att kvinnor i Sverige, i högre grad än män, har flyttat från landsbygd och småstäder till storstadsområden (Karpestam & Håkansson 2021). I viss mån har denna utveckling drivits av att kvinnor i Sverige i större utsträckning än män söker sig till universitets- och högskolestudier.

Till det kommer att det urbana näringslivet i sin tur i stor utsträckning bygger på en kunskapsintensiv tjänstesektor. Detta har bidragit till en inflyttning till städer av högutbildade, yngre personer, i synnerhet kvinnor. Studier har också visat att få av dem som flyttat från svensk landsbygd för högre studier väljer att återvända efter avslutade studier (Andersson m.fl. 2014; Bjerke & Melander 2017). På så vis förändras den befolkningsmässiga sammansättningen i landsbygdsområden: en skev könsbalans uppstår med fler män än kvinnor,

medan kvinnorna i städerna blir fler. Därigenom kan skillnader i flyttmönster mellan olika grupper, över tid, bidra till att förstärka skillnader i politiska preferenser mellan stad och land eftersom utbildningsnivå i stor utsträckning korrelerar med värderingsmönster (Stubager 2013).

Liknande tendenser har observerats i andra europeiska länder (Arzheimer & Bernemann 2023; Haffert & Mitteregger 2023). Forskare som har studerat europeiska data argumenterar för att de åsiktsskillnader som finns mellan invånare i stad och landsbygd i stor utsträckning kan förklaras av att unga i storstäder i hög grad skiljer sig från övriga befolkningen (Huijsmans m.fl. 2021; Steiner 2023). På liknande sätt menar Maxwell (2019) att skillnaderna i attityder till invandring mellan storstäder och landsbygd runtom i Europa till stor del beror på sammansättningseffekter: I storstäderna bor en större andel högutbildade som har en mer positiv syn på invandring. Maxwell tonar därför ned kontextens betydelse för värderingar.

Studier har också visat att grupper som stannar kvar på krympande platser tenderar att vara mer konservativa (Sanchez-Garcia m.fl. 2024). Sanchez-Garcia med flera (2024) argumenterar för att den ökande andelen röster på konservativa partier i orter som tappar befolkning till stor del kan förklaras genom sammansättningseffekter. När unga, som har en större benägenhet att stödja partier på vänsterkanten, i högre grad lämnar krympande platser, utgör kvarboende äldre konservativa väljare en större del av befolkningen. Sanchez-Garcia med flera, som använt data på lokal nivå i Spanien, visar att när invånarantalet minskat till den grad att orten riskerar att försvinna, då gynnas radikala högerpartier.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att tidigare forskning erbjuder olika tolkningar av betydelsen av kontexteffekter och sortering genom flyttning. Till viss del är frågan om kontextens betydelse fortfarande öppen. I vår studie undersöker vi därför i vilken mån personer som är uppvuxna på landsbygd i Sverige men flyttat till städer har partipreferenser som skiljer sig från de som bor kvar på landsbygden (jfr Sanchez-Garcia m.fl. 2024; Steiner 2023). Med utgångspunkt i teorier om platsbaserade identiteters betydelse för politiska preferenser antar vi också att uppväxtplatsen spelar en särskilt viktig roll, eftersom den platsbaserade identiteten formas tidigt i livet (Lunz Trujillo 2024). I de följande avsnitten testar vi empiriskt vilken betydelse uppväxt- och bostadsområde har för individers partipreferenser. Vi testar även om det förekommer någon sortering genom att undersöka hur flyttmönster mellan stad och landsbygd korrelerar med partipreferenser.

Data, variabler och metod

DATA

För att besvara våra forskningsfrågor genomför vi ett antal regressionsanalyser. I ett första steg undersöker vi hur urbanisering och flyttbeteende (baserat på uppväxtområde och boendeområde) relaterar till uppväxthet och individkaraktäristiska. I nästa steg tittar vi närmare på hur dessa variabler (uppväxtområde, boendeområde, flyttbeteende och uppväxthet) relaterar till partipreferenser. I analyserna använder vi enkätdata från SOM-institutets nationella undersökning år 2021 (Göteborgs universitet, SOM-institutet 2023). Undersökningen omfattar ett slumpmässigt urval om 24 500 svenska invånare i åldrarna 16–85. Svarsfrekvensen var 48 procent (11 760 svarande). Urvalet är i stort representativt för den svenska befolkningen i de här åldrarna, med viss underrepresentation av yngre personer som inte pratar svenska och individer som är mindre etablerade i samhället (Falk m.fl. 2022). Av naturliga skäl väljer vi att exkludera respondenter som huvudsakligen vuxit upp utomlands samt 16–19-åringar. Efter att ha tillämpat dessa restriktioner, samt tagit hänsyn till internt bortfall för variablerna som ingår i analyserna, återstår totalt 8 171 observationer.

VARIABLER

För våra första analyser av sortering/flytt mellan stad och landsbygd och vice versa, konstruerar vi binära beroende variabler utifrån följande enkätfrågor:

”I vilken typ av område bor du?”

”Var någonstans har du huvudsakligen vuxit upp?”

Vi slår samman vissa svarsalternativ för att skilja på om respondenten är bosatt respektive uppvuxen i *landsbygd eller mindre tätort* eller *stad eller större tätort*. Medan 53 procent av respondenterna svarat att de är uppvuxna på landsbygd eller i mindre tätort är endast 34 procent av respondenterna idag bosatta i denna typ av område. Om vi i stället tittar på stadsområden innebär detta följaktligen att andelen respondenter som är bosatta i staden är betydligt större (66 procent) än andelen som vuxit upp i staden (46 procent). Föga förvånande ser vi alltså tydliga urbaniseringstrender i data.

Vi undersöker olika urval beroende på uppväxtområde. I de första modellerna analyseras endast individer uppvuxna på landsbygd/i mindre tätort. Den beroende variabeln är binär och tar värdet 1 om individen flyttat till och nu bor i stadsområde, annars 0. I de andra modellerna inkluderas endast individer som är uppvuxna i stadsområde. Den beroende variabeln indikerar om individen har flyttat till landsbygd/mindre tätort (1), eller fortsatt är bosatt i stadsområde/större tätort (0). Av de respondenter som vuxit upp på landsbygd

är 51 procent nu bosatta i något stadsområde. Av de respondenter som vuxit upp i stadsområde, är 18 procent nu bosatta på landsbygd. Individer uppvuxna på landsbygd är alltså mer benägna att byta typ av område än individer uppvuxna i stadsområden.

Vi är främst intresserade av hur eventuella sorteringsmönster relaterar till individers uppväxthem (dvs. subjektiv klass). Vår oberoende variabel avseende uppväxthem bygger på enkätfrågan:

”Om du skulle beskriva det hem du växte upp i, vilket av nedanstående alternativ stämmer då bäst?” med svarsalternativen *Arbetarhem*, *Jordbrukarhem*, *Tjänstemannahem*, *Högre tjänstemannahem* och *Företagarhem*.

Den största gruppen av respondenter kommer från arbetarhem (55 procent), följt av tjänstemannahem (22 procent). Resterande kategorier, jordbrukarhem, företagarhem och högre tjänstemannahem, står för 9, 8 respektive 6 procent.

I vår andra analys, där vi undersöker hur individers uppväxtområde, boendoområde och uppväxthem relaterar till partipolitiska preferenser, konstruerar vi åtta binära beroende variabler baserat på enkätfrågan:

”Vilket politiskt parti tycker du bäst om i dag?”.

Denna fråga används som proxy för röstningsbeteende då SOM-undersökningen 2021 inte innehåller någon fråga på faktiskt röstningsbeteende. Enkätfrågans svarsdistribution illustreras i figur A1 i Appendix. Den främsta skillnaden mellan partifördelningen utifrån enkätdata och resultatet i riksdagsvalet 2022 finns när det gäller stödet för Sverigedemokraterna, vilket är lägre i enkätdata. Skillnaden beror förmodligen på flera faktorer: Stödet för Sverigedemokraterna (SD) växte sannolikt mellan 2021 och 2022. Tidigare studier har också pekat på att Sverigedemokraternas sympatisörer är jämförelsevis mindre benägna att delta i enkätstudier. Detta kan exempelvis bero på att deras sympatisörer ofta har lägre förtroende för olika samhällsinstitutioner. Det kan även röra sig om att denna grupp i något större utsträckning än andra ”proteströstar” och därmed inte anser att SD är partiet de tycker bäst om trots att de väljer att rösta på dem (Rickardsson 2021).

För att undersöka hur individers uppväxt- och boendoområde – liksom samspelet dem emellan – relaterar till individers partipolitiska preferenser, konstruerar vi ett antal variabler. Dessa skapas återigen utifrån de två enkätfrågorna: ”I vilken typ av område bor du?” och ”Var någonstans har du huvudsakligen vuxit upp?”. Följande dummyvariabler inkluderas i regressionsanalyserna:

Uppvuxen land, bor land: =1 om respondenten angett att hen är uppvuxen på ren landsbygd/i mindre tätort och att hen nu bor på ren landsbygd/i mindre tätort, annars 0.

Uppvuxen land, bor stad: =1 om respondenten angett att hen är uppvuxen på ren landsbygd/i mindre tätort och att hen nu bor i stad/större tätort/storstad, annars 0.

Uppvuxen stad, bor land: =1 om respondenten angett att hen är uppvuxen i stad/ större tätort/ storstad och att hen nu bor på ren landsbygd/i mindre tätort, annars 0.

Uppvuxen stad, bor stad: =1 om respondenten angett att hen är uppvuxen i stad/större tätort/storstad och att hen nu bor i stad/större tätort/storstad, annars 0.

Vi genomför olika regressionsanalyser, med och utan kontrollvariabler, för att utvärdera både de direkta och justerade relationerna mellan uppväxt-boendeområden och partipolitisk preferens, samt mellan uppväxtem och partipolitisk preferens.

I analyserna med kontrollvariabler inkluderas variabler som ålder, kön, utbildning och arbetsmarknadsstatus, vilka både skiljer sig mellan stad och land och korrelerar med röstningsbeteende. En detaljerad beskrivning och sammanfattande statistik för samtliga variabler presenteras i tabell A1 i Appendix.

ANALYSMETODER

I samtliga analyser använder vi oss av logistiska regressioner. Dessa regressionsanalyser tillåter oss att svara på forskningsfrågorna samtidigt som vi kontrollerar för andra faktorer som tidigare forskning visat ha betydelse för flyttbeteende och politiska preferenser. Vi klustrar våra standardfel på länsnivå.¹ Resultaten i tabellerna presenteras som oddskvoter (e^{β}) där koefficienterna tolkas enligt följande: en ökning i X (förklaringsvariabeln) med en enhet ökar oddsen för Y (utfallsvariabeln) multiplicerat med [värdet av oddskvoten]. Oddskvoter större än 1 indikerar således en positiv relation, medan oddskvoter mindre än 1 indikerar en negativ relation, mellan förklarings- och utfallsvariabeln. Resultaten i koefficientdiagrammen presenterar de logistiska koefficienterna.

Partipreferenser, subjektiv klass, uppväxtområde och boendeområde

FLYTTMÖNSTER OCH UPPVÄXTHEM

I ett första steg undersöker vi om individer uppvuxna på landsbygd respektive i stadsområde, men valt att flytta och bosätta sig i stadsområde respektive landsbygd, skiljer sig från de som valt att bo kvar eller flytta tillbaka till den typ av

1 Analyserna inkluderar 20 kluster då Kalmar och Gotlands län är sammanslagna i enkätdata.

område de vuxit upp i. Resultaten från den här analysen presenteras i tabell 1. I kolumn 1 och 2 redovisas individer uppvuxna på landsbygden/i mindre tätort, där den binära beroende variabeln avser om individen nu bor i stadsområde. I kolumn 3 och 4 redovisas individer som är uppvuxna i stadsområde, där den binära beroende variabeln visar om individen nu bor på landsbygd. I kolumn 1 och 3 kontrollerar vi endast för uppväxthet som är oföränderligt över tid samt kön. I kolumn 2 och 4 adderar vi fler kontrollvariabler för att se om andra individkaraktäristiska hänger samman med geografisk sortering till stad eller landsbygd. Dessa individkaraktäristiska avser förhållanden idag, vilket exempelvis innebär att de flesta högutbildade som vuxit upp på landsbygden men nu är bosatta i staden sannolikt lämnat landsbygden för staden innan de skaffade sin utbildning (även om flytten kan ha drivits av strävan efter utbildning).

Sammantaget bekräftar kolumn 1 och 2 teorier om geografisk sortering. Vi ser här att individer uppvuxna i tjänstemannahem är betydligt mer benägna att lämna landsbygden för staden än individer från arbetar- eller jordbrukarhem. Individer uppvuxna i jordbrukarhem är minst benägna att flytta från landsbygden. Subjektiv klass under uppväxten förklarar dock inte flyttmönster från stad till landsbygd (kolumn 3 och 4). De som lämnar landsbygden för staden tenderar även att vara yngre och mer benägna att skaffa sig en högre utbildning jämfört med dem som är uppvuxna och fortfarande bor kvar på landsbygden. De som lämnar staden för landsbygden tenderar tvärtom att vara äldre och ha en lägre utbildning än de som bor kvar i staden. På sikt leder en sådan sortering till ökade skillnader i klasstillhörighet, utbildningsnivå och medelålder mellan stad och land.

PARTIPREFERENSER, UPPVÄXTOMRÅDE, BOENDEOMRÅDE OCH UPPVÄXTHEM (SUBJEKTIV KLAS)

I ett nästa steg undersöker vi hur individers uppväxt- och boendeområden samt uppväxthet hänger samman med partipolitiska preferenser. Resultaten som presenteras i koefficientdiagrammen, figur 1 och 2, redovisas även i tabellerna A2–A4 i Appendix. I koefficientdiagrammen presenteras de logistiska koefficienterna för att underlätta läsning av resultaten i diagramformat.²

Figur 1 visar resultaten för olika uppväxt-boendeområdeskategorier där referenskategori utgörs av dem uppvuxna på landsbygd och som fortsatt bor på landsbygd. Figur A2 (i Appendix) illustrerar samma resultat, men för att underlätta tolkningen av resultaten består referenskategori här av personer som är uppvuxna och bosatta i stadsområden. Koefficientdiagrammet till vänster i figur 1 visar resultaten för logistiska regressioner där endast variabler för uppväxt- och boendeområden är inkluderade i regressionsmodellerna (se även tabell A2 i Appendix). Koefficientdiagrammet till höger i figur 1 visar justerade

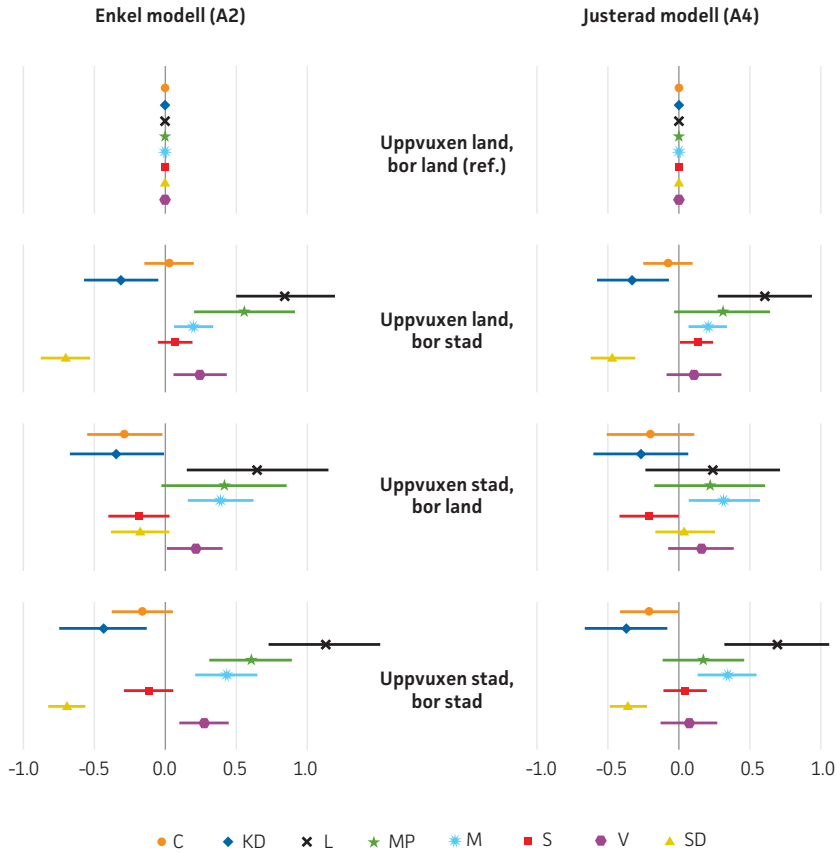
2 Tabellerna i Appendix visar koefficienter som oddskvoter.

Tabell 1. Logistiska regressioner. Individuella karaktäristiska baserat på flyttmönster uppdelat på olika urval för uppväxtområde

	Uppvuxen på landsbygden 1=flyttat till stad		Uppvuxen i stadsområde 1=flyttat till landsbygden	
	(1)	(2)	(3)	(4)
ref. kat: Arbetarhem				
<i>Jordbrukarhem</i>	0.789 [‡] (0.072)	0.700 [‡] (0.058)	0.831 (0.340)	0.779 (0.318)
<i>Tjänstemannahem</i>	1.859 [‡] (0.173)	1.546 [‡] (0.119)	0.788 (0.121)	0.850 (0.146)
<i>Högre tjänstemannahem</i>	2.351 [‡] (0.425)	1.786 [‡] (0.323)	0.588* (0.166)	0.648 (0.202)
<i>Företagarhem</i>	1.092 (0.113)	0.960 (0.108)	0.842 (0.146)	0.860 (0.158)
ref. kat: Man				
<i>Kvinna</i>	1.229 [‡] (0.073)	1.081 (0.064)	1.013 (0.106)	1.050 (0.106)
ref. kat: 20–29 år				
<i>30–39 år</i>		0.646 [†] (0.133)		1.824 [‡] (0.392)
<i>40–49 år</i>		0.531 [‡] (0.106)		2.977 [‡] (0.801)
<i>50–59 år</i>		0.464 [‡] (0.102)		3.434 [‡] (0.699)
<i>60–69 år</i>		0.557 [‡] (0.111)		4.163 [‡] (1.012)
<i>70–79 år</i>		0.889 (0.172)		3.636 [‡] (0.988)
<i>80–85 år</i>		1.355 (0.354)		2.817 [‡] (0.912)
ref. kat: Låg utbildning				
<i>Medellåg utb.</i>		1.198 (0.141)		0.929 (0.118)
<i>Medelhög utb.</i>		1.765 [‡] (0.251)		1.000 (0.100)
<i>Hög utb.</i>		2.595 [‡] (0.420)		0.777* (0.108)
Förvärvsarbetande: ref. kategori				
<i>Arbetslös</i>		0.699 (0.188)		0.935 (0.353)
<i>Pensionär</i>		0.949 (0.164)		1.254* (0.169)
<i>Sjuk-/ aktivitetsersättning</i>		1.182 (0.186)		0.993 (0.374)
<i>Studerande</i>		1.515 (0.455)		0.704 (0.196)
<i>Annat/inget svar</i>		0.925 (0.113)		1.216 [†] (0.118)
N	4352	4352	3819	3819
Antal kluster	20	20	20	20
McFaddens R²	0.016	0,046	0.004	0,036

Anmärkningar: Logistiska regressioner, koefficienter visas som oddskvoter. Standardfel (inom parentes) är klustrade på län (Kalmar och Gotlands län är sammanslagna). * p<0.10, † p<0.05, ‡ p<0.01

Figur 1. Partisynpati, uppväxtområde och boendeområde. Ref. kategori: Uppvuxen och nuvarande bosatt på landsbygden

Anmärkningar: Figuren bygger på resultaten i tabellerna A2 och A4 (90% konfidensintervall). Logistiska regressioner. Grafen till höger (enkel modell) är estimerad utan kontrollvariabler. De beroende variablerna visar partipreferens (1 = preferens för parti p, 0 = annat parti). Standardfelen är klustrade på län (20). Regressionsmodellerna i koefficientdiagrammet till höger (justerad modell) inkluderar variabler avseende uppväxtem, kön, ålder, utbildningsnivå och sysselsättning. N = 8 171.

resultat där samtliga kontrollvariabler är inkluderade (se även tabell A4 i Appendix). Resultaten visar tydliga skillnader i partisynpatier mellan personer boende i stadsområden och på landsbygd, men som också varierar beroende på var de är uppvuxna. Dessa skillnader kvarstår, men tenderar att minska, när vi kontrollerar för flertalet faktorer som i tidigare forskning visats ha betydelse för såväl röstningsbeteende som flyttmönster (geografisk sortering/urbanisering).

Det är exempelvis tydligt att de som flyttat från land till stad föredrar Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna i betydligt mindre grad och Liberalerna, Miljöpartiet, Moderaterna och Vänsterpartiet i betydligt högre

grad, jämfört med dem som fortsatt bor på landsbygden. Sverigedemokraterna går även hem hos landsbygdsbor som har flyttat dit från stadsområden.

Vi ser också tydliga likheter i partipreferenser för individer bosatta i stad, oavsett i vilken typ av område de vuxit upp (landsbygd eller stad) när vi jämför dem med landsbygdsbor uppvuxna på landsbygden. Precis som stadsbor med landsbygdsrötter, föredrar stadsbor uppvuxna i staden oftare Liberalerna, Miljöpartiet, Moderaterna och Vänsterpartiet. Samtidigt är stadsbor, oavsett var de vuxit upp, mindre benägna att stödja Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna i jämförelse med landsbygdsbor. (se figur 1 och tabell A2 i Appendix).

Om vi jämför stadsbor uppvuxna på landsbygden med stadsbor uppvuxna i staden (figur A2 i Appendix) framkommer även vissa olikheter. Stadsbor med landsbygdsrötter är mer benägna att föredra Socialdemokraterna och Centerpartiet och mindre benägna att stödja Liberalerna och Moderaterna. Inflyttade stadsbor och stadsbor uppvuxna i staden skiljer sig inte åt i benägenhet att stödja MP, SD och V. Med andra ord, de som flyttar från land till stad uppvisar vissa distinkta skillnader i partipreferenser jämfört med dem som fortsatt bor på landsbygden, men det finns också distinkta skillnader i partipreferenser när dessa jämförs med stadsbor som vuxit upp i staden. Detta indikerar att det förekommer en geografisk sortering av olika grupper av människor till landsbygd och stad, samt en geografisk polarisering utifrån vissa politiska preferenser och en geografisk konvergens när det gäller andra partipreferenser.

Resultaten visar att KD och SD främst attraherar väljare som bor på landsbygden medan L, MP, M och V främst lockar sympatier hos stadsbor. Konvergens i stöd för C, S, L och M mellan stad och land, illustrerad i Öhrvall med flera (2024), skulle därmed till viss del kunna vara ett resultat av urbanisering och geografisk sortering, det vill säga en inflyttning av individer med sympatier för C och S till städerna. Urbaniseringen verkar alltså kunna öka stödet för C och S i stad, medan den minskar det procentuella stödet för L och M. Medan denna utveckling i nuläget främst resulterat i en konvergens i stödet för dessa partier mellan stad och land, skulle den på sikt kunna leda till en divergens. På samma sätt kan den geografiska divergensen i stöd för KD och SD, också illustrerad i Öhrvall med flera (2024) tolkas som ett resultat av att individer med konservativa värderingar i större utsträckning bor kvar på, eller flyttar till, landsbygden.

När vi kontrollerar för uppväxtem (dvs. subjektiv klass) samt en rad faktorer som enligt tidigare forskning påverkar såväl flyttar som partisympati minskar skillnaderna i politiska preferenser mellan de olika uppväxt-boendekområdeskategorierna något (se den justerade modell i figur 1 och tabell A4 i Appendix). Även detta indikerar en viss geografisk sortering. Exempelvis är individer från tjänstemannahem och högutbildade både mer benägna att flytta till/bo i staden och att föredra partier som L, MP och M. Detta gäller även för stöd för V om vi håller oss till högutbildade, men de som föredrar V är i

mindre utsträckning uppväxta i tjänstemannahem. Om vi ser till kön kan vi konstatera att kvinnor är både mer benägna att flytta från land till stad och att föredra MP och V, medan män som är uppvuxna på landsbygd både oftare bor kvar på landsbygd och är mer benägna att föredra SD. När vi kontrollerar för dessa faktorer minskar därmed sambandet mellan preferenser för dessa partier och uppväxt-boende-områdeskategorierna. Vissa är till och med inte längre statistiskt signifikanta (det gäller för MP och V).

Oddset för att stadsbor, oavsett uppväxtområde, ska föredra L är nästan dubbelt så högt som för individer som är både uppvuxna och bosatta på landsbygden, även i den justerade modellen. Resultaten för Kristdemokraterna är likartade i de båda modellerna i figur 1. Stadsbor är, sett till odds, runt 30 procent mindre benägna att föredra Kristdemokraterna i både den enkla och den justerade modellen. Konservativa värderingar verkar helt enkelt vara vanligare på landsbygden, medan liberala värderingar förekommer mer i staden.

Resultaten för Sverigedemokraterna i den enkla modellen (figur 1 och tabell A2 i Appendix) visar att de som flyttat från landsbygd till stad är hälften så benägna att föredra Sverigedemokraterna jämfört med dem som stannat på landsbygden. Detsamma gäller för stadsbor uppvuxna i staden – de är också 50 procent mindre benägna att ha Sverigedemokraterna som sitt favoritparti jämfört med landsbygdsbor uppvuxna på landsbygden. När vi lägger till kontrollvariabler i modellen (se justerad modeller i figur 1 och tabell A4 i Appendix) och alltså tar hänsyn till individkaraktäristiska, såsom utbildning, minskar storleken på sambandet mellan stöd för Sverigedemokraterna och uppväxt-boende-områdeskategorierna något.

Om vi kombinerar resultaten i tabell 1 och figur 1–2 ser vi att vissa grupper är mer benägna att sympatisera med SD. Det rör sig om individer från arbetarhem (jämfört med individer från tjänstemannahem), individer som saknar en högre utbildning, samt män. Den sistnämnda gruppen, män, är både mindre benägna att flytta från landsbygd till stad och mer benägna att föredra Sverigedemokraterna. I linje med våra förväntningar visar resultaten att nuvarande boendeområde (stad jämfört med land) är en starkare förklaringsfaktor än andra faktorer som vi har i vår analys, såsom uppväxtområde, när det kommer till stöd för Sverigedemokraterna. Den tilltagande skillnaden i stöd för Sverigedemokraterna mellan stad och land, som också illustreras i Öhrvall med flera (2024), skulle därmed, åtminstone delvis, kunna förklaras av hur grupper med olika partipreferenser sorterar sig rumsligt. Detta resultat är i linje med studier från andra länder där forskarna har argumenterat för att konservativa väljare är mer benägna att bo kvar på mindre orter än väljare som är mer vänster- och liberala, därigenom bidrar utflyttningen av dessa grupper till att befolkningar i små orter blir mer konservativa över tid (Sanchez-Garcia m.fl. 2024). Vi kan dock utifrån denna studie inte utesluta att kontextuella

faktorer, som skiljer sig mellan stad och land, kan ha betydelse för skillnaden i sympatier för Sverigedemokraterna.

Resultaten för Centerpartiet visar att stadsbor med rötter i landsbygd är betydligt mer benägna att föredra C jämfört med stadsbor uppvuxna i staden (figur A2). Individer uppvuxna på landsbygden är ungefär lika benägna att stödja partiet, oberoende av i vilken typ av område de bor i idag. Detta resultat talar för att uppväxtområde har större betydelse än boendeområde när det kommer till stöd för Centerpartiet. Relationerna mellan partipreferens för C och områdeskategorierna förändras dock något när vi kontrollerar för individkaraktäristiska.

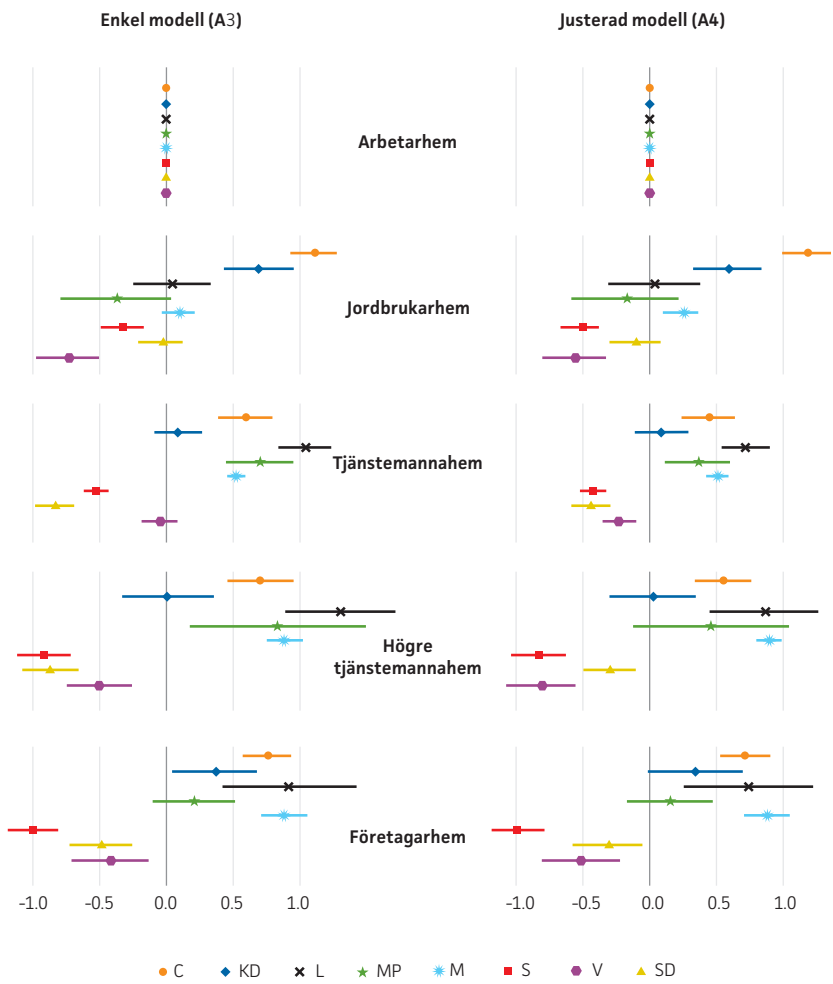
Resultaten för Socialdemokraterna visar att stadsbor med landsbygdsrötter är mer benägna att föredra S i jämförelse med stadsbor som vuxit upp i staden (figur A2). Detta samband är dock inte längre signifikant när vi tar in kontrollvariabler i analysen. Den justerade modellen visar dock att individer som flyttat från land till stad är mer sannolika att stödja S än individer som vuxit upp och fortsatt bor på landsbygden, givet deras uppväxtem och individkaraktäristiska. Tvärtom är individer som vuxit upp i stad men flyttat till landsbygden mindre benägna att föredra S.

Figur 2 illustrerar resultaten för olika värden för variabeln uppväxtem med personer uppvuxna i arbetarhem som referenskategori. Koefficientdiagrammet till vänster i figur 2 visar resultaten för logistiska regressioner där endast uppväxtem är inkluderat i regressionsmodellerna (se även tabell A3 i Appendix), medan koefficientdiagrammet till höger i figur 2 visar justerade resultat där samtliga variabler är inkluderade (se även tabell A4 i Appendix). Som förväntat visar figuren att partisympatier varierar med social klass.

Individer från jordbrukarhem är betydligt mer benägna att sympatisera med Centerpartiet jämfört med individer från arbetarhem. Detta visar att Centerpartiet har en stark förankring bland individer med anknytning till jordbruk. Vidare visar resultaten att individer från tjänstemannahem och företagarhus också är mer benägna att sympatisera med Centerpartiet. Även Kristdemokraterna har större stöd hos individer med jordbruks- eller företagarbakgrund jämfört med individer från övriga bakgrunder.

Resultaten vad gäller Liberalerna, Miljöpartiet och Moderaterna visar på liknande samband med uppväxtem men med något olika storlek på koefficienterna och konfidensintervallen. Resultaten indikerar hursomhelst att individer från tjänstemannahem, högre tjänstemannahem samt företagarhus är mer benägna att anse att något av dessa tre partier är deras favoritparti, i jämförelse med individer från arbetarhem. Sambandet mellan att komma från ett företagarhus och att föredra MP är dock inte statistiskt signifikant. Sambanden mellan dessa partipreferenser och uppväxtem minskar i magnitud när vi tar in kontrollvariabler i modellerna.

Figur 2. Partisynpati och uppväxthem. Ref. kategori: Arbetarhem

Anmärkning: Figuren bygger på resultaten i tabellerna A3-A4 (90% konfidensintervall). Logistiska regressioner. Grafen till höger (enkel modell) är estimerad utan kontrollvariabler. De beroende variablerna visar partipolitisk preferens (1 = preferens för parti p, 0 = annat parti). Standardfelen är klustrade på län (20). Regressionsmodellerna i koefficientdiagrammet till höger (justerad modell) inkluderar variabler avseende uppväxt- och boendeområden, kön, ålder, utbildningsnivå och sysselsättning. N = 8 171.

Individer från arbetarhem är mer benägna att föredra S, SD och V i jämförelse med individer från andra typer av uppväxthem. Individer från jordbrukarhem har dock lika stor sannolikhet att stödja SD som individer från arbetarhem medan individer från tjänstemannahem har lika stor sannolikhet att stödja V som individer från arbetarhem när vi inte kontrollerar för individkaraktäristiska.

Slutsatser

I den här artikeln har vi undersökt hur individers migrationsmönster mellan landsbygd och stad hänger samman med deras uppväxthem och partipreferenser. I våra analyser har vi använt oss av data från SOM-undersökningen 2021.

Vår första forskningsfråga handlade om hur nuvarande typ av bostadsområde (baserat på variabler för både nuvarande område och bostadsområde under uppväxten) relaterar till uppväxthem och andra individkaraktäristiska. Våra analyser visar tydliga samband mellan uppväxthem och migration från landsbygd till stad, där individer från jordbrukarhem är minst benägna att lämna landsbygden, medan individer från tjänstemannahem har högst sannolikhet att flytta till en annan typ av område (stad eller land). Dessa resultat är i linje med teorier om geografisk sortering. På sikt kan denna sortering bidra till ytterligare ökade klyftor mellan stad och landsbygd, eftersom andelen personer från tjänstemannahem samt högutbildade ökar i städerna och minskar på landsbygden.

Vår andra fråga handlade om i vilken utsträckning typen av bostadsområde och migrationsmönster mellan land och stad har betydelse för partipreferenser. Här undersökte vi skillnader mellan dem som stannar i en landsbygds- eller stadsmiljö och dem som för närvarande bor i en annan typ av boendemiljö än den de vuxit upp i. Vissa resultat är särskilt intressanta. KD och SD attraherar främst väljare som bor på landsbygden, medan L, MP, M och V främst är populära bland stadsbor. Resultaten indikerar ett något lägre stöd för C bland individer uppvuxna i staden (oavsett var de för närvarande bor) jämfört med individer uppvuxna på landsbygden (oavsett var de bor). Detta tyder på att uppväxtområdet har större betydelse än nuvarande bostadsområde för Centerpartiets sympatisörer. Stadsbor med landsbygdsrötter är också betydligt mer benägna att föredra S jämfört med stadsbor som vuxit upp i staden. Detta är i linje med tidigare studier (Huijsmans m.fl. 2021; Steiner 2023) som visat att grupper med mer liberala- och vänsterorienterade värderingar oftare bor i och aktivt söker sig till städer.

För KD och SD visar resultaten att individer som bor på landsbygden är betydligt mer benägna att föredra dessa partier jämfört med dem som bor i stadsområden, oavsett i vilken typ av område de har vuxit upp i. Detta indikerar att den typ av område där de svarande för närvarande bor bättre förklarar stödet för KD och SD än vad uppväxtområdet gör. Detta resultat är i linje med teorin om geografisk sortering då vi observerar att individer med mer konservativa partipreferenser flyttar från stad till landsbygd. Dock är det svårt att utifrån dessa data slå fast i vilken utsträckning resultaten beror på sortering till landsbygd eller på att leva på landsbygd i sig förändrar preferenserna till fördel för KD eller SD.

Sammantaget tyder resultaten på att det förekommer en viss sortering av olika grupper av människor till landsbygd och stad i Sverige. Grupper från

specifika bakgrunder och med särskilda egenskaper är både mer benägna att "välja" stad eller landsbygd och att samtidigt ofta ha specifika politiska preferenser. En tolkning av våra resultat är att processer av geografisk sortering kan ha bidragit till en divergens mellan stad och land i stöd för KD och SD men att de å andra sidan har bidragit till en konvergens mellan stad och land i stöd för C, S, L och M. Konvergensen uppstår som ett resultat av att individer uppvuxna på landsbygden men bosatta i städer oftare föredrar S och C samt är mindre benägna att stödja L och M jämfört med stadsbor uppvuxna i städer.

Med detta sagt är vi medvetna om studiens empiriska begränsningar. Dels gör vi en grov indelning i landsbygd utan att ta hänsyn till andra egenskaper som till exempel om den är stadsnära eller avlägsen. Dels kan områden i städer också innehålla en stor variation i livsmiljö, från villaområden till höghusområden av miljonprogramskaraktär. Att vi med hjälp av denna tämligen trubbiga kategorisering ändå finner statistiskt signifikanta resultat talar för att mer finmaskiga undersökningar skulle komma till liknande resultat. Ytterligare begränsningar med studien härrör från det faktum att vår data om boendeområde endast ger en ögonblicksbild. Detta innebär att vi inte vet om respondenterna tidigare flyttat mellan stad och landsbygd eller om de planerar att göra det i framtiden. Vi vet inte heller hur länge "flyttarna" har bott i sitt nuvarande boendeområde. Att vi trots dessa begränsningar hittar såpass tydliga sorteringstendenser baserat på partipreferenser och individuella egenskaper tyder på att de faktiska sambanden sannolikt är än starkare.

Resultaten indikerar också att klassröstning fortfarande har betydelse i Sverige eftersom individer från tjänstemannahem och företagarhus är mer benägna att sympatisera med Liberalerna, Miljöpartiet och Moderaterna, medan individer från arbetarhus oftare föredrar Socialdemokraterna och Vänsterpartiet. Det samma gäller för Centerpartiet som har ett fortsatt starkt stöd hos individer uppvuxna i jordbrukarhus.

Vad kan våra resultat säga om politisk polarisering utifrån dimensionen stad och land i Sverige? Tidigare studier pekar på att polariseringen utifrån stad och land sett över tid förblivit tämligen begränsad i Sverige (Huijsmans & Rodden 2024, Öhrvall m.fl. 2024). En tolkning av detta är att den begränsade politiska polariseringen beror på att båda de två nuvarande politiska blocken (höger och vänster) hämtar sympatisörer från både stad och land. Både det nuvarande regeringsunderlaget (KD, L, M och SD) och oppositionen (C, MP, S och V) innehåller partier som har större stöd hos grupper som har vuxit upp på landsbygd, men numera är bosatta i städer.

Det visar således att det inte enbart är det ena politiska blockets sympatisörer som har rört sig från en uppväxt på landsbygd till att bo i städer. Inom det nuvarande regeringsunderlaget finns både partier (L och M) som har ett större stöd hos grupper som är uppvuxna i städer och som fortsatt bor i en stad och partier som har starkare stöd bland uppvuxna och boende på landsbygd (KD

och SD). Med andra ord verkar skiljelinjen stad-land (ännu) inte gå mellan de två blockens sympatisörer utan återfinns inom blockens sympatisörer. Intresset hos partierna för att ytterligare politisera skiljelinjen stad/land kan därigenom vara begränsat. Detta eftersom en sådan utveckling sannolikt också skulle bidra till ökade spänningar mellan partisympatisörer inom de politiska blocken.

Referenser

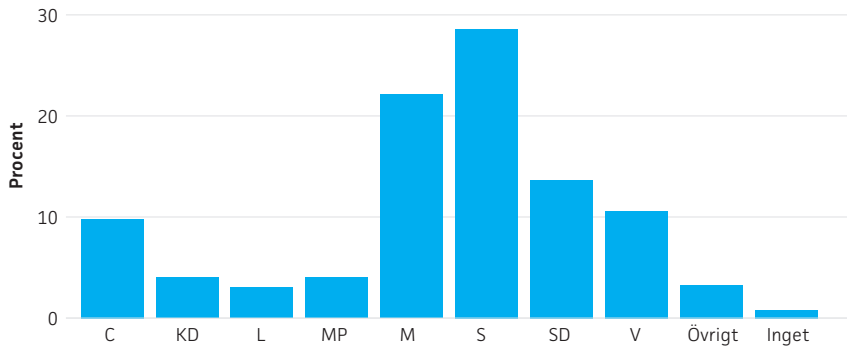
- Abrams, Samuel J. & Fiorina, Morris P., 2012. "The big sort that wasn't: A skeptical reexamination", *PS: Political Science & Politics* 45(2), s. 203–210.
- Andersson, Martin, Klaesson, Johan & Larsson, Johan P., 2014. "The sources of the urban wage premium by worker skills", *Papers in Regional Science* 93, s. 727–747.
- Arzheimer, Kai & Bernemann, Theresa, 2023. "'Place' Does Matter for Populist Radical Right Sentiment, but How? Evidence from Germany", *European Political Science Review* 16(2), s. 167–186.
- Bartolini, Stefano & Mair, Peter, 1990. *Identity, competition and electoral availability*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beckett, Andy, 2016. "From Trump to Brexit, power has leaked from cities to the countryside", *The Guardian*, December 12. Tillgänglig på <https://www.theguardian.com/commentisfree/2016/dec/12/trump-brexit-cities-countryside-rural-voters>.
- Bishop, Bill & Cushing, Robert G., 2009. *The big sort: Why the clustering of like-minded America is tearing us apart*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt.
- Bjerke, Lina & Mellander, Charlotta, 2017. "Moving home again? Never! The locational choices of graduates in Sweden", *The Annals of Regional Science* 59, s. 707–729.
- Bolet, Diane, 2023. "The janus-faced nature of radical voting: Subjective social decline at the roots of radical right and radical left support", *Party Politics* 29(3), s. 475–488.
- Bolet, Diane, 2021. "Drinking alone: local socio-cultural degradation and radical right support – the case of British pub closures", *Comparative Political Studies* 54(9), s. 1653–1692.
- Books, John, & Charles Prysby, 1999. "Contextual effects on retrospective economic evaluations the impact of the state and local economy", *Political Behavior* 21, s. 1–16.
- Cramer, Katherine J., 2016. *The politics of resentment: Rural consciousness in Wisconsin and the rise of Scott Walker*. Chicago: University of Chicago Press.
- Dancygier, Rafaela, Dehdari, Sirus H., Laitin, David D., Marbach, Moritz & Vernby, Kåre, 2024. "Emigration and radical right populism", *American Journal of Political Science* 00, s. 1–16. Tillgänglig på <https://doi.org/10.1111/ajps.12852>.
- Deppisch, Lisa, Osigus, Thomas & Klärner, Andreas, 2022. "How Rural is Rural Populism? On the Spatial Understanding of Rurality for Analyses of Right-wing Populist Election Success in Germany", *Rural Sociology* 87, s. 692–714.
- Dijkstra, Lewis, Poelman, Hugo & Rodríguez-Pose, Andrés, 2020. "The geography of EU discontent", *Regional Studies* 54(6), s. 737–753.
- Ekengren, Ann-Marie, 2012. "Vargfrågan och politiska skiljelinjer. Intressemobilisering i Sverige", *Statsvetenskaplig tidskrift* 114(4), s. 524–549.
- Falk, Erik, Sandelin, Fredrik & Weissenbilder, Matilda, 2022. Den nationella SOM-undersökningen 2021 – En metodöversikt [SOM-rapport nr 2022:03]. Tillgänglig på <https://www.gu.se/sites/default/files/2022-03/3.%20Metodrapport%20Riks%202021.pdf>.

- Gimpel, James G. & Hui, Iris S., 2015. "Seeking politically compatible neighbors? The role of neighborhood partisan composition in residential sorting", *Political Geography* 48, s. 130–142.
- Gimpel, James G. & Shaw, Daron R., 2023. "Long Distance Migration as a Two-Step Sorting Process: The Resettlement of Californians in Texas", *Political Behavior* 46, 1837–1864.
- Göteborgs universitet, SOM-institutet, 2023. *Den nationella SOM-undersökningen 2021*. Tillgänglig på <https://doi.org/10.5878/91r7-5883>.
- Haffert, Lukas & Mitteregger, Reto, 2023. "Cohorts and neighbors: Urban-rural conflict along the age gradient", *Electoral Studies* 86, 102705.
- Hobolt, Sara B., 2016. "The Brexit vote: a divided nation, a divided continent", *Journal of European Public Policy* 23(9), s. 1259–1277.
- Huijsmans, Twan, 2023. "Place resentment in 'the places that don't matter': explaining the geographic divide in populist and anti-immigration attitudes", *Acta Politica* 58(2), s. 285–305.
- Huijsmans, Twan, Harteveld, Eelco, van der Brug, Wouter & Lancee, Bram, 2021. "Are cities ever more cosmopolitan? Studying trends in urban-rural divergence of cultural attitudes", *Political Geography* 86, 102353.
- Jennings, Will & Stoker, Gerry, 2016. "The bifurcation of politics: Two Englands", *The Political Quarterly* 87(3), s. 372–382.
- Karpestam, Peter & Håkansson, Peter G., 2021. "Rural boys, urban girls? The mystery of the diminishing urban-rural gender gap in Sweden", *Journal of Rural Studies* 86, s. 282–297.
- Klašnja, Marko, Tucker, J. A. & Deegan-Krause, Kevin, 2016. "Pocketbook vs. sociotropic corruption voting", *British Journal of Political Science* 46(1), 67–94.
- Luca, Davide, Terrero-Davila, Juan, Stein, Jonas & Lee, Neil, 2023. "Progressive cities: Urban-rural polarisation of social values and economic development around the world", *Urban Studies* 60(12), s. 2329–2350.
- Lunz Trujillo, Kristin, 2024. "Feeling out of place: Who are the non-rural rural identifiers, and are they unique politically?", *Political Behavior*. Tillgänglig på <https://doi.org/10.1007/s11109-024-09915-z>.
- Maxwell, Rahsaan, 2019. "Cosmopolitan immigration attitudes in large European cities: Contextual or compositional effects?", *American Political Science Review* 113(2), s. 456–474.
- Munis, B. Kal., 2022. "Us over here versus them over there... literally: Measuring place resentment in American politics", *Political Behavior* 44(3), s. 1057–1078.
- Rickardsson, Jonna, 2021. "The urban-rural divide in radical right populist support: the role of resident's characteristics, urbanization trends and public service supply", *Annals of Regional Science* 67, s. 211–242.
- Rickardsson, Jonna, Mellander, Charlotta & Bjerke, Lina, 2021. "The Stockholm Syndrome: the view of the capital by the 'Places Left Behind'", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 14(3), s. 601–617.
- Rodríguez-Pose, Andrés, 2018. "The revenge of the places that don't matter (and what to do about it)", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 11(1), s. 189–209.
- Rokkan, Stein & Urwin, Derek W., 1983. *Economy, Territory, Identity: Politics of Western European Peripheries*. New York: Sage Publications.

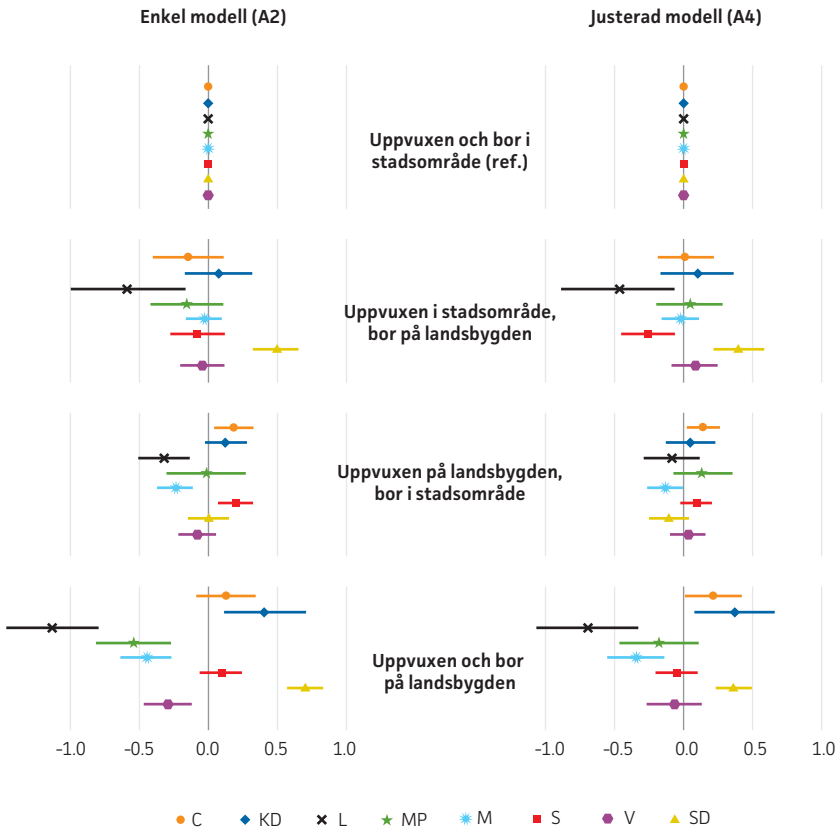
- Sánchez-García, Álvaro, Rodon, Toni, & Delgado-García, Maria, 2024. "Where has everyone gone? Depopulation and voting behaviour in Spain", *European Journal of Political Research*, 1475-6765.12702.
- Stein, Jonas, 2024. "Regional utvikling i nord: En komparativ analyse av politikk og demografi i Nord-Norge og Nord-Sverige", *Statsvetenskaplig tidskrift*, detta nummer.
- Stein, Jonas, Buck, Martin & Bjørnå, Hilde, 2021. "The centre–periphery dimension and trust in politicians: The case of Norway", *Territory, Politics, Governance* 9(1), s. 37–55.
- Steiner, Nils D., 2023. "Generational change in party support in Germany: The decline of the Volksparteien, the rise of the Greens, and the transformation of the education divide", *Electoral Studies* 86, 102706.
- Stubager, Rune, 2013. "The development of the education cleavage: Denmark as a critical case", s. 91–119 i Enyedi, Z. & Deegan-Krause, K. (red.), *The Structure of Political Competition in Western Europe*. Abingdon: Routledge.
- Wallman Lundåsen, Susanne & Erlingsson, Gissur Ó., 2023. "Perceived fairness of intra-municipal cohesion politics: Does place of residence affect party preferences?", *Political Geography* 107, 102994.
- Wallman Lundåsen, Susanne, 2024. "Rurality and discontent: Unraveling the context effects of living in rural districts in local elections on support for Sweden Democrats", *Journal of Rural Studies* 106, 103209.
- Örhvall, Richard, Erlingsson, Gissur, Ó. & Wittberg, Emanuel, 2024, "Geografisk polarisering i röstringsbeteende: nationella och lokala skillnader", *Statsvetenskaplig tidskrift*, detta nummer.

Appendix

Figur A1. Svardsdistributionen för enkätfrågan ”Vilket parti tycker du bäst om idag?”

Figur A2. Partisynpati, uppväxtområde och boendeområde. Ref. kategori: Uppvuxen och nuvarande bosatt i stadsområde

Anmärkningar: Figuren bygger på resultaten i tabellerna A2 och A4 fast med *Uppvuxen stad, bor stad* som referenskategori för uppväxt-boendeområde-variabeln (90% konfidensintervall). Logistiska regressioner. De beroende variablerna visar partipreferens (1 = preferens för parti p, 0 = annat parti). Standardfelen är klustrade på län (20). Regressionsmodellerna i koefficientdiagrammet till höger (justerad modell) inkluderar variabler avseende uppväxtem, kön, ålder, utbildningsnivå och sysselsättning. N = 8 171.

Tabell A1. Sammanfattande statistik

Beskrivning		Genomsnitt	Min	Max
Vilket parti tycker du bäst om idag?				
<i>C</i>	=1 för C, annars 0	0.097	0	1
<i>KD</i>	=1 för KD, annars 0	0.041	0	1
<i>L</i>	=1 för L, annars 0	0.030	0	1
<i>MP</i>	=1 för MP, annars 0	0.040	0	1
<i>M</i>	=1 för M, annars 0	0.221	0	1
<i>S</i>	=1 för S, annars 0	0.286	0	1
<i>SD</i>	=1 för SD, annars 0	0.136	0	1
<i>V</i>	=1 för V, annars 0	0.106	0	1
Födelse- och boendeplats				
<i>Uppvuxen och bor på landsbygden</i>	=1 om respondenten angett att hen huvudsakligen vuxit upp på ren landsbygd/ i mindre tätort och att hen nu bor på ren landsbygd/ i mindre tätort	0.258	0	1
<i>Uppvuxen på landsbygden, bor i stadsområde</i>	=1 om respondenten angett att hen huvudsakligen vuxit upp på ren landsbygd/ i mindre tätort och att hen nu bor i stad/större tätort/ storstad	0.274	0	1
<i>Uppvuxen i stadsområde, bor på landsbygden</i>	=1 om respondenten angett att hen huvudsakligen vuxit upp i stad/ större tätort/ storstad och att hen nu bor på ren landsbygd/ i mindre tätort	0.084	0	1
<i>Uppvuxen och bor i stadsområde</i>	=1 om respondenten angett att hen huvudsakligen vuxit upp i stad/ större tätort/ storstad och att hen nu bor i stad/större tätort/ storstad	0.383	0	1
Subjektiv klass/uppväxthem				
<i>Arbetarhem</i>	=1 om respondenten angett att hen vuxit upp i ett arbetarhem	0.552	0	1
<i>Jordbrukarhem</i>	=1 om respondenten angett att hen vuxit upp i ett jordbrukarhem	0.090	0	1
<i>Tjänstemannahem</i>	=1 om respondenten angett att hen vuxit upp i ett tjänstemannahem	0.218	0	1
<i>Högre tjänstemannahem</i>	=1 om respondenten angett att hen vuxit upp i ett högre tjänstemannahem	0.064	0	1
<i>Företagarhem</i>	=1 om respondenten angett att hen vuxit upp i ett företagarhem	0.076	0	1
Kontrollvariabler				
<i>Kvinna</i>	=1 för kvinna, 0 för man	0.518	0	1
<i>Ålder</i>	7 ålderskategorier: 1=20–29, 2=30–39... 8=80–85	5.083	1	7
<i>Utbildning</i>	4 utbildningskategorier: 1=låg utb., 2=medellåg, 3=medelhög, 4=hög utb.	2.814	1	4
<i>Sysselsättning kategorier.</i>				
<i>- Förvävsarbetande</i>		0.530	0	1
<i>- Arbetslös</i>		0.014	0	1
<i>- Pensionär</i>	Ålders-/avtalspensionär	0.336	0	1
<i>- Sjuk-/aktivitetsersättning</i>	Har sjuk-/aktivitetsersättning	0.016	0	1
<i>- Studerande</i>		0.039	0	1
<i>- Annat/inget svar</i>		0.066	0	1
N	8171			

Tabell A2. Logistiska regressioner. Partipolitiska preferenser, uppväxt- och boendeområde

	(1) C	(2) KD	(3) L	(4) MP
Uppvuxen landsbygd. bor landsbygd: ref. kategori				
<i>Uppvuxen landsbygd. bor stad</i>	1.037 (0.112)	0.736* (0.117)	2.349 [‡] (0.508)	1.764 [‡] (0.385)
<i>Uppvuxen stad. bor landsbygd</i>	0.754* (0.122)	0.708* (0.142)	1.929 [†] (0.588)	1.527 (0.412)
<i>Uppvuxen stad. bor stad</i>	0.860 (0.112)	0.650 [†] (0.122)	3.110 [‡] (0.746)	1.842 [‡] (0.331)
N	8171	8171	8171	8171
Antal kluster	20	20	20	20
McFadden R²	0.001	0.004	0.017	0.006
	(5) M	(6) S	(7) SD	(8) V
Uppvuxen landsbygd. bor landsbygd: ref. kategori				
<i>Uppvuxen landsbygd. bor stad</i>	1.227 [†] (0.107)	1.079 (0.082)	0.496 [‡] (0.055)	1.286 [†] (0.145)
<i>Uppvuxen stad. bor landsbygd</i>	1.481 [‡] (0.210)	0.835 (0.109)	0.840 (0.107)	1.240* (0.147)
<i>Uppvuxen stad. bor stad</i>	1.545 [‡] (0.202)	0.895 (0.095)	0.501 [‡] (0.040)	1.328 [‡] (0.139)
N	8171	8171	8171	8171
Antal kluster	20	20	20	20
McFadden R²	0.005	0.001	0.016	0.002

Anmärkningar: Logistiska regressioner. Koefficienter visas som oddskvoter. Beroendevariablerna visar partipolitisk preferens (1 = preferens för parti p. 0 = annat parti). Standardfelen är klustrade på län (20).

* p<0.10. † p<0.05. ‡ p<0.01

Tabell A3. Logistiska regressioner. Partipolitiska preferenser och uppväxthem

	(1) C	(2) KD	(3) L	(4) MP
Arbetarhem: ref. kat.				
<i>Jordbrukarhem</i>	3.075 [‡] (0.335)	2.006 [‡] (0.321)	1.051 (0.186)	0.686 (0.174)
<i>Tjänstemannahem</i>	1.834 [‡] (0.228)	1.097 (0.122)	2.871 [‡] (0.347)	2.042 [‡] (0.320)
<i>Högre tjänstemannahem</i>	2.046 [‡] (0.317)	1.015 (0.215)	3.765 [‡] (0.954)	2.348 [†] (0.956)
<i>Företagarhem</i>	2.156 [‡] (0.248)	1.467 [*] (0.291)	2.564 [‡] (0.793)	1.244 (0.241)
N	8171	8171	8171	8171
Antal kluster	20	20	20	20
McFadden R²	0.023	0.006	0.032	0.017

	(5) M	(6) S	(7) SD	(8) V
Arbetarhem: ref. kat.				
<i>Jordbrukarhem</i>	1.101 (0.087)	0.722 [‡] (0.073)	0.964 (0.097)	0.477 [‡] (0.071)
<i>Tjänstemannahem</i>	1.714 [‡] (0.076)	0.590 [‡] (0.036)	0.432 [‡] (0.039)	0.961 (0.081)
<i>Högre tjänstemannahem</i>	2.458 [‡] (0.206)	0.399 [‡] (0.050)	0.418 [‡] (0.056)	0.604 [‡] (0.091)
<i>Företagarhem</i>	2.456 [‡] (0.271)	0.366 [‡] (0.043)	0.612 [‡] (0.091)	0.659 [†] (0.118)
N	8171	8171	8171	8171
Antal kluster	20	20	20	20
McFadden R²	0.020	0.019	0.018	0.007

Anmärkningar: Logistiska regressioner. Koefficienter visas som oddskvoter. Beroendevariablerna visar partipolitisk preferens (1 = preferens för parti p. 0 = annat parti). Standardfelen är klustrade på län (20).
* p<0.10. † p<0.05. ‡ p<0.01

Tabell A4. Uppväxtområden, boendeymp, uppväxthet och partipolitiska
preferenser

	(1) C	(2) KD	(3) L	(4) MP
Uppvuxen landsbygd. bor landsbygd: ref. kategori				
<i>Uppvuxen landsbygd. bor stad</i>	0.927 (0.101)	0.723 [†] (0.112)	1.842 [‡] (0.375)	1.362 (0.285)
<i>Uppvuxen stad. bor landsbygd</i>	0.818 (0.152)	0.763 (0.157)	1.268 (0.370)	1.246 (0.298)
<i>Uppvuxen stad. bor stad</i>	0.806* (0.098)	0.689 [†] (0.124)	1.998 [‡] (0.448)	1.193 (0.209)
Arbetsarhet: ref. kat.				
<i>Jordbrukarhet</i>	3.272 [‡] (0.375)	1.798 [‡] (0.288)	1.028 (0.219)	0.830 (0.207)
<i>Tjänstemannahet</i>	1.554 [‡] (0.192)	1.088 (0.134)	2.061 [‡] (0.229)	1.427 [†] (0.216)
<i>Högre tjänstemannahet</i>	1.736 [‡] (0.226)	1.019 (0.203)	2.367 [‡] (0.590)	1.586 (0.572)
<i>Företagarhet</i>	2.060 [‡] (0.244)	1.411 (0.310)	2.112 [†] (0.635)	1.160 (0.228)
Man: ref. kategori				
<i>Kvinna</i>	1.373 [‡] (0.100)	0.908 (0.066)	1.042 (0.062)	1.379 [‡] (0.106)
20–29 år: ref. kategori				
<i>30–39 år</i>	0.812 [†] (0.067)	1.147 (0.312)	0.937 (0.167)	1.154 (0.251)
<i>40–49 år</i>	1.029 (0.165)	1.498 (0.381)	0.720 (0.251)	1.263 (0.241)
<i>50–59 år</i>	0.902 (0.092)	1.188 (0.234)	1.288 (0.370)	0.931 (0.204)
<i>60–69 år</i>	0.677 [‡] (0.100)	1.484 (0.372)	1.121 (0.274)	0.750 (0.224)
<i>70–79 år</i>	0.820 (0.158)	1.712 [†] (0.364)	1.821 [‡] (0.358)	1.264 (0.453)
<i>80–85 år</i>	1.063 (0.180)	3.763 [‡] (1.072)	3.221 [‡] (0.856)	1.823 (0.903)
Låg utb: ref. kategori				
<i>Medellåg</i>	1.271 [‡] (0.117)	1.561 [†] (0.338)	1.337 (0.331)	1.161 (0.477)
<i>Medelhög</i>	1.538 [‡] (0.209)	1.719 [‡] (0.237)	2.453 [‡] (0.577)	1.508 (0.473)
<i>Hög utb.</i>	2.151 [‡] (0.287)	1.580 [†] (0.331)	3.287 [‡] (0.667)	3.582 [‡] (0.951)
Förvärvsarbetande: ref. kategori				
<i>Arbetslös</i>	0.368 [‡] (0.112)	1.235 (0.524)	1.965* (0.796)	1.897 [‡] (0.468)
<i>Pensionär</i>	0.763 (0.127)	0.661 [†] (0.137)	0.888 (0.167)	0.423 [‡] (0.123)
<i>Sjuk-/aktivitetsersättning</i>	0.386 [‡] (0.140)	0.582 (0.488)	0.807 (0.331)	1.297 (0.424)
<i>Studerande</i>	0.988 (0.227)	1.369 (0.411)	0.885 (0.326)	0.692 (0.227)
<i>Annat/inget svar</i>	0.923 (0.116)	1.168 (0.214)	0.820 (0.228)	1.003 (0.170)
N	8171	8171	8171	8171
Antal kluster	20	20	20	20
McFadden R²	0.047	0.018	0.064	0.075

Fortsätter på nästa sida

Tabell A4, fortsättning

	(5) M	(6) S	(7) SD	(8) V
Uppvuxen landsbygd. bor landsbygd: ref. kategori				
<i>Uppvuxen landsbygd. bor stad</i>	1.225 [†] (0.104)	1.143* (0.082)	0.627 [‡] (0.059)	1.110 (0.126)
<i>Uppvuxen stad. bor landsbygd</i>	1.376 [†] (0.209)	0.810* (0.102)	1.040 (0.133)	1.169 (0.160)
<i>Uppvuxen stad. bor stad</i>	1.405 [‡] (0.173)	1.046 (0.099)	0.697 [‡] (0.055)	1.073 (0.130)
Arbetsarhem: ref. kat.				
<i>Jordbrukarhem</i>	1.255 [‡] (0.106)	0.586 [‡] (0.053)	0.891 (0.107)	0.560 [‡] (0.083)
<i>Tjänstemannahem</i>	1.655 [‡] (0.085)	0.647 [‡] (0.042)	0.633 [‡] (0.060)	0.792 [‡] (0.061)
<i>Högre tjänstemannahem</i>	2.451 [‡] (0.147)	0.428 [‡] (0.055)	0.737 [†] (0.089)	0.437 [‡] (0.070)
<i>Företagarhem</i>	2.419 [‡] (0.260)	0.367 [‡] (0.045)	0.722 [†] (0.119)	0.590 [‡] (0.108)
Man: ref. kategori				
<i>Kvinna</i>	0.775 [‡] (0.032)	1.562 [‡] (0.056)	0.503 [‡] (0.043)	1.134* (0.080)
20–29 år: ref. kategori				
<i>30–39 år</i>	0.947 (0.104)	1.075 (0.160)	1.135 (0.140)	0.862 (0.122)
<i>40–49 år</i>	1.045 (0.141)	1.197 (0.152)	1.287 (0.265)	0.540 [‡] (0.074)
<i>50–59 år</i>	1.088 (0.152)	1.473 [‡] (0.181)	1.229 (0.207)	0.402 [‡] (0.063)
<i>60–69 år</i>	1.083 (0.113)	1.709 [‡] (0.198)	1.010 (0.141)	0.602 [†] (0.139)
<i>70–79 år</i>	1.259 (0.191)	1.752 [‡] (0.208)	0.800 (0.158)	0.375 [‡] (0.073)
<i>80–85 år</i>	1.260 (0.228)	1.693 [‡] (0.231)	0.583 [†] (0.123)	0.167 [‡] (0.061)
Låg utb: ref. kategori				
<i>Medellåg</i>	1.801 [‡] (0.147)	0.798 [‡] (0.066)	0.739 [†] (0.096)	1.003 (0.177)
<i>Medelhög</i>	1.773 [‡] (0.169)	0.700 [‡] (0.064)	0.531 [‡] (0.071)	1.419 [†] (0.220)
<i>Hög utb.</i>	1.249 [†] (0.114)	0.715 [‡] (0.066)	0.249 [‡] (0.045)	2.080 [‡] (0.320)
Förvärvsarbetande: ref. kategori				
<i>Arbetslös</i>	0.408 [‡] (0.111)	0.807 (0.139)	1.081 (0.327)	2.451 [‡] (0.452)
<i>Pensionär</i>	0.803 [†] (0.088)	1.391 [‡] (0.102)	1.210 (0.197)	1.254* (0.172)
<i>Sjuk-/aktivitetsersättning</i>	0.278 [‡] (0.087)	1.085 (0.318)	1.365* (0.254)	2.860 [‡] (0.541)
<i>Studerande</i>	0.656 [†] (0.112)	1.135 (0.141)	0.579 (0.237)	1.670 [‡] (0.328)
<i>Annat/inget svar</i>	0.820 (0.107)	1.106 (0.134)	1.020 (0.105)	0.977 (0.129)
N	8171	8171	8171	8171
Antal kluster	20	20	20	20
McFadden R²	0.037	0.049	0.081	0.052

Anmärkningar: Logistiska regressioner. Koefficienter visas som oddskvoter. Beroendevariablerna visar partipolitisk preferens (1 = preferens för parti p, 0 = annat parti). Standardfelen är klustrade på län (20).

* p<0.10. † p<0.05. ‡ p<0.01

Sveriges politiska landskap

Sambandet mellan tillgång till samhällsservice och partival

Simon Davidsson & Kalle Ekholm

The political landscape of Sweden: The link between access to societal services and party choice

This study investigates the relationship between local service availability and political behaviour in Sweden from 2015–2022. We argue that changes in service availability are linked to people's perception of social status, impacting political behaviour. Our empirical aims in this article are twofold. Firstly, we examine how the level of societal services has changed in Swedish municipalities over the last few decades. Secondly, we explore whether there is a correlation between these changes and the 2022 parliamentary election results. Our analyses yield a complex picture concerning service supply. The general trend is negative in one-fourth of the municipalities, which indicates growing geographic imbalances. At the same time, the supply of different types of services has developed in different directions. Furthermore, our results suggest a correlation between a decline in societal services and support for the radical right party, the Sweden Democrats.

Samhällsservice och väljarstöd

De flesta människor framlever sina liv på ett geografiskt avgränsat område, på en plats. Av grundläggande betydelse för den platsbundna människans liv är stabil tillgång till olika typer av samhällsservice som kan täcka vardagslivets olika behov. Det kan till exempel röra sig om tillgång till utbildning, bibliotek och vård samt livsmedel, mediciner och drivmedel. I den svenska välfärdsstaten tillgodoses behoven främst lokalt och regionalt.

Det är inte orimligt att anta att människor drar allmänpolitiska slutsatser utifrån tillgången till samhällsservice. Förändringar i utbudet kan påverka

Simon Davidsson är verksam vid Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet; Kalle Ekholm är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
E-post: simon.davidsson@liu.se; kalle.ekholm@statsvet.uu.se

individers föreställningar om hur de själva värderas i förhållande till andra, och därmed om de uppfattar samhället som rättvist eller inte. Mot den bakgrunden är vår övergripande forskningsfråga: finns det ett samband mellan förändringar i serviceutbud och individers val av parti – och i förlängningen om ett sådant samband speglar någon form av politiskt missnöje?

Vår artikel knyter an till en forskningslitteratur om de politiska konsekvenserna av geografiska spänningar mellan stad och landsbygd som vuxit fram på senare år, en litteratur som bland annat härleder dessa spänningar till den ökade globaliseringen (Rodríguez-Pose 2017; Stiglitz 2018) och till ekonomisk åtstramningspolitik (eng. *austerity politics*, se t.ex. Colantone & Stanig 2019; Pierson 2001). Denna forskning har vuxit i omfång allteftersom populistiska och högerextrema partier fått ett ökat stöd i västvärlden.

I många länder är stödet för sådana partier olika fördelat mellan stad och land. Så också i Sverige, vilket är tydligt inte minst för Sverigedemokraterna. Partiets snabba tillväxt är den kanske viktigaste förändringen i det svenska partilandskapet under 2000-talet. Dess framgångar, som skett på bekostnad av samtliga partier, men främst Socialdemokraterna och Moderaterna, har varit mer markanta i vissa delar av landet: genomslaget har varit särskilt starkt på landsbygden och i södra Sverige (se t.ex. Öhrvall m.fl. 2024; Solevid & Oscarsson 2023).

Utbudet – och fördelningen – av tjänster inom länder utgör en dimension av de geografiska obalanser som allt oftare kommit att uppmärksammas av samhällsforskare som studerar populistiska partiers framväxt. När det gäller Sverige finner Rickardsson (2021) att ett stort utbud av offentlig service, mätt i antalet anställda, ledde till ett minskat väljarstöd för Sverigedemokraterna i 2014 års riksdagsval. Vidare finner Dancygier med flera (2022) ett positivt samband mellan utflyttning och stöd för Sverigedemokraterna på valdistriktsnivå, något som skulle kunna hänga samman med neddragningen av offentliga och privata tjänster.

Även i andra länder visar forskningen hur den lokala serviceförekomsten påverkar det politiska agerandet hos väljarna. I Danmark har nedläggning av skolor och sjukhus lett till ett ökat stöd för högerpopulistiska partier (Nyholt 2024). Patana (2022), som utgår från en bred uppsättning tjänster, påvisar som del i en omfattande analys av franska förhållanden hur ett stort tjänsteutbud i en kommun inneburit ett försvagat stöd för Nationell fronten (*Front National*) i 2017 års presidentval. Slutligen finner Bolet (2021) att de engelsmän som bodde i valdistrikt där pubar hade lagts ned var mer benägna att i enkätundersökningar uttrycka stöd för ett brittiskt utträde ur Europeiska unionen, det vill säga Brexit. Föreliggande artikel knyter an till dessa övergripande observationer om förhållandet mellan geografiska obalanser eller orättvisor och partipreferenser.

Nedan formulerar vi de teoretiska utgångspunkterna för hur geografiska ojämlikheter och platsens betydelse tros inverka på förskjutningar i politiskt

stöd till förmån för högerradikala partier i Sverige. Därefter kartlägger vi förekomsten av en bred uppsättning tjänster i Sveriges kommuner från 2015 fram till 2022. Beskrivningen omfattar förändringar per capita i utbudet av fysisk service, det vill säga den service som tillhandahålls på plats. Vi undersöker också det genomsnittliga avståndet för invånarna i Sveriges kommuner till dagligvarubutiker, drivmedelsförsäljning, apotek och posttjänster år 2021. Både när det gäller förändring och genomsnittsavstånd företer resultaten betydande variation mellan både kommuner och tjänster. Vi påvisar dessutom skillnader mellan de tre huvudtyper av kommuner som Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser (Tillväxtanalys) laborerar med: storstadskommuner, så kallade blandade kommuner och landsbygdskommuner. Föga förvånande är servicetillgången som störst i storstadskommuner och som minst i landsbygds-kommuner. Slutligen kopplar vi dessa uppgifter om tjänsteutbudet till stödet i riksdagsvalet 2022 efter kommun för de åtta partier som är representerade i Sveriges riksdag.

Studien har ett flertal styrkor. Eftersom vår analys sker på kommunnivå kan vi inte bara studera eventuella förändringar och geografiska skillnader mellan stad och land, utan också variationerna mellan olika kommuner. Även om vårt intresse rör samtliga riksdagspartier, faller det sig naturligt att förhålla sig till hur dessa obalanser i förlängningen kan påverka stödet för landets mest uttalade antietablissemangsparti, Sverigedemokraterna.

Till skillnad från tidigare forskning studerar vi dessutom den faktiska förändringen i tillgången till en bredare uppsättning tjänster i Sveriges kommuner över en längre tidsperiod samt faktiska valresultat. Fördelarna med detta är att data har hög tillförlitlighet och att vi fångar den temporala dimension som betonas i forskningslitteraturen om platsens betydelse.

En begränsning med vår undersökning är att det är något grovhugget att fånga "plats" genom att studera kommunnivån. Svenska kommuner är, i de flesta fall, mycket stora geografiska enheter. Detta till trots finner vi statistiskt signifikanta samband mellan serviceutbud och valresultatet för flera politiska partier. Inte minst finner vi genomgående en signifikant och substantiellt meningsfull koppling mellan ett större stöd för Sverigedemokraterna och en minskad förekomst av service liksom ökade avstånd till service. Och slutligen, eftersom denna uppsats i första hand ska betraktas som en i huvudsak empirisk kartläggning avslutas artikeln med en relativt utförlig diskussion om vägen framåt för fortsatt forskning om den lokala servicens betydelse för väljarbete-ende i Sverige.

Om platsens betydelse

I detta avsnitt presenterar vi teoretiska argument för varför man bör förvänta sig ett samband mellan tjänsteutbud och väljarstöd för riksdagspartierna.

Resonemanget bygger på att människors vardagserfarenheter och självuppfattning är platsbaserade. Livserfarenheterna formas av den plats där människor bor och verkar. Förändringar tänks inverka på den (upplevda) sociala statusen hos de människor som lever där. Vi argumenterar dessutom för att förändringen i serviceutbud sannolikt bör ses som en förhållandevis långsiktig process som främst har konsekvenser på sikt. Det krävs tid både för att förändring ska äga rum och för att den på allvar ska göra avtryck på väljarbeteende.

Men när människor väl känner att deras (upplevda) status – som alltså åtminstone delvis förväntas vara platsbaserad – är stadigt sjunkande, menar vi att detta leder till politiska reaktioner. Nedåtgående eller geografiskt varierande trender i serviceförekomst förväntas alltså göra att stödet minskar för de partier som förknippas med besluten bakom dessa förändringar samt förväntas öka för de partier som kampanjar för en återgång till hur det en gång var. Vi utvecklar resonemanget i det följande och övergår sedan till att diskutera vår tillämpning av det teoretiska ramverket på det svenska fallet.

TEORETISK UTGÅNGSPUNKT

Ett bärande begrepp i den litteratur som utgör vår teoretiska grund är *social status* (Gidron & Hall 2017). Social status är avgörande för människors självuppfattning och uppfattning om hur andra, inte minst politiska beslutsfattare, värderar dem. Social status har både en materiell och en kulturell sida, som kopplas till ekonomiska intressen respektive social identitet. Denna tvåsidighet är viktig eftersom det innebär att ekonomi och identitet inte bör ställas mot varandra i den forskning som undersöker mönster i förändrade partival och därmed i framväxten av högerpopulism. Istället är utgångspunkten att ekonomiska eller kulturella förändringar på olika sätt kan ha återverkningar på människors identitet (se t.ex. Adler & Ansell 2016; Carreras m.fl. 2019; Colantone & Stanig 2019; Rodriguez-Pose 2017).

Social status är därtill delvis platsbaserad och kan därför hjälpa oss att förstå hur geografiska variationer i ekonomiska förutsättningar omvandlas till stöd för högerradikala partier och auktoritär politik. Människor härleder sin status från hur de själva och andra påverkas av förändring i närområdet. Det är där livserfarenheter samlas och många av dem uttrycks i mer eller mindre starka åsikter (jfr Bisgaard m.fl. 2016). Vårt antagande är att samhällelig service, såväl privat som offentlig, kommersiell som icke-kommersiell, är av stor betydelse i sammanhanget, detta eftersom tillgången till tjänster har direkt inverkan på hur enkelt människor kan lösa sina och sina familjers dagliga bestyr. När man måste anpassa sitt liv efter att det enda kvarvarande apoteket eller bensinstationen lagt ner, påverkas ens vardag men också ens upplevda ställning i samhället och ens uppfattningen om den politiska utvecklingen.

Det finns goda skäl att tro att försämringar i servicetillgång gör människor mer benägna att ta till sig de budskap högerpopulistiska partier i olika länder

för fram – och detta fenomen tycks även förekomma i Sverige (jfr Dal Bò m.fl. 2022). De högerpopulistiska budskapen handlar inte sällan om att den förda politiken har övergivit de drabbade till förmån för andra samhällsgrupper och att saker och ting var bättre förr. De högerpopulistiska partierna ställer de som räknas till den egna gruppen (*ingroup*) med förankring på platsen mot grupper som pekats ut som utomstående (*outgroup*), varför platser som drabbas särskilt hårt av neddragningar i serviceutbud förväntas stödja högerpopulistiska partier i större utsträckning (Mudde 2007).

Bland andra Ziblatt med flera (2024) finner stöd för detta resonemang när det gäller Tyskland. Det ökade stödet för AfD (*Alternative für Deutschland*) förklaras av att väljare i mer perifera delar av landet, särskilt i öst, känner sin sociala status hotad. Tillståndet gör dem mottagliga för högerpopulistiska budskap som leder till en ökad fientlighet mot utomstående och ett växande förakt för politiker från de etablerade partierna. Försämrade social status kan alltså hjälpa oss att förstå hur högerpopulistiska diskurser används för att politiskt utnyttja motsättningar mellan olika grupper.

Forskningen om geografisk ojämlikhet, ekonomisk åtstramning och platsbaserad identitet har använts för att förklara det geografiskt starkt varierande stödet för Brexit. Bolet (2021), som ser social status som förankrad i människors fysiska livsmiljö, menar att nedskärningar av viktig service leder till känslor av marginalisering och en medföljande förlust av kulturell identitet och värde, något som gör många människor mottagliga för nostalgiska idéer om en återgång till en svunnen tid. Därmed förklarar hon varför en sådan prosaisk sak som pubnedstängningar på landsbygden i Storbritannien kom att medföra ett ökat stöd för Brexit.

Vidare menar Ballard-Rosa med flera (2021) att ekonomiska förändringar eller hot om en försämrade social status och förmåga att leva upp till den roll som man själv (och andra) förväntar sig av en, kan leda till frustration och aggregerat tillstånd som i sin tur befinns främja auktoritära värderingar. Frustrationen och aggregerat förväntas frambringa en vilja att återgå till en ordning där traditionella värden, lokalsamhället och nationen sätts i första rummet. I linje med dessa antaganden finner Ballard-Rosa med flera att människor i lokala brittiska arbetsmarknadsområden som påverkats negativt av import från Kina, både gav uttryck för auktoritära värderingar och stödde Brexit (se även Carreras m.fl. 2019).

Colantone och Stanig (2019) argumenterar för att platsbaserade obalanser och statushot kan leda till stöd för högerpopulistisk politik. De hävdar att en progressiv omfördelningspolitik inte ses som ett realistiskt alternativ till de senaste decenniernas åtstramningar i Europa, då dessa både på europeisk och nationell nivå institutionaliserats genom exempelvis regler för stram finanspolitik och skattesystem som ger mindre möjlighet till ekonomisk utjämning (se även Pierson 2001). Och utan ett progressivt alternativ, menar de, uppstår

ett tomrum som främst fylls av auktoritära högerpartier med populistiska budskap, som ställer olika samhällsgrupper varandra (Bolet 2021; Mudde 2007). Populistiska budskap och auktoritära värderingar är kopplade till ett minskat stöd för vänsterpartier, liberala politiska riktningar och politik för global öppenhet.

I linje med Gidron och Hall (2017), Bolet (2021) och Carreras med flera (2019) antar vi att förändringar i närvaron av serviceutbud leder till ett förändrat väljarbeteende. Vi antar också att det främst är förändring över tid som spelar roll. Ihållande negativa trender, menar vi, spelar roll för hur människor upplever förändringar i sina livsvillkor och sin (upplevda) sociala status. Det krävs att tid förflyter innan människor upplever att förändringar utgör en negativ trend. Platser bär på minnen. Tomma lokaler och byggnader finns ofta kvar. Människor formar sina föreställningar i samtal med andra (Carreras m.fl. 2019: 1402), också över generationerna. Med tiden leder en geografiskt koncentrerad nedgång till allt starkare upplevelser av osäkerhet, känslor av övergivenhet och en övertygelse om att saker borde återställas till hur de en gång var (Gidron & Hall 2017). Tillämpat på service innebär detta att förändringar i den lokala tillgången på serviceutbud som skolor, bibliotek, dagligvarubutiker, och apotek medför förändringar i människors grundläggande materiella och kulturella villkor.

Vi antar alltså att väljare drar allmänpolitiska slutsatser med grund i lokala förändringar av detta slag. De spår framåt genom att blicka bakåt. Deras slutsatser gör dem i många fall mottagliga för högerradikala budskap. Detta leder också till en generell vilja att bestraffa de partier som associeras med de negativa förändringarna. Vi understryker att det kan ta tid även för det högerpopulistiska budskapet att få nationellt genomslag och påverka skiljelinjerna i väljarkåren. Precis som de lokala förändringarna i serviceutbudet tänks få som störst betydelse när de utgör en flerårig trend, ser vi alltså politiseringen av denna förändring först och främst som en relativt långsiktig process. Processerna knyts samman av att det finns områden som överges av politiken, något som i sin tur väcker ilska bland de som bor där och som upplever att deras status hotas (Rodríguez-Pose 2017).

EMPIRISK PRECISERING

Vår empiriska undersökning gäller Sverige under perioden 2015–2022. Vi menar att tidsperioden är lämplig för vår studie. Det är en period då väljarstödet för de politiska partierna har förändrats samtidigt som utbudet av mycken grundläggande service har glesnat (se t.ex. Tillväxtverket 2021). Den kanske mest betydande förändringen i det svenska partilandskapet är Sverigedemokraternas generella ökning (Oscarsson 2020). Det förändrade väljarstödet uppvisar dock stor geografisk variation, något som kan tänkas gälla också för det förändrade serviceutbudet.

Därmed är det viktigt att dels kartlägga förändringen i serviceutbud mera i detalj, dels utröna om förändringen alls samvarierar med stödet för de olika partierna i linje med de antaganden som gjorts i tidigare forskning. Analyser på kommunnivå ger en god balans mellan detaljrikedom och en första grundläggande bild av hur service och väljarstöd hänger ihop. Därtill tillåter analyser på kommunnivå en bild av eventuella skillnader i väljarstöd mellan stad och landsbygd. Forskare har funnit en sådan politisk skiljelinje i Sverige i nutid (Erlingsson m.fl. 2021; Rickardsson 2021; Öhrvall 2023).

Skiljelinjen har dessutom historiska rötter även om dess politiska uttryck har förändrats. Lewin med flera (1972) beskriver ett lägre valdeltagande och ett större stöd för Vänsterpartiet Kommunisterna (VPK) på de platser som inte tog del av den allmänna välbefindandes utvecklingen 1932–1960. På samma sätt som stödet för VPK då var större på vissa platser förväntar vi oss nu att Sverigedemokraterna har ett starkare stöd i liknande områden idag. Vårt antagande ligger sålunda i linje med Colantone och Stanigs (2019) tankegångar, det vill säga att lokala förändringar som leder till statushot ökar mottagligheten för högerpopulistiska budskap. Detta gäller framför allt när förändringarna kombineras med bristen på ett ekonomiskt alternativ till åtstramningspolitiken som betonar en utjämning av villkoren mellan geografiska platser.

Artikels bidrag är till stor del empiriskt och deskriptivt. Vi kartlägger förändringen i utbud och närhet till samhällsservice i Sveriges kommuner över tid. Det gäller uppgifter om förekomsten av skolor, dagligvarubutiker, betaltjänster, drivmedelsförsäljning (främst bensinstationer), posttjänster, apotekstjänster och folkbibliotek samt internetåtkomst via fiber. De tjänster som vi har uppgifter om är samtidigt i många fall tjänster som är uppenbart viktiga för många, både i och utanför städer. Tillsammans säger förekomsten av dem något väsentligt om en plats, vilket kan antas påverka invånares (upplevda) status (jfr Rodríguez-Pose 2017).

Vi använder resultatet i riksdagsvalet 2022 i vår analys av sambandet mellan servicetillgång och partival. Skälet till att vi studerar riksdagsval och inte kommunalval är att kommunalvalen uppvisar vissa unika särdrag från kommun till kommun och valår till valår (jfr Berg m.fl. 2019). Ofta kan genuint lokala skiljelinjer och frågor ha betydelse för partival kommunvalen. Detta gör det mindre lämpligt att på kommunalvalsnivå undersöka de samband vi intresserar oss för.

Vi studerar perioden från och med år 2015 till och med 2022 års val av skäl som är dels pragmatiska, dels teoretiska. Pragmatiskt begränsas vi av de data vi har haft tillgängliga: mätperioden för det samlade utbudet av tjänster börjar nämligen inte förrän 2015. Åtta år är dock en tillräckligt lång period för att vi ska kunna undersöka sambandet mellan ett gradvis förändrat lokalt serviceutbud och skiftningar i partival. Tidsdimensionen är teoretiskt viktig. Vi har ovan argumenterat för att det tar tid innan förändringar leder till en reaktion.

I enlighet med Carreras med flera (2019) väljer vi alltså att koncentrera oss på sambandet mellan väljarstöd och fleråriga förändringar i serviceförekomst. Det är värt att notera att studieperioden täcker de två val då Sverigedemokraternas tillväxt medfört störst förändring i det svenska partilandskapet.¹

Avslutningsvis vill vi påminna om några för studien relevanta aspekter av 2022 års val. Valrörelsen präglades av en diskussion om hur förslag gällande priset på exempelvis energi och drivmedel skulle påverka stads- och landsbygdsbefolkning olika. Sverigedemokraterna betonade, jämte Moderaterna och Kristdemokraterna, behovet av energiförsörjningens betydelse för vardagslivet för människor utanför städerna (Oscarsson m.fl. 2024: 98). På marginalen tycks diskussionen ha påverkat det nationella valresultatet och regeringsskiftet (Oscarsson m.fl. 2024: 250–260). Dessutom var Sverigedemokraterna populärare bland väljarna på landsbygden och i mindre tätorter, där 37 respektive 39 procent övervägde att lägga sin röst på partiet. Det starka stödet gör dem till ett av de mest populära partierna i dessa områden (Oscarsson m.fl. 2024: 468–469). På valdagen gjorde Sverigedemokraterna sitt historiskt bästa val med hela 20,5 procent av rösterna, vilket gjorde dem till näst största parti (Statistiska centralbyrån 2024a).

Statistiska analyser av geokodade data

Vi åskådliggör det förändrade utbudet av olika servicetyper och skillnaderna i genomsnittsdistans till service mellan kommuner i kartor och tabeller med beskrivande statistik. Vi mäter genomgående serviceutbudet per capita eftersom det har skett en betydande demografisk förändring i Sverige under den period vi studerar – människor har lämnat vissa platser till förmån för andra (Dancygier m.fl. 2022). Vi presenterar också resultaten för de tre olika huvudtyper av kommuner som Tillväxtanalys har tagit fram och som många statliga myndigheter använder sig av (Tillväxtverket 2024a). De tre huvudtyperna är storstadskommuner, så kallade blandade kommuner och landsbygdskommuner.

För att undersöka sambanden mellan förändringen i service och valresultat använder vi oss av bivariat linjär regressionsanalys. Stöd för de olika partierna i 2022 års riksdagsval är den beroende variabeln i huvudanalyserna och förändring av service per capita från och med år 2015 till och med tiden för riksdagsvalet är den oberoende variabeln. Vi bestämmer signifikansnivån till 5 procent. För de samband som är signifikanta bedömer vi dessutom den substantiella betydelsen genom att ställa sambanden i relation till respektive

1 Åtta år kan tyckas som en kort period, men i jämfört med tidigare studier är det en lång period. Vi hänvisar nedan till alternativa analyser som mäter sambandet mellan en smalare uppsättning tjänster under en än längre tidsperiod, samt analyser som mäter de mer kortsiktiga sambanden mellan förändring i tjänsteutbud och valresultat under de två senaste mandatperioderna. Dessa återfinns i bilagan.

partis genomsnittliga riksdagsvalresultatet på kommunnivå. Vi har även utfört några alternativa analyser för kortare och längre tidsperioder för att se om det påverkar slutsatserna. Resultaten av dessa analyser är i linje med de huvudsakliga slutsatser som vi presenterar här.

Data har hämtats från följande källor: Partiernas valresultat 2022 är andelen av samtliga giltiga röster i varje kommun och kommer från Statistiska centralbyrån (SCB 2024a) och Valmyndigheten (2024). Uppgifter om apoteksombud, betaltjänster (penningöverföring), dagligvarubutiker, drivmedel, posttjänster och grundskolor kommer från Tillväxtverkets tjänst Pupos (Tillväxtverket 2024b). Detta är geokodade data som sammanställs på grundval av information från aktörer och myndigheter på respektive marknad. Apotekstjänster har utlämning för läkemedel på recept. Ombud omfattas. Betaltjänster är främst bankkontor och ombud.² Dagligvarubutiker är butiker som säljer exempelvis livsmedel och hygienartiklar. Drivmedel gäller flytande drivmedel för personbilar (det Pupos kallar våta drivmedel). Posttjänster är postkontor eller postombud för paketutlämning, inklusive så kallade paketombud och paketautomater. Grundskolor är skolor med elever i någon eller några årskurser mellan ett och nio.

Uppdateringsfrekvensen för data varierar från dygnsvis (dagligvarubutiker) till en gång om året (apoteksombud, drivmedel, posttjänster). Uppgifter om antalet bibliotek kommer från Kungliga biblioteket (2023) och gäller antalet så kallade serviceställen per kommun. Vi benämner de hittills nämnda tjänsterna fysiska tjänster. Beskrivande statistik återfinns i tabell 1. Därutöver har vi data över tillgång till fiber, vilka kommer från Post- och telestyrelsen (2023). Slutligen kommer uppgifter om folkmängd från Statistiska centralbyrån (2024b).

Data för samtliga fysiska tjänster gäller alltså antalet serviceplatser i varje kommun från och med år 2015 till och med år 2022. Därtill har vi använt Pupos uppgifter om medelavstånd i meter väg till närmaste serviceställe för invånarna i varje kommun. De tjänster som ingår här är apotekstjänster, dagligvarubutiker (med och utan så kallat fullsortiment), drivmedel och posttjänster. Dessa data gäller år 2021 och vi använder dem nedan för att beräkna det genomsnittliga avståndet till tjänsterna inom varje kommun.³

2 Pupos har även tidsserier för kontantuttag och dagkasseinsättning. Bankkontor ingår även i dessa tjänster, varför vi exkluderar dessa tjänster från analyserna för att på så sätt undvika dubbelräkningar.

3 Vi medger att vårt studium av kommuner är ett grovhugget sätt att fånga platsens betydelse. De platser som spelar roll för människors vardagserfarenheter och sociala status är i många fall mindre (jämför Bisgaard med flera 2016). Därför tänker vi oss att de samband vi fångar torde vara ännu starkare om våra analysenheter vore geografiskt mindre.

En ojämn och komplex förändring med politiska följder

Vi delar upp vår empiriska undersökning i två delar. Den första och mer omfattande delen behandlar förändringen över tid i utbudet av samtliga tjänster för landets samtliga kommuner. I den andra delen undersöker vi avstånd till tjänster inom kommuner. I båda fallen relaterar vi förändringen till riksdagsvalsresultaten på kommunnivå.

FÖRÄNDRINGENS BETYDELSE

För att ge en övergripande bild av utvecklingen i landet skapar vi ett samlat mått över förändringen av samhällsservice per capita i landets kommuner under perioden 2015–2022. Måttet är medelvärdet av förändringen av samtliga typer av samhällsservice under perioden. Det bör främst förstås som ett verktyg för att beskriva den sammantagna förändringen gällande förekomsten av olika typer av viktig samhällsservice på ett överskådligt sätt.⁴ Det är värt att påpeka att måttet har naturliga begränsningar gällande hur tillgänglighet förstås, nämligen som synonymt med (nominellt) utbud. Vi fångar exempelvis inte öppettider, bemanning eller anpassning åt funktionsvarierade och inte heller servicens kvalitet. Vi återkommer till kvalitetsaspekten i slutdiskussionen.

Figur 1 åskådliggör förändringen i Sveriges kommuner, vilka vi delat upp i kvartiler för att kontrastera den serviceminskning som skett i vissa kommuner med olika grader av ökning i andra.⁵ Figur 1 påvisar en stor geografisk variation i förändringen. Kommunerna med den största minskningen är Älmhult (–1,52 per 10 000 invånare), Strömsund (–1,24 per 10 000 invånare) och Habo (–0,81 per 10 000 invånare). I totalt 79 kommuner syns en generell minskning, från Haparanda i norr till Tomelilla i söder. Bland de kommuner där vi ser en stor ökning sticker vissa Norrlandskommuner ut, i vilka befolkningen har minskat. Detta gäller exempelvis Vilhelmina och Dorotea, där ökningen i servicetillgång per capita är som störst (2,11 respektive 3,68 per 10 000 invånare).

Tabell 1 redovisar central- och spridningsmått över de olika servicetyperna. Vi ser en knapp ökning av den sammantagna förändringen av serviceställen med 0,3 per 10 000 invånare. Vi ser också att variationen är väldigt stor vad gäller förändringen i tillgång till olika typer av tjänster. Det har skett en genomsnittlig minskning för dagligvarubutiker, drivmedelsstationer, grundskolor, bibliotek och penningöverföring. Minskningen är störst gällande penningöverföring (–1,79 per 10 000 invånare) och minst gällande drivmedelsstationer (–0,13 per 10 000 invånare). Utbudet har ökat gällande två servicetyper, posttjänster (3,35 per 10 000 invånare) och apotek (1,46 per 10 000 invånare). Den

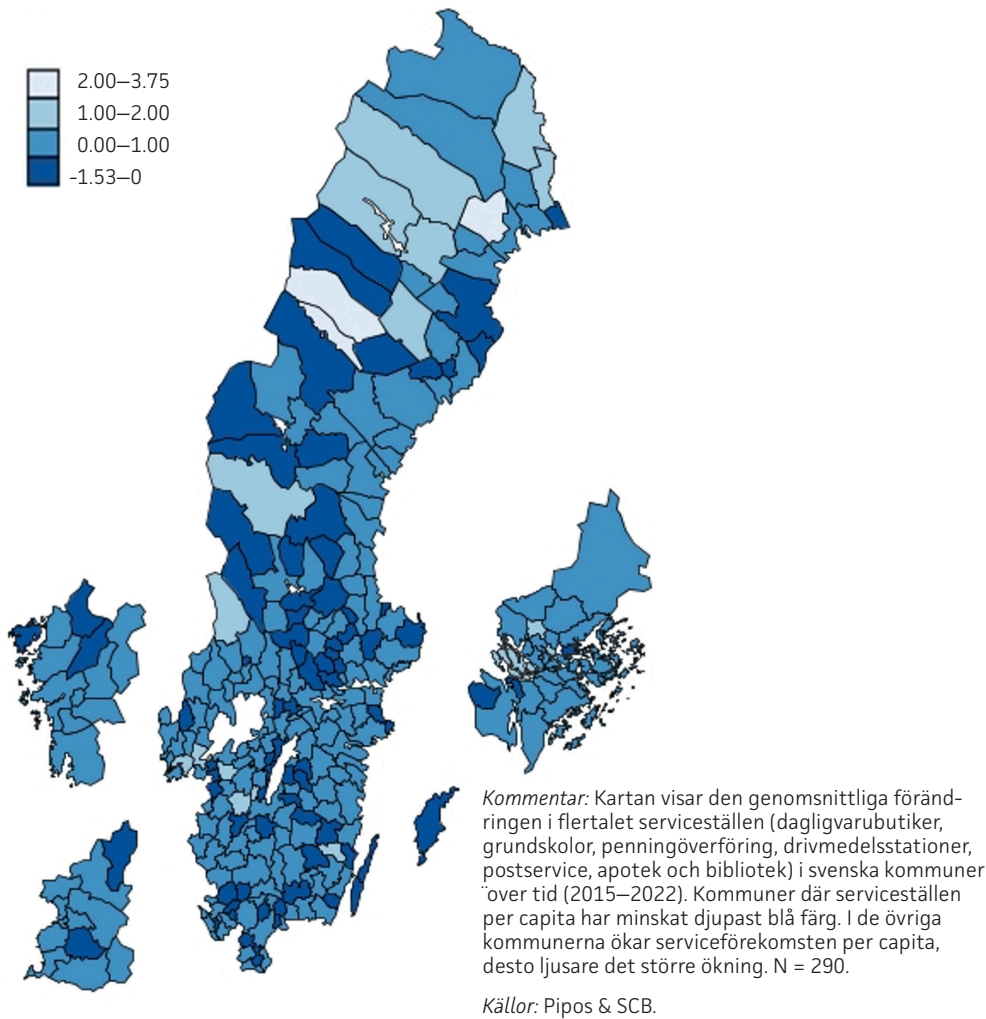
4 Cronbachs alfa för det sammanslagna måttet är 0,46.

5 Figurerna B4a och B4b i bilagan ger separata kartor över den förändrade serviceförekomsten och folkmängden i procent.

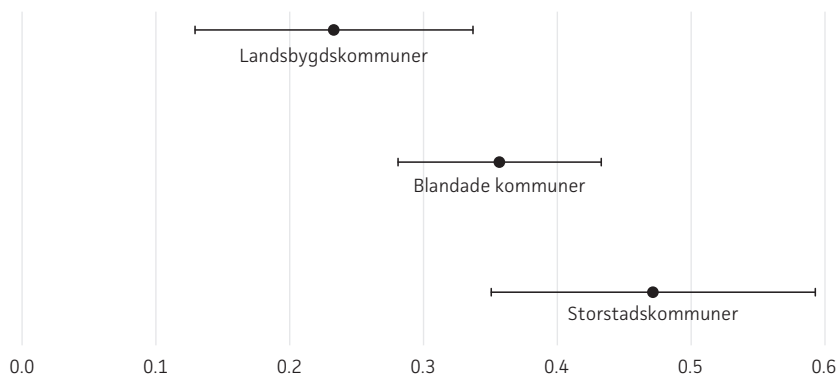
Tabell 1. Förändring i samhällsservice i Sveriges kommuner 2015–2022 (per 10 000 invånare)

	Medelvärde	S.D.	Min	Max	N
Dagligvarubutiker	-0.160	0.918	-3.322	3.927	290
Drivmedelsstationer	-0.127	1.369	-7.736	7.112	290
Postservice	3.349	2.399	-7.453	12.81	290
Apotek	1.359	2.038	-0.842	15.38	290
Grundskolor	-0.288	1.136	-6.642	5.628	290
Bibliotek	-0.223	0.722	-4.522	2.829	290
Penningöverföring	-1.781	1.502	-10.95	0.200	290
Serviceställen (samtliga)	0.304	0.539	-1.523	3.684	290

Figur 1. Förändring i samhällsservice per 10 000 invånare

Figur 2. Förändring i samhällsservice per 10 000 invånare i olika kommuntyper

Kommentar: Förändringen i serviceställen (samtliga) i landsbygdskommuner, blandade kommuner ochorstadskommuner.

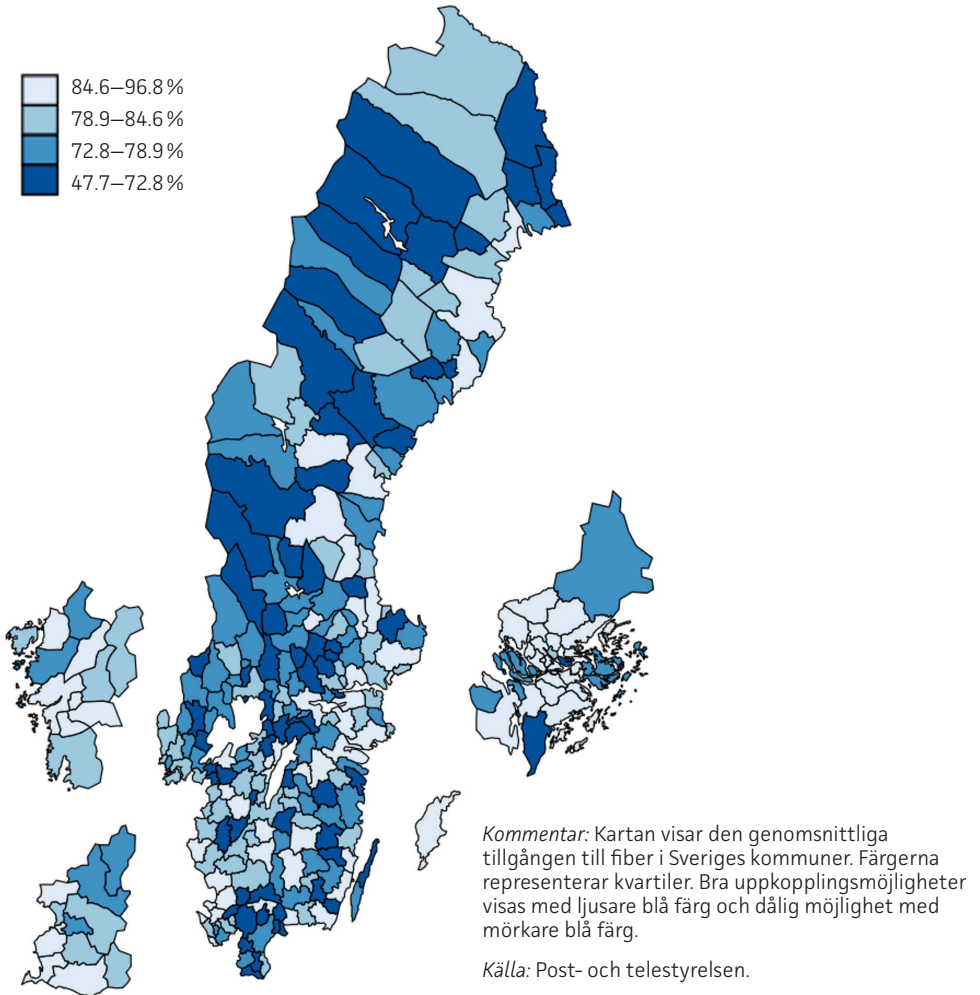
generella ökningen vi ser drivs således till stor del av ökningen av dessa två tjänster.

Sammantaget ger figur 1 och tabell 1 en komplex bild av de förändringar som ägt rum. Utbudet av flertalet servicetyper har minskat något under perioden, medan utbudet av apoteks- och posttjänster har ökat. I en dryg fjärdedel av kommunerna har serviceutbudet per capita minskat. I figur 1 kan vi se att det finns vissa kluster av kommuner där en minskning har skett, till exempel i Västmanland, Dalarna och nordvästra Skåne. Både på service- och kommunnivå ser vi alltså en varierad utveckling som innebär ökade geografiska obalanser.

Ett sätt att undersöka eventuella systematiska skillnader mellan olika kommuner är att presentera utvecklingen i serviceförekomst per capita efter den tidigare nämnda uppdelningen av Sveriges kommuner i landsbygdskommuner, blandade kommuner ochorstadskommuner. Figur 2 påvisar att tillgången till service har ökat i alla tre kategorierna. I landsbygdskommuner är ökningen 0,23 serviceställen per 10 000 invånare. Motsvarande siffra för blandade kommuner är 0,36. Vi ser den största ökningen i gruppen orstadskommuner, nämligen 0,47 serviceställen per 10 000 invånare. Utbudet av fysisk samhällsservice per capita har alltså ökat minst i landsbygdskommuner och den största ökningen finns i orstadskommunerna. Ett ANOVA-test visar att skillnaderna mellan de tre kommuntyperna är statistiskt signifikanta på 95-procentsnivån.

Den förändrade fysiska förekomsten av serviceställen bör ställas mot en parallell utveckling, nämligen framväxten av digital infrastruktur. I och med att samhället har blivit alltmer uppkopplat har förutsättningarna för att leverera digital, i stället för fysisk, samhällsservice förbättrats. Dessutom kan vi relatera den ökade fysiska förekomsten av postserviceställen till den här utvecklingen. Den explosion av postservice som har skett i Sverige beror inte på en stor

Figur 3. Tillgång till fiber i landets kommuner (2022)

utbyggnad av postkontor. Det som i stället hänt sedan slutet av 2010-talet är att nya leveransmetoder för handel växt fram, varvid kunden själv hämtar ut sina paket antingen i obemannade postboxar via elektronisk identifiering eller på särskilda utlämningsställen.

Utvecklingen av posttjänster är ett exempel på serviceförändring som främst kan tänkas gynna de som har tillgång till och kunskapen att använda internet och de fördelar digitalisering kan tänkas föra med sig. Servicen väger inte nödvändigtvis upp för nedläggningen av postkontor med paketlösningar gällande olika typer av fysiska försändelser. Däremot skulle digitalisering möjligen kunna bidra till att tjänsterna faktiskt utförs i den mån det finns fysisk och organisatorisk infrastruktur för hämtning och leveranser. I ljuset av detta verkar Tillväxtverket (2021) genomgående se digitala lösningar som

en potentiell ersättning i vardande för fysiska tjänster. Därmed är det relevant att undersöka om det även finns geografiska variationer i förutsättningarna att utnyttja internet som ett instrument som åtminstone i någon mån skulle kunna väga upp för neddragningen av fysiska tjänster. Har digitaliseringen nått längre i de kommuner där serviceförekomsten per capita minskat?

I figur 3 syns hur tillgången till internetuppkoppling genom fiber ser ut i olika kommuner år 2022. Som vi kan se i figuren skiljer sig möjligheterna till fast internetuppkoppling åt i landet. Flera Norrlandskommuner har sämre tillgång till internet i form av fiber, men vi ser även områden med sämre tillgång i norra Skåne och i Västmanland – Dalarna. Sammantaget har alltså den fysiska servicen förändrats och delvis ersatts av digitala tjänster. Digitaliseringen har i sin tur kommit olika långt i olika delar av landet. Dock finner vi inget signifikant samband mellan förändrad serviceförekomst per capita och tillgång till fiber (se tabell B1 i bilaga 1). Digitaliseringen har alltså inte nått längre i de kommuner där serviceförekomsten per capita minskat.⁶

Den geografiska variationen i utvecklingen av fysiska samhällstjänster de senaste decennierna säger något centralt om människors livsvillkor på olika platser i landet. Den forskning som ligger till grund för våra teoretiska utgångspunkter ger oss dessutom anledning att anta att en förändrad tillgång till samhällsservice påverkar människors uppfattning om sig själva och sin livsmiljöns betydelse, den personliga och samhälleliga ekonomiska, materiella och kulturella utvecklingen, och i förlängningen stödet för de olika partierna och deras politik. Vi väljer därför att undersöka de eventuella kopplingarna mellan serviceförekomst å ena sidan och partival å andra sidan.

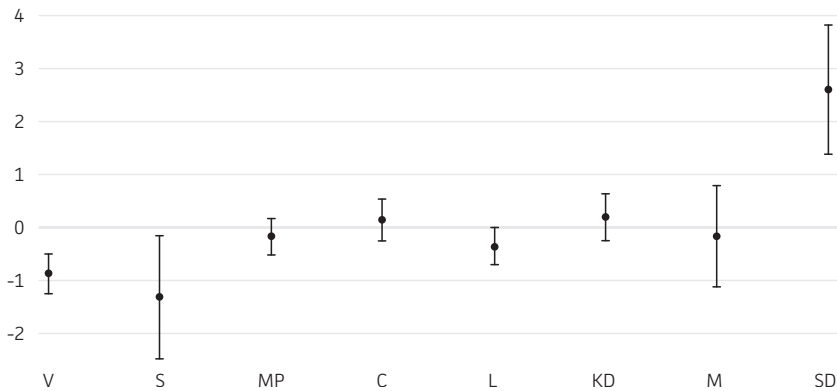
Figur 4 åskådliggör resultatet av åtta bivariata linjära regressionsanalyser där vi låter förändringen i vårt sammansatta servicemått per capita förklara utfallet i 2022 års riksdagsval.⁷ För fyra av åtta partier finns det ett signifikant samband mellan förändrat serviceutbud och väljarstöd. Stödet för Vänsterpartiet, Socialdemokraterna och Liberalerna är mindre i de kommuner där serviceutbudet har minskat. För ett parti är ett försämrat serviceutbud sammanbundet med ett större stöd. Detta parti är Sverigedemokraterna.

En enhets förändring i vårt mått, vilket i praktiken innebär försvinnandet av en tjänst per 10 000 invånare innebär ca 2,6 procentenheters större stöd inom kommunen för Sverigedemokraterna i 2022 års riksdagsval. Denna siffra kan jämföras med partiets snittresultat på kommunnivå i 2022 års riksdagsval, vilket var 25,3%. Jämförelsen ger fog för att hävda att sambandet mellan förändrad serviceförekomst och väljarstöd för Sverigedemokraterna är starkt. För Vänsterpartiet, Socialdemokraterna och Liberalerna går minskad serviceförekomst

6 Vi har även undersökt måttet för yttäckning av 4G i kommunerna. Resultaten som presenteras i bilaga 1 påverkas inte av detta mått på internettillgång.

7 Måttet är inverterat i modellerna. Ett positivt värde motsvarar således försämrad tillgång till service.

Figur 4. Sambandet mellan försämrad serviceförekomst och stöd i riksdagsvalet år 2022 på kommunnivå

Kommentar: Figuren visar sambandet mellan försämrad samhällsservice (2015–2022) och valresultat för partierna i riksdagsvalet år 2022 på kommunnivå. Det som presenteras är den förväntade förändringen i stöd för de olika partierna givet en enhets förändring i förändrad samhällsservice per 10 000 invånare. Se Bilaga 2 för regressionsmodellerna.

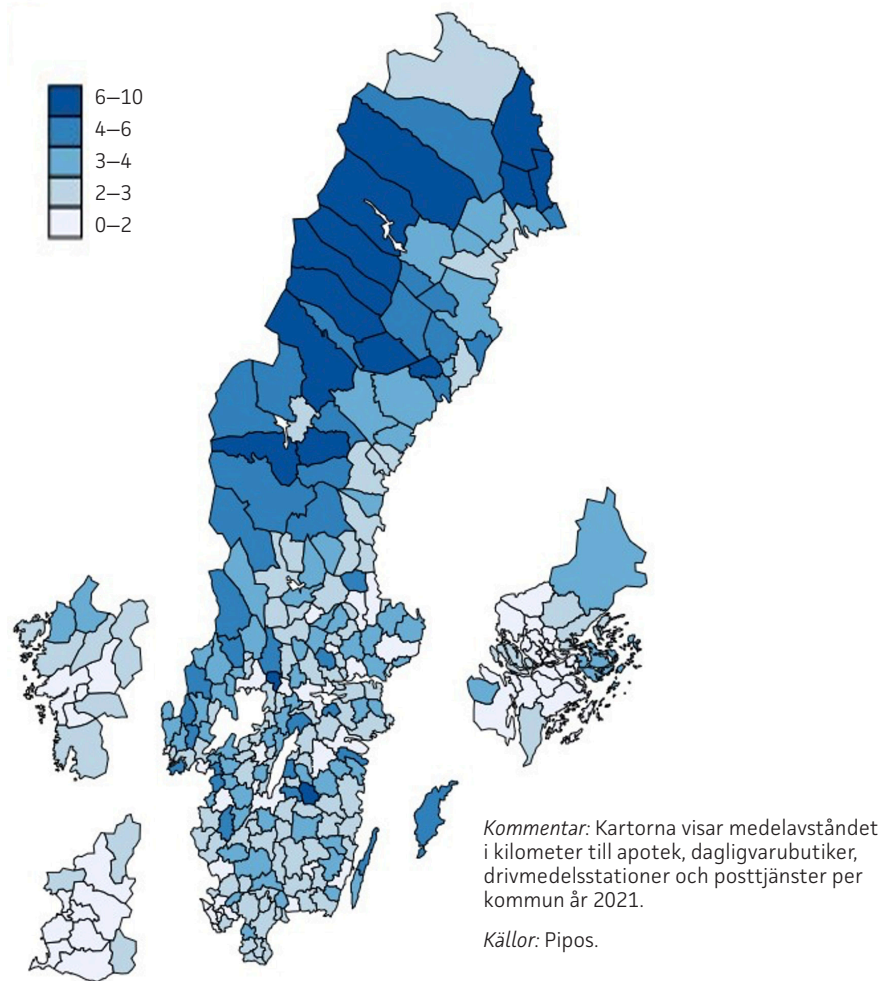
hand i hand med ett mindre väljarstöd. Främst för Vänsterpartiet och Liberalerna är sambandet påtagligt i förhållande till partiernas kommunala snittresultat i riksdagsvalet. Försvinnandet av en tjänst per 10 000 invånare kopplas till 0,9 procentenheters mindre stöd Vänsterpartiet (snittresultat 5,1%), 1,3 procentenheters mindre stöd för Socialdemokraterna (snittresultat 31,1%) och 0,4 procentenheters mindre stöd för Liberalerna (snittresultat 3,5%). För övriga fyra riksdagspartier saknas samband mellan förändrat tjänsteutbud och väljarstöd.

AVSTÅNDETS BETYDELSE

Vi menar att förändringen i serviceförekomst i Sveriges kommuner säger något betydelsefullt om livsvillkoren på olika platser. Tillgången till olika tjänster påverkar människors vardag. Det är dock inte bara förändringen i faktiskt fysiskt utbud som är viktig, utan även närheten till de tjänster som finns. Närheten handlar om var människor bor i förhållande till tjänster, något som inte nödvändigtvis framgår av antalet tjänster per capita i en kommun. I detta avsnitt använder vi därför Pupos data över kommuninvånares avstånd i kilometer till apotek (inklusive ombud), dagligvarubutiker med och utan fullsortiment, drivmedelsstationer och posttjänster. Vi lägger samman genomsnittsavstånden till tjänsterna och dividerar med antalet tjänster och får därigenom det genomsnittliga genomsnittsavståndet till tjänsterna för invånarna i varje kommun. Data gäller år 2021. Notera att närmaste tjänst kan ligga i en annan kommun.

Figur 5 åskådliggör skillnaderna i medborgarnas genomsnittsavstånd till närmsta servicepunkt i Sveriges olika kommuner år 2021. Kartan påvisar generella skillnader mellan främst nordvästra Sverige å ena sidan och Sydsverige

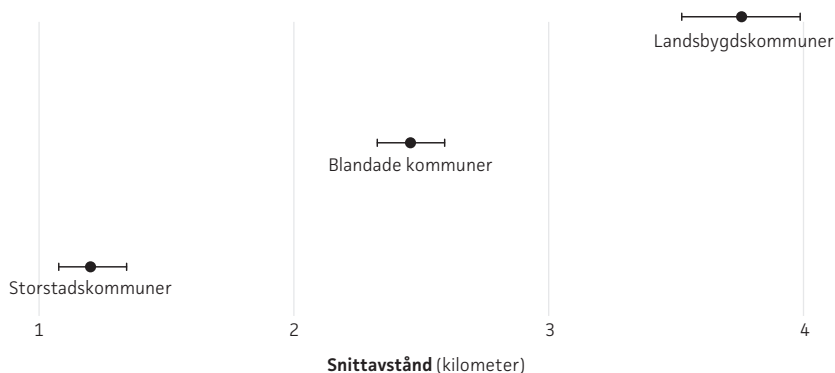
Figur 5. Genomsnittsavstånd (kilometer) till olika i tjänster i Sverige

och delar av kusterna å andra sidan där genomsnittavstånden understiger fyra kilometer. Det finns dock en viss variation i de södra delarna av landet. Några kommuner utgör fickor med långa medelavstånd, till exempel Svenljunga i södra Västra Götaland, Storfors i södra Värmland och Ydre i södra Östergötland.

Hur skiljer sig genomsnittsavstånden åt mellan de tre kommuntyperna? Figur 6 påvisar skillnader i avstånd som är ännu tydligare än skillnaderna i serviceförekomst i figur 2. I storstadskommuner ligger genomsnittsavstånden på mellan en och en och en halv kilometer. I blandade kommuner är genomsnittsavstånden runt två och en halv kilometer. I landsbygdskommuner är genomsnittsavstånden mellan tre och en halv och fyra kilometer. Variationen är också något större i denna kategori. Figuren visar att avståndet och därmed människors möjligheter att ta sig till serviceställen skiljer sig åt beroende på

Figur 6. Genomsnittsavstånd (kilometer) per kommuntyp

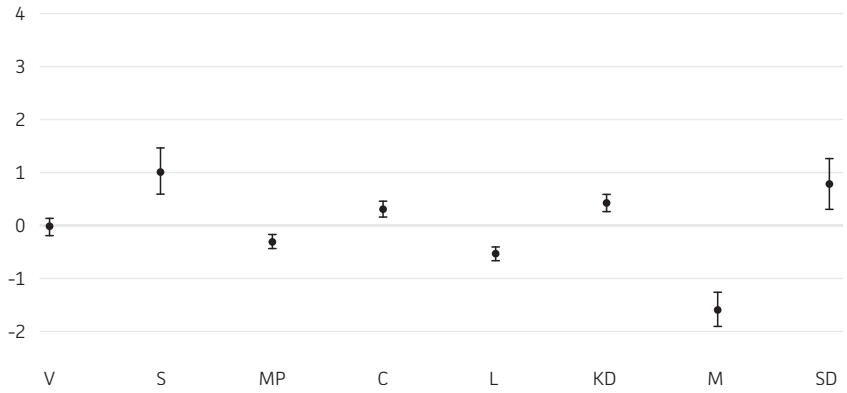
Kommentar: Tabellen visar genomsnittsavståndet i kilometer till apotekstjänster, dagligvarubutiker, drivmedelsstationer och posttjänster för landsbygdskommuner, blandade kommuner och storstadskommuner. Data gäller år 2021.

vilken kommuntyp man bor i. Behovet av personbil och förutsättningarna för kollektivtrafik varierar, vilket har politiska implikationer. Att det finns människor som bor jämförelsevis långt från den mest grundläggande samhälleliga service sätter också fingret på folks upplevda övergivenhet och statusskillnad som vi diskuterat i avsnittet om platsens betydelse.

Vi avslutar vår empiriska analys med att undersöka sambandet mellan genomsnittsavstånd och väljarstöd på kommunnivå i 2022 års riksdagsval. Återigen använder vi enkel linjär regression och redovisar koefficienterna från åtta modeller där avstånd får förklara riksdagspartiernas valresultat (bilaga 3 återger regressionsmodellerna). Osäkerheten i skattningarna är mindre och med undantag för Socialdemokraterna och i viss mån Vänsterpartiet tenderar sambanden att peka i samma riktning som tidigare. Sambandet är negativt för Miljöpartiet, Liberalerna och Moderaterna. För Vänsterpartiet återfinns inget signifikant samband. Sambandet är positivt för Centerpartiet, Kristdemokraterna och Sverigedemokraterna. Beträffande Socialdemokraterna är det också positivt, vilket bland annat torde ha att göra med partiets fortsatta stöd i Norrland. Analyserna i figurerna 4 och 7 går alltså i olika riktning för detta parti. Sambandets storlek är mindre för Sverigedemokraterna och större för Liberalerna i förhållande till vad vi fann i analysmodellerna för serviceförekomst i figur 4.

Sammanfattningsvis är det sambandet mellan såväl serviceförekomst som avstånd till service och väljarstöd för Sverigedemokraterna som sticker ut, så som teori och tidigare forskning låter förmoda. Sambandet är dessutom det substantiellt starkaste. Några alternativa analyser ger liknande resultat på denna punkt. I tabell B5 i bilaga 5 använder vi vårt sammantagna mått för att undersöka sambandet mellan partival och förändring i service från år 2014 till

Figur 7. Sambandet mellan snittavstånd till olika tjänster och riksdagsväljarstöd år 2022 på kommunnivå

Kommentar: Figuren visar sambandet mellan snittavstånd till olika tjänster och riksdagsväljarstöd år 2022 på kommunnivå. Det som presenteras är den förväntade förändringen i stöd för de olika partierna givet en kilometer (en enhet) längre till samhällsservice. Se Bilaga 3 för modeller.

år 2018 och från år 2018 till 2022. Vi finner bland annat att försämrad service hänger samman med ett ökat stöd för Sverigedemokraterna även på kortare sikt. Det kortsiktiga sambandet är svagare jämfört med det långsiktiga sambandet, vilket är i samklang med vår teoretiska betoning på att anlägga ett lite längre tidsperspektiv. För Sverigedemokraternas del motsvarar en enhets förändring i minskad serviceförekomst 0,55 procentenheters ytterligare stöd i riksdagsval. I tabell B6 i bilaga 6 redovisar vi en modell som relaterar den generella minskningen i antalet grundskolor och dagligvarubutiker till förändringen i väljarstöd ända sedan millenniets början. Vi tar där hänsyn till att kommunerna är olika genom att använda kommunfixa effekter. I linje med huvudresultaten finner vi att minskad serviceförekomst kan kopplas till ett ökat väljarstöd för Sverigedemokraterna.⁸

Slutdiskussion

Resultaten ger en komplex bild i förekomsten av service sett till riket som helhet. Vi ser en liten generell ökning av serviceförekomst per capita. Denna ökning är mer begränsad i landsbygdskommuner. Detta mönster gäller även medborgarnas fysiska avstånd till tjänsterna. Samtidigt är variationen stor, både mellan landsdelar, kommuner och tjänster. Trots en liten sammantagen ökning

8 Utöver Sverigedemokraterna är Liberalerna det parti som uppvisar ett genomgående signifikant samband i konsekvent riktning i figurerna 4 och 7. Minskad serviceförekomst och ökat avstånd är sammanbundet med ett minskat stöd för partiet. Sambandet med minskad serviceförekomst kvarstår dock inte i de alternativa analysmodellerna.

av serviceförekomst ser vi en minskning i över en fjärdedel av Sveriges kommuner. Vi har därmed blottlagt ökade geografiska obalanser i servicetillgång. Vi finner områden av kommuner med minskning i servicetillgång inte bara framför allt i nordvästra Sverige utan även norra i Skåne. Liknande trender märks när det gäller avståndet till tjänster, vilket är som störst i norra och nordvästra Sverige.

Det finns dock vissa positiva undantag i dessa landsdelar precis som det finns kommuner i de södra delarna av landet där utvecklingen varit mer negativ. Denna ojämna utveckling har ägt rum samtidigt som hela landets samlade konsumtion, produktion och produktivitet har ökat. Den allmänna positiva ekonomiska utvecklingen kontrasterar mot att service har försvunnit på vissa platser. Med grund i våra teoretiska utgångspunkter har vi gjort antagandet att en försämring i tillgången till service har medfört att personer som bor på dessa platser fått förändrade vardagsvillkor och upplever en försämrad (subjektiv) social status. Detta då det rör sig om förändringar i människors livsmiljö som har både en sociokulturell och en materiell dimension (Gidron & Hall 2017).

I linje med våra teoretiska förväntningar tycks den geografiska variation som observerats bidra till att begripliggöra det starka stödet för Sveriges höger-radikala parti på nationell nivå, Sverigedemokraterna. Vi finner genomgående ett samband mellan servicetillgång och Sverigedemokraternas resultat i 2022 års riksdagsval. Detta parti är möjligen det som bäst lyckats kanalisera protester och profilera sig som det parti som vill återuppliva de platser som upplevs halka efter andra delar av samhället, något som enkelt går att förena med en retorik som ställer medborgare mot elit och traditionella värden mot en uppluckring av desamma (Mudde 2007). Dessutom är Sverigedemokraterna det parti som främst kan tänkas tjäna på att väljarna vill straffa de partier som innehaft regeringsmakten under den tid som förändringarna i serviceutbud pågått. Vi påminner om att vi i figur 4 såg ett signifikant samband mellan minskad serviceförekomst och ett sämre valresultat för det parti som innehaft statsministerposten under perioden, Socialdemokraterna.

Vårt sätt att teoretiskt försöka förstå det negativa sambandet mellan serviceförekomst och större stöd för Sverigedemokraterna är att ett reducerat tjänsteutbud på en plats har en negativ inverkan på den subjektivt upplevda sociala statusen hos dem som bor på platsen och därmed väcker agg, frustration och en benägenhet att stödja en politik som upplevs stå för en återgång till hur det var förr. I avsaknad av andra partier som för fram ett alternativt budskap – till exempel om utjämning och geografisk omfördelning av resurser – torde därmed, enligt denna teori, stödet för populistiska eller höger-radikala partier öka på dessa platser. Vi finner också ett sådant samband mellan förändringen i tillgång till service och stöd för Sverigedemokraterna. Det är även värt att nämna att vi finner ett sådant samband trots att vi gör analysen på kommunnivå, vilket

är en rätt så trubbig operationalisering av plats som inte fångar förändringar på riktigt lokal nivå. Vi menar att detta torde tala för att sambanden återfinns också på en mer finfördelad geografisk nivå.

Både vår beskrivning och vår sambandsanalys bör i framtiden kompletteras med analyser på en ännu mer detaljerad geografisk nivå än den kommunala. Det blir då aktuellt att införliva andra demografiska och ekonomiska faktorer i en analys av sambandet mellan service och väljarstöd. Exempel på faktorer är flyttar, befolkningssammansättning, sysselsättning och bostadspriser. I den mån dessa faktorer kan ses som bakomliggande skulle en sådan undersökning kunna göra anspråk på att fånga kausalitet.⁹

På en mer finmaskig nivå är det dessutom meningsfullt att jämföra förändringen i ett område med förändringar i det omgivande samhället. Sådana relativa förändringar kan vara särskilt viktiga eftersom människor är sociala varelser som bryr sig om och jämför utvecklingen på den plats där de bor med utvecklingen på andra platser och som delvis härleder sin sociala status från sådana jämförelser. En dylik undersökning skulle lite bättre kunna spegla Gidron och Halls (2017) förståelse av social status som ett relationellt attribut. Vi medger att det kan vara besvärligt att närma sig psykosociala mekanismer kopplade till "sociala status", men genom mer detaljerad och finmaskig analys blir det åtminstone möjligt att komma närmare dessa mekanismer. Med det ökade antalet observationer som kommer med en mer detaljerad geografisk nivå blir det nämligen möjligt att göra mer avancerade statistiska undersökningar.

I vår analys av kopplingen mellan olika typer av samhällsservice och parti-val har vi använt ett sammanslaget mått på tjänsteutbud. Detta speglar tanken att det är relevant att undersöka förändring i samhällelig service givet vår teoretiska utgångspunkt att det främst är den långsiktiga omstruktureringen av samhället som via (hotad) social status har konsekvenser för politiskt beteende. Det betyder inte att vi hävdar att en nedstängning av eller avståndet till en skola är att jämställa med nedstängning av ett apotek eller att konsekvenserna av specifika förändringar i serviceutbud inte är värda att studera.¹⁰ Olika tjänster kan ha olika betydelse för olika befolkningsgrupper. Studier visar exempelvis att (hot om) skolnedläggningar kan leda till protester (Larsson Taghizadeh 2017; Uba 2016). Framtida studier bör undersöka vidare vilken roll olika typer av samhällelig service spelar för platser, för människorna som bor där och för olika former av politiskt beteende. Därtill vore det intressant att analysera

9 Modellerna i tabell B6 i bilaga 6 påvisar också ett ökat stöd för Sverigedemokraterna då serviceförekomsten minskar. Dessa modeller ger bättre fog för robusta slutsatser eftersom de innehåller kommunfixa effekter.

10 Tabell B5 i bilaga 5 är ett sätt att fånga sambanden mellan mer kortsiktiga förändringar. Även här är sambandet mellan minskad serviceförekomst och Sverigedemokraternas valresultat tydligt, men det är svagare.

partiernas budskap närmare för att undersöka antagandet att konsekvenserna av försämringar i serviceutbud knappast är automatiska utan istället beror på (eller åtminstone blir större) om något parti lyckas formulera och kanske underblåsa frustrationen och statusförsluten som försämringarna medför.

Vi avslutar med en diskussion om hur vårt mått på service förhåller sig till kvalitet. Vi har använt termerna tillgänglighet och utbud i snäv bemärkelse och vi har inte kunnat ta hänsyn till tjänsternas kvalitet och eventuellt förändrade natur. Gällande tillgänglighet har vi tidigare nämnt till exempel öppettider och anpassning åt personer med funktionsvariationer som viktiga aspekter som vi inte fångar. Detta hänger samman med frågor om kvalitet, vilka bland annat har att göra med bemanning eller personal och i vissa fall, kanske främst apotek, bibliotek och skolor, men också personalens kompetens. Det hänger också samman med frågan om det faktiskt är samma servicenivå som erbjuds kontinuerligt över tid. Det ger exempelvis inte utslag på vårt mått om en skola i en kommun ersätts med en annan, men detta kan påverka utbildningens kvalitet för eleverna.

Även om vi menar att det mest fundamentala är att en tjänst över huvud taget finns, så påverkar sådana förändringar de olika tjänsternas kvalitet. Tjänsternas förändrade natur innebär också utmaningar för vidare studier. Vi har redan nämnt att apoteks- och posttjänster omfattar ombud, för posttjänster även paketboxar. Detta är något annat än de postkontor som en gång fanns runt om i landet. Trots att våra data inte sträcker sig tillbaka till de klassiska postkontorens tid så väcker det frågor om jämförbarhet över tid liknande de som präglar inflationsmätning. Posttjänsterna har blivit fler, men också helt annorlunda i den mån som de inbegriper pakettjänster.

Det finns uppenbarligen fler frågor att besvara för att förstå sambandet mellan förekomst av service och politiska preferenser. Vi menar att föreliggande analys utgör ett viktigt bidrag i det svenska fallet. Vi har åskådliggjort en förändring i förekomsten av viktig samhällelig service. Det är en förändring med servicesspecifika och geografiska variationer som för Sveriges del står i samklang med väljarstödet för landets högerpopulistiska parti. Våra analyser ger alltså stöd åt idén om en koppling mellan samhällsservicens geografi å ena sidan och väljarnas partival å den andra.

Referenser

- Adler, David & Ansell, Ben, 2016. "Housing and Populism", *West European Politics* 43(2), s. 344-365.
- Ballard-Rosa, Cameron, Malik, Mashail A., Rickard, Stephanie J. & Scheve, Kenneth, 2021. "The Economic Origins of Authoritarian Values: Evidence From Local Trade Shocks in the United Kingdom", *Comparative Political Studies* 54(13), s. 2321-2353.

- Berg, Linda, Erlingsson, Gissur Ó & Oscarsson, Henrik, 2019. "Rekordhög röstdelning", s. 93–105 i Andersson, Ulrika, Rönnerstrand, Björn, Öhberg, Patrik & Bergström, Annika (red.), *Storm och stilltje. SOM-rapport nr 74*. Göteborg: SOM-institutet.
- Bisgaard, Martin, Dinesen, Peter Thisted & Sønderskov, Kim Mannemar, 2016. "Reconsidering the Neighborhood Effect: Does Exposure to Residential Unemployment Influence Voters' Perceptions of the National Economy", *The Journal of Politics* 78(3), s. 719–732.
- Bolet, Diane, 2021. "Drinking Alone: Local Socio-Cultural Degradation and Radical Right Support – The Case of British Pub Closures", *Comparative Political Studies* 54(9), s. 1653–1692.
- Carreras, Miguel, Irepoglu Carreras, Yasemin & Bowler, Shaun, 2019. "Long-Term Economic Distress, Cultural Backlash, and Support for Brexit", *Comparative Political Studies* 52(9), s. 1396–1424.
- Colantone, Italo & Stanig, Piero, 2019. "The Surge in Economic Nationalism in Western Europe", *Journal of Economic Perspectives* 33(4), s. 128–151.
- Dal Bó, Ernesto, Finan, Frederico, Folke, Olle, Persson, Torsten & Rickne, Johanna, 2022. "Economic and Social Outsiders but Political Insiders: Sweden's Populist Radical Right", *Review of Economic Studies* 90, s. 675–706.
- Dancygier, Rafaela, Dehdari, Sirus H., Laitin, David D., Marbach, Moritz & Vernby, Kåre, 2022. "Emigration and Radical Right Populism", *IPL Working paper*, nr. 22-02, s. 1–73.
- Erlingsson, Gissur Ó, Öhrvall, Richard, Wallman Lundåsen, Susanne & Zerneck, Arvid, 2021. *Centrum mot periferi? Om missnöje och framtidstro i Sveriges olika landsdelar*. Rapport, 2012:4. Version 2. Linköping: Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet.
- Gidron, Noam & Hall, Peter A., 2017. "The Politics of Social Status: Economic and Cultural Roots of the Populist Right", *The British Journal of Sociology* 68 (1), s. 57–84.
- Hinton, Perry R., McMurray, Isabella & Brownlow, Charlotte, 2004. *SPSS Explained*. Abingdon: Routledge.
- Kungliga biblioteket, 2023. "Biblioteksstatistik för 2015–2022", tillgänglig på <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/biblioteksstatistik/hamta-ut-statistik.html>, besökt 2024-02-10.
- Larsson Taghizadeh, Jonas, 2017. "Informational Lobbying and Activist Resources: Comparing Mobilisations Against School Closures in Sweden", *Interest Groups & Advocacy* 6, s. 91–111.
- Lewin, Leif, Jansson, Bo & Sörbom, Dag, 1972. *The Swedish Electorate 1887–1968*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Mudde, Cas, 2007. *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nyholt, Niels, 2024. "Left behind: Voters' Reactions to Local School and Hospital Closures", *European Journal of Political Research* 63(3), s. 884–905.
- Oscarsson, Henrik, 2020. *Flytande väljare 2018*. Valforskningsprogrammet. Rapport 2020:10. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Oscarsson, Henrik, Bäckstedt, Felix, Cederholm Lager, Anna, Karlsson, Richard & Solevid, Maria, 2024. *Väljarna och valet 2022*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Patana, Paulina, 2022. "Residential Constraints and the Political Geography of the Populist Radical Right: Evidence from France", *Perspectives on Politics* 20(3), s. 842–859.

- Patana, Paulina, 2020. "Changes in Local Context and Electoral Support for the Populist Radical Right: Evidence from Finland", *Party Politics* 26(6), s. 718-729.
- Pierson, Paul, 2001. *The New Politics of the Welfare State*. New York: Oxford University Press.
- Pipos, 2024. "Pipos", tillgänglig på <https://pipos.se/>, besökt 2024-02-10.
- Post- och telestyrelsen, 2023. "PTS mobiltäcknings- och bredbandskartläggning 2022", tillgänglig på <https://www.pts.se/sv/dokument/rapporter/internet/2023/pts-mobiltacknings--och-bredbandskartlaggning-2022/>, besökt 2024-02-10.
- Rickardsson, Jonna, 2021. "The Urban-rural Divide in Radical Right Populist Support: The Role of Resident's Characteristics, Urbanization Trends and Public Service Supply", *The Annals of Regional Science* 67, s. 211-242.
- Rodríguez-Pose, Andrés, 2017. "The Revenge of the Places that Don't Matter (and What to do About It)", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 11(1), s. 189-209.
- Statistiska centralbyrån, 2024a. "Allmänna val, valresultat", tillgänglig på <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/demokrati/allmanna-val/allmanna-val-valresultat/>, besökt 2024-01-30.
- Statistiska centralbyrån, 2024b. "Befolkningsstatistik", tillgänglig på <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/befolkningens-sammansattning/befolkningsstatistik/>, besökt 2024-02-10.
- Stiglitz, Joseph E., 2018. *Globalization and its Discontents Revisited: Anti-globalization in the Era of Trump*. New York: W.W. Norton & Company.
- Tillväxtverket, 2021. *Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service 2021*, Rapport 0369.
- Tillväxtverket, 2024. "Städer och landsbygder", tillgänglig på <https://tillvaxtverket.se/tillvaxtverket/statistikochanalys/statistikomregionalutveckling/regionalaindelningar/staderochlandsbygder.1844.html>, besökt 2024-03-07.
- Uba, Katrin, 2016. "Deliberative Protests? Persuading Politicians Not to Close Schools in Swedish Municipalities", *Revista internacional de Sociología* 74(4), eo46.
- Valmyndigheten. 2024. "Rådata och statistik", tillgänglig på <https://www.val.se/valresultat/riksdag-region-och-kommun/2022/radata-och-statistik.html>, besökt 2024-02-02.
- Ziblatt, Daniel, Hilbig, Hanno & Bischof, Daniel, 2023. "Wealth of Tongues: Why Peripheral Regions Vote for the Radical Right in Germany", *American Political Science Review* 118(3), s. 1480-1496.
- Öhrvall, Richard, 2023. *Ett delat Sverige? Om skillnader i livsvillkor, värderingar och åsikter mellan stad och land*. Linköping: Centrum för kommunstrategiska studier, Linköpings universitet.

Bilaga 1

Tabell B1. Korrelation mellan försämrad samhällsservice/10000 invånare och tillgång till fiber (2022)

	(1)	
	Försämrad samhällsservice/10000 invånare	
Tillgång till fiber	-0.2960	(0.357)
Konstant	-0.0742	(0.279)
N	290	
R2	0.0221	

Standardfel i parentes. * p < 0.05, † p < 0.01, ‡ p < 0.001

Bilaga 2

Tabell B2. Sambandet mellan försämrad serviceförekomst år 2015–2022 och riksdagspartistöd år 2022 på kommunnivå

Partier	(1) V	(2) S	(3) MP	(4) C
Försämrad samhälls-service/10 000 invånare	-0.893‡ (0.198)	-1.318* (0.591)	-0.188 (0.173)	0.134 (0.198)
Konstant	4.781‡ (0.122)	30.70‡ (0.365)	3.414‡ (0.107)	6.521‡ (0.123)
Observations	290	290	290	290
R²	0.066	0.017	0.004	0.002

Partier	(5) L	(6) M	(7) KD	(8) SD
Försämrad samhälls-service/10 000 invånare	-0.365* (0.171)	-0.166 (0.489)	0.192 (0.224)	2.607‡ (0.622)
Konstant	3.399‡ (0.105)	17.38‡ (0.302)	6.366‡ (0.138)	26.11‡ (0.384)
Observations	290	290	290	290
R²	0.016	0.000	0.003	0.057

Standardfel i parentes. Se Figur 4 för grafisk illustration. * p < 0.05, † p < 0.01, ‡ p < 0.001

Bilaga 3

Tabell B3. Sambandet mellan snittavstånd till olika tjänster och riksdagspartistöd år 2022 på kommunnivå

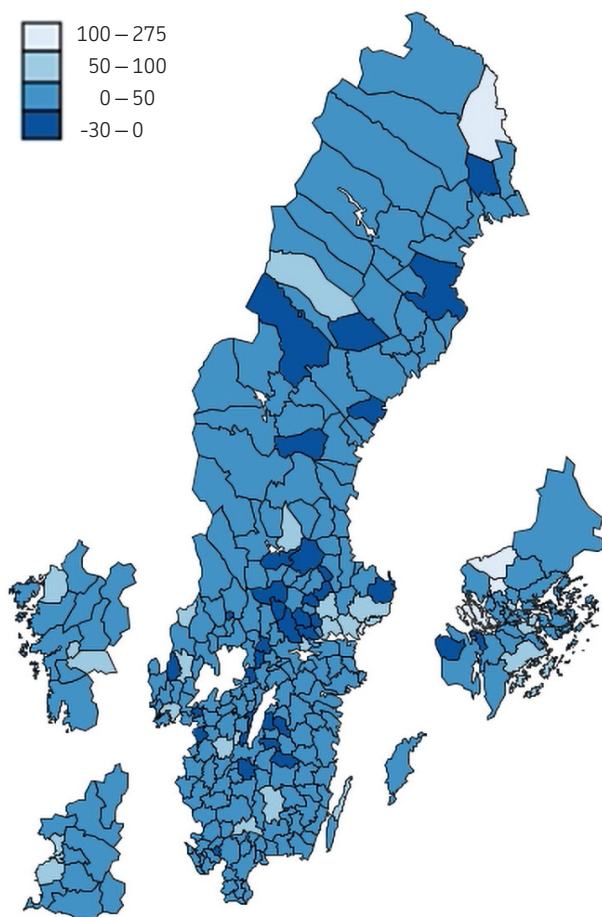
Partier	(1) V	(2) S	(3) MP	(4) C
Längre snittavstånd till olika tjänster	-0.0328 (0.0788)	1.023 [‡] (0.222)	-0.306 [‡] (0.0641)	0.303 [‡] (0.0744)
Konstant	5.152 [‡] (0.262)	28.02 [‡] (0.735)	4.392 [‡] (0.213)	5.568 [‡] (0.247)
N	290	290	290	290
R ²	0.001	0.069	0.073	0.055

Partier	(5) L	(6) KD	(7) M	(8) SD
Längre snittavstånd till olika tjänster	-0.531 [‡] (0.0584)	0.418 [‡] (0.0826)	-1.589 [‡] (0.163)	0.778 [†] (0.242)
Konstant	5.107 [‡] (0.194)	5.050 [‡] (0.274)	22.21 [‡] (0.542)	22.98 [‡] (0.804)
Observations	290	290	290	290
R ²	0.222	0.082	0.247	0.035

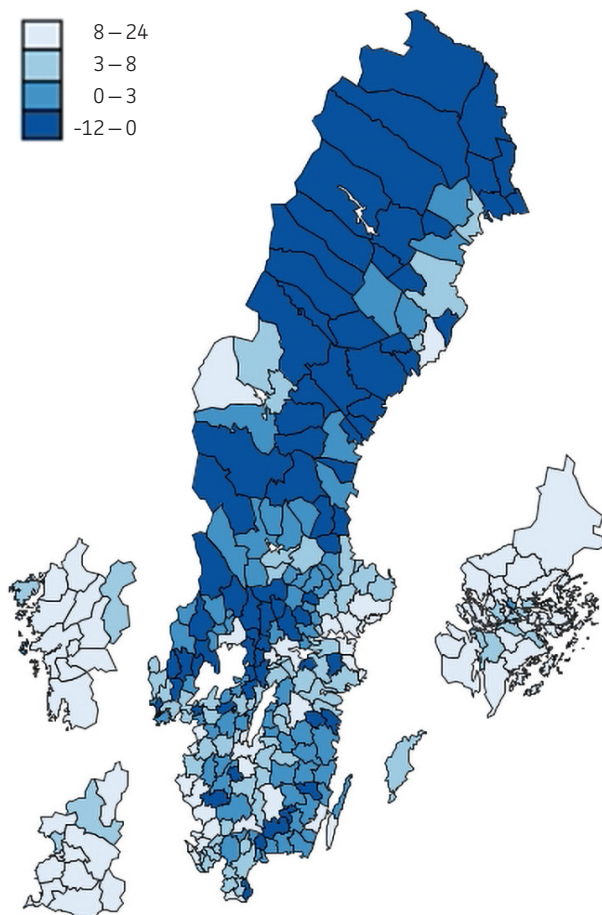
Standardfel i parentes. Se Figur 5 för grafisk illustration. * p < 0.05, † p < 0.01, ‡ p < 0.001

Bilaga 4

Figur B4a. Förändring i antal serviceställen, 2015–2022 (%)

Figur B4b. Befolkningsförändring 2015–2022 (%)

Bilaga 5

Tabell B5. Förändring i väljarstöd i riksdagsvalen 2018 och 2022 och förändring i samhällsservice (FE-modeller)

Partier	(1) V	(2) S	(3) C	(4) MP
Försämrade samhälls- service/10 000 invånare	-0.784 [‡] (0.135)	0.858 [‡] (0.188)	-0.765 [‡] (0.177)	-0.0352 (0.0794)
Konstant	1.374 [‡] (0.0679)	-4.740 [‡] (0.0945)	1.682 [‡] (0.0891)	-1.883 [‡] (0.0399)
N	580	580	580	580
R ²	0.775	0.861	0.821	0.851

Partier	(5) M	(6) KD	(7) L	(8) SD
Försämrade samhälls- service/10 000 invånare	-0.0905 (0.152)	0.268* (0.111)	0.257 [‡] (0.0699)	0.546 [†] (0.203)
Konstant	-2.841 [‡] (0.0764)	2.221 [‡] (0.0558)	-0.00324 (0.0351)	5.607 [‡] (0.102)
Observations	580	580	580	580
R ²	0.701	0.803	0.373	0.208

Standardfel i parentes. Kommun- och valår-FE. Valen som är inkluderade är 2018 och 2022.

* p < 0.05, † p < 0.01, ‡ p < 0.001

Bilaga 6

Tabell B6. Förändring i väljarstöd i riksdagsvalen 2006 och 2022 och förändring i samhällsservice (FE-modeller)

Partier	(1) V	(2) S	(3) C	(4) MP
Försämrade tillgång till skolor och livsmedelsbutiker service/10 000 invånare (mellan valen)	0.0505 ⁺ (0.0117)	0.0466 (0.0358)	-0.0655 [‡] (0.0161)	-0.0091 (0.0103)
Konstant	-0.893 [‡] (0.0847)	-2.487 [‡] (0.260)	-0.155 (0.117)	-0.0318 (0.0751)
N	1445	1445	1445	1445
R ²	0.016	0.001	0.014	0.001

Partier	(5) M	(6) KD	(7) L	(8) SD
Försämrade tillgång till skolor och livsmedelsbutiker service/10 000 invånare (mellan valen)	-0.248 [‡] (0.0458)	0.0906 [‡] (0.0140)	0.104 [‡] (0.0141)	0.0528 ⁺ (0.0204)
Konstant	2.319 [‡] (0.333)	-1.242 [‡] (0.102)	-2.025 [‡] (0.103)	4.488 [‡] (0.148)
Observations	1445	1445	1445	1445
R ²	0.025	0.035	0.045	0.006

Standardfel i parentes. Kommun- och valår-FE. Valen som är inkluderade är 2006, 2010, 2014, 2018 och 2022.

* p < 0.05, + p < 0.01, ‡ p < 0.001

Den svenska polariseringskartan¹

Partipolitiska åsiktskonflikter i svenska kommuner

David Karlsson & Louise Skoog

The Swedish polarisation map: Party dissent in Swedish local government

This article examines how geographical factors influence polarisation between political parties in local government. The Swedish polarisation map reveals significant variation in party dissent across Sweden's 290 municipalities. Polarisation is assessed through a survey of all elected local politicians. Not all opinion conflicts are evident in political work, and the study differentiates between actual and manifested polarisation. We find that larger municipalities exhibit a higher degree of both forms of polarisation. The analysis suggests that the number of residents per se, rather than other factors associated with the size of municipalities, explains the results. Social distance and party organisations' operational capacity are potential explanatory mechanisms for this size effect. Furthermore, the study links party fragmentation to a higher frequency of actual polarisation and the presence of local parties to manifested polarisation. This research sheds light on the reasons for varying degrees of polarisation, providing crucial insights for enhancing local democracy.

Åsiktsskillnader mellan partier – det vill säga partipolitisk polarisering – uppstår ofta i relation till intressekonflikter mellan sociala grupper i samhället och drivs av olika uppfattningar om hur resurser ska fördelas mellan dessa grupper. Sådana motsättningar finns i varierande utsträckning i alla samhällen. Ibland är de djupgående och delar människor i tydliga ”vi” och ”dem”, ibland är de grundare och grupperingarna på vardera sida kan skifta mellan frågor och över tid.

¹ Finansierat av Formas [dnr 2021-02229].

David Karlsson är verksam vid Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet; Louise Skoog är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen, Umeå universitet.
E-post: david.karlsson@spa.gu.se; louise.skoog@umu.se

Vissa av dessa intressekonflikter har bidragit till att forma skiljelinjerna inom vårt partisystem och konflikterna manifesteras av de politiska partierna genom deras uttalade ståndpunkter på den politiska arenan (Skoog 2019). Det är partiernas uttalade åsiktsskillnader som ger väljarna möjlighet att genom sina röster påverka politikens inriktning. Det innebär att partipolitisk polarisering är en del av kärnan – eller rent av motorn – i vår valdemokrati. Men vilka frågor som frambringar partipolitiska motsättningar kan variera över tid och – inte minst – mellan platser. Att öka kunskapen om vilka faktorer som bidrar till partipolitisk polarisering, och därmed möjliggör ett fungerande representativt folkstyre, är en av demokratiforskningens viktigaste uppgifter.

När man talar om den partipolitiska polariseringen i Sverige hamnar ofta den nationella nivån, och konflikterna mellan riksdagspartierna, i fokus. Samtidigt vet vi att graden av polarisering varierar mellan lokala och regionala folkvalda församlingar på olika geografiska platser i landet (Karlsson & Skoog 2014). Sett ur detta perspektiv har den partipolitiska polariseringen i Sverige inte *en* nivå – utan var och en av de 290 kommunerna har sin egna nivå av polarisering. Därmed har partipolariseringen en geografisk dimension. I denna artikel studerar vi variationen av partipolitiska åsiktskonflikter i svenska kommuner och i vilken grad faktorer knutna till geografi och demografi bidrar till att forma den svenska polariseringskartan.

Att vi närmar oss frågan om polariseringens geografiska dimension med dessa utgångspunkter skiljer sig från hur många andra studier inom fältet använder polariseringsbegreppet. Den avgjort vanligaste ansatsen i litteraturen om geografisk polarisering är att fokusera på motsättningar *mellan* geografiska områden. Ofta skattas polariseringsgraden i denna typ av forskning genom att mäta skillnader i medborgares åsikter eller röstbeteende i olika områden (t.ex. Oscarsson m.fl. 2021: 125ff; Rodden 2019) eller väljarnas inställning i termer av fientlighet till sina politiska motståndare (Bäck m.fl. 2023). I Sverige har Sverigedemokraternas växande väljarstöd i glesbefolkade områden, även utanför tätorter i icke-rurala kommuner (Wallman Lundåsen 2024), väckt polariseringsforskarnas intresse. Att denna ansats är populär är förståeligt då framgångar för politiker som Donald Trump och Marine Le Pen fått stor uppmärksamhet i samhällsdebatten, liksom det faktum att spänningen mellan urbana och rurala områden tycks vara på uppgång i många länder. Perspektivet är särskilt angeläget för dem som befarar att geografiska konflikter av denna typ kan splittra ett land och hota den grundläggande samhörigheten som det demokratiska samhället vilar på.

I den här artikeln vill emellertid vi slå ett slag för en alternativ ansats, som inte i första hand betraktar geografisk polarisering i termer av motsättningar eller skillnader *mellan* geografiska områden utan sätter fokus på nivån av partipolitiska konflikter *inom* dem. Här förstås politisk polarisering som ett konflikttillstånd vars nivå kan mätas inom ramen för en geografiskt avgränsad

politisk enhet, det som ibland också kallas en "polity". Och med denna ansats hamnar fokus på *variationer i generell partipolitisk polarisering* mellan olika geografiska områden – i vårt fall kommuner – inom ett och samma land.

Vissa geografiska områden kännetecknas av en homogen politisk kultur där konsensus prioriteras. Detta kan till exempel hänga ihop med graden av fysisk och social närhet mellan medborgare och politiker (Dahlberg m.fl. 2005; Denters 2002), en närhet som kan bidra till att stärka politiskt förtroende och social sammanhållning (McDonnell 2020; Leach & Copus 2023: 109–121) och till att fostra en mer samarbetsorienterad hållning i det politiska livet och en större enighet kring politiska frågor (Dahl & Tufte 1973: 91).

I andra områden är partipolitiken däremot mer konfliktorienterad. Konflikter anses uppstå lättare när det finns en större variation i befolkningens bakgrund och värderingar, vilket sporrar partipolitisk konkurrens och polarisering (Gerring & Veenendaal 2020; Gerring m.fl. 2015). Urbana områden pekats ofta ut som platser där den sociala pluralismen är större och där partikonkurrensen därför förväntas vara större (Newton 1982: 201–204). I stora, urbana kommuner finns även ett bredare utbud av potentiella partimedlemmar, vilket stärker de lokala partiorganisationerna och ger partierna större kapacitet att mobilisera sina krafter (Karlsson 2013). I små kommuner på landsbygden är partiernas organiseringsförmåga mycket mer begränsad. Geografiska och demografiska faktorer påverkar således inte bara samhällsstrukturen, utan även de demokratiska processernas natur och utveckling.

Mot denna bakgrund är syftet med artikeln att undersöka variationen av partipolitisk polarisering bland Sveriges 290 kommuner och öka kunskapen om var i landet polariseringen är starkare respektive svagare, och hur stor den geografiska variationen är. Vi benämner detta som *den svenska polariseringskartan*. I fokus står följande övergripande forskningsfråga: I vilken grad hänger polariseringskartans variationer ihop med geografiska och demografiska faktorer?

En utmaning när vi tar oss an denna fråga är att avgöra vilka geografiska betingelser som kan vara relevanta att undersöka samt hur kommuners storlek ska förstås och mätas. Inte minst kommunstorlek är en mångfacetterad faktor och relationen mellan storlek och geografi är komplex. Därtill hänger både invånarantal och yta nära samman med den urban–rurala dimensionen, eftersom kommuner i storstadsområden tenderar att ha fler invånare än kommuner på landsbygden, medan de ytmässigt största kommunerna är landsbygdskommuner. Huruvida storlekseffekter i kommunforskningen beror på att den sociala strukturen skiljer sig åt i storstad och landsbygd eller om det är antalet individer (eller kvadratkilometer) som i sig spelar roll är ofta svårt att uttala sig om. I denna studie strävar vi därför efter att urskilja i vilken grad variationerna på den svenska polariseringskartan främst hänger samman med huruvida kommunerna geografiskt befinner sig i urbana eller rurala områden,

eller om det i huvudsak är storlek i termer av invånare (eller kvadratkilometer) som är den drivande faktorn. Med denna ansats försöker vi, åtminstone delvis, pröva och nyansera den rådande bilden av hur och varför partipolitik skiljer sig åt mellan stad och land.

Med hjälp av resultat från en enkätundersökning till samtliga fullmäktigedamöter i Sveriges 290 kommuner (KOLFU, Karlsson 2017) har vi möjlighet att undersöka graden av faktiska och manifesta politiska konflikter i hela landet. Under kontroll för andra relevanta faktorer kan vi undersöka i vilken utsträckning geografiska och demografiska faktorer hänger samman med partipolitisk polarisering.

Partipolitisk polarisering

För den litteratur som fokuserar på partisystem, väljarbeteende, konkurrens mellan partier samt partiernas rörelser mot eller bort ifrån varandra har polariseringsbegreppet länge varit i centrum (Downs 1957; Robertson 1976; Sartori 1976; Stokes 1966). Men det finns ingen samstämmighet kring hur fenomenet bör studeras. I denna studie hämtar vi inspiration till våra perspektiv från en aktuell studie av den österrikiske statsvetaren Andreas Schedler (2023). Han har, med grund i bland annat Sartoris verk (Schedler 2023: 330; jfr Sartori 1976), problematiserat litteraturens olika syner på polarisering och vad begreppet egentligen innebär. Schedler menar att över tid har fokus skiftat från att förstå polarisering som en *relationell konflikt mellan olika partier*, till det han kallar ett *klusteranalytiskt perspektiv*. Detta klusterperspektiv inriktar sig, enligt Schedler, på att identifiera och analysera mönster av likheter och skillnader inom och mellan grupper.

En stor del av den litteratur som står för det klusteranalytiska perspektivet och fokuserar på polarisering *mellan* områden framhåller att motsättningarna mellan stad och land är baserade på intressekonflikter och kulturella skillnader. Skillnader mellan stad och land studeras ofta med fokus på invånarnas politiska åsikter eller röstbeteende (Huijsmans 2023; Kenny & Luca 2021; Oscarsson m.fl. 2021: 125ff; Rodden 2019). Ju större olikheterna mellan platser är i dessa avseenden, desto starkare uppfattas den geografiska polariseringen vara.

Schedler argumenterar emellertid för att klusterperspektivet, genom att fokusera på individuella åsikter, tenderar att förbise de relationella och konflikt drivna aspekterna av politisk polarisering. Med detta följer en risk att andra källor till polariserande konflikt försummas, vilket begränsar förståelsen för hur politisk polarisering manifesteras och påverkar samhället. Om vi istället intar ett *relationellt* perspektiv skiftas fokus från individer och grupper till polity-nivån – det vill säga den politiska enhet där polariseringen äger rum, till exempel en stat eller en kommun. Att förstå politisk polarisering som en

offentlig konflikt och dess generiska karaktär som en konfrontation inom en polity innebär att man betraktar den som något som tar form inom en politisk organisation och gemenskap.

Schedler betonar också betydelsen av *manifesta* konflikter. Genom att fokusera på de öppna och konkreta yttringarna av politiska konflikter får vi bättre förståelse för polariseringens inverkan på samhället och politiken. Fokus på manifesta konflikter innebär också av nödvändighet en förståelse av polarisering som en relationell och dynamisk process, där de politiska aktörernas interaktioner och beteenden är av central betydelse.

Om vi vill tillämpa Schedlers råd i studiet av geografisk polarisering får det ett antal konsekvenser. En första uppgift är att skilja mellan olika typer av manifesta partikonflikter (Skoog 2019). Vi vet sedan tidigare att det finns flera olika konfliktformer och att det är olika faktorer som förklarar deras intensitet (Skoog & Karlsson 2018; Skoog & Karlsson 2023). I likhet med Schedler (2023), menar vi att politisk polarisering i första hand bör förstås som byggd på *åsiktskonflikter*. Det innebär att vi med politisk polarisering fokuserar på divergens i meningen politiska partiers ideologiska eller åsiktsmässiga avstånd till varandra, och att andra former av motsättningar mellan partier såsom affektiv polarisering (Iyengar & Westwood 2015) eller tribalisering (Dimock m.fl. 2014) inte ingår i våra analyser. Således avser vi med polarisering i denna studie *graden av partipolitisk oenighet* i en kommun.

För att undersöka graden av polarisering i svenska kommuner introducerar vi ett tudelat mått: Vi kommer dels att utforska polarisering mått som *"faktiska" åsiktskonflikter mellan politiker i fullmäktige*, dels som *"manifesta" konflikter* som avser hur de partipolitiska åsiktskonflikterna upplevs av politikerna i det politiska arbetet. Manifesta konflikter är de som har blivit synliga och uttrycks öppet genom diskussioner, debatter och politisk retorik. Detta kan till exempel ske genom att partier öppet artikulerar sina skilda ståndpunkter i och utanför de parlamentariska arenorna, och där dessa åsiktsskillnader präglar hur det politiska arbetet bedrivs. Det går att argumentera för att det är först när åsiktsskillnader blir manifesta som en relationell konflikt, och därmed polarisering, uppstår.

Latenta konflikter är däremot sådana åsiktsskillnader som inte manifesteras, det vill säga de finns under ytan och artikuleras inte öppet av partipolitiska företrädare. När konflikterna är latenta kan en yttre betraktare lätt få uppfattningen att de inte alls finns, och till och med aktiva politiker kan få en oriktig uppfattning om att konsensus råder mellan partier (jfr Karlsson 2003).

Men att konflikter är latenta behöver inte betyda att de faktiska åsiktskonflikterna är mindre, utan snarare att de av någon anledning ännu inte blivit föremål för aktiv partipolitiserings eller att de trycks undan och inte tillåts komma upp till ytan. En sådan anledning kan vara att partierna har ett gemensamt intresse av att undvika öppen politisk kamp i en fråga – till exempel för

att det inte finns några enkla lösningar och det finns litet att vinna på att dra allmänhetens intresse till frågan eller den egna ståndpunkten.

Vilka frågor som politiseras kan också vara beroende av externa händelser och tillfälligheter som gör att en fråga aktualiseras. Det behöver således inte vara resultatet av aktiva val från partiernas sida. Ytterligare en förklaring till varför vissa konflikter tenderar att bli latent är hur dessa frågor organiseras i det politiska systemet – frågor som i högre grad förs bort från den parlamentära arenan och hanteras av tjänstemän tenderar till exempel att avpolitiseras (Skoog & Svensson 2023). När vissa konflikter inte tillåts komma upp till ytan, och vissa intressen inte ges lika mycket utrymme som andra, uppstår ett demokratiskt problem. Problemet förvärras när väljare inte är medvetna om partiernas verkliga ståndpunkter i vissa frågor.

Genom att särskilja faktiska och manifesta åsiktskonflikter kan vi också identifiera förekomst av ”latent” polarisering – situationer där underliggande åsiktskonflikter är större än de som manifesteras utåt. Detta öppnar för att olika former av polarisering potentiellt kan drivas av olika faktorer: vissa faktorer kan bidra till faktisk oenighet, medan andra kan göra att den latent oenigheten blir manifest.

Geografi och partipolitisk polarisering

Ett geografiskt perspektiv på politik och samhälle gör att frågor om avstånd och närhet hamnar i fokus. Till exempel har Kjær och Elklit (2014) visat hur kompositionen av de lokala partisystemen i Sverige, Norge och Danmark starkt påverkas av hur långt ifrån huvudstaden de befinner sig. Hur stor en polity är har också avgörande betydelse i termer av att skapa avstånd. Även om forskare träter om små eller stora demokratier är att föredra (Baldacchino 2012; Leach & Copus 2023; Newton 1982; Saati 2022), är de flesta överens om att en stor del av den mekanism som finns i storlek och som skapar dessa skillnader ligger i *närheten* mellan medborgare och mellan medborgare och folkvalda. Närheten kan vara fysisk och avse geografiskt avstånd mellan människor, men även psykologiskt eller socialt avstånd. Känslan av att vara nära, eller långt ifrån, andra människor (inklusive politiker) kan få betydelse för hur vi behandlar varandra och därmed hur politiska konflikter och demokratiska processer tar sig uttryck.

Ett vanligt argument är att politiska representanter i små enheter är fysiskt närmare medborgarna och därför mer tillgängliga för dem (t.ex. Dahlberg m.fl. 2005). Väljare har större möjlighet att träffa på de folkvalda i sin vardag, vilket av många anses främja spontana samtal om politik och demokrati (Dahl & Tufte 1973). I små politys antas medborgarna vara mer lika varandra när det kommer till kulturella och sociala bakgrunder (Anckar 2002: 386–387; Lijphart 1977: 66; Sutton 1987: 17), de har därför ofta intressen och värderingar som sammanfaller (t.ex. Anckar 1999: 34–40; Ott 2000: 111–124). Homogeniteten

kommer till uttryck i vilka attityder och värderingar som manifesteras (Baldacchino 2012; Dahl & Tufte 1973: 91). Preferenserna mellan väljare och folkvalda överensstämmer också i högre grad i små kommuner (Dahlberg m.fl. 2005). En baksida av detta är dock att homogeniteten i det lilla samhället kan skapa en social press på oliktankande att anpassa sig till rådande normer (Baldacchino 2012: 109ff; Putnam 2000: 206ff; Veenendaal 2020: 33).

Vissa forskare menar att i riktigt små konsensusinriktade politys behöver det inte ens finnas partier, och även när det finns partier, antas dessa vara få (Anckar 1999; Dahl & Tufte 1973: 96f) och dessutom stå ideologiskt nära varandra (Gerring & Veenendaal 2020: 68f; Veenendaal 2020: 33). När storleken på politys ökar förändras dock karaktären på invånarnas sociala relationer – till exempel genom att de i lägre grad känner dem som bor i närområdet, vilket minskar känslan av identifiering med lokalsamhället (Dahl & Tufte 1973: 41–65; Verba & Nie 1972: 229–247; Oliver 2000). Putnam har också argumenterat för att ökad urbanisering är en orsak till ett svagare socialt kapital (Putnam 2000: 204–15). Pluralismen i stora samhällen speglas också i ett större utbud av politiska partier (Anckar 1999: 38ff), vilket gör att konflikterna mellan partier kan förväntas vara större.

Denters med flera (2014) drar slutsatsen att befolkningsstorlek är den drivande motorn bakom många egenskaper hos den lokala demokratin; till exempel individers politiska orientering, sociala relationer och deras politiska förtroende. Författarna problematiserar det faktum att storlek samvarierar med många mönster i mänskligt beteende och opinion utan att den kausala länken alltid är helt tydlig (Denters m.fl. 2014: 14ff). Och även om vi vet från tidigare studier att befolkningsstorlek är nära kopplat till graden av partipolitiska konflikter i svenska kommuner (Skoog & Karlsson 2018), vet vi mindre om huruvida detta samband bör ses som en direkt effekt av storleken eller snarare beror på indirekta eller till och med skenbara effekter som i själva verket är kopplade till andra geografiska eller demografiska aspekter som samvarierar med befolkningsstorlek, särskilt areal eller graden av urbanisering.

Av denna diskussion förstår vi att det ligger en utmaning i att effekter av geografiska och demografiska faktorer kan vara metodologiskt svåra att separera, eftersom platser och de människor som befolkar dem är oskiljaktigt förknippade med varandra. Mått på befolkningars sammansättning bestäms normalt utifrån det geografiska området de befinner sig i. Vi kommer därför att försöka utforska flera förklaringsansatser relaterade till geografi och demografi som kan bidra till att förklara geografiska variationer av polarisering i Sveriges kommuner.

En första förklaringsansats utgår ifrån urbanitet och ruralitet, som i litteraturen är förknippade med graden av hetero- respektive homogenitet i befolkningen. I urbaniserade områden finns en pluralistisk befolkning där många samhällsintressen finns representerade vars politiska åsikter kan krocka med varandra. På landsbygden förväntas kommuner vara mer socialt homogena och därför ha lägre grad av politisk polarisering.

En andra ansats rör medborgares bosättningsmönster och kommunernas ytstorlek. En vidsträckt geografisk yta, och de fysiska avstånd som följer av den, torde minska den fysiska närheten mellan människor, och potentiellt försvåra samarbete och ge upphov till konflikter. En relaterad aspekt rör centralortens ställning. De strukturella reformerna som skapade det nuvarande svenska kommunsystemet var delvis baserade på *centralortsteori*, vilken föreskrev att en större stad eller ort skulle få status som administrativt centrum och att omgivande mindre städer och landsbygdsområden skulle underordnas centralorten (jfr Christaller 1966). Om centralorten är svag, till exempel när andelen invånare boende i den geografiska periferin – utanför centralorten – är stor, ökar möjligheten för omgivande områden att mobilisera ett stöd inom partipolitiken för sina intressen. Möjligheten för periferin att göra sig gällande kan kanske också knytas till ytstorlek, då centralortens dominans troligen försvagas om invånarna är utspridda över ett stort område (Karlsson & Skoog 2026).

En tredje ansats är att det är antalet invånare som *i sig* förklarar sambanden mellan kommunstorlek och partipolitisk polarisering. Till exempel genom att en stor befolkning, även när de bor fysiskt nära varandra, kan uppleva långa psykologiska och sociala avstånd till varandra. Detta kan exempelvis ta sig uttryck i att grannar i samma flerbostadshus kan leva nära under många år, men aldrig lära känna varandra. För stora kommuner är även kollektiv organisering en nödvändighet för att påverka det politiska arbetet och mobilisera väljarna – vilket stärker partiernas roll. Med större befolkning växer också partierna som medlemsorganisationer, den interna politiska diskussionen vitaliseras och partierna drivs till att inta mer tillspetsade positioner – både i valrörelse och i det politiska arbetet. För kommuner med ett mindre antal invånare, blir de psykologiska avstånden till andra invånare – och till förtroendevalda politiker – mindre. Detta gör att invånare lättare kan påverka politiken utan att ta omvägen via partiorganisationerna, vilket torde göra att partiorganisationerna försvagas och konflikterna trubbas av.

Metod

BEROENDE VARIABLER: FAKTISKA OCH MANIFESTA ÅSIKTSKONFLIKTER

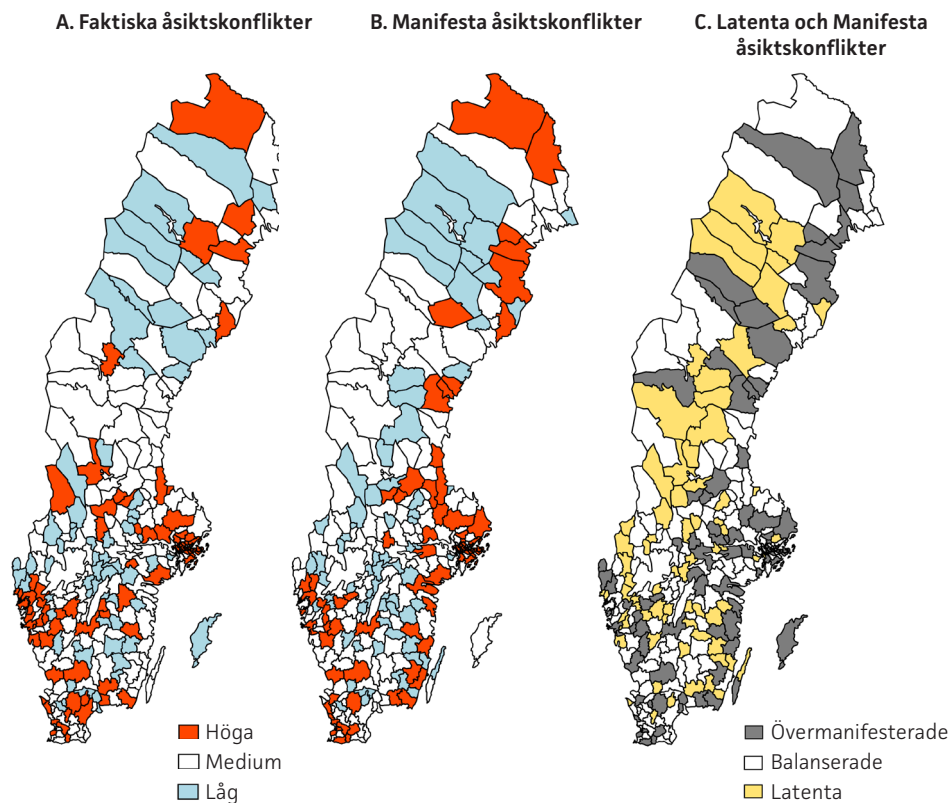
En traditionell bild av partipolitik i Sverige är att den nationella nivå i mycket högre grad präglas av partikonflikter och polarisering än den lokala (Sanne 2001). Vi menar att denna bild är onyanserad. Studier har förvisso beskrivit svensk lokal politik som dominerad av samförstånd fram tills 1950- och 60-talet, men därefter har partipolariseringen successivt ökat (se översikten i Skoog 2019: 29–40). Idag är partipolitiseringsen i svenska kommuner hög och tidigare forskning har observerat stor variation i partipolitisk konfliktnivå kommuner emellan (Karlsson & Skoog 2014).

Denna studies indikatorer för grad av politisk polarisering i svenska kommuner hämtas från en enkätundersökning riktad till samtliga fullmäktigedamöter i Sveriges 290 kommuner år 2017 (KOLFU, Karlsson 2017). Storleken på fullmäktigeförsamlingar varierar mellan 21–101 ledamöter beroende på kommunens storlek. Svarsfrekvensen totalt låg på 66 procent, och den översteg 50 procent i 281 kommuner (97 procent). Den höga svarsfrekvensen i de flesta kommuner gör att analyser på kommunnivå, baserat på medelvärden av samtliga svarande politiker, har hög reliabilitet. Men som alltid skapar bortfallet osäkerhet. Skillnader mellan kvinnor och män var relativt liten, men yngre politiker är underrepresenterade. Svarsfrekvensen var högst bland miljöpartister (76 procent) och lägst bland Sverigedemokrater (48 procent) och låg mellan 65–70 procent i de övriga partierna.

De *faktiska åsiktskonflikterna* mäts genom 33 frågor i KOLFU där respondenterna tog ställning till olika politiska förslag. Flera av dessa berörde vänsterhögerrelaterade frågor såsom privatisering, skatter, friskolor och valfrihet. Andra förslag berörde flyktingpolitik, miljö och hållbarhet, jämställdhet, alkoholpolitik samt olika reformer av det svenska flernivåsystemet (se Appendix). Frågorna besvarades på femgradiga skalor från ”mycket dåligt” till ”mycket bra förslag”. Måttet standardavvikelse används som indikator för oenigheten för var och en av frågorna inom var och en av Sveriges 290 fullmäktigeförsamlingar. På grundval av dessa resultat har vi konstruerat ett index för ”faktiska åsiktskonflikter” som representerar medelvärdet av standardavvikelserna för de 33 frågorna för varje kommun. Kommunen med det lägsta värdet på denna skala är Degerfors (0.93) och det högsta värdet har Lund (1.37). Genomsnittskommunen har ett värde på 1.16.

Måttet för *manifesta åsiktskonflikter* bygger på politikernas svar på frågan ”Hur stora upplever du att åsiktsskillnaderna är mellan partierna i din kommun?”. Denna fråga besvarades på en 11-gradig skala mellan 0 (mycket små) till 10 (mycket stora). Kommunen med den lägsta konfliktgraden på denna skala har 2.73 (Grästorps) och den högsta 7.54 (Malmö), medan medelvärdet

Figur 1. Den svenska polariseringskartan

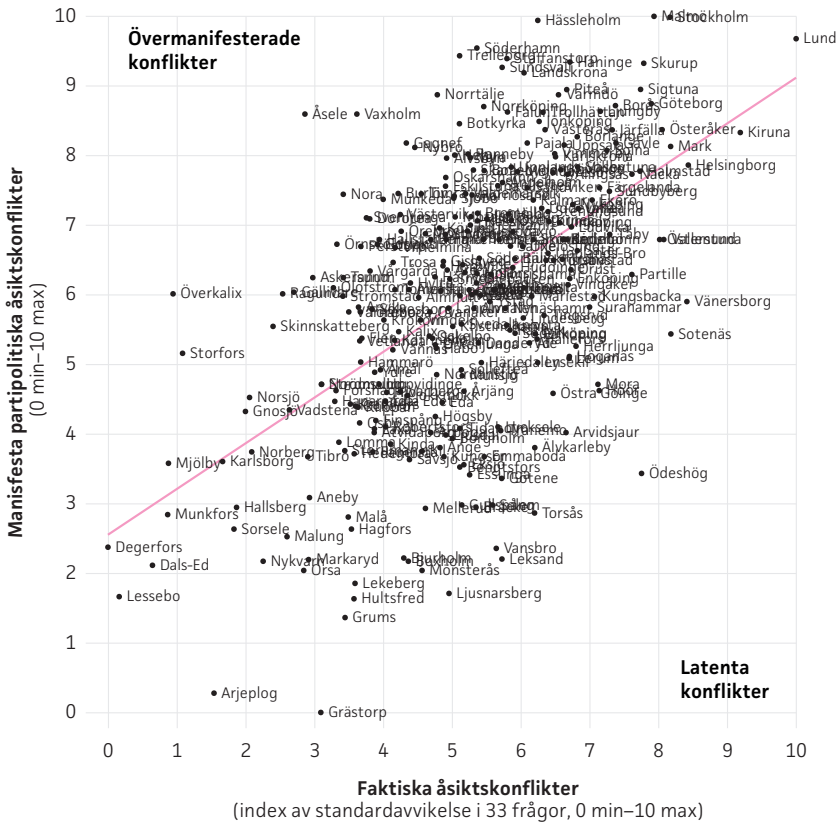
Kommentar: De två kartorna till vänster visar en relativ klassificering av konfliktnivåer (faktiska respektive manifesta) i Sveriges kommuner, där kommunerna indelas i kvartiler. De i den lägsta kvartilen har betecknats med "Låga" konflikter och de i den högsta kvartilen med "Höga", medan andra och tredje kvartilerna har klassificerats som "Medium". Kartan över latenta konflikter baseras på kommunernas residualvärden i en regression där manifesta konflikter är beroende variabel och de faktiska är oberoende. "Latenta" avser de kommuner vars manifesta konflikter är lägre än vad de faktiska konflikterna borde medföra, medan "Övermanifesterade" avser de där manifest konflikt är högre än "den borde vara". Dessa grupper utgör c:a 25 procent vardera av kommunerna. Kommunerna där manifesta konflikter motsvarar de faktiska är kategoriserade som "Balanserade."

Källa: KOLFU 2017.

ligger på 5.57. I våra analyser kodar vi om båda dessa konfliktmått till en skala från 0 (det minsta värdet) till 10 (högsta värdet) för att öka jämförbarheten av effekterna.

I figur 1 illustreras graden av faktiska och manifesta (och latenta) åsiktskonflikter i kommunerna – det vill säga den svenska polariseringskartan, eller snarare tre polariseringskartor. Den som betraktar dessa kartor och känner den svenska geografin får förmodligen först en känsla för att konfliktnivåerna är högre i södra Sverige än i norra, och att kommuner närmare storstadsområdena

Figur 2. Bivariat samband mellan faktiska och manifesta konflikter

Kommentar: Figuren illustrerar sambandet mellan faktiska och manifesta åsiktskonflikter. Båda måtten har omkodats så att kommunerna med de högsta och lägsta värdena har tilldelats värdena 10 respektive 0.

Källa: KOLFU 2017.

har högre grad av polarisering. Men samtidigt är kartorna påfallande melerade, och det finns gott om landsbygdskommuner med hög polarisering.

I figur 2 illustreras sambandet mellan faktiska och manifesta åsiktskonflikter grafiskt. Korrelationen mellan konfliktformerna är positiv och relativt stark (Pearsons $r = +.56$). Kommuner nära regressionslinjen har en nivå av manifesta konflikter som någorlunda motsvaras av de faktiska konflikterna. Kommuner under linjen karakteriseras i relativt högre grad av latenta konflikter, medan de som ligger ovanför linjen har en konfliktnivå som i relativa termer upplevs som högre än vad de faktiska konflikterna ger vid handen.

OBEROENDE VARIABLER: KOMMUNSTORLEK, GEOGRAFI OCH DEMOGRAFI

Indikatorn för *befolkningens storlek* i denna studie utgörs av antalet invånare i var och en av Sveriges 290 kommuner 2017. Mer än hälften av Sveriges befolkning bor i de 33 mest befolkade kommunerna, vilka tillsammans endast utgör en tiondel av landets totala yta (SCB, 2023). Den totala befolkningen i Sverige under året för KOLFU (2017) var 10,06 miljoner, vilket ger en genomsnittlig befolkning på 34 700 (2017) för en svensk kommun, med en median på 15 937. Då ett fåtal storstäder gör att fördelningen av befolkningsvariabeln är skev, används logaritmisk befolkningsstorlek i modellerna. Indikatorn för kommunens *yta* är av samma skäl det logaritmerade värdet av antalet kvadratkilometer. *Avståndet till Stockholm* bygger på antalet kilometer från kommunhuset i respektive kommun (jfr Rickardsson m.fl. 2021).

Kategoriseringen urban-rural bygger på att vi, via Sveriges Kommuner och Regioners (SKR) kommungruppsindelning, klassificerar Sveriges tre storstadsområden (Stockholm, Göteborg, Malmö) och deras omgivande pendlingskommuner, tillsammans med andra större städer (till exempel Umeå och Norrköping), som *urbana kommuner*. Små kommuner utanför dessa storstadsområden som inte är pendlingsorter kategoriseras som *rurala* (till exempel Härjedalen och Bengtsfors). De övriga, medelstora städerna och pendlingskommunerna utanför storstadsområdena (till exempel Tierp och Vännäs), utgör kontrollgrupp i analysen.

Maktbalansen mellan centrum och periferi i en kommun kan potentiellt ha konsekvenser för den politiska polariseringen (Karlsson & Skoog 2025, de Fine Licht, Karlsson & Skoog 2024). Kommunens *yta*, vilken bestämmer den geografiska utbredningen av dess periferi, är teoretiskt relevant i sammanhanget. Det är även *centralortsdominans*, ett mått som bygger på andelen av kommunens befolkning som bor i centralorten. I vissa urbana kommuner utgörs hela kommunen av en enda stad eller ort. Däremot, i kommuner med små administrativa centrum, bor över 80 procent av invånarna i "periferin". I genomsnitt är 56 procent av en kommuns befolkning bosatt i centralorten.

KONTROLLVARIABLER

I modellerna använder vi sex kontrollvariabler som potentiellt har betydelse för polariseringsgraden i kommunerna. Ekonomisk stress har tidigare visat sig kunna bidra till ökade partipolitiska konflikter (Skoog & Karlsson, 2018) och vår indikator för *goda finanser* bygger på antalet positiva resultat över 2 procent som kommunen har haft de senaste tre åren (jfr Donatella & Karlsson 2024). En annan indikator som fångar det ekonomiska läget är *skattekraft* som avser den genomsnittliga beskattningsbara inkomsten bland invånarna och är en god indikator för lokalbefolkningens välbefinnande.

En möjlighet är att det lokala partisystemets fragmentering påverkar konfliktnivån, där konflikterna torde vara lägst om det bara finns ett stort parti och större om det finns många små. Graden av *partikoncentration* mäts med Herfindahl-Hirshmans index (HHI), där högre värden innebär att fullmäktige domineras av få och stora partier, och lägre värden att det finns många små partier (jfr Skoog & Karlsson 2018). Analogt skulle man kunna anta att om ett politiskt block dominerar stort läggs en våt filt över partikonflikterna. Med utgångspunkt i SKR:s uppgifter om majoritetsförhållanden 2017 används den dikotoma variabeln *ett block har egen majoritet* för att skilja ut kommuner med en sådan stabil politisk situation, där antingen de rödgröna eller allianspartierna kan styra utan att förlita sig på stödpartier. Antietablissemangspartier ställer sig ofta i konfliktställning till de etablerade och kan bidra till ökade konflikter (jfr Skoog & Karlsson 2018). Vi inkluderar här som indikatorer väljarstöd för två partier, *Sverigedemokraterna* och gruppen *övriga partier*, för att kontrollera för om denna typ av partier påverkar situationen.

Analys och resultat

För att besvara forskningsfrågan om i vilken grad polariseringskartans variationer hänger ihop med geografiska och demografiska faktorer tillämpar vi en modelldesign med dels bivariata regressioner mellan samtliga oberoende variabler och våra två polariseringsvariabler, dels tre multipla regressionsmodeller. I den första multipla modellen är de faktiska åsiktskonflikterna den beroende variabel, i de två följande modellerna är det de manifesterade åsiktskonflikterna som är beroende variabel. I den tredje modellen ingår även de faktiska åsiktskonflikterna som en oberoende variabel i relation till de manifesterade. Denna modelldesign gör det möjligt för oss att identifiera vilka variabler relaterade till geografi och demografi som potentiellt skulle kunna ha betydelse i en multipel regressionsmodell. Genom att jämföra modellerna 1 och 2 kan vi dessutom se om det är samma faktorer som förklarar variationen i både faktiska och manifesterade konflikter. Vidare kan en analys av resultaten i modell 3 avslöja vilka faktorer som påverkar om de faktiska åsiktskonflikterna blir mer eller mindre manifesterade respektive latent. Resultaten från dessa analyser presenteras i tabell 1.

I relation till faktiska åsiktskonflikter visar resultaten som väntat att befolkningsstorlek har en mycket stark effekt. Resultaten från den bivariata analysen visar att förklaringskraften av storlek är hela 31 procent. I de bivariata modellerna observerar vi även att ett antal variabler som associeras med befolkningsstorlek också har positiva effekter, såsom centralortsdominans, och urbanitet, medan faktorer som förknippas med mindre kommuner har negativa bivariata effekter, såsom ruralitet och stor.

Tabell 1. Förklaringar till faktiska och manifesta åsiktskonflikter, bivariata och multipla regressionsmodeller (OLS)

	Beroende variabel: Faktiska åsiktskonflikter			Beroende variabel: Manifesta åsiktskonflikter			
	Bivariata modeller		Multipel modell 1	Bivariata modeller		Multipel modell 2	Multipel modell 3
	B	Just. R2		B	Just. R2		
Befolkning (log) 2017	+5.5 [‡]	0.31	+4.0 [‡]	+7.3 [‡]	0.38	+6.7 [‡]	+5.4 [‡]
Yta(log)	-1.5 [*]	0.02	-0.1	-0.8	0.00	+0.3	+0.3
Centralortsdominans 2017	+1.7 [‡]	0.05	-0.1	+1.9 [‡]	0.04	-0.3	-0.3
Avstånd till Stockholm	-1.0	0.01	+0.8	-0.2	0.00	+1.0	+0.7
Urban kommun	+1.6 [‡]	0.17	+0.3	+1.9 [‡]	0.17	+0.4	+0.3
Rural kommun	-1.1 [‡]	0.11	-0.1	-1.6 [‡]	0.15	-0.4 [*]	-0.4
Goda finanser 2017	+0.1	0.00	-0.1	-0.6	0.00	-0.6 [*]	-0.7 [†]
Skattekraft 2017	+4.7 [‡]	0.11	+1.1	+4.8 [‡]	0.08	+0.4	+0.1
Partikoncentration (HHI)	-3.8 [‡]	0.15	-2.1 [†]	-3.3 [‡]	0.08	+0.0	+0.7
Ett block har egen majoritet	-0.6	0.03	-0.1	-0.7 [†]	0.03	-0.3	-0.2
Väljarstöd: Övriga partier	+0.3	0.00	+0.4	+1.2	0.00	+2.3 [†]	+2.1 [†]
Väljarstöd: SD	+0.4	0.00	+0.1	+0.8	0.00	+0.6	+0.5
Faktiska åsiktskonflikter (0–1)			—	+6.6 [‡]	0.30		+3.2 [‡]
Konstant			3.9 [‡]			3.3 [‡]	2.1 [*]
N			29			290	290
Just R ²			0.35			0.43	0.48

Kommentar: Variablerna operationalisering beskrivs i föregående avsnitt. Samtliga oberoende variabler är kodade 0(min)–1(max) och de beroende är kodade 0(min)–10(max) Tester visar att residualerna för de tre regressionsmodellerna inte signifikant avviker från en normalfördelning. P-värden: * p<0.05; † p<0.01; ‡ p<0.001.

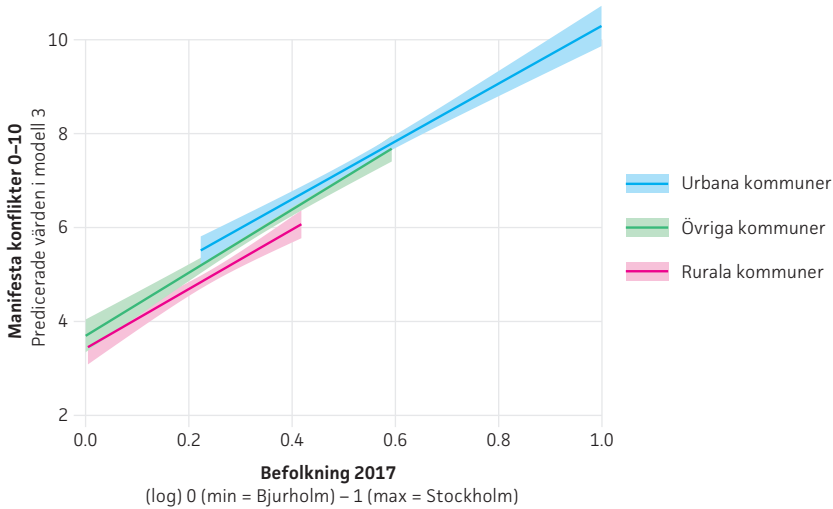
Källa: KOLFU 2017.

Dock har ingen av dessa variabler någon signifikant effekt i den multipla modellen där befolkningsstorlek ingår. Det är endast en av kontrollvariablerna – graden av partikoncentration – som bidrar med ytterligare förklaringskraft vid sidan av befolkningsstorlek: kommuner med hög partikoncentration (dvs. de som, relativt sett, har färre och större partier) tenderar också att ha lägre grad av faktiska åsiktskonflikter.

Resultaten i modellerna där *manifesta* åsiktskonflikter fungerar som beroende variabel bekräftar att befolkningsstorlek är en dominerande förklaringsfaktor även här. Den bivariata förklaringskraften uppgår till hela 38 procent. Vi observerar för manifesta konflikter ett liknande mönster i de bivariata modellerna som för faktiska åsiktskonflikter, där kommunegenskaper associerade med storlek också har märkbara effekter på konfliktnivån.

Men, precis som i multipel modell 1, minskar eller försvinner dessa effekter i den multipla modell 2 där befolkningsstorlek ingår. Ett undantag noteras

Figur 3. Samband mellan befolkningsstorlek och manifesta konflikter i rurala, urbana och övriga kommuner, (predicerade värden, modell 3)

Kommentar: Figuren illustrerar predicerade värden på manifesta konflikter efter kommunernas befolkningsstorlek och klassificering som rurala, urbana och övriga. N=290.

dock: i den andra modellen uppvisar rurala kommuner en något lägre konfliktnivå, även under kontroll för befolkningsstorlek. Vid jämförelse mellan urbana och rurala kommuners konfliktnivå framträder denna skillnad ännu tydligare, även om effekten, i jämförelse med effekten av befolkningsstorlek, är ytterst begränsad. Två kontrollvariabler visar dock på signifikanta effekter i de multipla modellerna: Konflikterna är lägre i kommuner med goda finanser – troligen därför att oenigheten växer när resurserna räcker till mindre och svåra prioriteringar måste göras. Närvaron av ett lokalt parti tenderar dock att öka konfliktnivån. Många lokala partier bildas i opposition mot samtliga etablerade partier och det är inte så förvånande att närvaron av sådana partier ökar de partipolitiska spänningarna. Någon motsvarande konflikthöjandeeffekt av närvaro av Sverigedemokrater finns däremot inte.

När vi relaterar de två konfliktmåten till varandra, observerar vi att de uppvisar ett starkt samband. Med faktiska åsiktskonflikter som oberoende variabel kan vi förklara 30 procent av variationen i de manifesta konflikterna. Men när de faktiska konflikterna introduceras som oberoende variabel i den multipla modell 3 minskar förvisso effekten av befolkningsstorlek något medan förklaringsgraden endast ökar med 5 procentenheter. Detta beror troligen på det starka sambandet mellan faktiska åsiktskonflikter och befolkningsstorlek. Det är samma variabler som påverkar konfliktgraden i modell 3 som i modell 2, vilket kan tolkas som att det framför allt är dessa variabler som medför att faktiska åsiktskonflikter blir manifesta eller förblir latenta. Effekten av ruralitet

blir i modell 3 inte signifikant i relation till kontrollgruppen ”medelstora kommuner”, men skillnaden är fortsatt signifikant i jämförelse med urbana kommuner.

Den rimliga tolkningen av detta är att vår första förklaringsansats, att graden av urbanitet och ruralitet är mekanismen som förklarar tidigare identifierade storlekseffekter på politisk polarisering, kraftigt bör tonas ner. Och vi ser inga tecken på att vår andra förklaringsansats, att relationer mellan geografiska områden i kommuner relaterade till centralortsdominans och yttorlek har någon betydelse. Inte heller har avståndet till huvudstaden någon effekt.

Istället ger analysen stöd för den tredje ansatsen, det vill säga att befolkningsstorlek i sig har en mycket stark förklaringskraft för både faktiska och manifesta konflikter. Och även om några andra förklaringsfaktorer framträder som relevanta, tenderar de övriga geografiska effekterna att helt överskuggas av befolkningsstorlekens inverkan. Kontrollanalyser visar dessutom att inga interaktionseffekter bidrar till dessa resultat.

I figur 3, som presenterar det linjära sambandet mellan befolkningsstorlek och manifesta konflikter baserade på predicerade värden från modell 3, får vi en illustration av hur den svaga men förvisso signifikanta effekten av urbanitet-ruralitet förhåller sig till effekten av den rena storleksvariabeln.

Summering och diskussion

Vår utgångspunkt har varit att studera partipolitisk polarisering i termer av ett generellt konflikttillstånd inom en geografiskt avgränsad politisk enhet. Fokus har legat på partipolitisk polarisering på den samhällsnivå som är närmast medborgarna – kommunerna – och på att empiriskt undersöka om variationer mellan kommunerna på den svenska polariseringskartan drivs av geografiska faktorer. Intressant nog påvisar kartorna att det finns betydande geografiska variationer, där vissa kommuner har en mycket hög partipolitisk polarisering, medan andra har en mycket låg sådan.

Resultaten visar på en påfallande stark korrelation mellan befolkningsstorlek och graden av partipolitisk polarisering. Detta var förvisso väntat. Många tidigare studier har visat hur storleken på politiska enheter har stor betydelse för demokratin och politiskt beteende (Dahl & Tufte 1973; Dahlberg m.fl. 2005; Leach & Copus 2023; Newton 1972). Men storlek är en svårtolkad faktor då den samvarierar med många sociala mönster utan att den kausala länken är tydlig (Denters m.fl. 2014: 14f). Vi har här strävat efter att nyansera förståelsen av vad i storleken som driver detta.

Våra resultat visar att det endast i marginell utsträckning är de större kommunernas urbanitet – eller de mindres ruralitet – som motiverar sambanden, och då endast för manifestering av partipolitiska konflikter. De faktiska åsiktskonflikterna har *inget* samband med urbanitet–ruralitet. Det innebär

samtidigt att latent konflikter – det vill säga partipolitiska konflikter som inte kommer upp till ytan – är något vanligare i befolkningsmässigt mindre kommuner med god ekonomi och som saknar lokala partier. Det betyder att när landsbygdskommuner i samhällsdebatten förknippas med en politisk kultur byggd på konsensus och samförstånd, beror det troligen främst på de kortare sociala avstånden som följer av att färre människor bor där.

I mindre kommuner känner oftare politiska representanter och medborgare varandra personligen, vilket skapar starkare sociala band och en högre grad av ömsesidig kännedom. Effekten är inte exklusiv för rurala miljöer; även små urbana kommuner kan uppleva liknande fördelar. *Det är den sociala strukturen och interaktionsmönstren som skapas av att leva i en mindre, mer sammanhållen grupp som är avgörande.* Ett potentiellt dilemma här är att det på vissa platser kan finnas en social press om att oliktankande ska anpassa sig till rådande normer (t.ex. Baldacchino 2012: 109ff; Putnam 2000: 206ff; Veenendaal 2020: 33), vilket kan få effekten att partipolitiska konflikter inte manifesteras. Detta kan skapa demokratiska problem om det inte är tydligt gentemot väljarna vad partierna har för positioner i politiska sakfrågor.

Men det ska också understrykas att de melerade polariseringskartorna visar att det finns en betydande variation mellan kommuner i olika delar av landet som långt ifrån alltid har att göra med befolkningsstorlek. Vår tolkning är att det i stor utsträckning finns unika lokala händelser, situationer och relationer som bidrar till att forma konfliktgraden mellan partier i svenska kommuner, till exempel lokala skandaler och personstrider.

Ett intressant resultat i tillägg av diskussionen om storlek är att graden av partikoncentration hänger samman med faktiska åsiktskonflikter. Ju mer fragmenterat partisystemet är, med ett större antal politiska partier i de valda församlingarna, desto bredare blir representationen av åsikter – vilket i sin tur eldar på polariseringen i kommunpolitiken. Samtidigt kan vi också se att när lokala partier är närvarande på den parlamentariska arenan ökar den manifesta polariseringen. Gruppen lokala partier har en komplex sammansättning (Wallman Lundåsen & Erlingsson 2023), men eftersom många lokala partier formats kring frågor som berör geografiska relationer, till exempel lokalisering av offentlig service, kan även lokala partiets bidrag till ökad polarisering möjligen tolkas som en indirekt effekt av geografiska faktorer.

Effekter som bidrar till manifesta men inte faktiska åsiktskonflikter kan tolkas som att de gör latent konflikter – partipolitiska konflikter som inte kommer upp till ytan – mer manifesta. Och vi kan dra slutsatsen att latent konflikter relativt sett är vanligare i befolkningsmässigt mindre kommuner med god ekonomi och som saknar lokala partier.

En intressant observation från polariseringskartorna är att det går att identifiera vissa sammanhängande områden där närliggande kommuner tenderar att ha liknande grad av partipolitisk polarisering. Detta kan indikera att regionala

geografiska kulturer och omständigheter spelar viss roll för det partipolitiska konfliktlandskapet, men att dessa mönster som inte nödvändigtvis hänger samman med faktorer som ingått i studiens modeller. Vidare studier behövs för att avgöra om dessa mönster är beständiga, om de kan förklaras av specifika geografiska eller socioekonomiska faktorer i regionen och hur konflikter i de valda politiska församlingarna förhåller sig till konflikter i kommunbefolkningen.

Slutligen en reflektion kring att denna studie tog sig an geografisk polarisering med fokus på relationella konflikter *inom* en polity/kommun snarare än den idag vanligare ansatsen som bygger på skillnader *mellan* geografiska områden. Vi menar att de bidrag som denna studie producerat understryker vikten av att även den relationella ansatsen borde ha sin plats i den geografiska polariseringslitteraturen. Men det är också rimligt att fundera över hur dessa två ansatser kan komplettera varandra. Den tidigare forskning som utgått från det Schedler (2023) benämner som klusterperspektivet och endast visat på relativt begränsade effekter av geografisk polarisering i Sverige kan till exempel delvis förstås mot bakgrund av resultaten från denna studie, som visar på hur svensk kommunpolitik både i stad och land i hög utsträckning präglas av partikonflikter. Även om konfliktnivån är lägre i landsbygdskommuner, spelar partipolitik en betydande roll även där. En möjlig tolkning är att dessa vitala konflikter mellan partier dominerar det politiska klimatet till den grad att förutsättningarna för manifesterad polarisering *mellan* olika geografiska områden *inte* får samma livsluft som i andra länder. I praktiken är utrymmet för hur många partipolitiserade konflikter partierna mäktar med begränsat, och de behöver välja sina strider.

Om detta mönster är beständigt över tid återstår dock att se. Kanske kommer nya geografiska mönster i valresultaten att förändra sammansättningen av de lokala politiska arenorna, och därmed graden av partipolarisering, så att mönster som skönjts i andra länder dyker upp även i Sverige.

Referenser

- Anckar, Dag, 2002. "Why are small island states democracies?", *The Round Table* 91(365), s. 375-390.
- Anckar, Dag, 1999. "Homogeneity and smallness: Dahl and Tufte revisited", *Scandinavian Political Studies* 22(1), s. 29-44.
- Baldacchino, Godfrey, 2012. "Islands and despots", *Commonwealth & Comparative Politics* 50(1), s. 103-120.
- Bäck, Hanna, Carroll, Royce, Renström, Emma & Ryan, Alexander, 2023. "Elite communication and affective polarization among voters", *Electoral Studies* 84, 102639.
- Christaller, Walter, 1966. *Central Places in Southern Germany*. Englewood: Prentice Hall. (Engelsk översättning, publicerades på tyska 1933.)

- Dahl, Robert A. & Tufte, Edward R., 1973. *Size and Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
- Dahlberg, Matz, Mörk, Eva & Ågren, Hanna, 2005. "Har kommunens storlek någon betydelse för den lokala demokratin?", *Ekonomisk debatt* 33(5), s. 33-47.
- Denters, Bas, 2002. "Size and political trust: evidence from Denmark, the Netherlands, Norway, and the United Kingdom", *Environment and Planning C: Government and Policy* 20(6), s. 793-812.
- de Fine Lihct, Jenny, Karlsson, David, Skoog, Louise, 2024. *Location of public services. Legitimacy, challenges and solutions in Sweden*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Denters, Bas, Goldsmith, Michael, Ladner, Andreas, Mastenbroek, Ellen, Paulus, Alain, Rose, Lawrence E. & van der Meer, Frans, 2014. *Size and Local Democracy*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Donatella, Pierre & Karlsson, David, 2024. "Local politicians' perceptions of financial conditions – do they align with financial indicators?", *Local Government Studies* 50(1), s. 28-47.
- Dimock, Michael, Carroll Doherty, Jocelyn Kiley & Russ Oates, 2014. *Political Polarization in the American Public. How Increasing Ideological Uniformity and Partisan Antipathy Affect Politics, Compromise and Everyday Life*. Washington, DC: Pew Research.
- Downs, Anthony, 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper.
- Gerring, John & Veenendaal, Wouter, 2020. *Population and politics: The impact of scale*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gerring, John, Palmer, Maxwell, Teorell, Jan & Zarecki, Dominic, 2015. "Demography and democracy: A global, district-level analysis of electoral contestation", *American Political Science Review* 109(3), s. 574-591.
- Huijsmans, Twan, 2023. "Place resentment in 'the places that don't matter': explaining the geographic divide in populist and anti-immigration attitudes", *Acta Politica* 58(2), s. 285-305.
- Iyengar, Shanto & Westwood, Sean J., 2015. "Fear and loathing across party lines: New evidence on group polarization", *American journal of political science* 59(3), s. 690-707.
- Karlsson, David, 2003. *En chimär av endrätt. Ideologiska dimensioner i kommunal kulturpolitik*. Göteborgs universitet: Förvaltningshögskolan.
- Karlsson, David, 2013. "A democracy of scale. Size and representative democracy in Swedish local government", *Scandinavian Journal of Public Administration* 17(1), s. 7-28.
- Karlsson, David, 2017. *Kommun- och landstingsfullmäktigeundersökningen (KOLFU) 2017*. Göteborg: Förvaltningshögskolan, Göteborgs universitet.
- Karlsson, David & Skoog, Louise, 2025. "The spatial dimension of political dissent – Centre-periphery dynamics in Sweden", *Political Geography* 116 art. 103248.
- Karlsson, David & Skoog, Louise, 2014. "Politiska konflikter i svenska kommuner", i Gilljam, Mikael & Karlsson, David (red.), *Svenska politiker*. Stockholm: Santérus.
- Kenny, Michael & Luca, Davide, 2021. "The urban-rural polarisation of political disenchantment: an investigation of social and political attitudes in 30 European countries", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 14(3), s. 565-582.
- Kjær, Ulrik & Elklit, Jørgen, 2014. "The Unfinished Politicisation of the Periphery", Paper presenterat vid the IPSA 23rd World Congress, Montreal.
- Leach, Steven & Copus, Colin, 2023. *The strange demise of the local in local government: bigger is not better*. Cham: Palgrave Macmillan.

- Lijphart, Arendt, 1977. *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven: Yale University Press.
- McDonnell, Joshua, 2020. "Municipality size, political efficacy and political participation: a systematic review", *Local Government Studies* 46(3), s. 331-350.
- Newton, Kenneth, 1982. "Is small really so beautiful? Is big really so ugly? Size, effectiveness, and democracy in local government", *Political studies* 30(2), s. 190-206.
- Oliver, J. Eric, 2000. "City Size and Civic Involvement in Metropolitan America", *American Political Science Review* 94, s. 361-73.
- Oscarsson, Henrik, Bergman, Torbjörn, Bergström, Annika & Hellström, Johan, 2021. *Demokratirådets rapport 2021: polariseringen i Sverige*. Stockholm: SNS Förlag.
- Ott, Dana, 2000. *Small is democratic*. New York: Routledge.
- Putnam, Robert D., 2000. *Bowling Alone*. New York: Simon & Schuster.
- Rickardsson, Jonna, Mellander, Charlotta & Bjerke, Lina. 2021. "The Stockholm Syndrome: the view of the capital by the 'Places Left Behind'", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 14(3), s. 601-617.
- Robertson, David, 1976. *A Theory of Party Competition*. New York: John Wiley.
- Rodden, Jonathan A., 2019. *Why cities lose*. New York: Basic Books.
- Saati, Abrak, 2022. "The political consequences of smallness: the case of Saint Lucia", *Commonwealth & Comparative Politics* 60(4), s. 339-356.
- Sanne, Marika, 2001. *Att se till helheten*. Stockholm: Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.
- Sartori, Giovanni, 1976. *Parties and Party Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schedler, Andreas, 2023. "Rethinking Political Polarization", *Political Science Quarterly* 138(3), s. 335-359.
- Skoog, Louise, 2019. *Political conflicts. Dissent and antagonism among political parties in local government*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Skoog, Louise & Karlsson, David, 2023. "Perceptions of polarization among political representatives", *Political Research Exchange* 4(1), 2124923.
- Skoog, Louise & Karlsson, David, 2018. "Causes of party conflicts in local politics", *Politics* 38(2), s. 182-196.
- Skoog, Louise & Svensson, Petra, 2023. "Hidden policy conflicts? Administrative strategies to manage depoliticisation", *Acta Politica* 58(4), s. 819-836.
- Stokes, Donald E., 1966. "Spatial models of party competition", i Campbell, Angus, Converse, Philip E., Miller, Warren E. & Stokes, Donald E. (red.), *Elections and the Political Order*. New York: John Wiley.
- Sutton, Paul K., 1987. "Political aspects", s. 3-25 i C. Clarke & T. Payne (red.), *Politics, Security and Development in Small States*. London: Allen and Unwin.
- Wallman Lundåsen, Susanne, 2024. "Rurality and discontent: Unraveling the context effects of living in rural districts in local elections on support for Sweden democrats", *Journal of Rural Studies* 106, 103209.
- Wallman Lundåsen, Susanne & Erlingsson, Gissur Ó., 2023. "Perceived fairness of intra-municipal cohesion politics: Does place of residence affect party preferences?", *Political Geography* 107, 102994.
- Veenendaal, Wouter, 2020. "Islands of democracy", *Area* 52(1), s. 30-37.

Appendix

Grad av faktisk åsiktskonflikt i 33 politiska sakfrågor. Frågorna besvarades av kommunpolitikerna på femgradiga skalor från "mycket dåligt" till "mycket bra förslag". Måttet standardavvikelse används som indikator för oenigheten för var och en av frågorna inom var och en av Sveriges 290 fullmäktigeförsamlingar. I tabellen nedan listas värdet för kommunerna med den lägsta (min), genomsnittliga (medel N=290) och högsta konfliktnivån (max) med detta standardavvikelsemått. Frågorna är sorterade efter medelvärdet, det vill säga efter grad av konflikt.

	Min	Medel	Max
Förhindra företag med vinstsyfte att driva sjukhus	0,9	1,6	1,9
Förbjuda vinstuttag i företag som producerar välfärdstjänster	0,9	1,6	1,9
Förbjuda uppsägning av kommunala bostadsbolag	0,9	1,4	1,8
Låta privata entreprenörer utföra mer av den kommunala verksamheten	0,9	1,4	1,8
Minska den nuvarande omfördelningen från rika till fattiga kommuner och landsdelning	0,7	1,4	1,9
Tillåta försäljning av starköl, vin och sprit i livsmedelsbutiker	0,7	1,3	1,8
Satsa mer på friskolor	0,6	1,3	1,8
Genomföra regionreform och skapa större regioner i hela landet	0,9	1,3	1,8
Höja koldioxidskatten på bensin	0,8	1,3	1,7
Öka inslaget av kundvalssystem i den kommunala verksamheten	0,7	1,3	1,7
Ta emot färre flyktingar i Sverige	0,8	1,3	1,7
Minska den offentliga sektorn	0,6	1,2	1,6
Höja kommunalskatten hellre än att minska servicen	0,6	1,2	1,7
Satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt	0,7	1,2	1,5
Genomföra en reform som ger Sverige färre men större kommuner	0,5	1,2	1,5
Satsa på ett alkoholfritt samhälle	0,8	1,2	1,5
Ta emot fler flyktingar i kommunen	0,6	1,2	1,7
Höja skatten på alkohol	0,6	1,1	1,5
Genomföra fler kommunala folkomröstningar	0,7	1,1	1,5
Bedriva mer av kommunernas verksamhet i bolagsform	0,7	1,1	1,5
Minska inkomstskillnaderna i samhället	0,6	1,1	1,6
Minska antalet politiska förtroendeuppdrag i kommuner och landsting	0,6	1,1	1,7
Införa ett system där samtliga ledamöter i kommunstyrelsen kommer från majoriteten i fullmäktige	0,4	1,1	1,6
Bedriva en mer restriktiv kommunal alkoholpolitik	0,5	1,1	1,5
Införa hårdare krav för att få servera alkohol på restaurang/bar/pub	0,5	1,1	1,5
Minska statens inflytande över kommunernas verksamhet	0,7	1,0	1,4
Koncentrera specialistsjukvård till storsjukhusen	0,5	1,0	1,5
Bevara skolor i glesbygd/ mindre orter	0,5	1,0	1,7
Intensifiera det kommunala jämställdhetsarbetet	0,4	0,9	1,3
Öka de lokala brukarnas inflytande över skola och barnomsorg	0,4	0,9	1,4
Verka för att skapa likvärdig service mellan kommuner i hela landet	0,4	0,8	1,3
Satsa på ett samhälle med ökad jämställdhet mellan kvinnor och män	0,3	0,7	1,3
Aktivt stötta företag som vill etablera sig i kommunen	0,3	0,7	1,2
<i>Index 33 frågor</i>	<i>1.0</i>	<i>1.2</i>	<i>1.4</i>

Regional utvikling i nord

En komparativ analyse av politikk og demografi i Nord-Norge og Nord-Sverige

Jonas Stein

Regional Development in the North: A Comparative Analysis of Politics and Demography in Northern Norway and Northern Sweden

This study examines the political and demographic trends in Northern Norway and Northern Sweden, regions often perceived as distinct due to their peripheral status. Despite some differences, significant similarities exist in their political and demographic developments. Both regions have been historically dominated by social democratic parties, although with stronger support in Northern Sweden. Recent elections show a rise in right-wing populist parties, particularly in Northern Norway. Both regions have experienced demographic decline relative to national averages, with growth mainly in urban knowledge centres. This paper employs a time-series analysis of electoral and population data from 1973 to 2023 to explore voter behaviour and its implications for regional policies. The findings suggest that while Northern Norway has seen more active peripheral mobilisation, both regions' overall demographic trends remain parallel. This highlights the impact of welfare policies and regional stabilisation efforts in maintaining demographic stability despite differing political landscapes.

Innledning

Innenfor komparativ forskningslitteratur er Norge og Sverige ofte sett på som like systemer når det kommer til kultur, samfunn, politikk og geografi (Bengtsson m.fl. 2013; Hansen & Kosiara-Pedersen 2017; Knutsen 2017). I begge land har de nordlige områdene, her definert som fylkene Nordland, Troms og Finnmark i Nord-Norge og Norrbotten og Västerbotten i Nord-Sverige, en klar periferistatus som står i kontrast til det politiske sentrum i sør langs en nord-sør akse (Rokkan 1987). Som en del av stats- og nasjonsbyggingen i begge land

Jonas Stein är verksam vid Instituttt for samfunnsvitenskap, UiT Norges arktiska universitet.
E-post: jonas.stein@uit.no

på 1800- og 1900-tallet, så har både Nord-Norge og Nord-Sverige blitt integrert i nasjonalstaten, men det har ikke skjedd uten protester (Elenius m.fl. 2015). For eksempel har det ved folkeavstemningene om EU-medlemskap har motstanden vært betydelig sterkere motstand i nord enn i resten av landet (Jenssen & Valen 1995). Det har også vært krav om en særskilt regionalpolitikk for de nordlige områdene, som det til en viss grad har blitt gjennomslag for i begge land (Enflo 2016; Stein 2019).

De siste årene har det i Norge har det vært en økende trend til å advare mot «svenske tilstander», men da har dette primært handlet om svensk innvandringspolitikk (Johansson 2018). Historisk har det imidlertid vært den svenske distriktspolitikken som det har vært advart mot både fra politikere (Vedum 2015) og akademikere (Brox 1966, 1984). Spesielt i Nord-Norge har ideen om en egen nordnorsk distriktsutvikling med sterk forankring i fiskeriene stått sterkt (Brox 1966), og Nord-Sverige har ofte blitt sett på som skrekkeeksemplet på hvor ille det kan gå. Spesielt med politikk på 1970-tallet som ga innbyggere incentiver for å flytte nord til sør. Enflo (2016: 11) beskriver det på denne måten ”Vi flytt int’ blev en norrländsk slogan och AMS fick dras med omskrivningen Alla Måste Söderut”. Landene har tatt betydelig forskjellige valg i distriktspolitikken (kommunestruktur, EU-medlemskap og økonomiske overføring) og en mer aktiv statlig politikk i Norge enn i Sverige (Tuftte 2023; Stein 2019). Det er ikke noe tvil om at det har vært ført en mer aktiv periferipolitikk i Nord-Norge, men også i Nord-Sverige ble det etter hvert blitt gjennomført en regionalpolitikk gjennom EUs strukturfond og utbygging av velferdspolitik (Enflo 2016).

Tidligere studier har som sagt forklart at det er forskjeller i politikken som har vært ført i Nord-Norge og Nord-Sverige, men det har vært skrevet lite om politiske forskjeller og likheter når det kommer til velgeradferd. Det første forskningsspørsmålet i denne artikkelen er da hvilke likheter og forskjeller har det vært i velgeradferd mellom Nord-Norge og Nord-Sverige og hvilke konsekvenser har dette fått for distrikts- og regionalpolitikken?

For på tross av politiske forskjeller har den demografiske utviklingen og trendene mellom disse to regionene vært svært like i perioden fra 1975 til 2015 (Stein 2019) og dette bringer oss over til det andre forskningsspørsmålet. Etter at analysene av befolkningsendringene ble gjort for perioden frem til 2015, har det kommet stadig flere bekymringer om en betydelig negativ demografisk utvikling i distrikts-Norge (Bull m.fl. 2020) og spesielt i Nord-Norge (Vennerød & Schjøtt-Pedersen 2023). Spørsmålet er da hvordan har de demografiske utviklingstrekkene vært i Nord-Norge og Nord-Sverige det siste tiåret fra 2014 til 2023?

Artikkelen starter med en redegjørelse for det teoretiske rammeverket som bygger på skillelinjeteoriene til Rokkan og spesifikt hvordan motstand fra periferiregioner mot sentralmakten former det politiske handlingsrommet og velgeradferden (Rokkan 1967; Rokkan & Urwin 1983). I den senere tid har man

internasjonalt sett at velgere i periferiregioner og i distriktene i flere land har brukt stemmesedlene til å opponere mot etablerte partier og sentralmakten (Rodríguez-Pose 2018; Huijsmans 2023; Rodden 2010). Deretter gjøres det en gjennomgang av tidligere empirisk forskning på politiske og demografiske trender i Nord-Norge og Nord-Sverige. Videre redegjøres det for datagrunnlaget som er basert på offentlig statistikk på kommunenivå hentet fra henholdsvis Statistisk Sentralbyrå (SSB) og Statistiska centralbyrån (SCB). I resultatdelen vises det til både deskriptive analyser og regresjonsanalyser om politiske og demografiske endringer. Til slutt diskuteres disse funnene i lys av det teoretiske rammeverket og hvordan velgeradferden får betydning for de demografiske endringene.

Teori og empirisk bakgrunn

SKILLELINJETEORI OG PERIFERIREGIONER

Begrepet 'skillelinje' er et av de mest brukte begreper i moderne statsvitenskap for å forstå samfunnet og velgerne. Lipset og Rokkans store verk *Party Systems and Voter Alignments* fra 1967 er blitt stående som den mest sentrale referanse når det gjelder begrepet skillelinje (Lipset & Rokkan 1967). Rokkan har imidlertid aldri selv definert hva en skillelinje er. Derfor har definisjonen til Bartolini og Mair (1990) ofte vært brukt (se også Aardal 1994). Bartolini og Mair definerer tre kjennetegn på en politisk skillelinje: 1) Den er sosio-strukturell med reelle konflikter. Eksempelvis bor og jobber de som bor i urbane strøk annerledes enn de som bor og jobber på landsbygda; 2) Den er politisk bevisst, og aktørene er bevisst på at de tilhører distinkte grupper. For eksempel er de fleste i arbeiderklassen bevisste på at det kan være interessekonflikter mellom arbeidere og eiere; 3) Den er organisert – identiteter mobiliseres og det skapes lojalitet til gruppen og det institusjonaliseres gjennom organisasjoner (bondelag, kirke, fagbevegelse) og politiske partier.

Skillelinjene har historiske røtter og stammer fra den industrielle og den nasjonale revolusjon. Rokkan (1967) definerer fem skillelinjer som konstituerende for det nordiske partisystemet og de forskjellige politiske partiene: 1) en territoriell motsetning mellom sentrum og periferi, 2) en sosio-kulturell-konflikt, 3) en religiøs motsetning, 4) en økonomisk konflikt i varemarkedet mellom by og land og 5) en økonomisk konflikt i arbeidsmarkedet mellom arbeidsgivere og lønnsinntakere. Selv om disse skillelinjene er forskjellige viser Rokkan at de i flere tilfeller kan kombineres eller allieres med hverandre. For eksempel kan en periferiregion alliere seg langs religiøse skillelinjer, eller i andre tilfeller alliere seg med arbeiderklassen i den økonomiske konflikten (Rokkan & Urwin 1983).

At spesielt de skandinaviske landene har gjennomgått de samme prosessene kan forklare hvorfor land som Norge og Sverige har relativt like partisystemer (Hansen & Kosiara-Pedersen 2017; Rokkan 1987) spesielt kjennetegnet historisk gjennom fempartisystemet (Knutsen 2017). Samtidig er det også til dels store forskjeller mellom de nordiske partisystemene (Bengtsson m.fl. 2013). Både Nord-Norge og Nord-Sverige eksisterer innenfor det som Stein Rokkan (Rokkan & Urwin 1983; Rokkan 1987) ville beskrive som et sentrum-periferi-forhold. Det er preget av en relativt sterk hovedstad i sør, som gjennom 1800- og 1900-tallet drev frem en stat- og nasjonsbygging preget av en utbygging av nasjonal standardisering av lovgivning, kultur, velferd og demokratisering. I disse prosessene ligger det et tydelig asymmetrisk maktforhold hvor makten i sentrum definerer viktige samfunnsområder i periferien. I møte med sentralmakten har periferien tre valg: *Exit*, *Voice* eller *Loyalty* (Rokkan & Urwin 1983). Det er kun noen få periferiregioner som ønsker *Exit*, som innebærer separatisme og forlate staten. Så ofte står valget mellom *Voice* og *Loyalty* hvis sentrum overkjører periferiens interesser. Gjennom å tydelig protestere på forskjellige måter (*Voice*) gjennom for eksempel å stemme frem et periferiparti eller i noen tilfeller protestparti kan velgere i periferien tydelig si ifra om sin misnøye med sentralmakten. På den andre siden kan (*Loyalty*) gjennom å gi sin tilslutning til styringspartier gi betydelig innflytelse og konsesjoner i form av politiske seiere og gjennomslag for en regionalpolitikk som er ønskelig for periferiens innbyggere.

Sentrum-periferi konflikten er forskjellig fra by-land konflikten, som historisk handler om en konflikt i varemarkedet mellom konsumenter og produsenter av jordbruksprodukter. Det er imidlertid en ikke ubetydelig overlappl mellom disse skillelinjene og de kan til dels sammenfalle i politiske diskurser (Auerbach m.fl. 2022; Eidheim & Fimreite 2020).

NORD-NORGE OG NORD-SVERIGE

De nordlige periferiregionene har hatt historiske tette røtter til sosialdemokratiske partier og periferiinteresser har blitt sammenfallende med arbeiderklassens interesser. Rokkan definerer Nord-Norge som en økonomisk periferi i motsetning til Sør-Vestlandet som var en kulturell periferi (Rokkan 1967; Rokkan & Urwin 1983). Landsdelen var preget av sosiale forskjeller. Derfor er det ikke overraskende at det var her Arbeiderpartiet fikk sitt første gjennombrudd på tidlig 1900-tallet (Elenius m.fl. 2015). Også i Nord-Sverige fikk Socialdemokraterna relativt høy oppslutning i nord allerede tidlig på 1900-tallet sammenlignet med nasjonale valgresultater (Lidström 2018). Nord-Sverige var i mye større grad enn Nord-Norge preget av gruveindustri (Avango m.fl. 2019), og den voksende arbeiderklassen ble også der en del av en allianse mellom periferien og arbeiderbevegelsen. Det var aldri snakk om å etablere egne periferipartier som skjedde i den kulturelle periferien i Norge (Sør-Vestlandet) og periferiens interessenkamp ble sammensmeltet med arbeiderklassens kamp

mot en statsmakt styrt av de borgerlige partiene. Dermed kan både Nord-Norge og Nord-Sverige sees på som historiske eksempler på hvordan periferimobilisering har alliert seg med arbeiderklassen, slik man også historisk har sett i andre periferiregioner som Skottland og Wales (Rokkan & Urwin 1983).

Fra 1930-tallet utviklet både Norge og spesielt Sverige som sosialdemokratenes store utstillingsvindu gjennom en enorm valgsuksess som resulterte i en dominans av statssystemet (Seip 1963; Pontusson 1992) og utviklingen av «den nordiske velferdsmodellen» (Esping-Andersen 2013). At sosialdemokratiske partier historisk har gjort det bedre i nordlige periferiregioner kan føre til sterkere bånd mellom sentrale myndigheter og de nordlige regionene med betydelig gjennomslag for periferiinteressene. Denne selvforsterkende effekten kan bidra til høyere oppslutning over tid for sosialdemokratiske partier i nord. Derav kan man foreslå hypotesen:

H1: Sosialdemokratiske partier gjør det bedre i Nord-Norge og Nord-Sverige enn i resten av landet.

På den andre siden er det mulig å se for seg at den tradisjonelle styrken til de sosialdemokratiske partiene er svekket i nord. Siden 1970-tallet har alle sosialdemokratiske partiene i Vest-Europa opplevd en betydelig tilbakegang (Benedetto m.fl. 2020; Bremer & Rennwald 2023; Kitschelt 1994). Det samme har skjedd i Sverige (Pontusson 1995; Pontusson 1992; Lidström 2018) og i Norge (Aardal & Bergh 2018; Stein m.fl. 2020). Tilbakegangen forklares av strukturelle demografiske endringer som medfører til endrede politiske skillelinjer (Ford & Jennings 2020), og spesielt fremveksten av skillelinjer knyttet til miljø, innvandring og utdanning som er krevende for sosialdemokratiske partier (Hooghe & Marks 2018; Stein 2023; Jenssen & Ivarsflaten 2017). Spesielt relevant er det som Ford og Jennings har beskrevet som «tilbakekomsten av den geografiske dimensjonen» (Ford & Jennings 2020). På stadig flere politiske områder ser man et tydelig by-land skillelinje, være seg Brexit (Jennings & Stoker 2016, 2017; Lee m.fl. 2018), gule vester i Frankrike (Boyer m.fl. 2019) eller Trump i USA (Rodden 2019). Protestene er ikke nødvendigvis bare drevet av regioner preget av arbeidsledighet eller økonomisk nedgang, men det kan være regioner som blir sett på som «betydningsløse» (Rodríguez-Pose 2018) eller «en styrket rural bevissthet etter at man har opplevd å bli sett ned på av eliter i sentrale strøk» (Cramer 2016). Nyere forskning fra både Sverige (Erlingsson m.fl. 2020, 2023) og Norge (Eidheim & Fimreite, 2020; Stein m.fl. 2021) viser at det er en økende spenning i geografisk polarisering også i disse landene.

På den andre siden Nord-Sverige har mer av tungindustri og gruvedrift enn Nord-Norge (Avango m.fl. 2019), noe som bidrar til en større andel organisert arbeiderklasse og også rom for mer klassisk sosialdemokratisk politikk. Derfor er det mulig å se for seg at en høyere andel i Nord-Sverige stemmer på sosialdemokratiske partier.

H2: Sosialdemokratiske partier svekkes i begge land, men gjør det bedre i Nord-Sverige enn i Nord-Norge.

I flere andre land er det høyrepopulistiske partier som har vokst i rurale og periferiregioner (se f.eks. Ziblatt m.fl. 2020). Høyrepopulistiske som både Fremskrittspartiet og Sverigedemokratene har vokst med å mobilisere på innvandringsspørsmål (Ivarsflaten 2008; Mudde & Rovira Kaltwasser 2018), men også kombinert det med å løfte frem andre skillelinjer som ofte har handlet om motstand mot politiske eliter. Politiske spørsmål som innvandring (Maxwell 2019) tillit til sentrale politiske myndigheter (Stein m.fl. 2021; McKay m.fl. 2021, 2023) eller liberale verdier (Kenny & Luca 2021; Luca m.fl. 2023) har på grunn av komposisjonelle forskjeller, men også strukturelle motsetninger kommet til uttrykk gjennom en økt polarisering mellom by og land rundt disse spørsmål. Velgermessig har dette kommet til uttrykk gjennom venstreradikale, miljøvennlige eller liberale partier i byene og radikale høyrepartier på landsbygda (Ford & Jennings 2020). I rurale områder i Sverige er tilhengere av Sverigedemokratene mer tilbøyelige til å mene at urbane innbyggere overser rurale interesser (Lundåsen & Erlingsson 2023) og Sverigedemokratene har gjort det bedre i rurale enn i urbane valgkretser (Rickardsson 2021). Mens Fremskrittspartiet i Norge har vokst mest i perioder med økonomisk vekst (Haugsgjerd & Bergh 2024) og har primært mobilisert på spørsmål knyttet til innvandring samt skatter og avgifter. Fremskrittspartiet vokste mest på 90-tallet og spesielt tidlig 2000-tallet, men det er kun på 2000-tallet at Sverigedemokratene etablerte seg i Riksdagen. Begge partier har vært det partiet som har vært mest mislikt av den samlede velgermassen og det var først i 2013 at de andre borgerlige partiene aksepterte at Fremskrittspartiet kunne sitte i en borgerlig regjering. Ved riksdagsvalget i 2022 ble Sverigedemokratene større i Sverige enn det Fremskrittspartiet ble i Norge ved stortingsvalget i 2021. Den økte polariseringen mellom by-/land innen Sverige er først og fremst på nasjonalt nivå og har gitt seg uttrykk gjennom økt støtte for Sverigedemokratene på landsbygden. De har ikke profilert seg som et spesielt regionalt parti. Fremskrittspartiet har ikke nødvendigvis vært et regionalt parti, men har markert seg som motstander av sterke statlige reguleringer fra «Han Stat» i Oslo, og på den måten kunne kanalisere en periferiprotest mot statlig makt og reguleringer. Motstanden mot statlige reguleringer og styring er en del av hvordan konflikten mellom sentrum og periferi kan komme til uttrykk. Et eksempel på dette i Nord-Norge er spørsmålet om tillatelse til å kjøre snøskuterkjøring og motorisert ferdsel i utmark. Av miljøhensyn er dette strengt regulert av statlige myndigheter. For Fremskrittspartiet er disse reguleringene ikke et spørsmål om miljøhensyn, men om det er «Han Stat» i Oslo eller lokale myndigheter som skal regulere dette spørsmålet og dermed definerer det inn som et spørsmål om sentrum og periferi. Det er dermed mulig å teste en tredje hypotese.

H3: Høyrepopulistiske partier gjør det bedre i Nord-Norge enn i Nord-Sverige.

I både Sverige og Norge har det historisk vært et betydelig agrarparti Centerpartiet og Senterpartiet. Historisk har begge to røtter tett knyttet opp til jordbruksinteresser og mobilisering på by- og land skillelinjen (Arter 2013). I begge land har de imidlertid også til dels mobilisert på periferispørsmål, men tok forskjellige veier i spørsmålet om EU-medlemskap, der norske Senterpartiet var og er den kraftigste motstanderen av europeisk integrasjon (Christensen 2017), var det svenske Centerpartiet aldri en sterk motstander av svensk EU-medlemskap og har vært igjennom en mye mer ideologisk modernisering og er positiv til styrket europeisk integrasjon (Sundström & Sundström 2015). Det er imidlertid ikke alltid at spørsmål knyttet til europeisk integrasjon og andre periferispørsmål står på dagsorden og det er derfor naturlig at oppslutning om senterpartiene kan variere noe i nord over tid, og det vil være forskjellig for det svenske Centerpartiet som har fått en betydelig mer urban profil enn det norske Senterpartiet som har hatt sitt sterkeste sakseierskap knyttet til distriktpolitikk (Hesstvedt m.fl. 2021).

H4: Senterpartiene gjør det bedre i Nord-Norge enn i Nord-Sverige.

Dersom de store sosialdemokratiske styringspartiene har en høy oppslutning over tid i nord kan det ha hatt betydning for regionalpolitikken, som kan forventes å ha sterk tilknytting til det viktigste sosialdemokratiske prosjektet; utviklingen av velferdssamfunnet. Universelle velferdsgoder som skole, barnehage og sykehjem blir garantert uavhengig av kommunens størrelse og økonomi. Gjennom kommunale utjevningssystemer så flyttes skatteinntekter fra rike kommuner med lave driftskostnader til fattigere kommuner med en geografi som gjør det mer kostbart å levere tjenester av samme kvalitet. Nasjonale lønnsforhandlinger bidrar også til økonomisk utjevning mellom forskjellige geografiske områder. På denne måten er velferdsstaten er ikke bare en sosial stabilisator, men også en regional stabilisator (Armstrong & Taylor 2000). Imidlertid kan økt konkurranse og økt fokus på spørsmål som mobiliserer sentrum-periferi skillelinjen bidra til at politikere må gjennomføre policytiltak som kan bidra til en mer synlig politikk for å dempe konfliktene rundt sentrum-periferiskillelinjen. I Norge har sentrum-periferiskillelinjen vært tydelig mobilisert rundt folkeavstemningen om EU-medlemskap i 1994 (Jenssen & Valen 1995) og at EU-vennlige partier ble straffet i distriktskommuner (Midtbø & Hines 1998), men også ved valgene i perioden fra 2015–2021 hvor spørsmål knyttet til kommunesammenslåing og en rekke andre strukturreformer i offentlig sektor har vært mobilisert på i distriktene og i periferien (Stein m.fl. 2022; Strebel & Schakel 2024; Myksvoll m.fl. 2022). I tillegg har det i Nord-Norge vært mobilisert på lokale lister/partier som har fått et stortingsmandat

fra en valgkrets i Nord-Norge¹. Det er noen forskjeller, men de har alle til felles at de har hatt en distinkt lokal/regional profil knyttet til et bestemt geografisk område i periferien. Dette gjør at konkurransen har vært sterkere for de etablerte partiene i den nordnorske periferien enn i den nordsvenske periferien.

H5: På grunn av Norges «periferivennlige politikk» bør det være sterkere befolkningsutvikling i Nord-Norge enn i Nord-Sverige.

Metode og data

For å svare på hypotesene i forrige kapittel har jeg brukt registerdata fra henholdsvis Statistisk Sentralbyrå (SSB) på data fra Nord-Norge og Statistiska Centralbyrån (SCB) på data fra Nord-Sverige. Som Lidström (2018) skriver "Analyser på aggregert nivå har sine begrensninger, framför allt att det inte går att dra slutsatser om individuellt valarbeteende, men har en styrka i att kunna fånga in regionala mönster." I dette tilfellet er det nettopp de regionale mønstrene som er av interesse, samt endringer over tid. Jeg har valgt å definere Nord-Norge som fylkene Nordland, Troms og Finnmark og Nord-Sverige som länen Norrbotten og Västerbotten. Det er de regionene som ligger nordligst i begge land, det er de regionene som er med i Arktisk-samarbeid, regionene samsvarer med NUTS-klassifisering og det er den definisjonen som svært ofte er brukt i komparative analyser mellom nordlige regioner i Nord-Norge og Nord-Sverige (Stein 2019; Tufte 2023).

Tidsserier er et kraftig verktøy for to av hovedformålene innen samfunnsvitenskap: å etablere årsakssammenhenger og sammenligne utvikling (Berry & Lewis-Beck 1986; Janoski & Isaac 1994). For å spore endringer i valgadferd har jeg tatt resultatene fra hvert parti i hver region (län eller fylke) og sammenlignet med det nasjonale gjennomsnittet. Den regionale scoren for hvert parti i i en gitt region j på et bestemt tidspunkt t , blir da:

$$regionalscore_{ijt} = score_{ijt} - \overline{nationalscore_{it}}$$

Dersom den regionale scoren er over 0 så gjør partiet det bedre i regionen enn det nasjonale gjennomsnittet. Dersom verdien er negativ gjør partiet det svakere i regionen enn det nasjonale gjennomsnittet. Dette gir også en fordel fordi konstantleddet dermed blir meningsfylt å analysere. Dersom denne er signifikant forskjellig fra 0 gjør partiet det bedre eller dårligere i nord enn i sør. I modelleringen har jeg lagt inn en trend variabel hvor året 1973 er definert som 0. Jeg har brukt en dummyvariabel med verdi 1 for län i Sverige og verdien 0 for fylker i Norge. Modelleringen er gjort gjennom lineær regresjonsanalyse. I

1 Aune-listen i Finnmark (1989), Tverrpolitisk Folkevalgte (senere Kystpartiet) i Nordland (1997 og 2001) og Pasientfokus (2021).

Tabell 1. Analyse av forskjeller mellom Norge og Sverige

	Forskjell fra landsgjennomsnittet			
	(1) Sosialdemokratisk	(2) Høyrepopulistisk	(3) Moderate	(4) Senterparti
Sverige	6.61 [‡] (1.14)	-2.06 [‡] (0.74)	-4.14 [‡] (0.58)	-1.38* (0.75)
Trend	0.02 (0.04)	0.06 [‡] (0.02)	-0.02 (0.02)	0.07 [‡] (0.02)
Constant	3.18 [‡] (1.17)	-2.34 [‡] (0.64)	-4.86 [‡] (0.60)	-0.18 (0.77)
Observations	69	53	69	69
R²	0.34	0.17	0.44	0.15
Justerad R²	0.32	0.13	0.42	0.12
Residual Std. Error	4.68 (df = 66)	2.20 (df = 50)	2.40 (df = 66)	3.08 (df = 66)
F Statistikk	16.88 [‡] (df = 2; 66)	4.99 [‡] (df = 2; 50)	25.71 [‡] (df = 2; 66)	5.72 [‡] (df = 2; 66)

Not: Standardfeil i parentes. *p<0.1; [‡]p<0.05; [‡]p<0.01

Tabell A2 i Appendix ligger modellene med robuste standardfeil og disse viser samme resultater.

Når det gjelder befolkningsendringer så er dataene på kommunenivå med 80 kommuner i Nord-Norge og 29 i Nord-Sverige. Siden Stein (2019) allerede har analysert perioden fra 1951 til 2015, er det i denne artikkelen gjort en paneldataanalyse for perioden 2014 til og med 2023. Analysen er gjort med tidsfasteeffekter og tar følgende form

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{it} + \gamma_t + \varepsilon_{it}$$

hvor Y_{it} er den avhengige variabelen for enhet i på tidspunkt t . β_0 er konstantleddet, X_{it} representerer den uavhengige variabelen for enhet i på tidspunkt t . β_1 er koeffisienten for de uavhengige variablene. γ_t (gamma) er de tidsfaste effektene som fanger opp alle tidsbetingte forhold som påvirker alle enhetene lik, men varierer over tid. ε_{it} er feiltermen for enhet i på tidspunkt t .

Den primære avhengige variabelen er *relativ vekst* er for hver kommune i definert som

$$Relativvekst_{it} = ((Innbyggertall_{it}/Innbyggertall_{it-1}) - 1) * 100$$

Jeg har også her brukt en dummyvariabel med verdi 1 for kommuner i Sverige og verdien 0 for kommuner i Norge.

Resultater

POLITISKE TRENDER

Tabell 1 viser oppslutningen for sosialdemokratiske partier, høyrepopulistiske partier, moderate høyrepartier og senterpartiene i Nord-Norge og Nord-Sverige ved nasjonale valg fra 1973–2022. Konstantleddet viser at sosialdemokratiske partier gjør det signifikant bedre og at høyrepopulistiske partier og moderate partier gjør det signifikant svakere. Koeffisientene illustrerer også at effekten er sterkere i Nord-Sverige enn i Nord-Norge. Det er ingen signifikant effekt for senterpartiene.

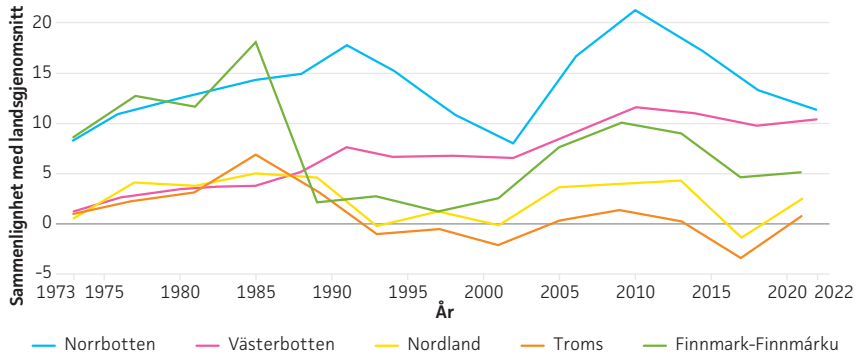
Figur 1 viser den relative oppslutning om sosialdemokratiske partier i Nord-Norge og Nord-Sverige. Frem til 1990-tallet er det ganske like trender med særskilt stor støtte i de to nordligste regionene (Finnmark og Norrbotten). Rundt EU-avstemningen i 1994 svekkes sosialdemokratene i Nord-Norge og kun ut på 2000-tallet tar det seg litt opp igjen, selv om det aldri når nivåene i Sverige. Dette gir støtte til H1 om at sosialdemokratiske partier gjør det bedre i den nordlige periferien enn i resten av landet. Tabell 1 gir støtte til H2 om at sosialdemokratiske partier gjør det noe bedre i Nord-Sverige enn i Nord-Norge.

Figur 2 viser den relative oppslutningen til høyrepopulistiske partier. Siden 2005 har Frp gjort det bedre i Troms og Nordland enn i resten av landet. I Finnmark gjaldt det også i 2017, men de gjorde det dårligere enn landsgjennomsnittet i 2021, noe som kan skyldes enkeltssakslisten Pasientfokus som mobiliserte på sykehus til Alta og tok mange stemmer i Alta hvor Frp har gjort det sterkt. I Sverige har Sverigedemokratene hele tiden gjort det svakere i nord enn i resten av landet, selv om trenden er noe økende ved de siste valgene spesielt i Norrbotten. Det finnes dermed noe støtte for H3 om at høyrepopulistiske partier gjør det bedre i Nord-Norge enn i Nord-Sverige, selv om de samlet sett begge gjør det svakere enn landsgjennomsnittet.

I Figur 3 ser vi den relative oppslutningen om moderate høyrepartier (Høyre og Moderatene). Ved samtlige valg fra 1973 til 2022 har disse partiene gjort det dårligere i de nordlige periferiregionene enn det nasjonale gjennomsnittet². Som nevnt i teorikapitlet har det vært en historisk allianse mellom periferimotstand og arbeiderklasse i nord, og det er ikke overraskende at de moderate partiene (Moderaterna og Høyre) som begge har vært knyttet til statsmakten og bedriftseiere gjør det svakere i nord enn i resten av landet. Dette kan også tyde på at fremveksten for høyresiden i nord skjer gjennom høyrepopulistiske partier som mobiliserer på andre skillelinjer enn den klassiske økonomiske politikken.

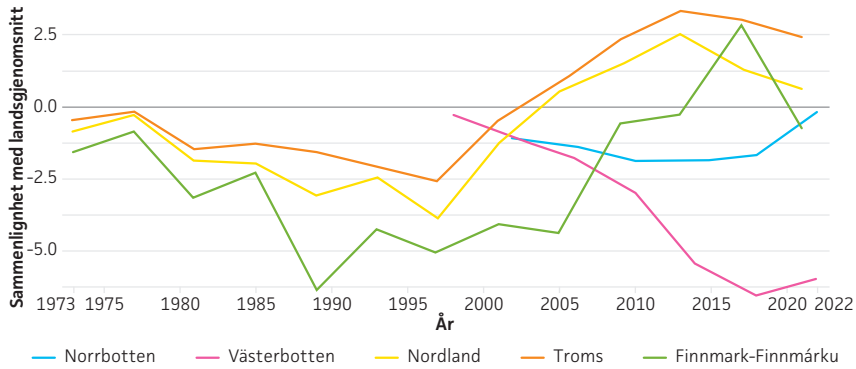
2 Det samme gjelder de mindre borgerlige partiene (Liberalerna, Venstre, Kristelig folkeparti og Kristendemokraterna).

Figur 1. Oppslutning sosialdemokratiske partier i Nord-Norge og Nord-Sverige 1973–2022

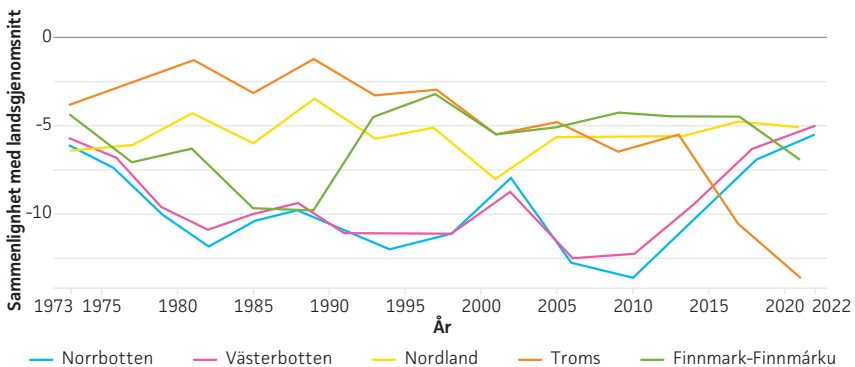
Data: SSB for Arbeiderpartiet og SCB for Socialdemokraterna

Figur 2. Oppslutning høyrepopulistiske partier i Nord-Norge og Nord-Sverige 1973–2022

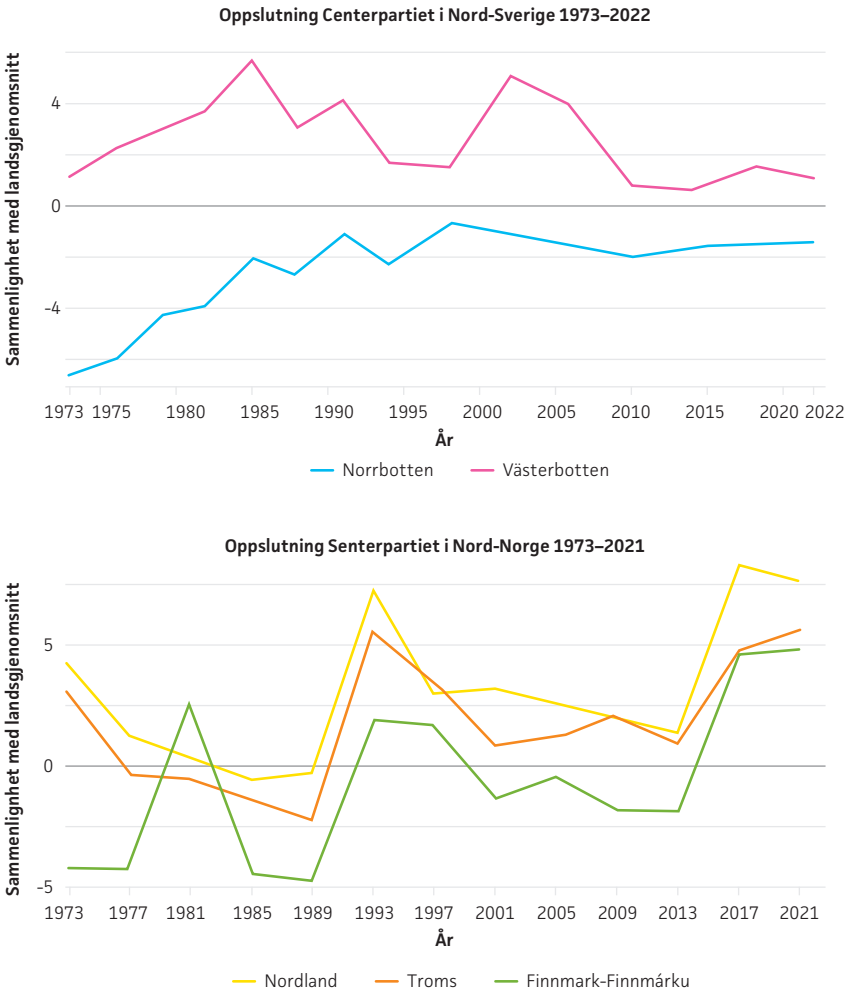
Data: SSB for Fremskrittspartiet og SCB for Socialdemokraterna

Figur 3. Oppslutning moderate høyrepartier i Nord-Norge og Nord-Sverige 1973–2022

Data: SSB for Høyre og SCB for Moderaterna

Figur 4. Oppslutning Centerpartiet i Nord-Sverige og Nord-Norge

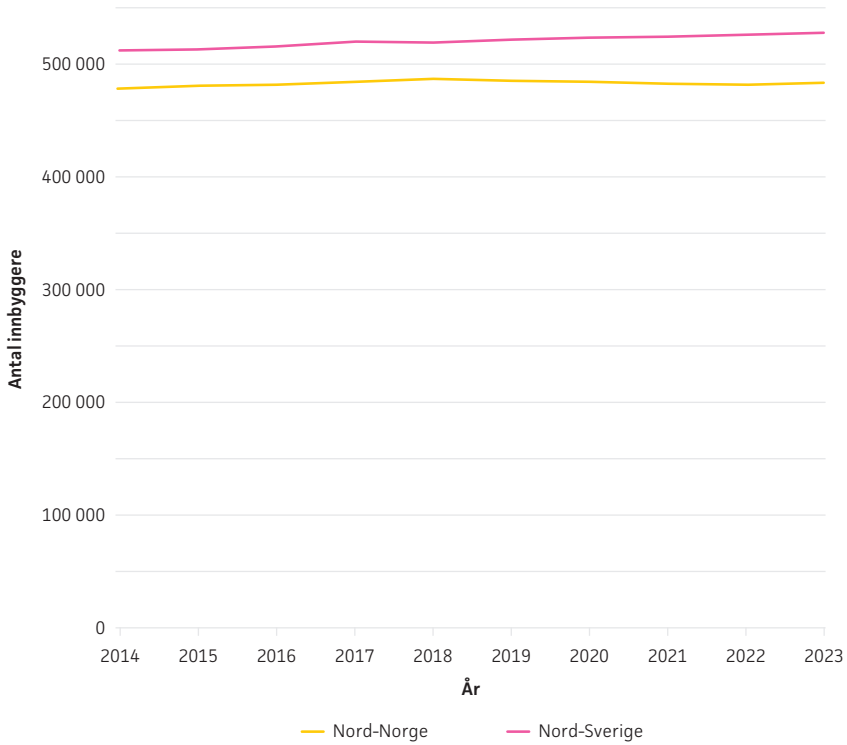
Data: SSB for Fremskrittspartiet og SCB for Sosialdemokraterna

Tabell 2. Regresjonsanalyse 2014–2023

Endring i innbyggertall (prosent)	
Modell 1	
Sverige (dummy)	0.04 (0.09)
Observasjoner	1,090
R ²	0.0002
Justerad R ²	-0.01
F Statistikk	0.20 (df = 1; 1079)

Not: Standardfeil i parentes. *p<0.1; †p<0.05; ‡p<0.01

Figur 5. Befolkningsendring i Nord-Norge og Nord-Sverige 2014–2023

Data: SSB og SCB

Tabell 3 – 10 kommuner med størst befolkningsvekst i Nord-Norge og Nord-Sverige 2014–2023

Kommun	Region	Sverige	Innbyggere 2023	Endring 2014–23	Prosent
Umeå	Västerbotten	1	133 112	13 660	11.44
Tromsø	Troms	0	77 992	6 402	8.94
Skellefteå	Västerbotten	1	76 219	4 184	5.81
Bodø	Nordland	0	53 259	3 528	7.09
Luleå	Norrbotten	1	79 400	3 489	4.60
Alta	Finnmark	0	21 317	1 495	7.54
Piteå	Norrbotten	1	42 362	903	2.18
Vestvågøy	Nordland	0	11 551	554	5.04
Vågan	Nordland	0	9 736	513	5.56
Harstad	Troms	0	24 903	462	1.89

Figur 4 viser den relative oppslutningen til senterpartiene. I Norge kan man se at de gjorde det bedre i nord først rundt folkeavstemningen i 1972 og deretter får et løft rundt den neste folkeavstemningen om EU-medlemskap i 1994. De neste store løftene kommer i 2017- og 2021-valget hvor sentrum-periferiskillelinjen nok en gang ble mobilisert på i forbindelse med debatter om kommunestruktur. I Sverige er bildet et annet. Der gjør Centerpartiet det litt sterkere Västerbotten i hele perioden, men litt svakere i Norrbotten. I begge tilfeller går trenden mot 0. Disse resultatene gir støtte til vår H4 om at det er forskjeller mellom Nord-Norge og Nord-Sverige hvordan periferivelgere mobiliseres og at svenske Centerpartiet, som i mindre grad er et periferi- og distriktparti sammenlignet med det norske Senterpartiet.

DEMOGRAFISKE TRENDER

Figur 5 viser at befolkningsutviklingen samlet sett har vært ganske lik mellom Nord-Norge og Nord-Sverige i perioden fra 2014 til 2023. Dette viser at de like trendene fra perioden 1975–2015 (Stein 2019) har fortsatt i perioden 2014–2023.

Tabell 2 er resultatene av en regresjonsanalyse med tidsfaste effekter som viser at det ikke er noen signifikant forskjell mellom Norge og Sverige, ei heller på kommunenivå. Samlet sett gir både Figur 5 og Tabell 2 gir ikke støtte til H5 om at det har vært sterkere befolkningsutvikling i Nord-Norge enn Nord-Sverige de siste ti årene (se også Figur A2 i Appendix for andeler av nasjonal befolkning).

Tabell 3 viser hvilke kommuner i nord som har hatt størst befolkningsvekst i perioden 2014–2023. Umeå er den kommunen med størst befolkningsvekst både i antall innbyggere og prosentvis. Deretter følger Tromsø i Nord-Norge. Begge er kommuner hvor det på 1960-tallet ble besluttet å etablere nye universiteter for å møte regionale behov for økonomisk utvikling og utviklingen av velferdsstaten (Fulsås 1993; Olsson & Wiberg 2003). Listen domineres også av kommuner som i etterkant også har etablert betydelige kunnskapsinstitusjoner (Bodø, Luleå og Alta).

Diskusjon

Overordnet er det betydelige likheter mellom Nord-Norge og Nord-Sverige. I begge regioner har de sosialdemokratiske (og sosialistiske partiene) stått relativt sterkt flere tiår (se figur 1). Den fallende oppslutningen for sosialdemokratiske partier i Norge (Aardal & Bergh 2018), Sverige (Lidström 2018) og Vest-Europa (Benedetto m.fl. 2020) gir seg også utslag i Nord-Norge og Nord-Sverige, men likevel har partiene en betydelig sterkere posisjon i nord enn i sør, selv om det er noe mindre i Norge enn i Sverige. Det er også verdt å legge merke til at de venstreradikale partiene (Vänsterpartiet og Sosialistisk Venstreparti) også gjør det bedre i nord (se Figur A1 i Appendix for graf). Dette gir støtte til teorien til Rokkan (Lipset & Rokkan 1967; Rokkan & Urwin 1983) om at periferien har

alliert seg med arbeiderklassen (og etter hvert offentlige funksjonærer) i en del av utviklingen av den sosialdemokratiske velferdsstaten. Dette illustreres også med at de klassiske konservative og borgerlige partiene står betydelig svakere i nord (se figur 3).

Det er imidlertid noen forskjeller mellom Norge og Sverige når det gjelder populistiske høyrepartier. I Nord-Norge har Fremskrittspartiet etter hvert oppnådd en relativt sterkere posisjon enn det de har i resten av landet (se figur 2). At høyrepopulistiske partier gjør det bedre i periferien er et fenomen som man har sett i flere land (Zibblatt m.fl. 2020; Ford & Jennings 2020). I Sverige har tidligere forskning vist at Sverigedemokratene gjør det bedre på landsbygda enn i byene (Rickardsson 2021) og at deres velgere i rurale områder i større grad mener at urbane innbyggere overser rurale interesser (Lundåsen & Erlingsson 2023). Til tross for dette gjør Sverigedemokratene det ikke bedre i Nord-Sverige enn i resten av landet, selv om gapet er blitt betydelig mindre ved de siste valgene og partiet opplever en vekst i Nord-Sverige som i resten av landet.

En siste forskjell mellom landene er hvordan periferimobilisering kommer til uttrykk gjennom periferi- og distriktpartier. Selv om senterpartiene deler en felles fortid som agrarpartier, har Senterpartiet i Norge i dag en mye klarere distrikts- og periferiprofil enn det Centerpartiet har i Sverige (Christensen 2017). De historiske røttene kan forklare at svenske Centerpartiet ikke gjør det like dårlig i nord som de andre borgerlige partiene, men likevel er det omtrent på det nasjonale gjennomsnittet (se figur 4). Norske Senterpartiet har imidlertid beholdt en meget distinkt distriktsprofil (Hesstvedt m.fl. 2021) og profilert seg på EU-motstand (Jenssen & Valen 1995), samt distriktsopprør og motstand av sentralisering og urbanisering (Eidheim & Fimreite 2020; Stein m.fl. 2020). Det er også verdt å merke seg at ved fire tilfeller (1989, 1997, 2001 og 2021) har lokale lister med en tydelig regional profil lyktes med å få nok oppslutning (6,2–21,5 prosentpoeng) til å få inn enkeltrepresentanter på Stortinget fra Nord-Norge. Det er de eneste valgkretsene i Norge hvor dette har skjedd. Dette illustrerer hvordan «distriktspolitikk er et eksempel på et latent stridsspørsmål i norsk politikk som har vist seg å ha betydelig mobiliserende kraft når det seiler opp som viktig for velgere» (Hesstvedt m.fl. 2021).

Den potensielt sterke mobiliseringen rundt en latent skillelinje mellom sentrum og periferi, kan forklare hvorfor sentrale politikere i Norge har hatt et sterkt behov for en synlig distriktspolitikk, spesielt i Nord-Norge (Stein 2019; Tufte 2023). På tross av dette, så har befolkningsutviklingen vært svært lik historisk og også de siste ti årene er den svært lik (se figur 5 og tabell 2). Faktisk er det i Nord-Sverige vi finner den kommunen med sterkest befolkningsvekst de siste ti årene (Umeå³) og blant de åtte kommunene med høyest

3 Noe av forklaringen kan være at studenter teller med i SCBs beregninger for innbyggertall i Sverige, mens det i Norge er opp til den enkelte student om hen vil være registrert i hjemkommunen eller i

befolkningsvekst er det likt mellom landene (se tabell 3). Veksten til Umeå er også driveren av veksten til Västerbotten. Dette illustrerer hvordan urbanisering mot kunnskapsbyer er en svært viktig faktor også i nord, og at det siste tiåret har vært Umeå i Nord-Sverige som har vokst mest, mens det tidligere har vært Tromsø i Nord-Norge (Stein 2019). Samtidig har det i perioden fra 2014 til 2023 vært befolkningsnedgang i 85 av 109 kommuner (se Tabell A1 i Appendix). Nå er ikke nødvendigvis befolkningsvekst et mål i seg selv, og det kan kanskje være viktigere for kommuner å tilpasse seg en viss befolkningsnedgang enn å jage et uoppnåelig mål om vekst (Syssner 2018). Likevel er dette en illustrasjon på at den synlige norske distriktpolitikken i Nord-Norge ikke nødvendigvis har gitt så annerledes resultater enn i Sverige. Dette kan igjen forklares av at man i begge land finner en sterk velferdsstat som bidrar til relativ befolkningsstabilitet og regional utjevning (Armstrong & Taylor 2000).

I denne artikkelen er ikke individuell adferd analysert, og dette ville kunne gitt ytterligere forklaringer på hvorfor velgere i nord har de partipreferansene de har og hvorfor flyttemønsteret er som det er. Det er heller ikke analysert kommune- og fylkestingsvalg, og selv om det er noe variasjon der, så er trendene relativt like. Videre forskning bør ta hensyn til de kommende valgene og gjerne sammenligne mer eksplisitt flere periferiregioner i Europa.

Konklusjon

Fortellingene om en egen nordnorsk utvikling drevet frem av fiskarbonden kunne nok virke forlokkende og ha en betydelig symbolsk kraft, ikke minst når det kom til EU-mostanden i Nord-Norge i 1972 og 1994 (Brox 1966, 2004). Det var også betydelig EU-motstand i Nord-Sverige, men i Sverige valgte flertallet av velgerne å gå inn i EU i 1994. I etterkant er det påfallende hvor likt landsdelene i nord har beveget seg både politisk og demografisk. Spesielt demografisk er trendene parallelle og i begge land er det de store kunnskapsbyene som vokser klart mest i perioden 2014–2023, slik de også gjorde i tiårene før det (Stein 2019). I majoriteten av de mindre og mer grisgrendte kommunene har det vært befolkningsnedgang i perioden 2014–2023. Dette illustrerer hvordan de nordlige regionene står ovenfor mange av de samme samfunnsmessige utfordringene.

Alliansen mellom sosialdemokratiet og periferiene i nord har vært historisk sterk og periferien har vært en del av det større sosialdemokratiske prosjektet. Det illustreres av at sosialdemokratene (og venstreradikale) partier stort sett alltid har gjort det sterkere i nord enn i resten av landet og at de klassiske borgerlige partiene alltid har gjort det svakere. Samtidig kan denne alliansen

svekkes fremover hvis de sosialdemokratiske partienes nasjonale oppslutning blir for svak og nye skillelinjer utfordrer alliansen. Spesielt i spørsmål knyttet til globalisering, innvandring og klima er det et stort spenn i den tradisjonelle sosialdemokratiske og venstreradikale alliansen. I Norge ble Arbeiderpartiet for første gang på nesten hundre år ikke største nasjonale parti ved kommune- og fylkestingsvalget i 2023, selv om de relativt sett fortsatt gjorde det bedre i Nord-Norge enn i resten av landet.

I Norge ser vi at Fremskrittspartiet har vært større i nord ved de siste stortingsvalgene og i Sverige er tendens økende også for Sverigedemokraterna i Nord-Sverige. I Norge så man at det tok noe tid før Fremskrittspartiet ble «stuerene» nok til å også lykkes i nord, men etter hvert så er Nord-Norge og motstand mot sentrale eliter, blitt en viktig del av deres suksess på tross av at de har en sterk periferikonkurrent i Senterpartiet. I Nord-Norge, og spesielt i Finnmark, har samepolitiske spørsmål blitt stadig viktigere på agendaen og ved fylkestingsvalget i 2023 ble Nordkalottfolket nest største parti med 19 prosent. Partiet har en populistisk og anti-elite profil – for den nordnorske periferien mot sentrale myndigheter, men også for det lokale selvstyret mot samiske eliter og rettigheter for reindriftsnæringen (Falch & Selle 2023). I 2025 stiller Nordkalottfolket for første gang til stortingsvalg og gjør de det like sterkt i Finnmark som ved fylkestingsvalget vil de få inn en stortingsrepresentant.

I mange andre land har periferiprotester kommet til uttrykk gjennom vekst for høyrepopulistiske partier eller Brexit i Storbritannia (Rodríguez-Pose 2018; Ford & Jennings 2020; Jennings & Stoker 2017). Til nå har det spesielle med de nordlige skandinaviske periferiregionene vært at periferiprotestene har kommet til uttrykk som en del av det sosialdemokratiske velferdsstatsprosjektet. Det har vært sosialdemokratiske partier som har hatt høyest oppslutning i nord. Tendens med at høyrepopulistiske partier vokser i nord kan både tolkes som et uttrykk for at det ligger spenninger i forholdet mellom statlige reguleringer og lokalt selvstyre, men også at innbyggere i periferien mener sentrale myndigheter og eliter i liten grad forstår eller tar tak i samfunnsutfordringer knyttet til synkende folketall i svært mange kommuner, aldring og tilstrekkelig velferdstjenester. Dette betyr på ingen måter at det er enkle høyrepopulistiske løsninger på noen av disse spørsmålene. Men det er verdt å tenke på for sosialdemokratiske partier at når de var på sitt sterkeste var løsninger på periferiens bekymringer en integrert del av det sosialdemokratiske prosjektet. Dette var ikke gjennom enkle populistiske grep, men politiske reformer som bygde og utviklet regionene.

Referanser

- Aardal, Bernt, 1994. "Hva er en politisk skillelinje? En begrepsmessig grenseoppgang", *Tidsskrift for samfunnsforskning* 35(2), s. 218-249.
- Aardal, Bernt & Bergh, Johannes, 2018. "The 2017 Norwegian election", *West European Politics* 41(5), s. 1208-1216.
- Armstrong, Harvey & Taylor, Jim, 2000. *Regional Economics and Policy* (3rd edition). Oxford: Blackwell.
- Arter, David, 2013. *Scandinavian Politics Today*. Manchester: Manchester University Press.
- Auerbach, Kiran, Dahl, Soran H, Eidheim, Marta R & Fimreite, Anne Lise, 2022. "Geografisk bevissthet hos velgere, lokalpolitikere og forvaltningsansatte", *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 4, s. 158-177.
- Avango, Dag, Kunnas, Jan, Pettersson, Maria, Pettersson, Örjan, Roberts, Peder, Solbär, Lovisa, Warde, Paul & Wråkberg, Urban, 2019. "Constructing northern Fennoscandia as a mining region", s. 78-98 i *The Politics of Arctic Resources*. Routledge.
- Bartolini, Stefano & Mair, Peter, 1990. *Identity, competition & electoral availability: the stabilisation of European electorates 1885-1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Benedetto, Giacomo, Hix, Simon & Mastroiocco, Nicola, 2020. "The Rise and Fall of Social Democracy, 1918-2017", *American Political Science Review*. 114(3), s. 928-939.
- Bengtsson, Åsa, Hansen, Kasper, Harðarson, Ólafur Þ, Narud, Hanne Marthe & Oscarsson, Henrik, 2013. *The Nordic voter: Myths of exceptionalism*. Colchester: ECPR Press.
- Berry, William D & Lewis-Beck, Michael S, 1986. *New tools for social scientists: Advances and applications in research methods*. London: Sage Publications, Inc.
- Boyer, Pierre C, Delemotte, Thomas, Gauthier, Germain, Rollet, Vincent & Schmutz, Benoît, 2019. *The Territory of The Gilets Jaunes*. IPP Policy Briefs, no. 39, March 2019. Institut des Politiques Publiques.
- Bremer, Björn & Rennwald, Line, 2023. "Who still likes social democracy? The support base of social democratic parties reconsidered", *Party Politics* 29(4), s. 741-754.
- Brox, Ottar, 1966. *Hva skjer i Nord-Norge?* Oslo: Pax Forlag.
- Brox, Ottar, 1984. *Nord-Norge: Fra allmenning til koloni*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brox, Ottar, 2004. *Hvorfor nei?* Oslo: Oslo nei til EU.
- Bull, Hans Henrik, Norman, Victor & Aasbrenn, Kristian, 2020. "Det handler om Norge: Rapport fra utvalg om demografiutfordringer i distriktene", *Plan* 52(4), s. 8-15.
- Christensen, Dag Arne, 2017. "The Norwegian Agrarian-Centre Party: Class, Rural or Catchall Party?", s. 47-74 i *From Farmyard to City Square? The Electoral Adaptation of the Nordic Agrarian Parties*. Abingdon: Routledge.
- Cramer, Katherine J., 2016. *The politics of resentment: Rural consciousness in Wisconsin and the rise of Scott Walker*. Chicago: University of Chicago Press.
- Eidheim, Marta Rekdal & Fimreite, Anne Lise, 2020. "Geografisk konflikt i det politiske landskapet: En fortelling om to dimensjoner", *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 36(2), s. 56-78.
- Elenius, Lars, Tjelmeland, Hallvard, Lähteenmäki, Maria & Golubev, Alexey, 2015. *The Barents Region: A Transnational History of Subarctic Northern Europe*. Oslo: Pax Forlag.

- Enflo, Kerstin, 2016. "Regional ojämlikhet i Sverige: En historisk analys", *SNS analys*.
- Erlingsson, Gissur Ó, Oscarsson, Henrik & Öhrvall, Richard, 2020. "Landsbygden slår tillbaka?", i U. Andersson, A. Carlander & P. Öhberg (red.), *Regntunga skyar*. Göteborg: Göteborgs universitet, SOM-institutet.
- Erlingsson, Gissur Ó, Öhrvall, Richard & Wallman Lundåsen, Susanne, 2023. "Geographical Tensions Within Municipalities? Evidence from Swedish Local Governments", *Rural Sociology* 88(4), s. 1033–1068.
- Esping-Andersen, Gøsta, 2013. *The three worlds of welfare capitalism*. New York: John Wiley & Sons.
- Falch, Torvald & Selle, Per, 2023. "Populisme på samisk: framveksten av Nordkalottfolket på Sametinget", *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 4, s. 122–141.
- Ford, Robert & Jennings, Will, 2020. "The Changing Cleavage Politics of Western Europe", *Annual Review of Political Science* 23(1), s. 295–314.
- Fulsås, Narve, 1993. *Universitetet i Tromsø 25 år*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Hansen, Kasper M. & Kosiara-Pedersen, Karina, 2017. "Nordic voters and party systems", s. 114–123 i *The Routledge Handbook of Scandinavian Politics*. Abingdon: Routledge.
- Haugsgjerd, Atle & Bergh, Johannes, 2024. "Explaining the Surge of the Populist Radical Right: A Time-Series Analysis of the Effects of Immigration and the Economy in Norway", *Political Behavior* 46, 1633–1652.
- Hesstvedt, Stine, Bergh, Johannes & Karlsen, Rune, 2021. "Kampen om dagsorden: et historisk tilbakeblikk på stortingsvalgene 1957–2017", *Tidsskrift for samfunnsforskning* 62(3), s. 273–292.
- Hooghe, Liesbet & Marks, Gary, 2018. "Cleavage theory meets Europe's crises: Lipset, Rokkan, and the transnational cleavage", *Journal of European Public Policy* 25(1), s. 109–135.
- Huijsmans, Twan, 2023. "Place resentment in 'the places that don't matter': explaining the geographic divide in populist and anti-immigration attitudes", *Acta Politica* 58, 285–305.
- Ivarsflaten, Elisabeth, 2008. "What unites right-wing populists in Western Europe? Re-examining grievance mobilization models in seven successful cases", *Comparative Political Studies* 41(1), s. 3–23.
- Janoski, Thomas & Isaac, Larry W, 1994. "Introduction to time-series analysis", s. 31–53 i Janoski, Thomas & Hicks, Alexander M. (red.), *The Comparative Political Economy of the Welfare State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jennings, Will & Stoker, Gerry, 2016. "The bifurcation of politics: two Englands", *The Political Quarterly* 87(3), s. 372–382.
- Jennings, Will & Stoker, Gerry, 2017. "Tilting towards the cosmopolitan axis? Political change in England and the 2017 general election", *The Political Quarterly* 88(3), s. 359–369.
- Jenssen, Anders Todal & Ivarsflaten, Elisabeth, 2017. "Innvandringsvalget 2017", s. 131–155 i Bergh J. & Aardal, B. (red.), *Velgere og valgkamp. En studie av stortingsvalget*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Jenssen, Anders Todal & Valen, Henry, 1995. *Brussel midt imot: folkeavstemningen om EU*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Johansson, Lotta, 2018. "Frykten for svenske tilstander: Fra et flerfoldig begrep til en enfoldig politisk kampsak?", *Norsk medietidsskrift* 25(3), s. 1–14.

- Kenny, Michael & Luca, Davide, 2021. "The urban-rural polarisation of political disenchantment: an investigation of social and political attitudes in 30 European countries", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 14(3), s. 565–582.
- Kitschelt, Herbert, 1994. *The transformation of European social democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Knutsen, Oddbjørn, 2017. "Political parties and party system", i Knutsen, O. (red.), *The Nordic models in political science: Challenged, but still viable?* Oslo: Fagbokforlaget.
- Lee, Neil, Morris, Katy & Kemeny, Thomas, 2018. "Immobility and the Brexit vote", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 11(1), s. 143–163.
- Lidström, Anders, 2018. *Socialdemokraternas tillbakagång 1973–2014: Strukturella förklaringar och regionala variationer*. Forskningsrapporter i statsvetenskap vid Umeå universitet, 2018:1. Umeå universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Lipset, Seymour & Rokkan, Stein, 1967. *Cleavage structures, party systems, and voter alignments: an introduction*. New York: Free Press.
- Luca, Davide, Terrero-Davila, Javier, Stein, Jonas & Lee, Neil, 2023. "Progressive cities: urban-rural polarisation of social values and economic development around the world", *Urban Studies* 60(12), s. 2329–2350.
- Lundåsen, Susanne Wallman & Erlingsson, Gissur Ó., 2023. "Perceived fairness of intra-municipal cohesion politics: Does place of residence affect party preferences?", *Political Geography* 107, 102994.
- Maxwell, Rahsaan, 2019. "Cosmopolitan immigration attitudes in large European cities: Contextual or compositional effects?", *American Political Science Review* 113(2), s. 456–474.
- McKay, Lawrence, Jennings, Will & Stoker, Gerry, 2021. "Political Trust in the "Places That Don't Matter"", *Frontiers in Political Science* 3(31).
- McKay, Lawrence, Jennings, Will & Stoker, Gerry, 2023. "What is the geography of trust? The urban-rural trust gap in global perspective", *Political Geography* 102, 102863.
- Midtbø, Tor & Hines, Kjell, 1998. "The referendum–election nexus: An aggregate analysis of Norwegian voting behaviour", *Electoral Studies* 17(1), s. 77–94.
- Mudde, Cas & Rovira Kaltwasser, Cristóbal, 2018. "Studying Populism in Comparative Perspective: Reflections on the Contemporary and Future Research Agenda", *Comparative Political Studies* 51(13), s. 1667–1693.
- Myksvoll, Thomas, Tatham, Michaël & Fimreite, Anne Lise, 2022. "Understanding bureaucratic support for coerced institutional change", *Governance* 35(4), s. 1119–1138.
- Olsson, Björn & Wiberg, Ulf, 2003. *Universitetet och den regionala utmaningen*. Nora: Bokförlaget nya Doxa.
- Pontusson, Jonas, 1992. "At the end of the third road: Swedish social democracy in crisis", *Politics & Society* 20(3), s. 305–332.
- Pontusson, Jonas, 1995. "Explaining the decline of European social democracy: The role of structural economic change", *World politics* 47(4), s. 495–533.
- Rickardsson, Jonna, 2021. "The urban–rural divide in radical right populist support: the role of resident's characteristics, urbanization trends and public service supply", *The Annals of Regional Science* 67(1), s. 211–242.

- Rodden, Jonathan, 2010. "The geographic distribution of political preferences", *Annual Review of Political Science* 13, s. 321-340.
- Rodden, Jonathan, 2019. *Why cities lose: The deep roots of the urban-rural political divide*. Hachette UK.
- Rodríguez-Pose, Andrés, 2018. "The revenge of the places that don't matter (and what to do about it)", *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 11(1), s. 189-209.
- Rokkan, Stein, 1967. "Geography, religion, and social class: Crosscutting cleavages in Norwegian politics", s. 379-386 i Lipset S. & Rokkan S. (red.), *Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction*. New York: Free Press.
- Rokkan, Stein, 1987. *Stat, nasjon, klasse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rokkan, Stein & Urwin, Derek W., 1983. *Economy, territory, identity: Politics of West European peripheries*. London: Sage Publications.
- Seip, Jens Arup, 1963. *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stein, Jonas, 2019. "The Striking Similarities between Northern Norway and Northern Sweden", *Arctic Review on Law and Politics* 10, s. 79-102.
- Stein, Jonas, 2023. "Blir norsk politikk GAL ? – Norske velgere og partier sett gjennom et europeisk perspektiv", *Norsk statsvitenskapelig tidsskrift* 39(1), s. 41-49.
- Stein, Jonas, Broderstad, Troy Saghaug & Bjørnå, Hilde, 2022. "Territorial reforms, mobilisation, and political trust: a case study from Norway", *Local Government Studies* 49(3), s. 568-589.
- Stein, Jonas, Buck, Marcus & Bjørnå, Hilde, 2021. "The centre-periphery dimension and trust in politicians: the case of Norway", *Territory, Politics, Governance* 9(1), s. 37-55.
- Stein, Jonas, Folkestad, Bjarte, Aars, Jacob & Christensen, Dag Arne, 2020. "The 2019 local and regional elections in Norway: The periphery strikes again", *Regional & Federal Studies* 31(3), s. 447-459.
- Strebel, Michael A., & Schakel, Arjan H., 2024. "When do subnational jurisdictional mergers impact voting?", *Political Geography* 108, 103033.
- Sundström, Mikael & Sundström, Malena Rosén, 2015. "Centerpartiet – samling efter den ideologiska stormen", *Statsvetenskaplig tidsskrift* 117(2), s. 203-217.
- Syssner, Josefine, 2018. *Mindre många: om anpassning och utveckling i krympande kommuner*. Årsta: Dokument Press.
- Tufte, Geir, 2023. "Why Active State Measures Have Dominated Regional Policies in Norway by Governments of all Colours: A Historical Review and Comparison with Sweden", *Arctic Review on Law and Politics* 14, s. 257-276.
- Vedum, Trygve Slagsvold, 2015. "Sentraliseringen er blå kopi", *Nationen*, 12.08.2015, 18.
- Vennerød, Øyvind & Schjøtt-Pedersen, Karl Eirik, 2023. "The Impending Population Decline in Northern Norway: Implications and Demographic Challenges", *Arctic Review on Law and Politics* 14, s. 169-193.
- Ziblatt, Daniel, Hilbig, Hanno & Bischof, Daniel, 2020. "Wealth of Tongues: Why Peripheral Regions Vote for the Radical Right in Germany", *American Political Science Review* 118(3), s. 1480-1496.

Appendix

Tabell A1. Befolkningsendring, alle kommuner i Nord-Norge og Nord-Sverige 2014–2023

Kommun	Region	Sverige	Innbygger 2023	Endring 2014–23	Prosent
Umeå	Västerbotten	1	133 112	13 660	11.44
Tromsø	Troms	0	77 992	6 402	8.94
Skellefteå	Västerbotten	1	76 219	4 184	5.81
Bodø	Nordland	0	53 259	3 528	7.09
Luleå	Norrbottn	1	79 400	3 489	4.60
Alta	Finnmark	0	21 317	1 495	7.54
Piteå	Norrbottn	1	42 362	903	2.18
Vestvågøy	Nordland	0	11 551	554	5.04
Vågan	Nordland	0	9 736	513	5.56
Harstad - Hárstták	Troms	0	24 903	462	1.89
Vännäs	Västerbotten	1	9 041	448	5.21
Sortland - Suortá	Nordland	0	10 561	432	4.26
Boden	Norrbottn	1	27 960	192	0.69
Målselv	Troms	0	6 782	148	2.23
Herøy (Nordland)	Nordland	0	1 839	106	6.12
Vindeln	Västerbotten	1	5 480	104	1.93
Steigen	Nordland	0	2 665	86	3.33
Leirfjord	Nordland	0	2 270	82	3.75
Hadsel	Nordland	0	8 184	72	0.89
Vefsn	Nordland	0	13 342	56	0.42
Rana	Nordland	0	25 980	37	0.14
Robertsfors	Västerbotten	1	6 746	19	0.28
Fauske - Fuosko	Nordland	0	9 572	16	0.17
Dielddanuorri - Tjeldsund	Troms	0	4 206	-1	-0.02
Vega	Nordland	0	1 219	-4	-0.33
Grane	Nordland	0	1 454	-11	-0.75
Senja	Troms	0	14 851	-12	-0.08
Nordmaling	Västerbotten	1	7 050	-19	-0.27
Sørreisa	Troms	0	3 428	-22	-0.64
Hammerfest - Hámmerfeasta	Finnmark	0	11 310	-28	-0.25
Dønna	Nordland	0	1 391	-29	-2.04
Øksnes	Nordland	0	4 533	-29	-0.64
Lycksele	Västerbotten	1	12 204	-30	-0.25
Loabák - Lavangen	Troms	0	983	-31	-3.06
Bardu	Troms	0	3 949	-36	-0.90
Saltdal	Nordland	0	4 650	-40	-0.85
Vevelstad	Nordland	0	454	-41	-8.28

Fortsetter på neste side

Tabell A1, fortsättning

Kommun	Region	Sverige	Innbygger 2023	Endring 2014–23	Prosent
Gamvik	Finnmark	0	1 054	-44	-4.01
Træna	Nordland	0	444	-45	-9.20
Lurøy	Nordland	0	1 852	-49	-2.58
Unjárga - Nesseby	Finnmark	0	864	-55	-5.98
Gratangen	Troms	0	1 079	-56	-4.93
Bø	Nordland	0	2 584	-58	-2.20
Beiarn	Nordland	0	1 027	-61	-5.61
Hasvik	Finnmark	0	970	-67	-6.46
Balsfjord	Troms	0	5 517	-76	-1.36
Sømna	Nordland	0	1 970	-77	-3.76
Deatnu - Tana	Finnmark	0	2 804	-79	-2.74
Evenes - Evenássi	Nordland	0	1 310	-81	-5.82
Nordreisa - Ráisa - Raisi	Troms	0	4 772	-82	-1.69
Guovdageaidnu - Kautokeino	Finnmark	0	2 847	-84	-2.87
Værøy	Nordland	0	688	-89	-11.45
Båtsfjord	Finnmark	0	2 117	-90	-4.08
Skjervøy	Troms	0	2 790	-91	-3.16
Alstahaug	Nordland	0	7 300	-94	-1.27
Hemnes	Nordland	0	4 459	-94	-2.06
Gildeskål	Nordland	0	1 928	-95	-4.70
Bjørholm	Västerbotten	1	2 351	-96	-3.92
Røst	Nordland	0	469	-97	-17.14
Porsanger - Porsángu - Porsanki	Finnmark	0	3 863	-100	-2.52
Åsele	Västerbotten	1	2 734	-103	-3.63
Storfjord - Omasvuotna - Omasvuono	Troms	0	1 836	-105	-5.41
Brønnøy	Nordland	0	7 787	-110	-1.39
Bindal	Nordland	0	1 391	-112	-7.45
Dyrøy	Troms	0	1 056	-115	-9.82
Lebesby	Finnmark	0	1 226	-115	-8.58
Kvænangen	Troms	0	1 118	-116	-9.40
Nesna	Nordland	0	1 783	-119	-6.26
Måsøy	Finnmark	0	1 119	-122	-9.83
Malå	Västerbotten	1	3 003	-125	-4.00
Moskenes	Nordland	0	979	-129	-11.64
Sørfold	Nordland	0	1 845	-142	-7.15

Fortsetter på neste side

Tabell A1, fortsättning

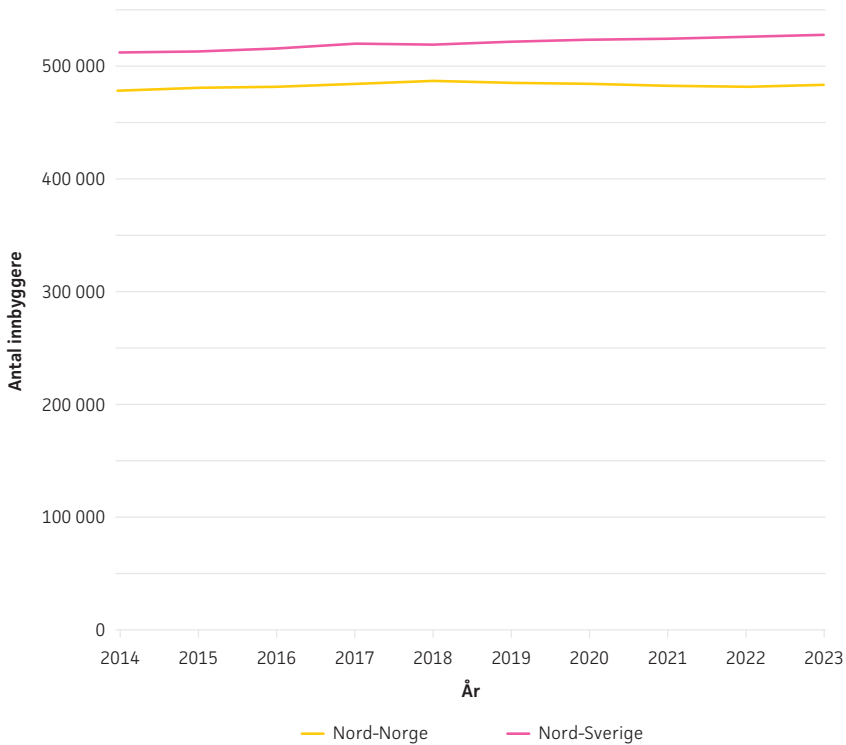
Kommun	Region	Sverige	Innbygger 2023	Endring 2014–23	Prosent
Flakstad	Nordland	0	1 220	-148	-10.82
Berlevåg	Finnmark	0	908	-149	-14.10
Kárásjohka - Karasjok	Finnmark	0	2 543	-155	-5.74
Ibestad	Troms	0	1 279	-157	-10.93
Karlsøy	Troms	0	2 171	-163	-6.98
Loppa	Finnmark	0	862	-165	-16.07
Rødøy	Nordland	0	1 139	-166	-12.72
Salangen	Troms	0	2 048	-175	-7.87
Sorsele	Västerbotten	1	2 397	-176	-6.84
Vardø	Finnmark	0	1 933	-186	-8.78
Gáivuotna - Kåfjord - Kaivuono	Troms	0	2 000	-221	-9.95
Hattfjelldal	Nordland	0	1 278	-222	-14.80
Sør-Varanger	Finnmark	0	9 850	-240	-2.38
Överkalix	Norrbottnen	1	3 172	-241	-7.06
Kvæfjord	Troms	0	2 866	-241	-7.76
Norsjö	Västerbotten	1	3 917	-247	-5.93
Lødingen	Nordland	0	1 985	-263	-11.70
Hamarøy	Nordland	0	2 682	-265	-8.99
Lyngen	Troms	0	2 714	-278	-9.29
Meløy	Nordland	0	6 212	-279	-4.30
Nordkapp	Finnmark	0	2 932	-281	-8.75
Arjeplog	Norrbottnen	1	2 618	-291	-10.00
Jokkmokk	Norrbottnen	1	4 747	-307	-6.07
Storuman	Västerbotten	1	5 634	-315	-5.30
Älvsbyn	Norrbottnen	1	7 812	-343	-4.21
Andøy	Nordland	0	4 577	-416	-8.33
Dorotea	Västerbotten	1	2 349	-416	-15.05
Arvidsjaur	Norrbottnen	1	6 078	-416	-6.41
Pajala	Norrbottnen	1	5 871	-444	-7.03
Vilhelmina	Västerbotten	1	6 281	-545	-7.98
Haparanda	Norrbottnen	1	9 195	-594	-6.07
Vadsø	Finnmark	0	5 593	-630	-10.12
Övertorneå	Norrbottnen	1	4 088	-631	-13.37
Narvik	Nordland	0	21 515	-654	-2.95
Kalix	Norrbottnen	1	15 588	-729	-4.47
Kiruna	Norrbottnen	1	22 424	-830	-3.57
Gällivare	Norrbottnen	1	17 338	-914	-5.01

Tabell A2. Modeller med robuste standardfeil

<i>Analyse av forskjeller mellom Norge og Sverige: Forskjell fra landsgjennomsnittet</i>				
	(1) Sosialdemokratisk	(2) Høyrepopulistisk	(3) Moderate	(4) Senterparti
Sverige	6.61 [‡] (1.15)	-2.06 [‡] (0.76)	-4.14 [‡] (0.59)	-1.38 [*] (0.75)
Trend	0.02 (0.04)	0.06 [‡] (0.02)	-0.02 (0.02)	0.07 [†] (0.03)
Konstant	3.18 [†] (1.26)	-2.34 [‡] (0.53)	-4.86 [‡] (0.63)	-0.18 (0.81)

Not: Standardfeil i parentes. *p<0.1; [†]p<0.05; [‡]p<0.01

Figur A1. Befolkningsendring i Nord-Norge og Nord-Sverige 2014-2023

Data: SSB og SCB

Översikter

Franska parlamentsvalet 2024

Varför och hur gick det sedan?

Marie Demker

”Vi har ju redan halshuggit en kung.” Så svarade en fransk äldre dam på en svensk journalsists fråga om hur hon såg på resultatet efter första valomgången i parlamentsvalet i Frankrike. President Emmanuel Macron anses av många fransmän bete sig som om han vore kung, en enväldig härskare som omger sig med ceremonier och pampiga ritualer. Att han valde att använda sin presidentmakt för att, direkt efter det att valresultatet till Europaparlamentet blev klart, oväntat upplösa den franska Nationalförsamlingen och utlysa nyval sågs av många som ett tecken på en tilltagande maktfullkomlighet.

Professorn i ekonomi, Olivier Blanchard, kallade i *Financial Times* den 27 juni Macrons politiska strategi för en tragedi i fyra akter. Varav den sista och mest tragiska alltså var att upplösa Nationalförsamlingen och utlysa nyval. Blanchard menade att det bara fanns två möjliga utfall – ett där extremhögern fick majoritet och Macron tvingades utnämna en premiärminister från *Rassemblement National* och ett där ingen sida fick majoritet vilket skulle leda till en regering utan majoritet i parlamentet. Alltså, inget som kan vara bra för Frankrike menade han.

Blanchard var verkligen inte ensam, många akademiker, debattörer och politiska journalister var på samma spår. Presidentens eget parti togs på sängen av beslutet, liksom hans premiärminister Gabriel Attal. Många väljare tyckte också att han agerade förhastat; den 22-åriga studenten Louise sa till *Dagens Nyheter* den 11 juni att valkampanjen blev alldeles för kort. Och nyvalet ledde också till turbulens inom det moderata högerpartiet *Les Républicains* som uteslöt sin egen ordförande Eric Ciotti. Orsaken? Att han ville samarbeta med Marine le Pen och Jordan Bardella i *Rassemblement National* inför nyvalet. På vänstersidan vidtog ett intensivt arbete med att skapa en ny folkfront, med referens till den regeringskonstellation som regerade i Frankrike 1936–38, för att hindra *Rassemblement National* från att bilda majoritet. Beskedet från Macron skapade också konvulsioner i det franska partisystemet.

Låt oss ta ett par steg åt sidan för att förstå vad som hände. I det franska valet till Europaparlamentet den 9 juni 2024 fick Marine le Pens och Jordan Bardellas

lista *La France Revient!* 30 mandat, av de 81 som Frankrike förfogar över, eller drygt 31 procent av rösterna. Ingen av de övriga partilistorna kom i närheten av det resultatet. President Macrons parti som tillsammans med andra gick fram under namnet *Besoin d'Europe* fick knappt 15 procent av rösterna och 13 mandat. Ett annat parti inom extremhögern, *La France Fièvre*, fick fem mandat och drygt fem procent av rösterna. Jämfört med valet till Europaparlamentet 2019 vann Marine le Pens gruppering sju nya mandat och president Macrons förlorade tio. Samtidigt vann också de två vänsteralternativen tillsammans tio nya mandat. Enkelt uttryckt så förlorade Macron och den politiska mitten medan alternativen till vänster och höger stärktes. Det var mot den bakgrunden president Macron fattade sitt beslut att upplösa Nationalförsamlingen, och det redan samma kväll som resultatet från valet till Europaparlamentet stod klart.

Om beslutet att upplösa Nationalförsamlingen skall ses som ett rationellt svar på verklighetens förändring behöver vi försöka se det ur president Macrons perspektiv. När han på kvällen den 9 juni meddelade sitt beslut hänvisade han till faran från högerextremismen men sa också att han uppfattat väljarnas "signal". Han tillade att "jag kan inte låtsas som om ingenting har hänt".¹ Vid en presskonferens den 12 juni utvecklade han sina tankar kring beslutet att utlysa nyval.² Hans motiveringar hänvisar till demokratins spelregler men han manar också till mobilisering i mitten och bort från extremerna både till vänster och höger. I sitt tal nämner han att han önskar en allians med de ansvarstagande partierna och nämner då socialdemokrater, gröna, gaullister och radikaler. Han vill se en samling i mitten, beredda till kompromisser, för att övervinna extremernas strupgrepp på landet.

Macrons motivering innehåller två grundläggande argument för nyvalet; det första är det demokratiska. Macron menar att valet till Europaparlamentet visar att den franska Nationalförsamlingen inte längre representerar det franska folkets ideologiska hållning. Därmed är ett nyval på sin plats för att säkerställa representativiteten.³ Han vill också underblåsa en mobilisering mot de extrema krafterna på båda sidor i politiken, men det är ett högt spel. Det andra argumentet är det politiska. Macron har förlorat opinionsstöd sedan president- och parlamentsvalen 2022. Hans genomdrivande av en kontroversiell pensionsreform och användandet av konstitutionens möjlighet att i vissa lägen genomdriva beslut utan omröstning i Nationalförsamlingen har gjort honom impopulär. Ett nyval blir en möjlighet att förnya det politiska förtroendet mellan folket och presidenten.

1 Dagens Nyheter 10 juni 2024

2 Video, *Le Monde* 12 juni 2024.

3 Detta kan ifrågasättas på representationsteoretiska grunder. Valet till Europaparlamentet sker visserligen i Frankrike och med det franska valsystemet men de valda skall inte fatta beslut eller hantera ärenden av den typ som avgörs i ett nationellt parlament. Partigrupperna är också annorlunda sammansatta i Europaparlamentet än i Nationalförsamlingen.

Båda dessa argument återfinns i den franska politiska historien. Redan under den tredje republiken föreslog den dåvarande ledamoten av den franska Nationalförsamlingen, Pierre Mendès France, att nyval skulle utlysas efter ett fascistiskt kuppförsök den 6 februari 1934. Han motsatte sig den tänkta tillsättningen av en nationell samlingsregering som skulle hantera hotet mot demokratin. Mendès France såg händelserna den 6 februari 1934 som ett tecken på en förestående fascistisk mobilisering i Frankrike. Men han ansågs, precis som nu Macron, underminera sitt eget partis möjlighet att genomföra sin politik. För Mendès France var mobiliseringen mot fascismen dock viktigare. Han ville därför att gå till folket igen och be om nytt förtroende. På samma sätt ekar Charles de Gaulles gärning genom Macrons agerande. De Gaulle skapade i konstitutionen för femte republiken en folkvald president, en presidentmakt som var direkt ansvarig mot folket. Han sökte också, efter den kris som uppstod i maj 1968, genom en folkomröstning stöd för en konstitutionell förändring med ökat lokalt inflytande. Men i grund och botten sökte han stöd för sitt eget personliga mandat. Folket sa nej till reformen och de Gaulle avgick från presidentposten.

Att döma av Macrons uttalanden när nyvalet utlystes tänkte han sig att valet skulle ge honom ett förnyat politiskt mandat, ett mandat som skulle ge kraft att stå emot extremerna både till vänster och höger. Han hoppades mobilisera de franska väljarna för kompromisser i mitten. Men Frankrike har aldrig kunnat regeras från mitten. Fram till 2017. Macron gjorde egentligen det omöjliga, skapade ett politiskt mandat i mitten och det höll ganska länge. Redan i valet 2022 knakade bygget dock i fogarna. Och nyvalet sommaren 2024 var ytterligare ett steg tillbaka mot den skarpa tudelning i vänster och höger som kännetecknat fransk politik sedan de Gaulle tillträdde 1958.

För att mota bort högerextremismen i form av *Rassemblement National* skapade den breda vänstern tillsammans med större delen av den liberala mitten en pakt – *Front Republicain* – som innebar att endast en kandidat skulle ställa upp i andra valomgången om den andra kandidater var från extremhögern.⁴ Vänstern bildade *Nouveau Front Populaire* som bestod av flera partier till vänster, från kommunistpartiet till det grön-röda och pro-europeiska *Place Publique*. När resultatet efter andra valomgången stod klart måste sägas att taktiken hade lyckats. *Rassemblement National* och kandidater som stödjer den extrema och radikala högern fick ingen egen majoritet och ett lägre stöd bland väljarna än vad som förutskickats i diskussionerna före valet.⁵ President

4 Denna typ av överenskommelse har använts i Frankrike av och till åtminstone sedan valet 1956. Då var syftet att begränsa Poujadisternas makt. Under 00-talet har arrangemanget använts mot *Front National/Rassemblement National* i både lokala och nationella val.

5 Journalisten Elisabeth Frerot på TV4 skrev i en analys efter första valomgången att ”(a)ldrig förr har extremhögern varit så nära makten i Frankrike. (...) och har nu för första gången en god chans att i andra valomgången säkra en egen majoritet i Nationalförsamlingen” (se <https://www.tv4.se/artikel/7FXsmkIaIqPzbmDKFxCOI6/analys-inte-saekert-att-raedslan-foer-le-pen-aer-lika-stark-den-haer-gangen>, läst 22 oktober 2024). Hon var absolut inte ensam om den analysen.

Macrons liberala grupp *Ensemble* blev dock klart mindre än vänsterblockets grupp.

På samma sätt som i Sverige stod Frankrike nu med tre distinkta ideologiska poler i partisystemet; radikala grupper till vänster och höger och en liberal mittenorienterad grupp. Det fanns inga självklara majoriteter. Men om vänsterblocket slagit sig samman med presidentens liberala grupp hade man haft en majoritet i parlamentet. Men det hade krävt kompromisser – från båda håll.

*Valresultat: Val till Nationalförsamlingen den 30 juni och 7 juli 2024 (procent av avgivna röster och totalt antal mandat)*⁶

Partigrupp	1:a omgång	2:a omgång	Mandat
Rassemblement National	29	32	125
Union de la Gauche	28	26	178
Ensemble	20	23	150
Les Républicains	7	5	39
Union de l'extrême droite	4	5	17
Divers droite	4	4	27
Divers gauche	2	1	12
Régionalistes	1	1	9
Horizons	1	1	6
Divers centre	1	1	6
Union de Démocrates et Indépendants	1	<1	3
Divers	<1	<1	1
Parti Socialiste	<1	<1	2

Eftersom ingen av de större partigrupperingarna hade egen majoritet måste det till en förhandling mellan dem inför regeringsbildningen.⁷ Frankrike under den femte republiken utgör ett semi-presidentiellt system. Det innebär att presidenten utser premiärministern, teoretiskt utan hänsyn till parlamentets majoritet, som sedan i samråd med presidenten sätter samman sin regering. Men, eftersom Nationalförsamlingen har möjlighet att rikta misstroende mot

6 Här anges de partigrupper och de namn som redovisas av inrikesdepartementet. Här redovisas endast de partigrupper som fått mandat i Nationalförsamlingen efter valet. Notera att franska parlamentsval är kombination av partilistor och kandidater. Enstaka kandidater i partier i enstaka valkretsar kan därför ställa upp under andra namn än de nationella etiketterna. Av tradition finns också ett antal kandidater utan traditionell partibeteckning, dessa går under namnen "Diverse höger/vänster/center". Procenttalen är avrundade till närmaste heltal. Antal mandat i Nationalförsamlingen är 577. För majoritet krävs därmed 289 mandat.

7 Om man grupperar mandaten efter de övergripande ideologiska strömningarna har Rassemblement National med stödjande grupper 143 mandat, Nouveau Front Populaire 192 mandat och presidentens liberala grupp Ensemble pour la République 164 mandat. Den moderata högern med delar av Les Républicains har 53 mandat. Övriga mandat fördelas på mindre politiska grupper, regionala samt oberoende kandidater.

regeringen så behöver presidenten i praktiken ändå utse en premiärminister som inte får en majoritet emot sig. Någon ”statsministeromröstning” krävs dock inte.

Vänsterblocket var som största grupp segervissa och krävde att få avgöra vem som skulle bli premiärminister. Men efter president Macrons samtal med företrädare för de olika partigrupperna blev det inte alls så. Istället utsåg han Michel Barnier, en senior politiker och tjänsteman med lång erfarenhet från EU och som partipolitiskt står nära *Les Républicains*. Barnier tillhör den gaullistiska ådran av den franska högern och var ledamot av Nationalförsamlingen för Jacques Chiracs nygaullister *Rassemblement pour la République* under perioden 1978 till 1993. År 1993 blev han Europaminister i Chiracs regering. Han har därefter varit både EU-kommissionär, minister flera gånger och under senare år den som för EUs räkning skötte Brexitförhandlingarna med Storbritannien.

Men Barnier gick bet. I sina försök att få igenom en statsbudget för 2025 använde han till slut den omstridda artikel 49.3 i den franska konstitutionen. President Macron har fått kritik för att han låtit sina regeringar använda artikel 49.3 i alltför stor utsträckning, och bland annat drev premiärminister Elisabeth Borne igenom den kritiserade pensionsreformen på just det sättet. Artikel 49.3 ger regeringen möjligheten att driva igenom ett beslut utan omröstning i Nationalförsamlingen. Möjligheten att använda artikel 49.3 är obegränsad ifråga om statsbudgeten, i övrigt får den endast användas en gång per session i parlamentet, alltså en gång per år. Risken är en snabb misstroendekomröstning (inom 24 timmar) mot regeringen som kan tvinga regeringen att avgå. Det hade bara inträffat en gång under femte republiken. Men nu inträffade det en andra gång. Michel Barnier tvingades avgå efter en misstroendekomröstning den 4 december 2024. Misstroendeförklaringen stöddes av såväl *Rassemblement National* som *Le Nouveau Front Populaire* och fick därmed majoritet. En kraschlandning för Barnier, en omvälvande erfarenhet för den franska demokratin och förstås ett misslyckande för Macron.

På Luciadagen den 13 december utsåg dock Macron en ny premiärminister, återigen en politisk veteran, Francois Bayrou. Bayrou är en välkänd mittenpolitiker som föredrog socialistpartiets Francois Hollande före den sittande presidenten Nicholas Sarkozy från gaullistisk höger i presidentvalet 2012. Ett val som Hollande vann. Bayrou leder partiet *Mouvement Démocrate* som kan sägas vara avlägsen arvtagare till fjärde republikens socialliberala kristdemokratiska parti *Mouvement Républicain Populaire* (MRP). Bayrous strategi är att försöka få ihop en tillräckligt stor grupp parlamentsledamöter från alla partier som kan, om inte stödja så i alla fall, acceptera honom som premiärminister. Han har, till skillnad mot Macron, valt att bjuda in alla partierna till enskilda möten inför en regeringsbildning och alla utom *la France Insoumise* har tackat ja. *Rassemblement National* har varit försiktigt positiva, socialistpartiet och kommunistpartiet har lite olika röster med

olika budskap men viss kompromissvilja finns. Mittengrupperingarna stöder Bayrou, den moderata högern är inte negativ men de gröna är motståndare och hotar med misstroende. Bayrous strategi är att skapa en regering som kan accepteras och vägen dit menar han är att välja personer snarare än partier. Han kommer att presentera sin regering och dess politiska inriktning den 14 januari 2025, i parlamentet. Hur väl den nya regeringen kommer att hantera det franska budgetunderskottet, motsättningarna kring pensionsreformen och de aggressiva tongångarna från ytterflankerna till vänster och höger återstår att se. Något nyval till Nationalförsamlingen kan det dock inte bli före sommaren 2025.

Hur blev det så här? Efter att valet till Nationalförsamlingen genomförts var det dags för Paris att arrangera den olympiska sommarspelen 2024. President Macron meddelade inför dem att det inte skulle bli någon regeringsbildning parallellt med spelen, istället fick det politiska livet ta en paus medan spelen pågick. Macron markerade att det inte var *vem* som var den viktiga frågan utan *vilken majoritet* som kunde bildas i Nationalförsamlingen. I vänsterblocket diskuterades flera kandidater till premiärministerposten men de förde till slut fram Lucie Castet som sitt förslag. Castet hade lämnat socialistpartiet för mer än tio år sedan. Idag arbetar hon som ekonomichef i Paris stad. Hon sa sig dock stå bakom den enade vänsterns program och tog genast upp frågan om att upphäva Macrons pensionsreform. Nationalförsamlingens övriga större partigrupperingar gjorde klart att de skulle rösta emot hennes regering. En av dem som nämndes med större tyngd än övriga var Bernard Cazeneuve, även han tidigare medlem i socialistpartiet men nu i ledningen för en vänsterliberal partigruppering med namnet *La Convention*. Cazeneuve var premiärminister under den tidigare presidenten Francois Hollande och har innehaft flera ministerposter i regeringen samt på lokal och regional nivå. Några röster menar att det var socialistpartiets och den radikala vänstern *La France Insoumise* som genom sin vägran att stödja Cazeneuve gav president Macron möjlighet att istället först utse Michel Barnier, en premiärminister från det konservativa lägret. Andra menar å sin sida att president Macron aldrig hade för avsikt att utse Cazeneuve, oavsett stöd från vänsterblocket, eftersom Cazeneuve markerat (liksom Castet) att han avsåg att förändra den pensionsreform som Macron fick igenom 2023.⁸ Efter att regeringen Barnier föll, i praktiken på budgeten för 2025, tog Macron ytterligare tid på sig. Ryktena gör gällande att Francois Bayrou var nummer två på Macrons lista men efter att Bayrou förstått att han inte skulle få frågan först lär han ha blivit så arg att Macron ändrat sig. Att Bayrou eftersträvat premiärministerposten är nog ingen hemlighet, och att han gärna efterträder Macron också, men

8 Se https://www.huffingtonpost.fr/politique/article/michel-barnier-premier-ministre-la-gauche-est-elle-vraiment-responsable-de-l-echec-de-l-option-cazeneuve_239256.html, läst 24 oktober 2024.

oavsett är Bayrou smakligare för den moderata vänstern än Barnier. Bayrou en politiker med lång erfarenhet från alla beslutsnivåer, stark lokal förankring, han har ett politiskt förflutet tillsammans med Macron, han har stött både vänster och höger och han har befunnit sig i den franska inrikespolitiken i flera decennier. Kanske kommer just den bakgrunden att hjälpa honom att lotsa en ny regering framåt i en balans mellan en splittrad Nationalförsamling och en solitär president.

Så, hur utföll då Macrons agerande i juni ur ett politiskt perspektiv? Macron själv sitter säkert på sin post fram till presidentvalet 2027, ett val han inte heller kan ställa upp i eftersom han redan suttit två presidentperioder. Fram till sommaren 2025 kan han genom konstitutionella begränsningar inte heller upplösa Nationalförsamlingen igen. Återstår för honom att leda Frankrike med hjälp av skakiga majoriteter och med acceptans från vänsterblocket och/eller *Rassemblement National*. Kanske inte vad han tänkte sig, men samtidigt en konsekvens av att vända sig till folket i val. I viss utsträckning liknar därmed situationen den under 1950-talets fjärde republik då svaga regeringar föll på den ena avgörande frågan efter den andra – oftast något om Algerietkriget eller ekonomiska reformer för att omstrukturera industri och jordbruk. Också då dominerades Nationalförsamlingen av ett starkt vänsterblock – kommunistpartiet – och en populistisk höger – *Poujadisterna* – vilket gjorde det omöjligt att få majoritet för större förändringar.

Men, man bör betänka att Macron faktiskt tagit konsekvenserna av högerextremismens allt starkare politiska inflytande över fransk och europeisk politik. I linje med sin syn på demokrati ställde han en ny fråga till det franska folket, en fråga som trots allt visade att det inte var Marine le Pen och *Rassemblement National* som rönt starkast stöd. Istället mobiliserade vänstern och den liberala mitten tillräckligt mycket för att begränsa högerextremismens inflytande. Men den mobiliseringen räckte bara till att säga nej, inte till att skapa hållbara kompromisser som grund för regeringsbildande. Och där ligger den franska politikens svaga punkt – i förmågan till kompromiss. Den femte republikens valsysteem skulle ge starka majoriteter till vänster eller höger. Och konstitutionen skulle ge stärkt makt för regering och president för att skapa stabilitet och beslutsförmåga. Men idag kan Frankrikes parlament inte ta sig ur det grepp som de radikala flyglarna på vänster och höger sida har kopplat på dagspolitiken. Macron underskattade sannolikt vänsterblockets sammanhållning, framför allt inflytandet från *La France Insoumise*,⁹ men han överskattade också viljan till kompromiss i de liberala och moderata grupperingarna. Nu blickar alla mot presidentvalet 2027. Risken är stor för en politisk transportsträcka som

9 "Det okuvade Frankrike" leds av Jean-Luc Mélenchon, och är en icke-revolutionär men vänsterradikal gruppering inom det samlade vänsterblocket. Gruppen har 71 av vänsterblockets 178 mandat och är den största enskilda gruppen i blocket.

ger hugade både till vänster och höger en möjlighet till medial uppmärksamhet med utspel av olika slag. Utspel som spår på motsättningar och inte bäddar för fler kompromisser efter nästa val.

Macron har regerat Frankrike från mitten under en presidentperiod (2017-2022). Det får nog ses som en unik händelse givet fransk politisk historia. Blir det istället extremerna mot varandra nästa gång – Marine le Pen och Jean-Luc Mélenchon? Eller kommer den franska politiska eliten att besinna sig och sluta upp kring en valbar kandidat strax till vänster eller höger om mitten? Bernard Cazeneuve kanske återkommer men i en ny roll eller varför inte Edouard Philippe tidigare premiärminister under Macron?

Och Francois Bayrou skall vi aldrig räkna bort; han har lyckats vara kvar i politiken sedan 1980-talet, har en stark lokal förankring på den franska landsbygden, är lärare i historia, föder upp galopphästar, är gascognare (som d'Artagnan) och har 21 barnbarn.

Den amerikanske vännen

En historia om vrede och revansch

Marie Demker & Ulf Bjereld

”Det började som en skakning på nedre däck” skaldar Mikael Wiehe i ”Titanic”, en sång från albumet *Sjömansvisor* som kom 1978. Katastrofen 1912 när världens dittills största och mest tekniskt avancerade fartyg sjönk började med en skälvnning, en skakning, och det på nedre däck. Det var tredjeklasspassagerarna som märkte det först. Att USA skulle gå samma katastrof till mötes som Titanic är inte sannolikt, däremot att demokratins grundstötning känns av först bland dem som befinner sig längst ned i samhällets hierarki. För en del som ett löfte, för andra som ett hot.

New York i november 2024 är en brokig plats. Vi möter stadens många hemlösa på trottoarerna, lyssnar på den i huvudsak spansktalande personalen på restaurangerna och väjer undan för barnflickorna med bebis i sulky och en fyraåring (med ryggsäck) i handen. Men lyssnar också på de intellektuella äldre kvinnorna som diskuterar skolpolitik med varandra i Central Park, iakt-tager familjerna med småpojkar i väst och vattenkamning eller medelklassens vältränade män och kvinnor som joggar varv efter varv runt Jacqueline Onassis vattenreservoar.

Under många år talade vi i vårt land om att allt som dök upp i USA förr eller senare dök upp i Sverige, lite oklart i vilken form dock. Den franska filosofin landade först på de amerikanska universiteten och knådades ett tag innan den i engelsk språkdräkt dök upp i Sverige. Genusvetenskapens framgångar och identitetspolitikens genomslag skylls på den amerikanska akademiska imperialismen. Må så vara. Men när det gäller politik menar vi att USA är steget efter. De höger-radikala och nationalistiska rörelserna har makten i många demokratiska eller semi-demokratiska länder i Europa, direkt eller indirekt. I Polen har utvecklingen vridits ur de anti-demokratiska krafternas händer, i Ungern inte så. I Italien regerar ett parti med rötterna i Mussolinis rörelse, i Frankrike råder ett slags vapenstillestånd i väntan på presidentvalet 2027 och i Österrike är en höger-radikal rörelse på väg att få regeringsmakten med hjälp av en splittrad moderat höger. Europa är en provkarta på olika sorters motstånd, eftergifter och segrar.

Marie Demker och Ulf Bjereld är professorer i statsvetenskap vid Göteborgs universitet.
E-post: marie.demker@gu.se; ulf.bjereld@pol.gu.se

Den amerikanske vännen har kanske halkat efter i mer än ett avseende. En jämförelse mellan megastäderna New York och Paris ger vid handen att de bådas satsningar på cyklar och minskad trafikvolym har fått mycket olika utfall. Manhattan är fyllt av stora svarta privatbilar, lastbilar av 60-talssnitt och i ett smalt stråk nära trottoaren cyklar folk på sina Citibikes, utan hjälm och utan någon form av trafikvett. Risken att bli överkörd av en cykel är mycket större än av någon av de bilar som snällt stannar även för dem som går mot rött. Tunnelbanan i New York fungerar, men något behagligt transportmedel är det inte – buller, trängsel och mycket låg säkerhet på perrongerna. Inte konstigt man väljer bort. I Paris är bilarna nu portförbjudna utefter Seine och cyklisterna åtminstone hälften med hjälm, samsas med små privatbilar i kulörta färger och budbilar som ofta är eldrivna. Den franska varianten på tunnelbana, Metro, går på gummihjul och en del tåg är till och med förarlösa. Säkerheten upprätthålls genom perrongdörrar som öppnas när tåget stannat. Förmågan till förnyelse och innovation tycks ligga längre fram på den här sidan Atlanten.

Efter Donald Trumps valseger i presidentvalet 2024 inställer sig emellertid flera frågor. Avgörande är vilken av dem som är den rätta, den rätta i meningen att svaret blottar en analys av den politiska situationen som förklarar utfallet i valet. Bör vi fråga oss varför Trump vann? Eller snarare varför Harris förlorade? Bör vi ställa frågor om valsystemet? Om maktindelningen? Eller snarare ta hjälp av den politiska sociologins verktyg; klass, kön, utbildning? Finns förklaringen i debatten före valet? Bör vi titta djupt i väljarnas plånböcker eller i deras själar?

Ingen tror att ett valresultat kan förklaras av en, och endast en, faktor. Vi är människor och människor agerar individuellt och tillsammans, oförutsägbart och ibland på helt olika sätt trots liknande förutsättningar. Men om vi skall använda oss av Ockhams rakkniv bör vi söka efter den ”renaste” förklaringen, eller som filosofen Charles Saunders Peirce menar i sin plädering för värdet i abduktion, den mest sannolika gemensamma förklaringen till en mängd olika observationer.

Låt oss börja med Dean Phillips. Phillips var en av Minnesotas åtta ledamöter i representanthuset. Han tillhör Demokraterna och i sitt första val år 2018 besegrade han och Demokraterna den republikanske kandidaten i sitt valdistrikt för första gången sedan 1961. Phillips deklarerade redan i oktober 2023 att han hade för avsikt att utmana sittande president Joe Biden i Demokraternas primärval året därpå. Phillips påbörjade då också sin egen presidentkampanj. Han lämnade sina särskilda uppdrag i kongressen under vintern 2023–24 eftersom han var kritisk till partiets agerande inför presidentvalet. I primärvalen samlade Phillips som mest 20 procent av rösterna (New Hampshire) mot Biden. På vårvintern lade Phillips ned sin kampanj och stödde i stället Biden.

När Phillips intervjuades i CNN efter Demokraternas valnederlag lyfte han fram partiets bristande organisation och oförmåga att få fram valbara kandidater. Han tillade, bara halvt på skämt, att Barack Obama inte kan rädda partiet.

Igen. Men viktigast, han påtalade att Donald Trump lyftes fram av en rörelse. Och Phillips tillade att han inte alls var säker på att *någon* demokratisk kandidat hade kunnat stå upp emot den rörelsen. Phillips var såvitt vi förstår den som först av alla förtroendevalda i det Demokratiska partiet öppet ifrågasatte Bidens möjligheter att vinna presidentvalet 2024. Och han gjorde det innan Biden gjort bort sig i någon debatt med Donald Trump. Phillips kandiderade inte för omval och lämnar därför kongressen när Donald Trump tillträder som president.

Phillips sätter fingret på en öm punkt i Demokraternas kampanj; engagemanget. Vid våra egna promenader på Manhattan gick vi vid flera tillfällen förbi Demokraternas partilokaler. Varje gång var det stängt och låst. Och de flesta flygblad och affischer som hängde i fönstret rörde en lokal folkomröstning om borgmästare Eric Adams fem förslag om förändringar av stadens regelverk (City Charter) som kunde uppfattas som ett försök att stärka borgmästarämbetets makt i förhållande till stadsfullmäktige (City Council). (Adams fick igenom fyra av sina fem förslag.) Vid vallokalerna i denna djupt Demokratiska del av staten New York, och av USA, återfanns få synliga aktivister och fokus var mer på den lokala folkomröstningen än på presidentvalet. Därmed inte sagt att det är giltigt som bevis på en avsaknad av engagemang för Demokraternas presidentkandidat Kamala Harris. New York är ju en delstat där utgången i presidentvalet i praktiken var klar på förhand.

Inte heller det faktum att försäljarna i Central Park hade fullt av blå Harris-kepsar dagen innan valet för att dagen efter låta borden fyllas av röda Trump-kepsar säger något annat än att marknaden följer makten. Men, tillsammans med den kritik som både Phillips och andra inom Demokraterna riktat mot bristande organisation och bristande öppenhet för en ny generation politiker, finner vi det sannolikt att det ligger något i förklaringen om brist på engagemang. Partiet har också innehått presidentmakten under tolv av de senaste 16 åren. Det är svårt för Demokraterna att mobilisera en "rörelse" – i stället förknippas partiet av många väljare med "makten" i Washington.

Donald Trump har tillsammans med sin familj tagit kontrollen över det Republikanska partiet, men det är den så kallade MAGA-rörelsen som gett honom den möjligheten. "Make America Great Again" är Trumps motto och de stora skarorna av supportrar som sluter upp vid hans kampanjmöten, vare sig de är i New York eller Arizona, förkroppsligar politik som rörelse. Partiet kan inte stå emot en kandidat som håvar in väljare och inte heller kan partiet stå emot en kandidat vars supportrar är beredda att gå igenom eld och vatten för honom, men knappast för partiet i sig. Där Tea-party-rörelsen var ideologisk och elitorienterad är MAGA-rörelsen fysisk och folklig. Och den drivs av vrede.

Vrede är en effektiv kraft i politiken. Viljan till revansch, kravet på upprättelse och intensiteten i bilden av "den andre" som en fiende kan inte överskattas som politiskt medel. I Europa har vi sett det gång på gång, alltsedan 1930-talets

krigshetsande fascister till 2010-talets högerradikaler. Demokratins ideal om intressekonflikter, pragmatiska kompromisser och förhandlingar står sig slätt inför en mobb som den som den 6 januari 2021 invaderade kongressen i Washington. Samma sak inträffade den 6 februari 1934 i Paris. Fascister, nationalister och högerradikala hade förenats i sin önskan att få bort den demokratiskt valda regeringen från makten. Medlet var kollektivt våldsutövande. Syftet var att ta sig in i Nationalförsamlingen för att handgripligt kasta ledamöterna i Seinen. Försöket misslyckades men ledamöterna fick tas ut bakvägar och via källaren.

Förutsättningen för revanschistiska rörelser, eller om man så vill för att ressentimentet skall samla sig till våldsamt motstånd, är att polariseringen är så stor att "de andra" inte är motståndare utan just fiender. Det brukar kallas affektiv polarisering. Trump har lovat att använda militären mot nationens "inre fiender". Tydligare kan det inte sägas. På samma sätt som i ett krig måste fienden förgöras för att landet, jag själv, min familj, min klass eller min ras, skall återfå sin värdighet, integritet och respekten i omvärlden.

Agerandet har mycket litet med egentliga intressen, i traditionell politisk mening, att göra. USA har haft sin beskärda del av sådana rörelser, *America First* på 1940-talet är den första i modern demokratisk tid, men också inbördeskriget kan förstås i detta perspektiv. Men här har Europa många fler och tragiska erfarenheter, och det är därför USA:s utveckling framstår som något som ligger efter Europa. Nationalismen i Europa visade sitt fula tryne i och under de båda världskrigen. Under flera decennier efter förintelsen var den politiskt mer eller mindre död. Men sedan 20–25 år är den tillbaka i ny kostym. Det som händer i USA har redan hänt i Europa. Och kanske är det till och med så att den högerradikala nationalismen har nått sin kulmen i Europa. Om inte annat så kan hotet från Ryssland sätta agendan för den Europeiska unionen framöver. Kampen kan komma att handla om vår överlevnad som demokratiska stater. Men där är vi inte riktigt än.

Kamala Harris hade sin väljarbas geografiskt i norr och utefter USA:s båda kuster. Sociologiskt bars hon fram av kvinnor, storstadsväljare och personer med längre utbildning. Och utbildningsklyftan var till och med lite större 2024 än 2020. Utbildning tenderar att segla upp som en avgörande faktor för väljarbeteende i ett land där utbildning är en vara på en marknad. Risken att utbildningsfaktorn därmed fördjupar de socio-ekonomiska politiska skiljelinjerna är överhängande. Utbildning i USA är i stor utsträckning en fråga om tillgång till pengar.

Bland USA:s minoriteter röstade 80–90 procent av judar och svarta på Harris. Bland spanskttalande var bilden mer splittrad, men så är också gruppen så kallade latinos heterogen. En taxichaufför från Mexico som körde oss till flygplatsen röstade inte på Trump, frågan är om han hade röstat alls. Däremot hade han varit i USA i 34 år men såg fram emot en tid som pensionär i Mexico. För många Kuba-flyktingar i Florida är i stället det politiska engagemanget stort

och det är Trump och Republikanerna som är partiet för dem. Människor från länderna i Mellanamerika, puertoricaner och personer med rötter i Spanien har inte så mycket mer än språket gemensamt.

Många kommentarer har talat om ekonomi och klass som förklaring till Trumps seger. Och nog kläddes kampanjen i dessa termer. Mycket tyder på att väljare i små ekonomiska omständigheter har svårt att väga in sina egna långsiktiga ekonomiska intressen inför ett val. Kortsiktiga ekonomiska vinster som skattesänkningar uppfattas som mer attraktiva än långsiktiga satsningar på välfärdsprogram trots att sådana skulle gynna just dessa väljargrupper. Ekonomisk politik tenderar också att i valkampanjer förr eller senare hamna i den egna plånboken. Att den ekonomiska utvecklingen i USA är en del av samma utveckling som drabbat alla andra västländer spelar i det sammanhanget ingen roll. Till det skall också sägas att den ekonomiska ojämlikheten i nästan alla industrialiserade länder har ökat under de senaste decennierna och att sittande regeringar nästan alltid tappar väljarstöd under mandatperioden. Amerikansk politik är förstås inget undantag i det fallet.

Som många amerikanska kommentatorer påpekade både före och efter valdagen så har Demokraterna fört en mer arbetarklassvänlig ekonomisk politik än vad republikanerna någonsin gjort. Och ekonomin i USA är bättre än i jämförbara länder och bättre än på många år. Det finns fler jobb idag, BNP är högre och lägre inflation. Enligt valundersökningar var frågor om inflation och ekonomi de viktigaste för väljarna. Men det blev aldrig någon riktig politisk nerv i dessa frågor – det känslomässiga engagemanget kom att handla om andra frågor. Trump och republikanska kandidater framstår som tuffa och de enkla budskapen om migration, lag och ordning och amerikansk isolationism tilltalar många väljare. Frågor om invandring, kriminalitet och nationalism är de som i allt högre utsträckning engagerat västvärldens väljargrupper med lägre utbildning, sämre ekonomi och lägre social status. Den politiska kartan har ritats om från ekonomisk klasskonflikt till kulturell dito, där en mer traditionell syn på familjebildning, religion och sexuella minoriteter ställs mot liberala och mer radikala uppfattningar om abort, kvinnlig frigörelse och rasism.

Senatsvalen med två senatorer från varje stat oavsett befolkning skapar en överrepresentation av just vit arbetarklass. Stater med färre invånare tenderar att vara mindre urbana och ha en större andel arbetarklass än andra stater. Ändå har varje stat två senatorer vilket ger en överrepresentation för vit arbetarklass, och i dagsläget också för republikanerna eftersom den väljargruppen i allt större utsträckning sympatiserar med det partiet. Är det några som är underrepresenterade i den amerikanska kongressen som helhet så är det latinos och väljare med rötter i Asien.

En skakning på tredje däck, sjunger Mikael Wiehe. Det är ingen tvekan om att vita väljare med lägre utbildning – vad som i USA benämns vit arbetarklass – har fått relativt sämre ekonomi och välstånd under de senaste decennierna.

De utgör också en allt mindre del av befolkningen, idag under 40 procent. Vita väljare med högre utbildning har inte tappat i välstånd på samma sätt. Latinos och svarta har generellt haft en bättre utveckling, oavsett utbildning.

Trumps valseger 2024 och 2016 bör förstås som ett uttryck för att *Rörelse* slår *Ideologi* och *Revansch* slår *Resultat*, alla dagar i veckan. Och à propos frågorna i inledningen, vi röstar på väljarnas själar. Den amerikanska demokratin lär inte sjunka till botten som Titanic men det är nog inte fel att likt fartygsorkestern spela "Närmare Gud till dig". Räddning kräver en kraftig omläggning av kursen.

Kommentar till Ragnhild Nilssons ”Kommentar till professor Jonny Hjelm artikel ’Vetenskaplig ideologi-produktion – en kritisk granskning av urfolkismen i svensk forskning’”

Jonny Hjelm

Min analys av innehållet i Sametingets *Forskningspolitisk strategi* (SFS) samt Åsa Viridi Kroiks (2021) och Ragnhild Nilssons (2021) doktorsavhandlingar, gjord med utgångspunkt i Mats Lindbergs VDP-triad – publicerad i *Statsvetenskaplig tidskrift* nummer 2, 2024 – visar på grundläggande idémässiga likheter när det kommer till ”värden” (V), ”beskrivningar” (D) och ”handlingsrekommendationer” (P). Jag menar att innehållet i SFS och doktorsavhandlingarna – och annan refererad litteratur – illustrerar genomslaget för ideologin urfolkism. Det yttrar sig bland annat i en strävan hos forskare att producera kunskap som befäster bilden av att dagens samer härstammar från den folkgrupp som funnits i Sápmi i minst 500 år och att detta urfolk har – som det skrivs i 2007 års urfolksdeklaration – ”behållit en del eller alla sina egna sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner”.

Urfolksrättsjuristen Mattias Åhrén är en av dem som framhållit att urfolkens distinkta annorlundahet, när det gäller sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner och historiska anknytning till ett särskilt territorium är avgörande för deras status som just urfolk (Åhrén 2016 och 2023). Det är enligt min mening en viktig förklaring till att Nilsson fokuserar renskötseln, sijten och samebyn – ”...den mest samiska av alla organisationer och institutioner...” – som Svenska Samernas Riksförbund förklarade i en ideologisk text utgiven

Jonny Hjelm är verksam vid Institutionen för idé- och samhällsstudier, Umeå universitet.
E-post: jonny.hjelm@umu.se

1986 (se Åhrén 1986, en viktig inspirationskälla för Nilsson, vilket jag återkommer till).

I Nilssons 18-sidiga kommentar till min artikel redogörs för brister hon funnit. Nilsson refererar också utförligt internationell urfolksrätt. Jag fokuserar här några av de saker som tas upp i kommentaren, centrala också i avhandlingen, däribland att en "samisk förståelse av självbestämmande" (s. 341) kan och bör sökas i renskötseln och dess produktionsmässiga organisering genom den familjebaserade sijten – och hithörande sydsamiska nyckelbegrepp. Det handlar i första hand om de "beskrivningar" (D) av det "samiska samhället" som Nilsson ger – en väldigt ensartad och insnävad renskötseldominerad verklighetsbeskrivning – och som jag frilagt med hjälp av VDP-analysmodellen. I anslutning till detta återkommer jag till det breddade perspektiv jag efterlyste i min artikel – att en studie av samers kamp för självbestämmande sedan 1900-talets början bör inkludera andra sociala kategorier i Sápmi – en uppfattning som Nilsson i sin kommentar avfärdar som onödig i den typ av studie som hon gjort. Annat som Nilsson tar upp i sin kommentar, exempelvis det faktum att vi sedan 2011 enligt regeringsformen, har två "folk" i Sverige, är intressant på många sätt, men är något jag ska återkomma till i ett annat sammanhang. Detsamma gäller hur urfolkismen som ideologi förhåller sig till den internationella urfolksjuridiken.

Jag inleder med en kort kommentar om att Nilsson i min text anser sig ha hittat "påståendet", "att det inte förekommer skilda epistemologiska och ontologiska positioner baserade på levda klass- och etnicitetserfarenheter" (s. 339). Men något sådant har jag inte påstått. Jag utesluter *inte* att det bland kanske uppemot 55 000 samer finns (och tidigare funnits) personer som har, eller uppfattar/uppfattat sig ha, en kunskapssyn och verklighetsuppfattning som avviker/avvikit från den som många andra svenskar har/har haft. Jag kan också tänka mig att det i extra hög grad torde gälla renskötande samer, genom sitt beroende av så kallad erfarenhetsbaserad kunskap och renskötselns villkor. Vad jag ifrågasatte är *generella påståenden om att samerna som urfolkskollektiv* har en särskild kunskapssyn och verklighetsuppfattning. I sin kommentar deklarerar Nilsson återigen att urfolk – exempelvis det samiska – "har en särskild epistemologi" (s. 342). Urfolk förklaras också som folkkollektiv ha "egna rättsuppfattningar" (s. 343) och "egna normsystem" (s. 339). Jag efterlyser som framgått empiri som visar att det förhåller sig på detta sätt. Till dess att dylik empiri presenterats så utgår jag från att den stora majoriteten individer som sedan början av 1900-talet identifierat sig som samer har haft kunskapssyner, verklighetsuppfattningar, rättsuppfattningar och normsystem som i stora drag liknat de som funnits hos andra svenska medborgare.

Enligt Nilsson bör svaret på varför samernas självbestämmandekamp inte varit särskilt lyckad sökas i renskötselns traditionella organisationsform – den familjebaserade sijten – och att dess relationellt grundade värderingar fångade

i ett antal sydsamiska begrepp inte fått tillräckligt genomslag i självbestämmandekampen. Men varför ska svaret sökas här? I sijten? Renskötande samer har ju länge utgjort en minoritet bland de svenska samerna. De senaste decennierna har kanske endast 5–10 procent varit direkt involverade i renskötseln. Det enkla svaret är att Nilsson under avhandlingsarbetet, som det förklaras, lät sig inspireras av några rader i *Samernas vilja*, utgiven 1986 av Svenska Samernas Riksförbund (SSR), redigerad av dess ordförande, Ingvar Åhrén (Åhrén 1986). I ett av bokens avsnitt, som av Åhrén beskrivs som "ideologiskt till sitt innehåll", betonas sijtens betydelse (citatet finns återgivet i Nilssons avhandling på s. 17):

Samerna har genom historien värnat om sitt land och sin kulturens integritet byggd på ett outplånligt samband mellan människan och miljön i Sámielatnam. Sii'da-systemet är ett uttryck för denna relation och för en samisk samhällsordning med fasta rättsprinciper. Ur sii'da-systemet kan den nuvarande samebyorganisationen härledas. Samernas rätt till land och vatten bygger på sii'da-principens utnyttjande och fördelning av sameområdets resurser.

Det är alltså hos SSR, den svenska rennäringens intresseorganisation sedan 1950, och den ideologi som dess ledning formulerade 1986, som Nilsson hittade inspiration i sin studie av samernas kamp för självbestämmande. Mot denna bakgrund är det knappast förvånande att jag, i min analys av Nilssons doktorsavhandling, hittar ideologiska inslag.

Nilssons doktorsavhandling illustrerar alltså – för att återknyta till det jag inledningsvis skrev om FN:s urfolksdeklaration och urfolkens annorlundahet – hur forskare i och genom sina studier ideologiskt bidrar till befästa samernas annorlundahet visavi "majoritetssamhället" (Nilsson 2021).

Problemet med detta är att majoriteten av de individer som funnits/finns i "det samiska samhället" i mer än hundra år levt på annat än renskötsel. De har som andra svenska medborgare i Sápmi levt på småbruk, jakt, fiske och lönearbete – det sistnämnda så klart successivt allt viktigare under 1900-talet. "Det samiska samhället" och en stor majoritet av dess individer var/är alltså, och nu handlar det alltså om "D" (verklighetsbeskrivningar) i VDP-triaden, *inte* medlemmar i samebyar. Mycket skulle kunna skrivas om denna kategori samer – de sedan 1800-talet assimilerade samerna – men jag nöjer mig här med att konstatera att en rimlig hypotes är att vi bland dessa inte hittar de urfolksannorlunda samerna, de som kan bidra till att befästa samers urfolksstatus idag.

Nilssons doktorsavhandling handlar om de, som hon skriver i avhandlingen, "idéer *samerna i Sverige* [min kursivering] har formulerat om vad samiskt självbestämmande är för något, hur det kan implementeras, dvs. vilka organisatoriska lösningar eller förslag som föreslås och vad som konstituerar den samiska grupp som också ska ta del av detta självbestämmande" (s. 6).

I hennes kommentar i *Statsvetenskaplig tidskrift* skrivs apropå syftet att avhandlingen "...belyser de skärningspunkter och svårigheter som urfolks självbestämmande ger upphov till, såväl i relation till de befintliga demokratiska institutionerna som *internt i det samiska samhället* [min kursivering] genom uppbyggandet av en ny demokratisk institution som Sametinget" (s. 338). Och några sidor längre fram om syftet, och dess utgångspunkt, som "...är att samerna är erkända som ett folk med en rätt till självbestämmande i Sverige och min forskningsfråga är vad det kan betyda mer konkret utifrån politisk teori och internationell rätt, och *en samisk förståelse* [min kursivering] av självbestämmelse" (s. 341).

När det gäller de idéer som "samerna i Sverige har formulerat" rörande självbestämmande så baseras avhandlingen i hög grad på åsikter som funnits inom den så kallade "samerörelsen" och dess ledare och de studier som gjorts om denna/dessa. Det rör sig om historisk/statsvetenskaplig forskning som enligt min mening "folkifierat" samerna på ett bekymmersamt sätt. Jag efterlyser alltså hos Nilsson en kritisk diskussion om de tidiga sameledarnas uttolkningar av vad samerna som etnisk kategori hade för politiska uppfattningar, krav (och kunskapssyner, verklighetsuppfattningar etcetera). Jag menar inte att det är en lätt uppgift, men desto större anledning att formulera sig försiktigt när det kommer till utsagor om de åsikts-idé-värderingsspann som funnits bland "samerna i Sverige". Vad gäller formuleringar av typen "en samisk förståelse av självbestämmande", liksom närliggande begrepp som "samisk rättsuppfattning", "samiska idéer" etcetera, så vore mycket vunnet om Nilsson istället hade skrivit "förståelser vanliga bland samerna", "rättsuppfattningar vanliga bland samer" etcetera, då det tydliggjort att det inte funnits/finns *en* förståelse, än mindre att alla samer överhuvudtaget har/har haft någon förståelse av samiskt självbestämmande. I stället för att postulera att det funnits/finns "en samisk förståelse av självbestämmande" så blir det en empirisk fråga: vilka slags förståelser av samiskt självbestämmande har det funnits/finns bland samer och i vilken utsträckning har denna problematik engagerat/intresserat de som identifierat sig som samer?

Nilsson är medveten om självbestämmandefrågans komplexitet och konfliktfyllda dimensioner. Det rör sig alltså om självbestämmande i svenska delen av Sápmi, omkring 50 procent av Sveriges yta. Hon skriver: "Den historiska konflikt gällande ett ökat samiskt självbestämmande som funnits mellan *staten och det samiska samhället* [min kursivering] i drygt hundra år är i allra högsta grad fortfarande aktuell." Ja, det stämmer. Och följaktligen, tänker jag mig – vilket jag för fram i slutet av min artikel – behöver en studie av samernas kamp för självbestämmande, särskilt som den av Nilsson beskrivs som konfliktfyllt och mindre lyckad, *inkludera analyser av hur andra människor i Sverige, i synnerhet i Norrland, uppfattat samernas kamp för självbestämmande* (historiskt och med beaktande av de månghundraåriga assimileringprocesserna

och de därpå uppkomna oklara/mångfaldiga etnicitetssubjektspositionerna). I sin kommentar avvisar Nilsson detta. Det är, som det verkar, inte nödvändigt när samernas självbestämmandekamp ska studeras. Jag delar inte denna uppfattning.

I Nilssons politikvärld framstår "staten" som en maktresursstark abstraktion utan politiska förbindelser med medborgarna i Sverige/Norrland/Sápmi – inbegripen i en politisk kamp med det "det samiska samhället". Men efter det demokratiska genombrottet 1918–1922 så har givetvis den nationella politiken delvis sprungit ur/beaktat medborgarnas åsikter/värderingar/normer om stort och smått – utomordentligt förenklat uttryckt – däribland frågor som rört rennäringen, samebyarnas rättigheter och de över tid allt mer skärpta kraven på självbestämmande.

Hur uppfattades exempelvis Sametingets gruvpolicy 2014, för att ta ett tidsnära exempel, där huvudbudskapet var, som det sammanfattades i en bok där Nilsson var en av tre redaktörer (Lantto & Mörkenstam 2016), "...att alla naturresurser såväl ovan som under jord i Sápmi tillhör det samiska folket"? En rimlig hypotes är att dylikt bör ha uppfattats som potentiellt konfliktskapande, av en del samer och icke-samer i Sápmi och att det givetvis var/är något som många politiker på olika nivåer uppfattat vilket i sin tur påverkat partiets ställningstaganden och ageranden. Sannolikt har det också – som redan på Elsa Laulas tid – funnits samer som varit osäkra/skeptiska/kritiska till en radikal etnonationalistisk samepolitik. Kanske har även etniskt präglade konflikter i andra delar av världen, rörande exempelvis territoriella rättigheter fungerat avskräckande?

I Nilssons doktorsavhandling saknas alltså denna typ av bred samhällspolitisk analys av samers politiska kamp för självbestämmande, även om finns intressanta ansatser i denna riktning. Men det stannar tyvärr vid just ansatser. Nilssons huvudresultat är som framgått att kampen för samiskt självbestämmande och självkonstituering försvårats och fördröjts på grund av att samer av olika skäl "glömt" den sijtebaserade relationella rättighetsuppfattningen. Det finns alternativa förklaringar som Nilsson refererar, som också innehåller en annan verklighetsbeskrivning, "D" i VDP-triaden. Den viktigaste handlar om att många samer sedan århundraden tillbaka, men kanske särskilt sedan välfärdssamhällets uppbyggnad påbörjades, valde att satsa på jordbruk/lönearbete framför en osäker framtid inom renskötseln och/eller att förlita sig på samisk etnonationalism. Efter drygt hundra sidors läsning i avhandlingen förs denna alternativa förklaring in av Nilsson då hon refererar några forskare som menar att "samernas jämlika ställning med övriga medborgare när det gäller levnadsstandard och tillgång till socialförsäkring medför att mervärdet av ett ökat självbestämmande är lågt". I slutet av avhandlingen återkommer Nilsson till denna förklaring:

Varför kraven på territoriellt självstyre och exempelvis egen beskattning [i Sápmi] aldrig på allvar varit ett samepolitiskt alternativ anser både Kuokkanen (2019) och Spitzer & Selle (2020) bland annat beror på att samernas inkorporering i välfärdssamhället och den sociala omfördelningspolitik som varit karaktäristisk för de nordiska länderna medfört att den samepolitiska rädslan för att falla sämre ut har varit större än vad man trott sig kunna vinna.

Ja, kanske är det så enkelt, och svårt, då människors övervägande och ageranden historiskt kan vara svåra att analysera. Men denna ansats till förklaring förutsätter, för att kunna prövas på allvar, ett avmystifierande av samers förankring i sijten/rensköteln; att deras annorlundahet inte postuleras utan att de, som andra människor och sociala kategorier, studeras förutsättningslöst och att analyser och slutsatser förankras i empiri möjlig att värdera för andra forskare. Det innebär också att icke-renskötande samer, och deras tankar och agerande, på allvar bör inkluderas i studierna, liksom de människor som uppfattades vara "svenskar"/icke-samer. Hur annorlunda upplevdes de och deras livsföring vara? Representerade icke-samer "majoritetssamhället" i negativ, hotande mening? Den svenska statens samepolitik måste också belysas utifrån detta icke-renskötande samiska perspektiv. Kanske hade välfärdspolitikerna ett betydande stöd bland många svenska samer?

Avslutningsvis några ord om de felaktigheter som Nilsson hittat i min artikel. I en vetenskaplig text ska det helst inte finnas några felaktigheter, och ibland blir det ändå fel, som i ett citat ur Nilssons avhandling. Ordet "men" har blivit "min". Jag beklagar denna felskrivning. Citat ska vara korrekta. Vad gäller Nilssons positionering visavi urfolksmetodologi (UM) så vidhåller jag att hennes doktorsavhandling genom sitt fokus på renskötande samers kunskapssyn, verklighetsuppfattning, erfarenhetsbaserade kunskap och sydsamiska begrepp, är ett tydligt exempel på en helt central tankegång inom UM.

Nilsson menar även (s. 348) att jag i ett citat i min artikel (s. 301) avsiktligt tagit bort ordet "inte" för att få stöd för min tes att UM fått ökat inflytande i sameforskningen under 2010-talet. Det är en grov och oriktig anklagelse rörande mitt citat och referat ur/av en text Nilsson medförfattat rörande Sametingsvalet 2017. Jag har *inte påstått*, vilket Nilsson alltså hävdar, att Sametingsstudien med den aktuella enkäten faktiskt beaktat samernas epistemologi, däremot framgår tydligt att det hade varit idealet (men att det av olika skäl inte var möjligt i denna enkätstudie). Det rör sig alltså om en passage där jag noterat att en av två Sametingsvalsstudier, den som rörde 2017 års Sametingsval, publicerad 2021 (den första rörde 2013 års Sametingsval, publicerad 2016), tillfogats en formulering om samernas "egen epistemologi". Det intressanta är förändringen över tid, men också att urfolket samer kollektivt tillskrivs en särskild kunskapssyn. Att ordet "inte" saknas förändrar inget i sak utan det intressanta

och viktiga i sammanhanget är ju att det i den senare boken *överhuvudtaget* ordades om "samernas egen epistemologi".

Jag menar att det nu är dags för tongivande delar av svensk humanvetenskaplig forskning att bredda forskningen, empiriskt och teoretiskt-metodologiskt. Jag efterlyser exempelvis forskning om "obemärkta" samers tankar, värderingar och livsvillkor (inklusive befolkningsdemografiska data) vilket i sin tur bör kontrasteras mot de uttolkningar av de samefolkliga behov och krav som kända sameledare gjort genom historien. Kanske har det stora flertalet samer inte alls velat ha samiskt självbestämmande i Sápmi, varken idag eller under 1900-talets början? Men om detta vet vi mycket lite eftersom självbestämmandekampen ännu inte studerats systematiskt utifrån ett dylikt perspektiv. Här finns även goda möjligheter att anknyta till den socialhistoriska underifrån-traditionen som finns i svensk forskning om samer, såväl den inomvetenskapliga som den mer populärvetenskapliga. Jag tänker exempelvis på etnologen Per Moritz (1990) doktorsavhandling *Fjällfolk. Livsformer och kulturprocesser i Tärna socken under 1800- och 1900-talen* och boken *Kåikul-Gåjkul. En skogssameby i förändring*, resultatet av ett lokalt gräv-där-du-står-projekt.

Litteratur

- Broch Johansen, Siri, 2015. *Elsa Laula Renberg. Historien om samefolket store Minerva*, Kårásjoka-Karásjok.
- Hjelm, Jonny, 2023. "Folkifieringen av samer. Etnopolitik och vetenskapliga normer", *Historisk Tidskrift* 143(4), s. 610–620.
- Hjelm, Jonny, 2024. "Samer, självmord och historiska trauman", *Socialvetenskaplig tidskrift*, under utgivning hösten 2024.
- Kroik, Virdi Åsa, 2021. *Dihte gievrie – det vi möter i respekt*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Kåikul – Gåjkul: en skogssameby i förändring: omfattar Kåikuls historia från 1700-talet*. Utgivare: Kåikuls byarförening, Luleå 2005.
- Lantto, Patrik & Mörkenstam, Ulf, 2016. "Sametingets historiska och politiska kontext", i Ragnhild Nilsson, Stefan Dahlberg & Ulf Mörkenstam (red.), *Sametingsval. Väljare, partier och media*. Stockholm: Santérus förlag.
- Moritz, Per, 1990. *Fjällfolk. Livsformer och kulturprocesser i Tärna socken under 1800- och 1900-talen*, Umeå: Umeå universitet.
- Nilsson, Ragnhild, 2021. *Att bearkadidh: Om samiskt självbestämmande och samisk självkonstituering*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Åhrén, Ingvar (red.), 1986. *Samernas vilja*, Skriftserie utgiven av Svenska Samernas Riksförbund (SSR), Sápmi 4.
- Åhrén, Mattias, 2016. *Indigenous Peoples' Status in the International Legal System*. Oxford University Press.
- Åhrén, Mattias, 2023. "The relevance of the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples to vibrant, viable and sustainable Sámi communities", i Dorothée Cambou & Øyvind Ravna (red.), *The Significance of Sámi Rights. Law, Justice, and Sustainability for the Indigenous Sámi in the Nordic Countries*. London: Routledge.

Litteraturgranskningar

Fourquet, Jérôme, 2023. *La France d'après. Tableau politique*. Paris: Seuil.

Reviewed by Marie Demker

Politisk geografi och franska väljare

Fransk väljarforskning har alltid haft ett starkt drag av politisk geografi. Den franska kartan med departement och regioner i regnbågens alla färger pryder ofta både rapporter och böcker om franska val. De franska partierna är i huvudsak koalitioner av ideologiska strömningar, gestaltade genom mer eller mindre våltaliga politiska kandidater. I det liknar det franska politiska systemet betydligt mer det amerikanska än det svenska. Därför är det också både relevant och möjligt att analysera de lokala förutsättningarna för franska politiska strömningar oavsett partiets eller kandidatens namn. Kandidaterna må variera men den ena eller andra regionen förutsättningar att stödja en viss politisk strömning förändras inte lika lätt som kandidaterna byts ut.

De franska ledamöterna i Nationalförsamlingen, liksom borgmästare, regionala representanter och departementens församlingar, bär traktens och befolkningens historia in i de demokratiska institutionerna. Södra och norra Frankrike delas av en religiös skiljelinje med katoliker i söder och protestanter i norr, liksom av industrialisering i norr och arvet från romarrikets latifundier (gods) i söder. Självständighetsivarna i Bretagne, vinodlarna i Bordeaux och på slätten i Champagne och den kulturella eliten i västra Paris – alla bär de olika men kollektiva politiska berättelser med sig in i demokratin. Tilltalande är att fransk statsvetenskap därför får en dos av politisk antropologi, något som jag idag saknar i den svenska statsvetenskapen. Politiska analytiker, akademiker liksom journalister, betraktar ofta svensk politik som en stormarknad. Med hjälp av beteendepsykologiska modeller eller ekonomisk teori förklaras vårt val av varumärke, fl'åt parti.

Frågan är om det perspektivet förvrider bilden av oss själva i spegeln? Oavsett vilket så tror jag att vi tappat bort att även i ett så individualistiskt och marknadstänkande land som Sverige så sätter historiska och kollektiva minnen ramar för politiska lojaliteter. Sverigedemokraternas genombrott skedde från Skåne i syd, en jordbrukspräglad region sent integrerad i nationalstaten Sverige och med påtagliga antipatier mot Stockholmsstyrningen långt in på 1970-talet.

Marie Demker är professor i statsvetenskap, Göteborgs universitet.
E-post: marie.demker@pol.gu.se

Socialdemokraterna har länge dominerat norra Sverige trots att en mycket hög andel av befolkningen inte alls kan sägas tillhöra traditionell arbetarklass. Att Göteborg betraktas som ett liberalt fäste där alla borgerliga partier var ännu lite mer liberala än alla borgerliga partier på andra ställen är ingen hemlighet. Inte heller Kristdemokraternas fästen i det frikyrkliga Jönköping och Småland. Ändå har den politiska geografin inte haft någon stark plats i svensk statsvetenskap.

På mer än femhundra sidor, i en bok med namnet "La France d'après. Tableaux politique" har Jérôme Fourquet samlat närmare fyrtio analyser av franskt väljarbeteende, med fokus på geografi, kultur, religion och ideologier. Fourquet har en master i statsvetenskap men hans profession är opinions-analytikerns då han sedan många år har en ledande position vid IFOP, ett av de äldsta opinionsundersökningsföretagen i Frankrike. Fourquet hedrar med sin bok arvet efter fransk statsvetenskapens ikon, André Siegfried. Siegfried publicerade 1913 "Tableau politique de la France de l'Ouest sous la Troisième République" där han argumenterade för att jordmån och geologi var avgörande för befolkningens ideologiska hållning. Kanske en lite oväntad analys men som fångade näringsstruktur och historia. I det längre perspektivet var det den politiska geografin i generell mening som blev hans gebit i den franska statsvetenskapen. Fourquet följer här upp Siegfried men hans ambition är att visa upp ett helt annat Frankrike – Frankrike efteråt, som titeln lyder – än det Siegfried beskrev, dock med liknande metoder.

Fourquets bok fungerar som kommentar till de dramatiska förändringar i fransk politik som skett sedan Emmanuel Macron kom till makten år 2017. På karta efter karta målar Fourquet upp motsättningen mellan Macron och Marine le Pen, en motsättning som tidigare stod mellan socialister och gaullister. Han vill också få oss att se hur den tidigare geografiska politiska identiteten har fått ge vika för nya kulturella, mer lättrorliga, identiteter. Styrkan med hans analyser är att han empiriskt visar hur t ex ökad turism, valet av förnamn eller avstånd till en järnvägsstation indikerar förändringar i politiskt relevanta strömningar i befolkningen. I orter som har en stark turistindustri slår Macron le Pen med stor marginal. I de tidigare starkt katolska regioner fick en stor övervikt av nyfödda barn namnet "Marie/Maria" oavsett om det rörde sig om en pojke eller flicka. Och där röstade man också konservativt. Sambandet mellan förnamn och partival består men allt färre barn får numera namnet "Marie/Maria". Och ju längre väljarna bor från en järnvägsstation desto större andel av dem röstar på le Pen. Fourquet visar också hur starka de politiska territoriella bastionerna är; i samma sydfranska horisontellt avlånga område några mil in från kusten röstar befolkningen på vänstersocialister oavsett om de heter José Bové eller Jean-Luc Mélenchon.

Min kritik mot Fourquet är att han, utan egentlig förklaring, allt eftersom i boken kommer att frigöra sig från de politisk-geografiska strukturerna. Boken består av tre huvudsakliga delar, alla uppdelade i mindre analyser, och i den

tredje och avslutade delen om presidentvalet 2022 diskuterar han nästan enbart sociala och kulturella förklaringar till valutgången. Plötsligt är det antalet bilbränder, hotet från islamister och invandringen som hamnar i fokus. Men genom att de geografiska ramarna ändå ligger kvar i analysen tenderar han att röra sig farligt nära de ekologiska felsluten, alltså att förklara individuellt beteende med samband på kollektiv nivå. Jag saknar en fördjupad analys av relationen mellan de historiska geografiska förutsättningarna å ena sidan och invandring, brottslighet och islamism å den andra. Vissa områden tycks påverkas starkt av dessa faktorer, andra inte alls trots motsvarande förekomst. Det är som om Fourquet när han kommer nära i tiden inte förmår bibehålla den distans som så förtjänstfullt präglar resten av analyserna.

Men, när detta är sagt, en liten dos politisk antropologi och en återupptagen uppmärksamhet av den politiska geografin skulle ge svensk forskning om väljare, partier och val nya perspektiv. Fourquets färgglada kartor är en inspiration.

**Koval, Nadija & Teresjtsjenko, Denys (red.),
2023. *Russian Cultural Diplomacy Under
Putin: Rossotrudnichestvo, the “Russkiy Mir”
Foundation, and the Gorchakov Found in
2007–2022. Ibidem-Verlag.***

Reviewed by Bendik Mogens Manum

Hvor går grensen mellom harmløs kulturutveksling og ondssinnet påvirkning? Språk, litteratur, kunst og historie er for mange selve hjørnesteinene i en nasjons selvoppfattelse: Staten pryder seg med nasjonens dyder og bragder, og i møte med fremmede makter og folk løfter den frem sine helter og særpreg for å fortelle noe om *hvem «vi» er*. Norge har Ibsen, Sverige har Lindgren, og Russland har Pusjkin. I denne boken gir forfatterne et godt og grundig overblikk over utviklingen til Russlands diplomatiske (mis)bruk av kultur under Putin-regimet. De demonstrerer hvordan det politiske regimet har instrumentalisert russisk kultur og smidd klassiske komponenter av russisk identitet om til våpen i statens diplomatiske arsenal. Ifølge forfatterne er hensikten med denne prosessen entydig: å vende opinionen i utlandet til Russlands favør. Påskriften

på bokens forsidebilde, en sovjetisk propagandaplakat fra 1920, gir leseren et glimt av forfatterens syn på omfanget til Russlands ambisjon: «Snart vil hele verden bli vår».

Forfatterne retter blikket mot tre sentrale statlige- og pseudo ikke-statlige aktører, som – bevæpnet med russisk kultur og historie – henvender seg til utlandet. Disse aktørene er: Rossotrudnitsjestvo – et statlig byrå for humanitærhjelp og kulturell påvirkning underlagt utenriksdepartementet; «Russkij Mir»-stiftelsen – en ikke-statlig stiftelse med oppdraget om å fremme russisk språk og kultur i den russiske diasporaen; og Gortsjakov-fondet – et ikke-statlig fond beregnet til å tiltrekke seg unge utenlandske akademikere, politikere og spesialister for å skape og finansiere et intellektuelt miljø som er positivt innstilt til Russland og det russiske perspektivet. Det er ved å benytte seg av disse institusjonene at Den russiske føderasjon setter sin kulturdiplomatiske strategi ut i livet. En strategi som blant annet innebærer å opprettholde en forståelse i det postsovjetiske området om at russisk overherredømme i regionen er en naturlig og ønsket tilstand, i tillegg til å knytte bånd til de unge spesialistene, politikerne og akademikerne i utlandet som er særlig mottakelige for Russlands verdensbilde og historieoppfattelse.

Boken, redigert av Nadija Koval og Denys Teresjtsjenko,¹ er et samlet verk bestående av tre separate artikler, der hver artikkel beskriver en av de tre nøkkelinstitusjonene i det russiske kulturdiplomatiske soft power-rammeverket i tidsrommet 2007–2022. Etter en gjennomgang av hver institusjon ledes leseren videre inn i en samlende konklusjon som retter perspektivet vårt videre til etter Fullskalainvasjon i 2022. Kildegrunnlaget for forfatterens analyse er basert et bredt spekter av førstehåndskilder som: føderale lover og forskrifter, organisasjonsdokumenter, budsjetter, uttalelser fra de gitte organisasjonenes lederskap, organisasjonenes offentlige nettsider og uttalelser, samt nyhetsartikler.

Rossotrudnitsjestvo

Den første artikkelen beskriver det statlige organet Rossotrudnitsjestvo,² en organisasjon som i Vesten og EU flere steder er omtalt som en del av Kremls desinformasjons- og spionasjeapparat (Calabresi 2014; Horwitz 2013). Dette statlige byrået innehar flere roller, som i vestlige motparter ofte er fordelt på flere organisasjoner. Rossotrudnitsjestvo kombinerer aktiviteter relatert til kulturelt diplomati og kulturell formidling – som kan minne om det tyske Goethe-institut, med internasjonal humanitær bistand – som utøvet av amerikanske USAID eller norske NORAD. Forskernes artikkel retter hovedsakelig

1 Med bidrag fra medforfatterne Kateryna Zahryvenko, Maryna Irysova, Serhiy Tytiuk og Yulia Masiyenko.

2 Organisasjonens fulle navn: Det føderale byrået for saker vedrørende Samveldet av uavhengige stater, landsmenn som er bosatt i utlandet, og internasjonalt humanitært samarbeid.

sitt fokus mot byråets propagandaelement. Forfatterne gjør leseren kjent med organisasjonens historie og utvikling siden dens stiftelse i 2008 under president Medvedev og drar paralleller til byråets forgjengere i sovjettiden, samtidig som de bemerker de hyppige forekomstene av ansatte med bånd til KGB og FSB. Videre hevder de at den grunnleggende hensikten med dannelsen av byrået var «å relativisere og legitimere bevæpnet og hybrid aggresjon mot andre stater på den internasjonale arena» (Koval & Teresjtsjenko 2023: 96).

Rossotrudnitsjestvos ansvarsområder deles i tre: Det første er å fremme russiske kulturelle og humanitære bragder i utlandet. Dette oppnås ved å sponse forestillinger, forelesninger, ungdomsarbeid, informasjonskampanjer og språkundervisning i utlandet; Det andre er å støtte «landsmenn» i utlandet. Her bistår byrået russiskspråklige i utlandet med å (re-)migrere til Russland og etablerer interesseorganisasjoner for «landsmenn» i utlandet; Det tredje er å yte humanitær bistand, som stort sett blir gitt til de okkuperte regionene i Ukraina.

Ved en gjennomgang av Rossotrudnitsjestvo sitt lederskap vektlegges byråets tette integrasjon med det russiske politiske regimet og presidentadministrasjonen av forfatterne. Presidenten utnevner og avskjediger organisasjonens øverste ledere, som nesten alltid har vært folkevalgte fra Dumaen eller Føderasjonsrådet. Andre ansatte i fremtredende stillinger har også ofte bakgrunn fra politikken og embetsverket – gjerne med forbindelser til presidentadministrasjonen. Dette er i utgangspunktet ikke en umiddelbart oppsiktsvekkende oppdagelse. Det amerikanske bistandsbyrået USAID, som forfatterne ved flere anledninger sammenligner Rossotrudnitsjestvo med, er også organisert på en lignende måte: USAIDs Administrator (øverste leder) er direkte underlagt den amerikanske utenriksministeren, og dermed presidentembetet (se f.eks. «Title V» i Congress, 1998). Det er heller ikke uvanlig å finne personer med tilknytning til både tidligere og nåværende presidentadministrasjoner i USAIDs øverste lederskap, for eksempel som medlemmer av presidentenes valgkampstaber. Men det er, som forfatterne bemerker, mindre vanlig med en bakgrunn som yrkesdiplomat eller karriere i humanitær utviklingshjelp blant lederskapet i Rossotrudnitsjestvo enn i sammenlignbare organisasjoner.

Et av de mest oppsiktsvekkende aspektene av Rossotrudnitsjestvos virksomhet er byråets rolle i det russiske propagandaapparatet. Som forfatterne demonstrerer, har byråets geografiske fokus (til tross for byråets brede tilstedeværelse i 80 land) i aller høyeste grad gjenspeilet Russlands geopolitiske ambisjoner: Fokuset hviler hovedsakelig på Ukraina, og i noe mindre grad på Baltikum, Kaukasus og Sentral-Asia. Byrået fører informasjonskampanjer om krigen i Ukraina i utlandet og forfekter den russiske «sannheten» om situasjonen, samtidig som det forformidler den russiske humanitære bistanden til de «befridde» ukrainske regionene og kjemper imot vestlig «russofobi». Denne propagandaaktiviteten manifesterer seg også på sosiale medier, der forfatterne

fremsetter at så mye som én tredjedel av alle byråets poster på tvers av alle sosiale plattformer er direkte krigspropaganda.

«Russkij Mir»-stiftelsen

Den andre artikkelen beskriver «Russkij Mir»-stiftelsens virksomhet. Stiftelsen ble opprettet i 2007, og er hovedsakelig et verktøy for å promotere russisk språk og kultur blant den russiskspråklige diasporaen i utlandet. Stiftelsen støtter russiskspråklige medier, russiske språkrettigheter og kulturelle arrangementer, men promoterer også «objektiv informasjon» om Russland i utlandet.

Stiftelsen tar navnet sitt etter «Russkij Mir»-ideologien («Den russiske verden»), et konsept som oppsto i russisk postsovjetisk diskurs ut ifra et behov om å forstå seg på Russlands nye plass i verden og i sitt eget nærområde etter Sovjetunionens kollaps. Denne ideologien forstår «Den russiske verden» som et slags sivilisatorisk rammeverk som legger føringer for hvordan Den russiske føderasjon skal og bør forholde seg til andre postsovjetiske stater og til de tilhørende til «Den russiske verden» som befinner seg utenfor statens grenser. Mennesker med tilknytning til russisk språk og kultur, som bekjenner seg til Den russiske ortodokse kirke, eller som deler de såkalte «russiske tradisjonelle verdier» blir her sett på som å tilhøre en utvidet «Russiske verden», utenfor Russlands grenser. Dette rammeverket blir sjeldent klart definert av sine for- kjempere, men som forfatterne viser ser «Den russiske verden» ofte ut til å i det minste omfatte Ukraina, Belarus og Russland, og ideologien tjener ofte som en ledestjerne i Russlands utenrikspolitiske ambisjoner.

Stiftelsens viktigste funksjon er distribusjonen av prosjekttilskudd til ikke-statlige organisasjoner, akademiske prosjekter, utdanningsinstitusjoner og lignende utenfor Russlands grenser. Prosjektene fondet støtter er ifølge forfatterne stort sett relatert til å formidle kunnskap om russisk språk og kultur, i tillegg til å promotere det offisielle russiske synet på Andre verdenskrig og livet i Sovjetunionen. I likhet med Rossotrudnichestvo etablerer «Russkij Mir»-stiftelsen også kontorer og lokaler i fremmede stater, men forfatterne bemerker at der Rossotrudnichestvo vektlegger hovedsteder, så har «Russkij Mir»-stiftelsen heller en tendens til å etablere seg i distriktene. Stiftelsens oppmerksomhet og økonomiske tilskudd har stort blitt rettet mot stater i det postsovjetiske området med betydelige russiskspråklige minoriteter, og i mindre grad til land i Europa og Nord-Amerika. Forfatterne bemerker også at man – etter utbruddet av Russlands fullskalainvasjon av Ukraina i 2022 og som et forventet ledd i Russlands tiltagende utenrikspolitiske tilnærming til BRICs-landene og revisjonistiske aktører i Asia, Afrika og Sør-Amerika – kan se en økning i «Russkij Mir»-stiftelsens investeringer i det globale sør. Denne prosessen er derimot foreløpig i en tidlig fase, og brorparten av stiftelsens oppmerksomhet er i dag fortsatt rettet mot det postsovjetiske området.

Gortsjakov-fondet

Den tredje artikkelen utforsker Gortsjakov-fondet (under sitt fulle navn: Aleksandr Gortsjakov-fondet til støtte for offentlig diplomati). I likhet med Rossotrudnitsjestvo ble også Gortsjakov-fondet stiftet på president Medvedevs ordre, denne gang i 2010. Fondet er det forfatterne kaller en «Government-Organized Non-Governmental Organisation» (GONGO): Til tross for å være en uavhengig ikke-statlig organisasjon på papiret, er fondet i praksis underlagt utenriksdepartementet og det politiske regimet. Fondets hensikt er å legge betingelsene til rette for russiske interesser i utlandet innenfor sosiale og politiske spørsmål, så vel som i næringslivet. I likhet med Rossotrudnitsjestvo og «Russkij Mir»-stiftelsen beskjeftiger fondet seg også med å avholde seminarer og konferanser, og å tildele tilskudd til ikke-statlige organisasjoner. Det som er spesielt ved Gortsjakov-fondet er at det er nesten utelukkende rettet mot unge og lovende utenlandske spesialister, politikere og akademikere, for å skape et nettverk med unge profesjonelle som er positivt innstilt til det russiske verdensbildet.

Fondets strategi er langsiktig, og det har spilt en viktig rolle i å fremstille Russlands revansjistiske ideologi som det forfatterne kaller «normale» sikkerhetsbetyrninger, for det utenlandske publikum. Fondet er oppkalt etter Aleksandr Gortsjakov, som i sin rolle som utenriksminister etter det ydmykende nederlaget i Krym-krigen på 1800-tallet satte Det russiske imperiet på en ny utenrikspolitisk kurs. Den gang skulle Russland, igjennom interne reformer og opprustning, skaffe til veie endringer i den lokale sikkerhetsarkitekturen i Øst-Europa når rikets styrke igjen var bygget opp etter en periode med rekonvalesens. Som forfatterne siterer ham: «Russia is not sulking, Russia is collecting itself» (Koval & Teresjtsjenko 2023: 163). Parallellen til Gortsjakovs doktrine kan, slik forfatterne demonstrerer, uten vanskeligheter spores i det moderne russiske regimes utenrikspolitiske strategi, og hans navn og arv brukes bevisst med symbolsk effekt for å drive hjem budskapet. I den forstand er Gortsjakov-fondet beregnet for å skape et intellektuelt og profesjonelt miljø i utlandet som vil ønske Russland velkommen tilbake som en supermakt – etter å ha reist seg fra det knestående Sovjetunionens kollaps forlot landet i på 90-tallet, slik imperiet reiste seg etter Krym-krigen.

Ifølge forfatterne har fondets arbeid til en viss grad båret frukt. De nevner blant annet den årlige konferansen «Potsdammøtene»,³ en møtearena som samler unge studenter, akademikere, embetsfolk og andre spesialister i alderen 20–35 år fra Russland og Tyskland, for å diskutere tysk-russiske forhold og interesser. Gortsjakov-fondet har vært direkte involvert i finansieringen av dette prosjektet siden 2010. Til tross for at samarbeidet ble lagt på is etter fullskalainvasjonen i 2022 skriver forfatterne at Potsdammøtene allerede hadde «bidratt til utviklingen av bilaterale bånd mellom parlamentarikere, og dermed, de

3 Fullt navn: The Youth Forum of the Potsdam Meetings.

politiske elitene i begge landene, noe som skapte større forståelse for hverandres politiske krav» (Koval & Teresjtsjenko 2023: 181–182). Denne observasjon som er særlig interessant i lys av den motviljen mot å bevæpne Ukraina som har stått så sterk i den tyske offentligheten, og i tyske politiske kretser. Et annet fokusområde som kan sees på som en av fondets største suksesser er dets innsats i å påvirke Georgia og georgiske eliter, men det er vanskelig å kartlegge nøyaktig hvor fondet legger inn støtet, da deres finansiering av organisasjoner og prosjekter ikke er transparent.

Avsluttende bemerkninger

Boken gir en omfattende og nødvendig oversikt over deler av Russlands soft power-apparat, og beskriver i detalj disse tre nøkkelinstitusjonenes bakgrunn, struktur og virke. Som forfatterne demonstrerer kan utviklingen av disse tre verktøyene oppfattes som å ha sitt opphav i en og samme årsak: Russlands feilslåtte forsøk på å beholde politisk innflytelse i det postsovjetiske området under fargerevolusjonene på begynnelsen av 2000-tallet, særlig i Ukraina og Georgia, fremkalte et behov for å utvikle verktøy som kunne bidra til å knytte tettere bånd mellom Russland på den ene siden, og utenlandske intellektuelle og den russiske diasporaen på den andre.

Slike innflytelsesproduserende aktører som de tre institusjonene forfatterne beskriver er særlig relevante å studere i dag. Russland har over de siste ti årene foretatt et betydelig skifte i form av sitt utenrikspolitiske engasjement og diplomatiske innsats, og vektlegger i dag – i langt større grad enn før – partnerskap med stater i Asia, Afrika og Sør-Amerika. Vi ser at denne tilnærmingen i mange tilfeller blir tatt godt imot: Både BRICs-utvidelsen og det russiske inntoget i Mali vitner om dette. Om Russlands mål med sitt kulturelle diplomati har vært å påvirke forholdene og opinionen i utlandet i russisk favør må denne innsatsen, i hvert fall i enkelte tilfeller, vurderes som vellykket. Denne utviklingen, og aktørene som påvirker den, må forstås.

Som forfatterne bemerker har Russlands økende satsning på institusjoner som distribuerer tilskudd til sivilsamfunnet og ikke-statlige organisasjoner i *utlandet* også en parallell til utviklingen *internt* i Russland. Beløpene som staten har gitt i tilskudd til ikke-statlige organisasjoner har på generell basis sett en stadig økning utover 2010-tallet, noe forfatterne forbinder med innførelsen av den beryktede «Fremmed agent-loven» i 2012. Loven hemmet det operasjonelle livet til ikke-statlige organisasjoner som mottok økonomisk støtte fra utlandet, og det oppsto et akutt behov for å skaffe til veis midler for å holde ideelle organisasjoner i live – et tomrom som staten måtte fylle. Denne utviklingen kan ha hatt en smitteeffekt på statens posisjon i forhold til ikke-statlige aktører i utlandet, og kan ha skapt presedens for å videreutvikle de grenene av Russlands soft power-maskineri som er rettet utenriks.

Russlands kulturelle diplomati blir på generelt grunnlag fremstilt av forfatterne som et negativt og truende system. Argumenter fra dette ståstedet som baserer seg på institusjonenes nære bånd til det politiske regimet er ikke umiddelbart overbevisende på egen hånd. Ja, lederskapet i de tre institusjonene forfatterne studerer er tett knyttet til, og i mange tilfeller direkte underlagt, Kreml. Samtidig finner man også lignende forhold i flere av de vestlige institusjonene som forfatterne sammenligner de russiske motpartene med (og som de russiske institusjonene sammenligner seg selv med). Dette kaster snarere en mørk skygge over autenticiteten til kulturelt diplomati og andre soft power-institusjoner på generell basis, uavhengig av opphavsnasjonen.

Det er derimot særlig to aspekter, som forfatterne påpeker, av det russiske kulturelle diplomati som er særegent for det russiske systemet, og som underbygger påstander om de russiske institusjonene som adskilt fra vestlige motparter. Ett av disse er de båndene mellom russiske soft power-institusjoner og etterretningssektoren, med Rossotrudnitsjestvo som et klart eksempel. Det andre er at de tre russiske kulturdiplomatiske institusjonene alle opererer ut ifra en antakelse om at den russiske nasjon – både representert ved staten, folket, og russisk kultur – er under angrep: Ondsinnede aktører motvirker ikke bare russiske interesser i geopolitisk forstand, men angriper også russisk kultur, og forsøker å «kansellere» denne hvor enn den skulle vise seg. Et enkelt søk etter «russofobi» på «Russkij Mir»-stiftelsens nettsider avslører hvor førende denne oppfattelsen av Russland og russisk kulturs offerrolle er i organisasjonens virke. I skrivende stund (oktober 2024) resulterer dette søkeordet i treff på flere hundre artikler og poster. Rossotrudnitsjestvo og Gortsjakov-fondets vedtekter og organisasjonsmål gjenspeiler også en lignende oppfattelse om at russisk kultur er truet. Det er dermed opp til disse institusjonene å fortelle omverdenen «sannheten» om Russland og det russiske på en måte som overhodet ikke er å finne hos lignende organisasjoner i utlandet. Kulturdiplomatiske institusjoner og humanitære organisasjoner dannet på initiativ av andre stater er også, i likhet med sine russiske motparter, diplomatiske verktøy. Forskjellen ligger her i at de russiske institusjonene er preget av et selvforsvarsbehov, som gjenspeiles i deres spredning av det forfatterne betegner som aggressiv og revansjistisk propaganda.

Forfatterne har påtatt seg en monumental oppgave når det kommer til å kartlegge Russlands soft power-utøvelse med utgangspunkt i disse tre institusjonene. Et gjennomgående problem som forskningen konfronteres med er fraværet av transparens i institusjonenes økonomiske rapportering: Vi har ikke noe grunnlag for å vite nøyaktig hvor i verden pengene går, hvem som tar imot dem, eller hva de blir brukt til – og det vil vi trolig aldri få. Et annet problem er det at produktet til disse institusjonene og deres virksomhet – politisk innflytelse – er vanskelig å definere. Hvordan kan vi kvantifisere dette fenomenet? Hvordan kan vi måle det i aksjon? Her kan vi trekke paralleller

til påvirkningsoperasjonene under den amerikanske valgkampen i 2016 og anklagene om russisk innblanding: Vi vet at det har forekommet, men vi kan ikke med sikkerhet vurdere effekten.

Her kommer vi også til det som kanskje er det største ubesvarte spørsmålet knyttet til forskernes analyse av russiske soft power-institusjoner: Hvordan kan denne formen for russisk kulturelt diplomati og politisk påvirkning motarbeides, for å forhindre at Russland lykkes i sitt mål om å svinge den regionale, men også globale, maktbalansen i sin favør? Enhver stat kan selvsagt med loven i hånd regulere en organisasjons virksomhet innenfor sitt eget jurisdiksjon, men da Russlands innsats har en bred geografisk spredning er det lite som kan gjøres for å hemme denne kampanjen, foruten å lansere konkurrerende informasjonskampanjer. Grensen mellom harmløs kulturutveksling og ondsinnet påvirkning er gjenstand for enhvers subjektive vurdering. Selv om vi klart og tydelig kan se hvor grensen går – med egne øyne – kan den være vanskelig å definere og rettferdiggjøre for en tredjepart.

Referanser

- Calabresi, Massimo, 2014. «Inside Putin's East European Spy Campaign», *TIME*, 2014-05-07. Tilgjengelig på <https://time.com/90752/inside-putins-east-european-spy-campaign/>.
- Congress, 1998. «Foreign Affairs Reform and Restructuring Act of 1998», tilgjengelig på <https://www.congress.gov/105/bills/hr1757/BILLS-105hr1757enr.pdf>.
- Horwitz, Sari, 2013. «Head of D.C.-based Russian cultural center being investigated as possible spy», *The Washington Post*, 2013-10-23. Tilgjengelig på https://www.washingtonpost.com/world/national-security/head-of-dc-based-russian-cultural-center-being-investigated-as-possible-spy/2013/10/23/63a0bb54-3c02-11e3-a94f-b58017bfee6c_story.html.

Dirke, Karin, Hellerstedt, Andreas & Wiklund, Martin (red.), 2022. *Dödens idéhistoria*. Stockholm: Appell förlag.

Anmälan av Kristina Nielsen-Jerneck

Samtidigt som en hel värld försiktigt stapplade ut ur coronapandemins fasta grepp där restriktioner hade vidtagits i olika omfattning för att få oss att undvika döden, gav Appell förlag ut den vackra, innehållsrika och väl illustrerade antologin *Dödens idéhistoria*. Boken har ingenting direkt att göra med den dödsproblematik som just coronapandemin blottade för oss ännu levande, men det faktum att boken måste ha färdigställts i ljuset av de frågor om döden som vi som hel mänsklighet tvingades att förhålla oss till, gör det på ett sätt märkligt att covid och dess konsekvenser bara nämns i förbigående någon enstaka gång. Hur fort blir erfarenhet historia och när förstår vi på ett djupare plan hur idéer, föreställningar och beslut påverkar oss både som enskilda individer och som kollektiv i vardande? Om idéhistorien tar sin utgångspunkt redan där vi började att tänka, och gärna i ett Mesopotamien eller i ett antikt Grekland, gör denna antologi det samma. Men också vår direkta nutidshistoria, det som hände igår, kan belysas ur ett idéhistoriskt perspektiv och ge oss en förståelse för hur och varför vi agerar och reagerar som vi gör – och i den bemärkelsen ger *Dödens idéhistoria* också den i boken förbigångna coronapandemin ett förklarande mönster.

Det är just att dra en lång linje ända till ursprunget, till en början, kanske i just Mesopotamien eller i antiken, som är ett tydligt syfte med denna antologi. De tre huvudredaktörerna, idéhistorikerna Karin Dirke, Andreas Hellerstedt och Martin Wiklund, redogör inledningsvis för hur de med boken vill erbjuda en idéhistorisk blick för hur vi människor genom tiderna förhållit oss till döden, men konstaterar snart att det redan finns en djup och långtgående forskning både om dödens historia och om dess idéhistoria. Det redaktörerna saknat är dock denna idéhistoria belyst i ett långt tidsperspektiv och från olika infallsvinklar, och således blir just detta ett av antologins syften – i stället för att som i tidigare framställningar beakta antingen en enskild epok i historien eller en enskild aspekt analyserad över en längre tidsperiod.

Styrkan med antologin om dödens idéhistoria finns i detta genomgående syfte – att inte utgå från ett gemensamt och färdigt perspektiv i tolkningen, utan att göra nedslag genom den långa idéhistorien och i konkreta exempel visa hur man sett på och förhållit sig till döden. Det ger kunskap, förståelse

och insikter om både seder, perspektiv och nedärvda föreställningar ända från förmoderna berättelser fram till en nära nutid. I den vidsträckta skildringen av tidiga berättelser om olika hjältars resa till dödsriket, från *Gilgamesheposet* till Dantes gudomliga komedi, vill exempelvis en av huvudredaktörerna, Hellerstedt, i sin inledande artikel hitta till den upplysning och den djupare förståelse som denna konfrontation skänkte sin hjälte.

De konkretiserande nedslagen fortsätter sedan genom boken och genom idéhistorien. Erland Sellberg visar i sin analys till exempel hur synen på döden i det till synes karga och nyligen reformerade Sverige var relativt ljus – vid denna tid präglades begravningsarna många gånger av en glad förtröstan där talet vid griften framför allt riktade sig till de efterlevande med uppmaningen att också våga tänka på sin egen död. Elisabeth Mansén beskriver det gustavianska 1700-talets Sverige, i tiden mellan skotten som dödade Karl XII och Gustaf III. Med Bellmans välkända strof *Drick ur ditt glas, se döden på dig väntar!* som titel, uppmärksammar hon den vid denna tid alltmer framträdande individualismen och den bild som många än idag sätter sitt hopp till, att den enskilde genom döden får komma hem.

Den enda artikelförfattare som inte är idéhistoriker, litteraturvetaren Roland Lysell, har skrivit en lärd text om svenska, romantiska poeters syn på döden i en tid när döden sågs som en vän och när döden betraktades som vägen till ett sannare liv. Genom en tematisk och fenomenologisk metod lyfter Lysell fram tre dåtida skaldar för vilka döden spelade en viktig och avgörande roll, Per Daniel Amadeus Atterbom, Erik Johan Stagnelius och Johan Olof Wallin. Dessa romantiska diktare rörde sig kring vår mänskliga förgänglighet som ett villkor för den djupare existensen, där intresset i förlängningen inte i första hand hamnade på vad som händer *efter* döden, utan på hur den levande men förgängliga människan *förhåller* sig till döden som detta slutgiltiga villkor.

I Inga Sanners artikel framträder den spiritistiska praktik, inspirerad av Emanuel Swedenborgs tankar, som väckte nyfikenhet i det svenska samhället vid 1900-talets början, men som aldrig blev någon större rörelse. Spiritismens centrala idé innebar en kommunikation med de döda och genom seanser kunde gränsen mellan livet och döden tänjas, och döden i stället bli en naturlig del av livet. Under denna tidsepok sker det skifte i hur människan förhåller sig till döden som mentalitetshistorikern Philippe Ariès beskriver som individualisering, domesticering och tabuisering och med detta som fond skriver en av de andra huvudredaktörerna, Dirke, sitt nedslag i dödens idéhistoria om den moderna tidens djurdödande – om döda djur som minnen och troféer, som monument och kött och som någonting att använda i vetenskapligt syfte. I vetenskapligt syfte kom även den döda människokroppen att användas och bli åtråvärd, och om detta skriver Annika Berg i sin text om anatomins idéhistoriska aspekt av dödens idéhistoria. För en lundensisk blick är det också av

intresse att här läsa om lundaprofessorn Ivar Bromans förslag på hur man kan skaffa fram lik till anatomiundervisningen.

Den tredje huvudredaktören, Wiklund, tar utgångspunkt för sin artikel i Ingmar Bergmans kreativa universum. Wiklund visar hur Bergman, i sitt ihärdiga försök att göra döden synlig och påminna den för döden rädda samtidsmänniskan om hennes förgängliga villkor, står förankrad i den senmedeltida *ars moriendi*-traditionen. För konsten att dö krävs också förmågan att leva. Antologins sista bidrag inleds också med frågan om huruvida döden mest handlar om livet när Johan Fredrikzon diskuterar radioaktivitet och dess effekter på människa och miljö. Kärnkraften som tveggad i både löfte och hot har mitt i den tid när döden betraktats som mest privat och privatiserad – den moderna tiden, vår tid – samtidigt inneburit den kollektiva dödens återkomst i ständiga skuggor av hotande kärnvapenkrig och kärnkraftsolyckor. Och som Fredrikzon avslutningsvis konstaterar – risken för att hela jorden kan bli obeboelig av kärnvapenstrålning gör i samma ögonblick all dödshantering och all reflektion över döden överflödigt långt in i framtiden.

I Fredrikzons avslutande perspektiv är också en vidsträckt exposé över dödens idéhistoria överflödigt. Innan mänskligheten nått så långt i sina ständiga försök att bemästra livets gräns och dödens omöjligheter är det dock av stor vikt att vi reflekterar över vår naturliga förgänglighet, över den förestående död vi alla delar som det naturliga slutet av ett mänskligt liv. För att möjliggöra en sådan reflektion har *Dödens idéhistoria* många förtjänster i sitt vidsträckta perspektiv med konkreta nedslag och med vissa specifika tankar som går genom bokens många delar och som skapar en förståelse också för vårt nutida sätt att förhålla oss till död och förgänglighet.

Tiden kan tyckas oändlig när den sträcks mellan *Gilgamesheposets* tillkomst och de frågor om risken för utplåning av allt levande som utvecklingen av atomkraft har tvingat oss till under det senaste åttio åren. Men grundfrågan vad det innebär att vara en levande men förgänglig människa är trots allt den samma genom seklen, även om förutsättningarna förändrats av tid, plats och utveckling, så som antologin om dödens idéhistoria förtjänstfullt visar. Konsten att som människa leva i skuggan av konsten att dö är en konst också i vår tids institutionaliserade förhållande till döden, vilket inte minst blev tydligt i hela samhällsstrukturen under coronapandemin. Att läsa de olika antologibidragen kan dock fördjupa kunskapen om hur vi hamnat där vi är, genom att se och förstå de moderna processer och förhållningssätt till döden som sociologen Tony Walter beskrivit som rationalisering, medikalisering, sekularisering och individualisering. Samtidigt som vi förhåller oss rationellt till den död som en dag väntar oss alla, finns och frodas än idag hos många föreställningen om en återförening efter döden. Här lär oss antologin att visionen av himmelriket som ett hem har sina rötter i 1700-talet hos Swedenborg där föreställningen om ett fortsatt liv tillsammans efterhand kom att utvecklas till en återförening av

hela familjen. Denna tanke kan förklara den sed som finns än idag där också den moderna och rationella människan kan stå vid kistan vid ett avsked med förhoppningen om att ses igen, i himlen eller i Nangijala.

Genom hela antologin blir Ariès en viktig referens och samtalspartner, Ariès som beskrivit hur människans ritualisering av döden – med föreställningar om himmelrike eller slut – bottnar i det faktum att trots kultivering, trots utveckling och framsteg, fortsätter vi att dö. Döden övertrumfar kulturen, döden visar människans oförmåga att trots allt bemästra sina villkor och döden gör henne rädd att förlora både sitt eget och andras liv. För människan vet att hon vet, som sociologen Zygmunt Bauman uttryckt sig om människan som levande och ändlig.

Men om döden är vårt slutliga villkor påverkas vi av den genom hela livet, om än på olika sätt, och med kulturfilosofen Georg Simmel kan vi förstå hur döden som livets gräns också ger livet dess form. Endast i medvetenhet om ändligheten och döden kan vi leva våra liv på ett, med Martin Heideggers uttryck, *egentligt* sätt. Och med det perspektivet är vi inte längre bort än hos oss själva i våra egna liv, vi är inte längre bort än hos romantikens skaldar och vi är inte längre bort än hos Per Olov Enquist när han i en av sina sista böcker, den självbiografiska *Liknelseboken*, bearbetar dödens villkor genom orden i Tove Janssons *Höstvisa* som han väver samman med sin egen livshistoria och med berättelsen om den grekiska mytologiska resan med färjkarlen Karon där han styr sin båt över floden Styx bort till Hades rike – Skynda att älska innan du blir tokut, en dag hämtas vi alla vid flodstranden.

Wahlbäck, Krister, 2023. *Jättens andedräkt. Finlandsfrågan i svensk politik 1809–2009*. Stockholm: Appell förlag.

Anmälan av Klas Åmark

Krister Wahlbäck disputerade 1964 i statskunskap på avhandlingen *Finlandsfrågan i svensk politik 1937–1940*. Det var ett djärvt val av ämne med tanke på att det centrala utrikespolitiska källmaterialet fortfarande var hemligstämplat. Wahlbäck fick tillstånd att ta del av UD:s material, med undantag för uppgifter om Sovjetunionen. Arkivarier skulle dessutom gå igenom de volymer han beställde fram och se om det fanns ytterligare dokument som inte borde lämnas ut. (Det var de villkoren som sedan också skulle gälla för forskningsprojektet Sverige under andra världskriget, aktivt 1966–1978.) Wahlbäck kompenserade begränsningarna genom att gå igenom ett omfattande privat källmaterial och han gjorde 60 intervjuer med personer som varit aktiva i Finlandsfrågan.

Avhandlingen var mer historisk än statsvetenskaplig – Wahlbäck distanserade sig från dåtidens statsvetenskapliga teoribildning om utrikespolitik. Hans framställning stod sig rätt bra för senare forskning, även om nytt källmaterial ledde till förtydliganden och preciseringar. Wahlbäck fick en docenttjänst under åren 1965 till 1972 och hade sedan ett forskningsanslag i flera år. År 1976 lämnade han den statsvetenskapliga karriären och anställdes på Utrikesdepartementet som säkerhetspolitisk expert. Han hade sedan tjänster som diplomat och vid statsrådsberedningen. Han blev en av de främsta experterna i Sverige på Finlandsfrågan. Han fortsatte också som författare till ett antal böcker och artiklar om Sverige, Finland och Norden.

Efter pensioneringen skrev Wahlbäck ett stort, sammanfattande verk som 2011 kom ut under titeln *Jättens andedräkt. Finlandsfrågan i svensk politik 1809–2009*. Även om han skrivit mycket i ämnet tidigare är det här inte en hopklippt text, utan en ny framställning. Den boken kom sedan ut i en ny upplaga efter Wahlbäck's bortgång, nu med en inledande text av Carl Bildt, som mest handlade om Sveriges förhållande till NATO och med en presentation av Wahlbäck skriven av diplomaten Mats Bergquist. Det är den boken som den här recensionen handlar om.

Wahlbäck använder sig av ett ovanligt stilistiskt grepp. När han talar om de svenska aktörerna skriver han genomgående vi eller vår/ vårt, mer konsekvent än vad jag kan påminna mig att jag sett någon annanstans. Så här kan det låta: ”Det krävdes givetvis ett mått av fantasi och händighet för att hjälpa Finland

utan att ge omvärlden intrycket att vi hjälpte Tyskland. Just detta intryck ville vi visserligen ge till Berlin för att minska dess hotfulla ovilja mot Sveriges 'passiva' politik, vilket vi också gjorde under hand med viss framgång."⁴ Och det får konsekvenser. Wahlbäck skriver historien ur det svenska utrikespolitiska etablissemangets – som han själv tillhörde under lång tid – synvinkel.

När Wahlbäck skriver om president Kekkonens agerande på 1950-talet bygger han på den finländske diplomaten och journalisten Max Jakobsson. Han motiverar det med att denne var "en diplomatisk politisk aktör som sett spelet inifrån i alltmer centrala placeringar. Det gör honom visserligen ibland till en part i målet, det vill säga i kampen om beskrivningen av Finlands efterkrigstida historia. Men hans bedömning av Kekkonen ger, tror jag, en god bild av de tankar och misstankar som måste ha nått de beslutande även i Stockholm". Samma resonemang för han när han kommer in på händelser där han själv ingick bland aktörerna som följde hur det gick för Mauno Koivisto när denne blivit president 1982: "Det är inte alldeles lätt att ge ett uppriktigt svar på frågan, eftersom jag tjänstgjorde i UD under alla Koivistos tolv år i ämbetet. /.../ Hur undvika skönmålande plattityder utan att göra sig skyldig till opassande indiskretioner? Även förutvarande presidenter bör ju respekteras av förutvarande UD-tjänstemän."⁵

Det var på grund av kriget mellan Sverige och Ryssland 1808–1809 som Sverige förlorade Finland till Ryssland. För Sveriges del var det förvisso en stor förlust. Det ledde till en statskupp, kungen Gustav IV Adolf avsattes, hans bror Karl blev ny kung men eftersom han saknade manliga tronarvingar behövde man rekrytera en kronprins. Det blev Frankrikes marskalk Jean-Baptiste Bernadotte. Svenskarna tänkte sig att han skulle ansluta Sverige till Napoleon i dennes kamp mot Ryssland, men Bernadotte valde i stället Frankrikes motståndare och lyckades få en union med Norge som kompensation för förlusten av Finland.

Det som var en stor förlust för Sverige kunde till en början uppfattas som en fördel för Finland, som blev ett storfurstedöme i Ryssland med en betydande självständighet. Men läget förändrades på 1890-talet då tsaren Nikolaus II tog initiativ till en förryskningskampanj mot Finland. När sedan bolsjevikerna tog över makten i Ryssland i oktober 1917 tog finnarna chansen och förklarade landet självständigt i december 1917. Sedan följde ett inbördeskrig mellan den vita och den röda sidan som de vita vann.

På hösten 1939 tog den sovjetiska ledningen initiativet till förhandlingar med Finland om gränserna mellan länderna. Ryssarna ville att gränsen vid Leningrad skulle flyttas längre bort och erbjöd i gengäld Finland områden utmed gränsen längre norrut. Den finländska regeringen och särskilt utrikesministern

4 Wahlbäck (2023), s. 193.

5 Wahlbäck (2023), s. 254, 354.

Erkko insåg inte hur beslutsamma ryssarna var, utan avvisade kraven. Det ledde till att Sovjet anföll Finland den 30 november 1939. Den sovjetiska ambitionen var av allt att döma från början att erövra hela Finland. Men det finländska motståndet under Vinterkriget ledde till stora förluster för Sovjet. Finland fick mycket omfattande hjälpinsatser från Sverige i form av pengar, stora mängder krigsmateriel och en frivilligkår som dock inte spelade någon viktig roll. I freden den 13 mars 1940 tvingades Finland avstå större markområden än vad ryssarna krävt på hösten 1939.

Makten över den finländska utrikespolitiken togs sommaren 1940 över av en grupp på fem män – överbefälhavaren Mannerheim, generalstabschefen Heinrichs, presidenten Ryti, utrikesministern Witting och försvarsministern Walden. De valde redan i augusti 1940 att närma sig Nazityskland. När Adolf Hitler i december 1940 gav order om att den tyska militärledningen skulle börja planera för ett krig mot Sovjet var en av förutsättningarna att Finland och Rumänien skulle delta i angreppet. Under våren 1941 förberedde de finländska militärerna ett krig mot Sovjet i alltmer detaljerade planer. Där ingick också att betydande tyska trupper skulle föras över till Finland för att därifrån delta i anfall mot Sovjet. Vid krigsutbrottet fanns det sex tyska divisioner i norra Finland och befälet över den norra fronten sköttes av den tyska generalen von Falkenhorst.

Den svenska regeringen fick under våren 1941 allt fler uppgifter om att Tyskland planerade att anfälla Sovjet. Att svenskarna kunde avkoda den tyska telegramtrafiken mellan Oslo, Stockholm och Berlin bidrog till goda kunskaper om de tyska planerna. Däremot visste inte den svenska regeringen hur Finland skulle ställa sig. Utrikesministern Günther och högerns partiledare, Finlandsvännen Gösta Bagge gjorde vad de kunde för att få information om de finländska planerna, men de finländska regeringsrepresentanterna vilseledde svenskarna, för att inte säga att de ljög svenskarna rakt upp i ansiktet. I Bagges dagbok kan man följa händelseprocessen väl, men Wahlbäck använder inte denna utmärkta källa. Den 27 juni 1941 noterade Bagge att den finländska utrikesministern Witting gjort "ett ytterst opålitligt intryck" och att han förhandlat med tyskarna bakom svenskarnas rygg, vilket alltså var precis vad som hände.

Wahlbäck lyfter i sin framställning fram det sovjetiska hotet mot Finland efter vinterkriget. Det fanns förvisso där, men det var nog inte det enda skälet till att den finländska utrikesledningen valde "vapenbrödrskapet" med Tyskland. Om Tyskland vann kriget mot Sovjet så skulle ju hotet mot Finland vara undanröjt. Men om Finland valt neutraliteten i det kriget kunde man inte räkna med att få tillbaka de områden man förlorat i vinterkriget, eller det sovjetiska Fjärrkarelen. Mannerheim gjorde den 10 juli 1941 ett kontroversiellt uttalande när han sade att han inte skulle sticka svärdet i skidan förrän Finland och Fjärrkarelen var fria. Det visade att han hade långtgående krigsmål – och krigsmål som delar av den finländska samlingsregeringen inte var införstådda med.

När Tyskland angrep Sovjet den 22 juni var den finländska armén fullt mobiliserad med cirka en halv miljon män under vapen och dessutom stora tyska trupper i landet. Men utrikesledningen väntade med att sätta i gång angreppet. De närmaste dagarna bombade ryssarna finska städer. Först den 25 juni förklarade den finländska regeringen att landet var i krig med Sovjet. Det kriget döptes till Fortsättningskriget, det vill säga att det sågs som ett försvarskrig som var en fortsättning på Vinterkriget. Den uppfattningen levde länge, men numera har den finländska forskningen visat att den finländska utrikesledningen sedan hösten 1940 förberett att angreppskrig mot Sovjet.

Wahlbäck känner förstås till forskningen om hur den finländska ledningen förberedde ett krig mot Sovjet. Men han väljer att skriva om den som en finländsk nödvändighet. "Medan Tysklands angrepp på Sovjet var en solklar aggression som syftade till Rysslands förintelse och ett nazistiskt välde i hela Europa, befann sig ju Finland i krig med Sovjet till följd av ryssarnas egen politik, från angreppet under vinterkriget till deras oavbrutna press i strid med fredsfördraget efter Moskvafreden", skriver han.⁶ Wahlbäck accepterar alltså den finländska regeringens tolkning av händelseförloppet – och han säger inte något om hur finländarna vilseledde den svenska regeringen.

År 1956 blev Urho Kekkonen Finlands president och satt kvar på den tjänsten i 25 år. Kekkonen gick långt utanför de formella gränserna för den finländska presidentens makt. Och han använde gärna sina personliga kontakter med Moskva för att dra gränser för vad Finland kunde och inte kunde göra på grund av uppfattningarna i Moskva. År 1982 efterträddes han av Mauno Koivisto med en helt annan agenda. Han begränsade presidentens inflytande – och han hade inte några nära förbindelser med Sovjets ledning. Han fortsatte den process som pågått sedan länge, Finlands långsamma frigörelse från det sovjetiska inflytandet.

Under de 12 år han var president var det särskilt två frågor som spelade roll för Finlands relationer till Sverige – medlemskapet i EG och de baltiska staternas frigörelse från Sovjet. I de frågorna var Koivisto påtagligt irriterad på vad han uppfattade som "svenskt övermod" i förhållande till Finland. Problem blev det i diskussionerna om hur EFTA-länderna, som både Sverige och Finland tillhörde, skulle förhålla sig till EG omkring 1990: "Koivisto hade för övrigt inte blivit på bättre humör när utrikesministern Sten Andersson plötsligt gått ut offentligen och föreslagit en gemensam svensk-norsk-finsk ansökan om medlemskap i EG – onekligen ett svårslaget uttryck för det 'storebrorskomplex' som Koivisto ser hos svenskarna."⁷

I det avslutande kapitlet med den talande rubriken "I samma båt – nästan" behandlar Wahlbäck bland annat Sveriges och Finlands relation till NATO.

6 Wahlbäck (2023), s. 191.

7 Wahlbäck (2023), s. 367.

Wahlbäck ser inte något NATO-medlemskap på kort sikt för de två länderna, som dessutom valt helt olika linjer då det gäller det egna landets försvar. Finland har behållit värnpliktsförsvaret, medan Sverige under alliansregeringen 2006 – 2014 genomförde en omfattande och kostnadskrävande radikal nedrustning. Wahlbäck menar att det nog skulle krävas en drastisk förändring av Rysslands utrikespolitik för att de båda länderna skulle välja NATO-medlemskapet. Och där hade han ju rätt.

Wahlbäcks har skrivit en intressant bok med ett långt tidsperspektiv som bidrar till en bättre förståelse av den komplicerade relationen mellan Sverige och Finland och deras förhållande till Ryssland. Och han skriver väl. Ibland blir han dock väl bunden till de utrikespolitiska etablissemangen i deras syn på de många problem han tar upp. Och han borde ha sagt mer om finländskt missnöje med den svenska storebrorsattityden, som ju skapat problem i det mesta nordiska samarbetet.

Prenumerera på Statsvetenskaplig tidskrift!
www.statsvetenskapligtidskrift.org